

DOKTORSKA DISERTACIJA

OLGA JANŠA - ZORN

UNIVERZA EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA

O l g a J a n š a - Z o r n

DELOVANJE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV
S SEDEŽEM V LJUBLJANI V 19. STOLETJU
- Historično društvo za Kranjsko

(Doktorska disertacija)

Ljubljana, maj 1988

KAZALO

	stran
PREDGOVOR	1
VIRI IN LITERATURA	8
I. ZGODOVINSKA DRUŠTVA V 19. STOLETJU	11
II. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA NOTRANJO AVSTRIJO (1843-1850)	14
III. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA KRANJSKO	35
1. Uvod	35
2. Statut društva	40
3. Vloga društvenih poverjenikov (mandatarjev)	44
4. Članstvo	49
a) častni člani	51
b) pravi člani	55
c) dopisni člani	62
5. Sestav in delo odbora	64
6. Knjižnica Historičnega društva za Kranjsko	80
7. Društveni arhiv in odnos do arhivskega gradiva	94
8. Druge zbirke	115
9. Vsebina prispevkov v društvenem časopisu (1846-1868)	117
a) Mittheilungen 1846-1850	131
b) Mittheilungen od 1850 dalje	137
10. Mesečni sestanki	168
11. Oris najvidnejših članov Historičnega društva za Kranjsko s posebnim ozirom na tedanje zgodovinopisje	232

IV.	ODNOS HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO DO MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO	289
V.	PRIMERJAVA DELOVANJA HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO S SORODNIMI DRUŠTVI V SOSEDNJIH DEŽELAH	298
	1. Primerjava s štajerskim in koroškim historičnim društvom	298
	2. Primerjava z Društvom za jugoslavensku povestnico i starine	323
VI.	ZAKLJUČEK	327
VII.	OPOMBE	337
VIII.	PRILOGE	376

PREDGOVOR

Namen študije je prikazati delovanje zgodovinskih društev s sedežem v Ljubljani v času njihovega pionirskega obdobja, t.j. od začetkov¹ do konca sedemdesetih let 19. stoletja.

Doslej nam je bil le o delu Muzejskega društva za Kranjsko na razpolago obširnejši prikaz o njegovem delovanju izpod peresa Josipa Mala.²

Komaj nekaj podatkov pa je bilo v slovenskem zgodovinopisju o delu Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, ki je imelo tudi sekcijo za Kranjsko. Predvsem pa doslej nismo imeli širšega prikaza delovanja Historičnega društva za Kranjsko in njegovega glasila Mittheilungen des historischen Vereins für Krain. Prav zato je bil moj namen celovito prikazati delo Historičnega društva za Kranjsko, ugotoviti, koliko je njegovo delovanje originalno in koliko gre za posnemanje dela podobnih društev, ovrednotiti vsebino društvenega časopisa in ugotoviti delež nekaterih posameznikov pri delu društva. Deloma je tako nastala tudi ocena historiografskega snovanja tedanje generacije na Kranjskem do nastopa t.i. znanstvenega zgodovinopisja v sedemdesetih letih 19. stoletja.

Obravnavo posameznih vprašanj in poglavij je narekovalo samo gradivo, ki je bilo na razpolago. To so predvsem tiskana poročila, objavljena v društvenih in drugih časopisih.

Razpoložljivo gradivo je bilo tudi pogoj za časovno omejitev, saj je do leta 1868 sorazmerno veliko gradiva, potem pa ga je vedno manj. Dejstvo je, da je Historično društvo za Kranjsko od druge polovice šestdesetih let dalje počasi stagniralo in da v sedemdesetih letih njegovega dela skoraj ni več čutiti, dokler 1885 tudi formalno ne preneha obstajati. Krizo pa je čutiti v sedemdesetih letih tudi pri Muzejskem društvu.

Delovanje Muzejskega društva je prikazano predvsem v odnosu do Historičnega društva za Kranjsko. Ker v strokovni literaturi pogosto prihaja do zamenjave med Historičnim društvom in Muzejskim društvom za Kranjsko ter njunimi publikacijami, je posebna pozornost namenjena opozorilu na te zamenjave.

Ko so se zgodovinarji v preteklosti spominjali raznih obletnic³, je bilo Historično društvo za Kranjsko sorazmerno malo omenjano, nasprotno pa je bila npr. zelo poudarjena stoletnica Muzejskega društva za Kranjsko, ki pa je bilo do devetdesetih let preteklega stoletja usmerjeno pretežno v prirodozlovje in manj v zgodovinsko znanost.

Kolikor se je vendarle o Historičnem društvu za Kranjsko pisalo, pa ocene niso najbolj laskave.⁴

Eden izmed vzrokov za dosedanje ne ravno navdušene ocene delovanja Historičnega društva za Kranjsko je v tem, ker je glasilo tega društva bilo nemško. Res se je zlasti ob ustanovitvi društva še mislilo, da je treba znanstveno literaturo pisati v nemščini, ker slovenščina za to še ni zrela, pa tudi zato, ker bodo na ta način objavljene razprave dostopne širšemu krogu bralcev oz. znanstvenemu svetu. To stališče se je še posebej pokazalo ob Trstenjakovih člankih, ki jih je avtor najprej objavljjal v slovenščini v Novicah, potem pa je prav zaradi tega, da bi jih bralo več ljudi, pričel pisati za Mittheilungen v nemščini.

Pogost očitek tej generaciji zgodovinarjev je diletantizem.⁵ Gotovo drži, da je bilo v štiridesetih, petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja še malo poklicnih, izšolanih zgodovinarjev in da metoda dela še ni bila jasno izdelana. Po drugi strani pa je res, da je večina tedaj pišočih ljudi dobro znala nemško in latinsko, torej oba jezika historičnih virov, kar je bila velikanska prednost pred današnjimi generacijami. V svoji razpravi se namenoma izogibam oznaki diletantizem, ker se mi zdi, da ni upravičena. Mislim, da bi morali govoriti o ljubiteljih zgodovine, o nešolanih zgodovinarjih.

Upravičen je očitek, da je vse delovanje te generacije bilo usmerjeno v pokrajinsko zgodovino in ne v zgodovino celotnega naroda. Tu in tam so sicer izjeme⁶, tudi v okviru Historičnega društva, saj se večkrat pokaže težnja po vključitvi Goriške, Beneške Slovenije, Istre in Trsta, vendar pa je ves čas v ospredju zgodovina Kranjske.

Tudi avtohtonistična teorija, ki je dobila prostor v društvenem glasilu Mittheilungen des historischen Vereines für Krain in jo je propagiral D. Trstenjak, podprli pa so jo nekateri vidnejši člani društva, je

vrgla senco na delovanje Historičnega društva, čeprav je bila v društvenem glasilu uveljavljena le krajši čas.

Nenazadnje je treba poudariti, da je k nepopularnosti Historičnega društva za Kranjsko v kasnejših letih prispevalo dejstvo, da je med člani bila močno zastopana staroslovenska generacija in da so t.i. prvaki (Costa) odigrali v njem pomembno vlogo, čeprav je v začetku čutiti dokaj liberalno orientiranost v delu društva.

Posamezni sodelavci Historičnega društva za Kranjsko so bili še precej pod vplivom romantične historiografije. Značilno za čas po vojnah z Napoleonom in po dunajskem kongresu je, da se je zdramilo avstrijsko rodoljubje, ki je nato postopoma preraščalo v deželno. Zato poudarjanje deželne zgodovine v predmarčni dobi ni neka kranjska posebnost, ampak splošen pojav tedanjega časa.

Nekoliko je h gojenju zgodovine, zlasti deželne, pripomogla v prvi polovici 19. stoletja šolska zakonodaja, ki je omogočila pouk deželne zgodovine v srednjih šolah. Vodnikovo delo Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebietes von Triest und Grafschaft Görz je sicer kompilacijsko delo, kljub temu pa je kar dolgo služilo šolam in je doživelo več ponatisov.⁷ Za Štajersko je za šolsko rabo pripravil graški zgodovinar J. Wartinger (nekaj časa profesor v Mariboru) leta 1815 Kurzgefasste Geschichte der Steiermark. To delo je bilo uvedeno v vse štajerske gimnazije. Žal je bilo pisano z nemškega stališča in na narodnoprebudno gibanje ni imelo takega vpliva kot Vodnikovo.⁸

Nekaj deželne zgodovine so poučevali tudi na licejih v Ljubljani, Gradcu itd. Po reorganizaciji gimnazije pa se ponovno pojavljajo zahteve po uvedbi večjega števila ur deželne zgodovine, za kar si prizadevata tako Historično društvo za Kranjsko kot Historično društvo za Štajersko.

Bogo Grafenauer ugotavlja, da druga četrtina 19. stoletja, v katero se navadno postavlja težišče romantike pri Slovencih, za tedanje zgodovinopisje na Slovenskem in nekaj desetletij poznejše "slovensko" zgodovinopisje ni nepomembna doba, že zaradi organizacijskih temeljev. Obravnavati posebej to obdobje zgodovinopisja pri Slovencih pa vendarle ni v navadi, in to zaradi:

- a) velikega dosežka slovenskega zgodovinopisja z Linhartom sedemdeset let prej,
- b) ker zgodovinske institucije, društva in časopisi, ki so nastali pred sredo 19. stoletja v slovenskih in delno slovenskih deželah pomenijo temelj poznejšega zgodovinopisja, a se je njihov pomen izrazil od okrog 1870. leta dalje, ko se začenja kvalitetni vzpon slovenskega zgodovinopisja.⁹

V avstrijskem okviru so zgodovinopisju prve polovice 19. stoletja dajali pečat nekateri posamezniki, npr. sprva Hormayr (1781-1848) s svojimi publikacijami (Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst; Taschenbuch für vaterländische Geschichte itd.) in objavljanjem virov. Pri njegovih publikacijah je sodeloval tudi na Kranjskem službujoči F. X. Richter. Ko je Hormayr odšel iz Avstrije na Bavarsko (1828), se je uradno mnenje o njem v Avstriji spremenilo in nekateri dunajski zgodovinarji so ga zasuli s kritiko.¹⁰ Vendar pa ga na Kranjskem v petdesetih letih dokaj spoštujejo.¹¹ Pri Hormayru je "vaterländische" tesno povezano s habsburško dinastijo. Prizadeval si je pridobiti za sodelavca tudi A. Grüna, med nenemškimi sodelavci pa najdemo pri njem tudi Kopitarja.¹² Večkrat se v Mittheilungen omenjajo Monumenta Boica, ki jih je Hormayr izdajal v Münchnu, kot primer posnemanja vredne izdaje virov.

Druga pomembna osebnost v avstrijskem zgodovinopisju, ki ima prav tako velik vpliv na delovanje Historičnega društva za Kranjsko tako v predmarčni dobi kakor tudi pozneje, je bil J. Chmel (1798-1858). Ta je pozival strokovne kolege na sodelovanje zlasti pri izdajanju virov. Sam je na tem področju napravil prav neverjetno veliko,¹³ čeprav včasih premalo kritično. Njegov končni cilj pa je bila zgodovina Avstrije, četudi je dvomil, če bo našel primerne pisce za tako delo.¹⁴

A. Lhotsky ugotavlja, da je bil Chmel prepričan, da znanstveno zgodovinopisje, ki ne temelji dovolj na virih, ne daje rezultatov. Lhotsky poudarja, da je Chmel bolj kot drugi videl velike in prave probleme zgodovinskega raziskovanja, da je podpiral razvoj strok in podstrok, ki so se tedaj šele začele razvijati (gospodarska zgodovina, finančna zgodovina, umetnostna zgodovina), njegovi regesti pa so še danes uporabni.¹⁵ Velik poudarek, ki ga je dajal Chmel kot vodilni avstrijski zgodovinar štiridesetih in petdesetih let 19. stoletja zbiranju in izdajanju virov, se kaže tudi pri posameznih deželnih društvih, tudi pri kranjskem.

Za razvoj notranjeavstrijskega zgodovinopisja ima posebne zasluge nadvojvoda Janez (1782-1859). Na njegovo pobudo so pričeli nastajati v deželnih glavnih mestih muzeji (1811 Joaneum v Gradcu, 1826 muzej v Ljubljani, 1843 v Trstu, 1844 v Celovcu). Deloma v muzejih in deloma pri posameznih sekcijah leta 1843 ustanovljenega Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, katerega pokrovitelj je bil nadvojvoda Janez, se je pričelo zbiranje arhivskega gradiva.

V predmarčni dobi prične izhajati v glavnih mestih dežel vrsta časnikov in časopisov, v njih pa se v prispevkih kaže zanimanje za zgodovino in staro slavo posameznih pokrajin. Med drugim izhajata v Ljubljani Illyrisches Blatt (1819-1849) in Carniola (1838-1844), v Celovcu Carinthia (od 1811 dalje) in Kärntnerische Zeitschrift (1818-1835), v Gradcu Der Aufmerksame in Steiermärkische Zeitschrift (1821-1848), v Trstu Kandlerjeva L'Istria (1846-1852) in poseben zgodovinski časopis Archeografo Triestino (od 1827).¹⁶

=9

Pomembno vlogo so imeli strokovni zgodovinski časopisi, kjer pa se v začetku prav tako čuti vpliv romantike. To je opaziti tako pri skupnem glasilu Historičnega društva za Notranjo Avstrijo (Schriften des historischen Vereins für Innerösterreich, 1848) kakor tudi pri zgodnejših letnikih glasil Historičnega društva za Kranjsko (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain), Historičnega društva za Štajersko (Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark) in Historičnega društva za Koroško (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie). Vpliv romantike se odraža zlasti v izbiri obravnavane tematike (antika in srednji vek).

Za razvoj zgodovinopisja je bil pomemben tudi položaj zgodovine kot znanstvene stroke na univerzi. Medtem ko v Nemčiji v predmarčni dobi že uspešno deluje filoško-kritična šola (Ranke, Sybel, Droysen idr.) pa se v Avstriji glede tega čuti zaostajanje. Vse do leta 1848 na avstrijskih univerzah ni samostojnega študija zgodovine. Šele ko je bila gimnazija podaljšana na osem let in je od prvega leta dalje uveden predmetni pouk, so bile ure za zgodovino in z njo zvezanim zemljepisom pomnožene, s tem pa je nastala večja potreba po poklicnih zgodovinarjih. S Thunovo reformo univerzitetnega študija v Avstriji po letu 1848 nastanejo filozofske fakultete z organiziranim študijem ožjih predmetnih

področij. Za nadaljnji razvoj stroke je velikega pomena nastanek zgodovinskega seminarja na Dunaju (1849) in Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje (1854), ki je gojil predvsem pomožne zgodovinske vede.¹⁷ Vendar se rezultati teh sprememb niso pokazali takoj.

Prav zaradi take situacije je bil vpliv univerze na razvoj zgodovinske znanosti v predmarčni dobi pa tudi še nekaj časa po njej majhen, zato pa je bil večji vpliv nekaterih dvornih in državnih institucij (Dvorni in državni arhiv na Dunaju) in nekaterih samostanov (benediktinski v Melku, zgodovinska šola samostana St. Florjan, iz katere je izšel Chmel ipd.). Lhotsky meni, da ni mogoče trditi, da Avstrija v tem času na področju historiografije ni storila nič; nasprotno, storila je več kot bi mogli pričakovati, tako glede pisanja državne kot deželne zgodovine.¹⁸ Prav za razvoj deželne zgodovine je bila velikega pomena podpora nadvojvode Janeza zlasti na Štajerskem, pa tudi na Koroškem in Kranjskem.

Tako je bilo stanje na področju zgodovinskega raziskovanja, ko je pričelo z delom Historično društvo za Kranjsko.

In še nekaj pojasnil glede poimenovanja društva, prevajanja nekaterih izrazov in pisanja priimkov in imen.

Odločila sem se za naziv Historično društvo, ker je to:

- a) dobesedni prevod (npr. Historischer Verein für Krain),
- b) da bi se to društvo razlikovalo od poveljnega Zgodovinskega društva.

V naši literaturi sta se doslej uporabljala oba naziva, tako Historično društvo kot Zgodovinsko društvo.¹⁹ Res pa je, da so Bleiweisove Novice dosledno uporabljale naziv Zgodovinsko društvo. Medtem ko sta kranjsko in štajersko društvo uporabljali v obravnavanih letih naziv Historischer Verein, je koroško društvo poleg tega uporabljalo večkrat tudi termin Geschichtsverein.

V zvezi s poimenovanjem Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, naj opozorim, da statut tega društva govori o Historičnem društvu za Štajersko, Koroško in Kranjsko, vendar se tako v virih kot v literaturi veliko bolj uporablja Historično društvo za Notranjo Avstrijo. Skupno glasilo tega društva pa nosi naslov Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich. Zaradi omenjenih dejstev uporabljam enakovredno oba naziva za društvo.

Tudi za Muzejsko društvo za Kranjsko bi, če bi bili zelo dosledni, morali za leta 1839 do 1865 uporabljati naziv Društvo kranjskega deželnega muzeja, kar pa že sodobniki niso delali, saj so tudi oni pogosto rabili kar Muzejsko društvo za Kranjsko.

Na poseben problem sem naletela včasih pri prevajanju nekaterih strokovnih izrazov. Tak primer je npr. "vaterländische Geschichte". Ali je pod tem pojmom mišljena zgodovina Avstrije, torej zgodovina celotne domovine oziroma države, ali je pojem lahko rabljen v ožjem smislu, torej v smislu deželne zgodovine, ali celo zgodovine naroda? Čeprav obstajata izraza "Provinzialgeschichte" in "Landesgeschichte", je vendar večkrat uporabljen izraz "vaterländische Geschichte" v pomenu deželne zgodovine. Pri prevajanju sem zato večkrat uporabila termin domovinska zgodovina, čeprav se zavedam, da ni najboljši.²⁰

Glede pisanja imen in priimkov moram pojasniti, da sem imena poslovenila,²¹ razen v primerih, ko gre za prave Nemce. Glede priimkov sem se držala tega, kar uporablja Slovenski biografski leksikon. Izjeme sem napravila le pri nekaterih posameznikih, npr. Hicinger nisem pisala Hitzinger, ker je raba Hicinger že zelo udomačena (Zgodovina slovenskega slovstva idr.) in ker se je mož sam pri slovenskih tekstih (Novice itd.) podpisoval Hicinger, medtem ko je v Mittheilungen, torej ob nemških tekstih, pisal Hitzinger. Podoben primer je tudi P. Radič. Ta se je vrsto let v Mittheilungen podpisoval kot Radič, šele v drugi polovici šestdesetih let kot Radics.

VIRI IN LITERATURA

Delo temelji v pretežni meri na tiskanih virih. V prvi vrsti so to poročila občnih zborov, mesečnih sestankov in sej odbora Historičnega društva za Kranjsko. Omeniti je treba tudi sezname daril in darovalcev, sezname članstva in zamenjav in seveda številne članke, objavljene v društvenem glasilu *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* v letih 1846 do 1868. Marsikateri podatek za začetno obdobje delovanja društva je mogoče najti v *Illyrisches Blatt*, za kasnejšo dobo pa v *Laibacher Zeitung* in *Bleiweisovih Novicah*.

Posamezni članki o delovanju Historičnega društva za Kranjsko pa so bili objavljeni tudi zunaj Kranjske, in sicer v strokovnem časopisju, ki je izhajalo na Dunaju, v Gradcu, Trstu, Leipzig.

Za delo Muzejskega društva za Kranjsko pridejo v poštev poleg *Illyrisches Blatt* in *Laibacher Zeitung* tudi *Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums* (1856, 1858 in 1862) ter *Mittheilungen des Museal-Vereins für Krain* (1866, 1889).

Zaradi primerjave delovanja sorodnih društev v sosednjih pokrajinah je bilo treba pregledati tudi njihovo časopisje. Tako za Koroško zlasti *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* in deloma *Carithio*, za Štajersko pa *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark* in *Beiträge zur Kunde des steirischer Geschichtsquellen*. Za delo v Zagrebu delujočega Društva za jugoslovansko zgodovino pa še *Arkiv za povestnicu jugoslavensku* (od 1851 dalje).

Kot tiskani vir pridejo v poštev tudi izdaje spominov sodobnikov, predvsem mislim tu na *Trdinove Spomine*,¹ čeprav so njegove oznake posameznikov včasih preostre in jih je sam kasneje obžaloval. Za nekatere probleme je zanimiva tudi izdana korespondenca, npr. *Levstikova*.²

Veliko težje kot s tiskanimi viri je z arhivskim gradivom. V Arhivu SR Slovenije je o Historičnem društvu za Kranjsko ohranjenega zelo malo gradiva.³ V glavnem so to sezname članstva od 1845 do 1861 (delno do 1870), seznam poverjenikov, častnih in dopisnih članov (do 1870),

seznami zamenjav Mittheilungen s sorodnimi društvi. Nekaj je zapisnikov sej odbora in občnih zborov, ki so bili tudi objavljeni. Potem je tu statut društva iz leta 1851, ki ni stopil v veljavo oziroma je bil popolnoma predelan, nekaj okrožnic in dopisov, dve pismi nadvojvodi Janezu iz 1847 in 1848 (pisal H. Costa), načrt za adaptacijo dveh prostorov v licejski stavbi, navodila štajerskega društva za poverjenike, vprašalnik za poverjenike, bibliotečni red iz leta 1856, zvezek navodil za ureditev arhiva v Brnu iz leta 1857. Potem je tu še nekaj pisem, npr. pismo J. Grimma z dne 29. decembra 1857.

V seznamu je omenjena tudi deželna kronika, ki je pa dejansko ni med gradivom. Obstaja le vzorec, kako pisati deželno kroniko (1853). Nekaj je dopisov s knjižnico društva, predvsem v zvezi z zamenjavami. Nekaj gradiva je tudi za Historično društvo za Notranjo Avstrijo, predvsem statut tega društva in tiskan program za občni zbor društva, predviden za 4.4.1848 v Gradcu.

Prav tako je razmeroma malo arhivskih virov o Muzejskem društvu v Arhivu SR Slovenije. Josip Mal je pri pisanju svojega historiata o tem društvu imel v rokah očitno veliko več dokumentov.

Glede literature, ki obravnava problematiko zgodovinskih društev v slovenskem jeziku, naj na prvem mestu omenim prispevek J. Mala Naše muzejsko društvo v teku sto let, kjer je poleg Muzejskega deloma obravnavano tudi Historično društvo za Kranjsko.⁴ Deloma najdemo to problematiko še v članku V. Vrbnjaka Prispevek k zgodovinopisju na slovenskem Štajerskem.⁵ Vse ostale omembe so zelo splošne in ne prinašajo kaj bistveno novega.

V nemškem in avstrijskem zgodovinopisju pa imamo obravnav podobnih vprašanj, kot je vprašanje kranjskega historičnega društva, kar nekaj. Na prvem mestu naj omenim dela, katerih avtor je nemški zgodovinar Hermann Heimpel in ki ga je zanimala vloga zgodovinskih društev nekoč in danes.⁶ Poleg tega se je ukvarjal z organizacijskimi oblikami historičnega raziskovanja v Nemčiji.⁷

Izmed avstrijskih zgodovinarjev so se z vprašanjem zgodovinskih društev ukvarjali različni avtorji. Na prvem mestu naj omenim članek F. Popelke o Historičnem društvu za Notranjo Avstrijo.⁸

W. Brantner je objavil daljši članek ob stoletnici štajerskega historičnega društva.⁹

Več razprav imamo o Historičnem društvu za Koroško. Najbolj izčrpno je to vprašanje obdelano v disertaciji M. Janik.¹⁰ V njej pregledno podaja sliko delovanja društva od ustanovitve samostojnega društva do 1942 s posebnim poudarkom na delu nekaterih posameznikov. Ob stoletnici koroškega društva je pisal H. Braumüller,¹¹ o vprašanju ustanovitvenega datuma koroškega društva pa G. Moro.¹²

Poleg tega je izšlo več del, ki obravnavajo podobna društva v Avstriji, kot npr. Historična društva na Dunaju,¹³ društvo na Spodnjem Avstrijskem,¹⁴ Muzejsko društvo v Zgornji Avstriji¹⁵ itd.

Poleg vprašanja razvoja društev je zanimivo tudi vprašanje razvoja historiografije tako v predmarčni dobi kot tudi po njej, in sicer nekako do sedemdesetih let 19. stoletja. O tem problemu je pri nas največ pisal B. Grafenauer, poleg njega pa še M. Kos, V. Vrbnjak idr.¹⁶

Za širši avstrijski okvir pa so pomembna dela Alphonsa Lhotskyja o razvoju avstrijske historiografije, izdelanih pa je bilo tudi par disertacij na dunajski univerzi, ki obravnavajo to problematiko.¹⁷ Ker je delovanje Historičnega društva za Kranjsko povezano z vrsto političnih problemov tedanjega časa, nisem mogla mimo domače literature, ki obravnava politično zgodovino od Ivana Prijatelja, Dragotina Lončarja, Dušana Kermavnerja, Frana Zwitterja do Vasilija Melika.¹⁸

I. ZGODOVINSKA DRUŠTVA V 19. STOLETJU

V začetku 19. stoletja so pod vplivom romantičnega gibanja na eni in pod vplivom uveljavljanja mavrinske kritike na drugi strani po Evropi pričela nastajati posebna društva z namenom, da odkrivajo posebnosti posameznih dežel in da postanejo središča in zbirališča za vse, kar nudi dežela važnega in zanimivega s področja starinoslovja, predvsem pa, da postanejo središče za raziskovanje politične, literarne in kulturne zgodovine.

Nemški zgodovinar Hermann Heimpel,¹ ki je raziskoval razvoj društev v Nemčiji in Avstriji v 19. stoletju, jih je po njihovem nastanku razdelil v štiri skupine:

1. Od 1779-1819 je nastala skupina, ki je bila še pod močnim vplivom prosvetljenstva, njeni začetki segajo pravzaprav v dobo baroka. Gre predvsem za razna ljubiteljska društva, sem bi lahko šteli npr. že leta 1800 obstoječe Društvo prijateljev narave in domoznanstva na Moravskem, ki se je 1804 združilo z že obstoječo kmetijsko družbo v Moravsko-šlezijsko družbo za pospeševanje kmetijstva, prirodo- in domoznanstva, iz česar se je 1818 s cesarjevo odobritvijo razvil Francov muzej v Brnu.²
2. V drugo skupino uvršča Heimpel društva nastala med leti 1819-1848 in jih označuje kot predmarčna društva. V tem času so res nastala številna društva v Nemčiji in Avstriji. Heimpel povezuje njihov nastanek tudi z izdajo Monumenta Germaniae historica (od 1819 dalje) in poudarja, da so v tem času nastala zgodovinska društva v ožjem pomenu. V teh društvih so odigrali pomembno vlogo v začetku razni nadvojvode in knezi ter plemstvo na sploh.
Ta ugotovitev se nedvomno ujema s situacijo pri nas, saj vemo, kakšne so zasluge nadvojvode Janeza pri nastanku Notranjeavstrijskega historičnega društva in vloga nekaterih članov plemiških družin pri nastanku pokrajinskih društev (baron Codelli itd.).

Od meščanskih elementov so v teh društvih zastopani predvsem duhovniki, juristi, gimnazijski profesorji, zdravniki in lekarnarji. Taka je bila cela vrsta nemških društev: saško (1824), šlezvijsko-holsteinsko (1833), hannoversko historično društvo za Spodnjo Saško (1835), društvo velike vojvodine Mecklenburg-Schwerin (1835), saško-altenburško društvo (1838), würtemberško (1843), prusko (1846) itd. V to vrsto društev spadajo tudi Historično društvo za Notranjo Avstrijo (1843) in druga avstrijska društva. Imena teh društev se sicer med seboj nekoliko razlikujejo, saj se nekatera imenujejo društva za domoznanstvo (Verein für Vaterlandskunde), druga društva za starinoslovje (Geschichts- und Altertumsverein), ali pa kar historična društva (Historischer Verein).

Heimpel meni, da ta društva niso nastala samo iz neke romantične pobude, ampak da je vmes tudi državni interes in ob tem ugotavlja, da so pri tedanjih vladah bolj priljubljene izdaje in raziskave starejših obdobj, zlasti virov za srednji vek, manj pa viri za novejšo zgodovino.³ Zato najbrž ni naključje, da se tudi v slovenskih pokrajinah sprva kaže večje zanimanje za starejša obdobja.

3. Po letu 1848 nastane tretja skupina društev, med njimi vrsta nemških in avstrijskih, na našem ozemlju razpade Notranjeavstrijsko historično društvo in iz njega nastanejo tri pokrajinska društva. Heimpel celo poudarja, da se je država v tem času sicer skušala vtikati v njihovo delovanje, vendar ji je to veliko manj uspevalo kot v predmarčnem času. Vsekakor je v Nemčiji to začetek kritičnega zgodovinopisja, in kar je še posebej značilno, je to, da so ta raziskovanja razvijala zunaj univerz in akademij številni ljubitelji zgodovine.
4. Po Heimpelovi razdelitvi naj bi četrta skupina zgodovinskih društev nastala v desetletju 1890-1900. Pri tem je zanimivo, da mnogo dela še vedno ne sloni na poklicnih zgodovinarjih.

V zgodovinskih društvih so se mnogokrat srečevali študirani juristi, filologi, advokati, zdravniki, kajti izšolanih zgodovinarjev je bilo še vedno sorazmerno malo. Zelo veliko dela je torej slonelo na ljubiteljstvu. Mnogi laiki so bili tudi finančni podporniki društev in njihovih glasil.

Zanimivo je dalje, da se v vseh društvenih statutih 19. stoletja poudarja zahteva zbiranja, ohranjanja in uporabe raznih virov za zgodovinske raziskave, na prvem mestu je zahteva po reševanju, zbiranju in izdajanju listin. Tako se listine najprej tiskajo v društvenih glasilih, poskušajo pa jih izdajati tudi v posebnih zbirkah listin. Dalje je za društva značilno, da kažejo veliko skrb za posamezne zgodovinske spomenike, predvsem antične.

Arheologija je ves čas zelo pomemben del tedanjih prizadevanj. V tesni povezavi z zgodovinskimi društvi so tudi deželni muzeji, ki so marsikje nastali že pred društvi. V okviru zgodovinskih društev so nastali tudi društveni arhivi in društvene biblioteke, razne druge zbirke, kot npr. numizmatične, lapidariji ipd.

Z nastankom društev so tesno povezani nastanki časopisja za deželno in krajevno zgodovino, za domovinsko zgodovino in za objavlanje virov. V tem je velika zasluga zgodovinskih društev, saj se je tako pričel razvijati strokovni tisk in mnogi časopisi, ki so pričeli izhajati kot društvena glasila v 19. stoletju, izhajajo še danes. Vsekakor je v začetku v njih sodelovalo veliko nestrokovnjakov, šele potem, ko so se razvile posamezne zgodovinske šole, je situacija postala drugačna. Tudi glede članstva je stanje zanimivo. Raziskave kažejo,⁴ da je v nemških društvih sodelovalo kar 80 odstotkov ljubiteljev zgodovine in maksimalno 20 odstotkov strokovnjakov, tu so mišljeni profesorji, arhivarji, muzealci, bibliotekarji, ki pa niso vsi zgodovinarji po stroki. Pri nas je odstotek strokovnjakov še nižji.

II. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA NOTRANJO AVSTRIJO

(1843-1850)

Prva prizadevanja za ustanovitev društva prijateljev zgodovine Notranje Avstrije segajo v leto 1839, in sicer so glavni pobudniki nadvojvoda Janez in nekateri štajerski zgodovinopisci kot prof. Albert Muchar, arhivar Josef Wartinger in možje iz kroga bralnega društva pri Joaneumu. Ohranjeni osnutek statuta v arhivu Joaneuma o historičnem društvu, ki bi obsegalo Kranjsko, Koroško in Štajersko nosi datum 24. september 1839.¹ Vendar je trajalo še nekaj let, da je društvo bilo res ustanovljeno.

Znano je, da so se v predmarčni dobi snovale razne strokovne organizacije večinoma na teritorialnih podlagah, in če le mogoče, v senci zaščite vplivnih osebnosti. Tak primer je npr. Društvo za pospeševanje in podpiranje industrije in obrti v Notranji Avstriji, njegova pravila so bila potrjena 1837, kasneje se je pa leta 1850 društvo razdelilo po posameznih deželah.²

Ideja o povezanosti treh dežel t.i. Notranje Avstrije na eni strani in privlačnost graškega centra, kjer deluje nadvojvoda Janez kot glavni zaščitnik zgodovinskih raziskovanj na drugi strani, prav gotovo igrata pomembno vlogo pri ustanovitvi te prve oblike zgodovinskega društva. Najbrž pa k temu pripomore tudi to, da ima Štajerska tedaj zlasti v Mucharju že pomembnega pisca (tedaj je že izšla njegova *Urgeschichte der Steiermark*) in v Wartingerju poznavalca arhivskega gradiva (Wartinger je arhivar v Joaneumu). Kot kaže sta oba omenjena graška zgodovinarja prva pričela z akcijo. Muchar je pripravil statut in s tem osnutkom je arhivar Wartinger odpotoval v Celovec na razgovor³ ter tam predložil osnutek statuta na zboru prijateljev zgodovine. Morda je potem šel še v Ljubljano, ali pa je bila zveza vzpostavljena po kom drugem. Dejstvo je, da je bil naprošen Ludwig Crophius, opat samostana Rein, da prevzame vodstvo začasnega odbora, šele nato pa so se obrnili na nadvojvodo Janeza. Prošnjo z dne 17. marca 1840 so podpisali:

- za Štajersko opat Ludwig Crophius, Albert Muchar, stanovski sekretar K. G. Leitner, graški župan Josef Maurer in stanovski protokolista Franz Formentini;
- za Koroško svetnik in apelacijski sekretar Johan Konrad, Franz Fritz, Ludwig Weber in Karlman Flor, vsi trije kapitulariji samostana sv. Pavla in profesorji v Celovcu, apelacijski protokolista Gottlieb Ankershofen, konzistorijski kancler Heinrich Hermann in Michael Jabornegg v. Altenfels ter Felix Anton pl. Benedickt;
- za Kranjsko pa gimnazijski prefekt Elija Rebič, profesor Franc X. Heinrich, licejski bibliotekar Jožef Kalasanc Likavec (Likawetz), kameralna sekretarja Henrik Costa in Franz Hermann v. Hermannstahl, advokati dr. Leopold Baumgartner, dr. Karel Ulepič (Ullepitsch) in muzejski kustos mag. ph. Henrik Freyer.⁴

J. Enberg 2. (Ljubljana 1843)

Torej so le med zastopniki Kranjske bili taki, ki so se čutili Slovence, oziroma so znali slovensko.

Pripravljalni odbor pa so sestavljali: A. Muchar, opat L. Crophius, J. Wartinger, K. G. Leitner, J. Maurer, F. Formentini, vsi iz Štajerske. 24. junija 1840 je predložil nadvojvoda Janez statut guvernerju grofu Wickenburgu. Kot pravi Popelka, so Muchar in njegovi prijatelji upali, da bo društvo mogoče ustanoviti že jeseni 1840, vendar niso računali z dolgo potjo, ki jo mora napraviti taka prošnja na cesarja.

V naslednjem letu je prišla prošnja nazaj na graški gubernij zaradi nadaljnjega poizvedovanja. Štajerski stanovi so se izrekli za podporo društvu, čeprav novo društvo ne bi bilo v tesnejši zvezi z Joaneumom. Že 2. junija 1841 sta podala razlago v enakem smislu kuratorij Joaneuma in stanovski odbor, vendar sta odklonila denarno podporo in prostore. Prav tako je soglašal z ustanovitvijo Historičnega društva za Notranjo Avstrijo ilirski gubernij v Ljubljani. Po skoraj triletnem čakanju je cesar 29. aprila 1843 dovolil ustanovitev društva in prevzem pokroviteljstva nadvojvodi Janezu.

Odredbe gubernija na urade in oblasti o dovoljenju društva pa nosijo datum 21. maj 1843.⁵ Zato se tudi ta datum pojavlja kot datum začetka treh pokrajinskih društev oz. skupnega Historičnega društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

Statut je bil pripravljen že prej, vendar se prva oblika nekoliko razlikuje od tiste iz leta 1845, ki je bila objavljena pod naslovom Statuten des allerhöchsten Ortes genehmigten historischen Vereines für Steiermark, Kärnten und Krain.⁷ V prvem členu je poudarjeno, da je glavni namen društva ohranjanje in razsvetljevanje zgodovine treh dežel. Prvenstvena naloga društva pa je zbiranje vseh vrst virov, pisanih in tiskanih, ustnega izročila ipd., vse to naj se zbira, natančno prepisuje in da na razpolago prijateljem zgodovine in raziskovalcem (člen 2), ki bodo pripravili zgodovinske prikaze. Društvo naj zbira vsa doslej tiskana zgodovinska dela, opise dogodkov in predmete iz zgodovine vseh treh dežel in naj pripravi temeljite sezname, nato pa te zbirke dopolnjuje. Tako bi nastale bibliotheca stiraca, bibliotheca carantana in bibliotheca carniolica (člen 3).

Društvo naj zbira vse še nenatisnjeno, predvsem naj raziskuje zasebne arhive in registrature, sezname in opise tu nahajajočih se rokopisov, kronik, zgodovinskih razprav, dokumentov, listin in naj te zbirke neprestano dopolnjuje z natančnimi prepisi in z originalnimi dokumenti (člen 4). Zelo natančno so v členu 5 opisane razne kategorije virov, ki naj jih člani društva iščejo v arhivih, bibliotekah in registraturah, in sicer:

- a) kronike dežel, mest in trgov, samostanov, plemiških družin, cehov itd.
- b) statute viteških redov, mest, trgov, vasi, cehovskih organizacij,
- c) "saalbücher" in t. i. codices traditionum,
- d) urbarje, skladiščne knjige, originalne računske knjige ali solidne izvlečke iz njih, deželne topografije, podatke o poljedelstvu in živinoreji, industriji in obrti, o merah in utežeh, vrstah proizvodov, starejših cenah proizvodov in živil, plačah delavcev, razmerah podložnikov itd.
- e) originalne listine in dokumente, ki se nanašajo na vso deželo, posamezne korporacije, mesta, trge, vasi, gradove in zemljiška gospostva, cerkve, samostane, posamezne osebe,
- f) plemiške knjige, originalna pisma ipd. znamenitih mož in žena dežele,

- g) starejše rodovnike plemenitih družin, originalne rokopise posameznih pomembnih mož,
- h) rokopisne zapuščine domačih pisateljev,
- i) dokumente o višjih in nižjih, javnih in zasebnih izobraževalnih in zdravstvenih ustanovah,
- k) starejše topografske predstavitve (opise okrajev, gospostev, sodnih, župnijskih, krajevnih in gozdnih meja),
- l) zbirke starejših deželnih zakonov,
- m) starejše biografije znamenitih mož dežele.

Iz vsega tega naj bi nastali arhivi Štajerske, Koroške in Kranjske.

Zanimiv je tudi člen 6, ki pravi, da bo društvo poskrbelo za sposobne in zanesljive bralce in prepisovalce dokumentov in bo organiziralo krajši pouk diplomatike.⁸

Člen 7 govori o materialnih virih, ki jih je treba zbirati deloma originalne, deloma pa prerisovati oziroma delati odtise. V poštrev pridejo:

- a) vsa kiparska dela iz prazgodovine, rimski napisi na kamnih, vsi rimski spomeniki z reliefi, slikami bogov, daritveniki, žare, orožje, novci,
- b) vsi nagrobniki in spomeniki iz kamna, kipi, slike, rezbarije v cerkvah in gradovih ter pohištvo iz srednjega veka,
- c) vse staro orožje, noži, kopja, bodala, zastave, bandere, oprema, ognjeno orožje, prahovnice itd.,
- d) vsi srednjeveški pečati, grbi ipd.,
- e) srednjeveški novci, medalje, mučilno orodje,
- f) vse vrste kart (specialne, deželne, župnijske itd.),
- g) gradbeni in situacijski načrti,
- h) vse podobe, risbe, slike, lesorezi, bakrorezi domačih trgov in mest, vasi, cerkev, romarskih krajev, ruševin, gradov, kopališč, mostov, tovarniških zgradb itd.,

- i) posnetki vseh noš, obleke vseh stanov (plemstva, duhovščine, vojakov, redovnikov, meščanov in kmetov),
- k) portreti plemstva, duhovščine, znamenitih mož.

Iz tega bi nastala zanimiva kiparsko-slikarska zbirka starin Štajerske, Koroške in Kranjske. Društvo bo izbralo spretne posameznike, ki bodo izdelali natančne kopije spomenikov, slik ipd. (člen 8).

Društvo naj bi se potrudilo, da tudi sedanost ohrani in posreduje potomcem (zanimive dogodke, praznovanja) - o tem govori člen 9.

Velik pomen pripisujejo ustnemu izročilu in člen 10 poudarja, da je treba zapisati vse pripovedke, pravljice, pesmi posvetne in religiozne vsebine tudi v dialektu, zapisati njihovo melodijo in napev, zbirati pričevanja še živih prič raznih dogodkov v notranjeavstrijskih deželah. Pri tem ne bi smelo biti izpuščeno nobeno mesto, trg, vas, grad, župnija (člen 11). Člen 12 opozarja na razne povezave, ki so bile v starejši zgodovini, npr. spodnje in vzhodne Štajerske s Panonijo, zgornje Štajerske z zgornjo in spodnjo Avstrijo, Koroško in Salzburško, Kranjske v povezavi deloma s Panonijo, deloma z Italijo, dalje na vpliv dinastičnih vezi, vlogo samostanov ipd. Ta položaj bo zahteval preiskave arhivov v deželah, s katerimi so bile naše dežele povezane, npr. centralnega arhiva na Dunaju, arhivov v Salzburgu, Passau, Brixnu, Münchnu, Freisingu, Ogleju, Gorici, Vidmu. Zato naj bi usposobljeni člani društva pripravili prepise dokumentov, zakonov in listin in izdelali kataloge o vsem, kar se nanaša na naše dežele. Zbrano gradivo naj društvo da takoj v obdelavo (člen 14).

Kaj vse naj bi sedanost ohranila za bodočnost, je naštet v členu 15, in sicer:

- a) opisi krajev, ^{skraj} diecez, dekanij, župnijskih okrajev in gospostev,
- b) predstavitve in opažanja o religioznih ustanovah, šolah, vzgojnih in izobraževalnih ustanovah,
- c) poročila o plemenitih družinah,
- d) biografije državnikov, junakov, duhovnikov, učenjakov, umetnikov ipd.,
- e) orisi značaja prebivalstva dežel, njihove glavne strasti, mnenja ipd.,

- f) opisi deželnih in krajevnih praznikov, najljubših zabav in veselic, iger, šeg in navad, posebej ob krstu, poroki, pogrebih, cerkvenih proščenjih, narodnih praznikih,
- g) zbirke pregovorov, praznovernih pogledov, prerokovanj, mnenj iz ljudskega življenja med poljedelci, pastirji, lovci, rudarji, železarji,
- h) podatki o tovarnah in manufakturah, trgovini in prometu, obrti in industriji, o letnih in tedenskih sejnih, cenah industrijskih izdelkov, delavskih plačah, luksuznih predmetih,
- i) besednjak krajevnih jezikovnih posebnosti (idioticon) v vsakdanjem življenju, najbolj uporabljenih in potrebnih besed s priloženo visokonemško izgovorjavo,
- k) poročila o iznajdbah, napredku znanosti in umetnosti s primerjavo med preteklostjo in sedanostjo,
- l) poročila o odličnih, rodoljubnih in sicer znamenitih dejanjih rojakov,
- m) opisi znamenitih naravnih pojavov in dogodkov (jame, slapovi, razgledi, plazovi, poplave, potresi, kužne bolezni med ljudmi in živalmi, meteorji itd.),
- n) opisi zdravstvenega stanja ljudi in živali, običajne bolezni in zdravila zanje s podatki o dobrih zdravnikih in ranocelnikih, posebej o zelo starih, o medicinskih postajah,
- o) opisi starih in novih rudnikov, plavžev in prodaje produktov,
- p) opisi deželnih okrajev v topografsko-političnem, religiozno-moralnem, fizikalno-naravoslovnem, znanstvenem, ekonomskem, rudarskem in trgovskem pogledu.

Od člena 16 dalje pa statut govori o organizaciji društva. Najprej je rečeno, da Historično društvo za Notranjo Avstrijo⁹ tvorijo tri pokrajinska društva (člen 16), potem je povedano, da je sedež osrednjega odbora in celotnega društva v Gradcu, ki ima to prednost, da so tam Joaneum in druge ustanove (člen 17). Posamezna društva pa imajo sedeže v Gradcu, Celovcu in Ljubljani. Osrednji odbor sestoji iz osmih članov, ti so poleg predsednika še ravnatelj in tajnik ter pet članov.

Osrednji odbor izvolijo posamezna društva iz vrst tistih članov, ki stalno živijo v Gradcu (člen 18). Vsako od treh pokrajinskih društev ima svojega ravnatelja, ki mu stoji ob strani tajnik (poslovodja) in trije odborniki (člen 19).

Vsako društvo voli svoje člane znotraj dežele, in sicer take može, ki so, ali dobri poznavalci zgodovine ali delavni raziskovalci ali izobraženi diletanti, ki bi lahko namene društva znatno pospeševali (člen 20). Člani se delijo na prave in častne (člen 21). Vsa tri društva imajo enak namen, t.j. neprestano raziskovanje, skrbno ohranjanje in zbiranje raznega gradiva (člen 22). Posamezna društvena ravnateljstva v Gradcu, Celovcu in Ljubljani skrbijo na svojem področju za varovanje in zbiranje gradiva (člen 23). Posamezne zbirke starin, arhivi in knjižnice se nahajajo v Gradcu, Celovcu in Ljubljani (člen 24). Pokrajinska ravnateljstva z odbori imajo sestanke vsaka dva meseca oziroma kakor se zdi ravnatelju potrebno. Sklepi se sprejemajo z večino glasov, izvršuje jih ravnateljstvo (člen 25). Pokrajinska društva vsako leto na svoji šesti seji pripravijo letna poročila, ki jih predložijo osrednjemu odboru v Gradcu (člen 26). Korespondenco z osrednjim odborom in s člani vodi tajnik, ki tudi piše poročila o društvenih sejah. Tajnik je tudi vodja društvenih zbirk, biblioteke, arhiva in zbirke starin (člen 27). Vsak član prispeva letno članarino 2 ft konv. v. (člen 28).

Blagajno in račune vodi eden od odbornikov kot blagajnik. Plačila v društvene namene se opravljajo samo po sklepu ravnateljstva in proti pismenemu nakazilu in podpisu ravnatelja. Posamezna društva morajo v letnem poročilu dati popoln finančni obračun osrednjemu odboru v Gradcu (člen 29).

Osrednji odbor v Gradcu ima določene posebne pravice, in sicer:

- a) ima vrhovno vodstvo celotnega društva,
- b) pri njem je matična knjiga (matrika) vseh rednih in častnih članov,
- c) osrednji odbor sprejema z večino glasov glede na želje in sklepe treh društev vse zunanje člane iz drugih avstrijskih pokrajin in častne člane. Sprejem tujcev kot častnih članov je od primera do primera pridržan mnenju cesarja,

- d) osrednji odbor daje trem društvom razne predloge za izpopolnitev,
- e) osrednji odbor sprejema letne obračune treh društev,
- f) osrednji odbor sprejema in hrani pri svoji zbirki starin, arhivu in biblioteki prepise vseh katalogov in seznamov, in če je mogoče, posnetkov in prepisov originalov vseh v društvenih zbirkah nahajajočih se posnetkov,
- g) pokrajinska društva pošiljajo osrednjemu odboru nadaljevanje svojih katalogov in seznamov o prirastku,
- h) pri osrednjem odboru se nahaja osrednji katalog vseh predmetov, ki so v knjižnicah, arhivih in antikvarijih posameznih društev, in sicer je na posameznih listih označen vsak predmet posebej in seznam urejen po abecedi,
- i) osrednji odbor sprejema vse izdelke in predstavitve, ki jih pripravijo člani na podlagi skupnega gradiva,
- k) osrednji odbor skliče vsako leto občni zbor in seje celotnega odbora,
- l) na občnem zboru daje osrednji odbor popolno poročilo o prizadevanjih društva, o naraščanju zbirk itd.
- m) tu dobiva osrednji odbor predloge zbranih članov,
- n) osrednji odbor določi že prej iz dospelih razprav in izdelkov tiste, ki bodo prebrani na občnem zboru,
- o) osrednji odbor ima pravico določiti tiste izdelke in razprave, ki jih bo skupaj z letnim poročilom društva redigiral tajnik in bodo v skladu s cenzurnimi predpisi natisnjene (člen 30).

Posamezni zvezki skupnega glasila bodo izdani na skupne stroške in osrednji odbor poskrbi za prodajo preko knjigarnarja (člen 31.).

Posamezni zvezek glasila dobi vsak član, ki je plača 2 ft konv.v.

kot letni prispevek (člen 32). V glasilu naj bodo poleg tekstov tudi litografije ali bakrorezi antičnih predmetov, pokrajin, portreti, tako da bi bile važnejše stvari iz zbirk na ta način objavljene (člen 33). Za tiskana dela nudi redakcija nizke honorarje. Po prodaji poda celotni obračun in pošlje ostanek sredstev v blagajno osrednjega odbora za skupne namene (člen 34).

Celotno društvo je pod predsedstvom pokrovitelja, ki v primeru bivanja v Gradcu vodi seje osrednjega odbora in potrjuje sklepe s svojim podpisom, ukaže pa tudi sklicati občni zbor in mu predseduje. Za to čast je naprošen zaščitnik Joaneuma, t.j. nadvojvoda Janez. Pri občnih zborih posameznih društev pa naj bodo prisotni v Gradcu deželni guverner ali njegov namestnik, pri zborih v Ljubljani in Celovcu pa deželni komisar ali njegov namestnik (člen 35).

V primeru razpada oz. razpusta društva preide vse doslej zbrano v biblioteki, arhivu in antikvariju na Štajerskem v last Joaneuma, na Koroškem in Kranjskem pa na stanove v Celovcu in Ljubljani z obveznostjo, da te zbirke ohranijo in jih dajo na razpolago prijateljem domovinske zgodovine (člen 36).

Statut je imel prvotno 37 členov, končna verzija pa jih ima 36. Dostavek, da je sprejem tujih kot častnih članov pridržan mnenju cesarja, je dodala dvorna pisarna. Poleg tega je dvorna pisarna zahtevala, da občnemu zboru društva v Gradcu prisostvuje guverner ali njegov namestnik, zboroma v Celovcu in Ljubljani pa deželni komisar.¹⁰ Člen 10, ki je po pisanju Popelke¹¹ navajal "die indirekten und direkten Einwirkungen der französischen Revolution auf die innerösterreichischen Länder", je bil v poznejši verziji spremenjen in se glasi: "Hier bemüht sich der historische Verein vorzüglich die Ueberlieferung aus dem Munde der noch lebenden Augenzeugen von den indirekten und direkten Einwirkungen der geschichtlichen Ereignisse auf die innerösterreichischen Länder forgfältig zu sammeln..."¹²

Kot vidimo, je statut zelo natančno opredelil naloge in cilje društva, popisal razne vrste virov, nakazal, kaj in kako naj se zbira raznovrstno gradivo, da bi nastale posamezne zbirke (knjižnica, arhiv, zbirka starin). Čeprav je morda na eni strani čutiti precejšen poudarek pri raziskovanju zgodovine posameznih plemiških družin, pa se po drugi strani kaže tudi zanimanje za vsakdanje življenje, za zbiranje ljudskega blaga v "narečju", za etnografske zanimivosti, za gospodarski razvoj tako mest kot podeželja. Vendar je v njem močno čutiti vpliv romantičnega gledanja na zgodovino.

Že 25. julija 1843 so uradno prosili opat iz Reina, Muchar, Leitner, Formentini in Wartinger nadvojvodo Janeza, da prevzame pokroviteljstvo novega društva in da se izvolijo člani osrednjega odbora in odborov pokrajinskih društev. Prošnji je bila priložena lista tistih oseb, ki so že leta 1840 bili povabljeni k ustanovitvi Historičnega društva za Notranjo Avstrijo. Na listi je bilo poleg treh Štajercev še osem Kranjcem in osem Korošcev, manjkal je edino nekdanji graški župan dr. J. Maurer.

Zdi se, da je bil sprva predviden za ravnatelja kranjskega društva ljubljanski škof Wolf, ki pa je to funkcijo odklonil baje zaradi starosti¹³ (star je bil 61 let), morda je odklonitev v zvezi še s čim drugim. Tako je postal ravnatelj baron Anton Codelli, gubernijski sekretar. Predlog o tem je prišel iz Gradca kot sporočilo guvernerja Weingartna dne 26. oktobra 1843, prav tako za druge člane odbora. Tajnik naj bi bil kameralni prokurator Ulepič, člani pa kanonik Novak, licejski bibliotekar dr. Likavec in muzejski kustos H. Freyer. Glede Likavca je posebej poudarjeno, da zna slovenski jezik in da bo zato lahko koristen.¹⁴ Ta predlog je nato osrednji odbor odobril 19. novembra 1843.

Štajersko društvo se je konstituiralo takole: ravnatelj opat iz Reina, tajnik Muchar, člani pa Leitner, Wartinger in Formentini. Odbor koroškega društva pa so sestavljali: ravnatelj Franz Fritz, gimnazijski prefekt v Celovcu, tajnik Jabornegg, člani pa grof A. Christallnigg, G. Ankershofen in dr. Kumpf.¹⁵

Čeprav je bilo v letih, ko se je Historično društvo za Štajersko, Koroško in Kranjsko ustanavljalo, poudarjeno, da ne bo dobilo prostora v Joaneumu, je vendarle postal sedež osrednjega društva prav arhiv Joaneuma. Dali so natisniti kar 1000 izvodov statuta, polovico od tega je ostalo v Gradcu, drugo polovico pa sta dobili kranjsko in koroško društvo, vsako po 250 izvodov. Potem so pričeli akcijo za pridobivanje članstva, ki naj bi se končala konec marca 1844. Osrednji odbor je imel sejo 19. novembra 1843 in je izdelal poziv za včlanjenje v društvo, ki nosi datum 9. decembra 1843.¹⁶ Posamezna društva so poskrbela, da so ti pozivi bili objavljeni v tedanjem časopisju, in sicer 13. decembra 1843 v Grazer Zeitung, 18. januarja 1844 v Klagenfurter Zeitung

in v 53. zv. Carinthie (1843), za Kranjsko pa je vabilo za vstop v društvo objavljeno 1. februarja 1844 v Illyrishes Blatt.

Zanimivo je, da je pridobivanje članstva potekalo dokaj ugodno na Kranjskem in Koroškem, manj pa na Štajerskem. Junija 1844 je predložil guverner Weingarten nadvojvodi Janezu imenski seznam 291 članov kranjskega društva, od tega je bilo kar 81 duhovnikov. Koroško društvo je tedaj imelo 232 članov (septembra že 250), medtem ko je opat iz Reina 1. avgusta 1844 predložil seznam 66 rednih in 5 zunanjih članov štajerskega provincialnega društva.¹⁷ Vendar imamo za konec leta 1844 že naslednje podatke: Kranjsko društvo 320, Koroško društvo 312 in Štajersko društvo 214, skupaj torej že 846 članov.¹⁸

Nato so v letu 1844 začasni odbori vseh treh pokrajinskih društev sklicali nekakšne ustanovne občne zборе, kjer so izvolili stalne odbore.

Prvo je bilo Historično pokrajinsko društvo za Kranjsko, ki je tak zbor imelo 5. septembra 1844 v Ljubljani in je izvolilo za ravnatelja barona Antona Codellija, za sekretarja dr. Karla Ulepiča in za člane kanonika Novaka, bibliotekarja Likavca in H. Costo.¹⁹

Koroško pokrajinsko društvo je imelo svoj občni zbor 16. septembra 1844. Odbor se je konstituiral takole: ravnatelj je postal Gottlieb Ankershofen, člani odbora pa Anton Gallenstein, Markus Jabornegg in dr. Kumpf.

Nazadnje je imelo tudi štajersko pokrajinsko društvo svoj občni zbor, in sicer 14. oktobra 1844 ob navzočnosti 41 članov. Za ravnatelja je bil izvoljen opat Ludwig Crophius, iz Reina, za sekretarja Muchar, za člane pa Leitner, Wartinger in prof. Hassler (odpadel je torej Formentini).

Medtem se je osrednji odbor ukvarjal z žigom in diplomami za člane. Po konstituiranju odborov treh pokrajinskih društev je nadvojvoda Janez želel tudi čim hitreje zbrati delegate iz vseh treh društev in začasni osrednji odbor proglasiti za stalnega. Vendar pa se je vse skupaj zakasnilo, zato je ravnateljstvo štajerskega društva začasno prevzelo funkcijo osrednjega odbora. Tako so na sestankih štajerskega društva obravnavali tudi nekatera vprašanja osrednjega odbora, med

drugim, kakšen naj bo pečat in diploma za člane društva.

Končno se je 3. decembra 1845 pod vodstvom nadvojvode Janeza sestal stalni odbor Historičnega društva za Notranjo Avstrijo. Opat iz Reina je postal ravnatelj skupnega društva. Odborniki iz posameznih pokrajin so bili: za Štajersko Muchar in Leitner; za Koroško Christalnigg in Perisutti; za Kranjsko pa Ludwig Mandel in Franz C. Kalhberg.²⁰

Osrednji odbor je v letu 1846 razvil živahno dejavnost na področju raziskovanja nekaterih arhivov v državi, pa tudi zunaj nje. Na sestanku 3. maja 1846 je predlagal Muchar, da bi se povezali s Kraljevsko biblioteko v Münchnu in pregledali v tamkajšnjih rokopisih, kaj imajo zanimivega za notranjeavstrijske dežele.

Posebej pa so poudarili tudi pomen bogatega arhiva nekdanjega patriarhata v Ogleju za notranjeavstrijske dežele: "Diesen für die Geschichte Innerösterreichs unentbehrlichen Urkundenfond zu erheben, hat sich der provisorische Centralausschuss die ernste Mühe gegeben, und durch die gnädigste Mitwirkung Seiner kaiserlichen Hoheit bereits Cividale, S. Vito, S. Daniele und Udine als die vorzüglichste Fundorte, in welchen die Theile des alten Aquilejer Archives zerstreut liegen, ausgeforscht."²¹ V ta namen so bili osrednjemu odboru predani tudi pravkar izšli Documenti per la storia del Friuli, ki jih je pripravil opat Giuseppe Bianchi, ki vsebujejo prav tako mnogo zanimivega za vse tri dežele, mnogo je bilo pa še neraziskanega.

Poleg tega se je osrednji odbor obrnil na predstojnika Dvornega in državnega arhiva na Dunaju in dobil zagotovilo, da so tam mnogi zanimivi materiali za zgodovino Notranje Avstrije, zlasti v oddelkih salzburške nadškofije, oglejskega patriarhata in Goriško-Tirolskih grofov. Sklenili so, naj bi za take raziskave usposobljen član društva šel na Dunaj in tam stvari pregledal.²² Kaže, da je to nalogo dobil Muchar, ki je potem v ohranjenem poročilu z dne 30. septembra 1846 opisal izsledke svojega dvajset dnevnega raziskovanja in napravil vrsto regestov in izpiskov listin, ki se nanašajo na Štajersko, Koroško in Kranjsko.²³ V veliko pomoč pri tem delu mu je bil namestnik direktorja dunajskega arhiva Chmel, ki ga tudi Mittheilungen des historischen Vereins für Krain večkrat zelo hvalijo in postane kasneje častni član kranjskega društva.

Potem so razpravljali oktobra 1846 tudi o obisku beneških arhivov. Tako se je pričelo precej načrtno in sistematično delo v večjih arhivih, obenem je potekalo tudi delo za zbiranje gradiva za cerkveno topografijo Notranje Avstrije, in sicer tako, da je društvo prosilo za podporo deželni gubernij in škofijske ordinariate in razposlalo vsem dekanijam, faram in lokalijam tiskane vprašalnike, da bi tako dobili podatke o prepisih listin, ki jih imajo cerkvene oblasti in o spomenikih raznih vrst.²⁴

Sodelovanje s fulanskimi občinami v zvezi z beneškimi arhivalijami bi kmalu imelo za posledico prostorsko povečanje Notranjeavstrijskega društva. Junija 1847 je namreč v Krminu (Cormons) bilo ustanovljeno Društvo za raziskovanje Furlanije, njegov predsednik je bil Franc Manzano, ki je ponudil vključitev tega društva v Historično društvo za Notranjo Avstrijo. Vendar je osrednji odbor glede tega zavzel odklonilno stališče, češ da je že sedanja društva težko uskladiti, pomisleke so imeli še zaradi oddaljenosti in zaradi jezika.²⁵

Poleg tega je osrednji odbor moral reševati vrsto perečih vprašanj, med drugim je nastal leta 1846 problem zaradi preselitve važnih arhivalij iz arhiva štajerskega gubernija v dunajski Državni arhiv. Kajti medtem, ko je Muchar ničesar sluteč iskal listine za področje Notranje Avstrije na Dunaju, je v Gradcu dunajski državni arhivar Andreas Meiller odredil odpeljati več sto dragocenih aktov in številne rokopise v Državni arhiv na Dunaj. Ker je bil to čas gradnje južne železnice, pri tej gradnji pa so prihajale na dan številne najdbe, zlasti novci in druge starine, se je osrednji odbor zavzel zato, da bi na Dunaj pošiljali le posnetke in opise najdb.²⁶

Nekaj napetosti med tremi društvi, vključenimi v notranjeavstrijsko društvo, je nastalo tudi ob izdaji skupnega glasila Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich (izdal osrednji odbor v Gradcu 1848). O izdajanju skupnega glasila so se pogovarjali že od vsega začetka, še posebej pa od 1846 dalje, vendar pa sta predvsem Koroška in Kranjska želeli imeti svoja historična glasila.

Edino štajersko društvo se je strinjalo, ker so vodilni možje njegovega društva pravzaprav vodili tudi osrednji odbor, ta pa je imel po členu 30 vsa pooblastila glede vsebine. Že 1846 je skušal ravnatelj koroškega društva Ankershofen pričeti z izdajanjem lastnega periodičnega glasila z naslovom Archiv für Geschichte des Herzogtumes Kärnten, vendar mu je višja cenurna oblast to odbila, pri čemer se je sklicevala na izjavo osrednjega odbora, da tako glasilo ni potrebno. Najbrž je bilo tu res nekaj bojazni, da potem nihče ne bo pisal za osrednje glasilo in se to ne bo moglo prodajati.

Zanimivo pa je, da je kranjskemu društvu uspelo že leta 1846 pričeti z izdajo lastnega glasila Mittheilungen des historischen Vereins für Krain (MHK), čeprav tudi tu ni šlo brez težav, končno pa je osrednji odbor na to pristal. Vendar so smele Mittheilungen tedaj objavljati le periodična poročila o delovanju in pridobitvah društva, sicer pa sestavke manj važne vsebine.²⁷ Nikakor pa list ni smel biti popolnoma samostojen. Vsebinsko je list prva leta res bil tak, ker so Kranjci te pogoje sprejeli. Odnos koroškega društva in osrednjega odbora pa je ostal še naprej napet.

Leta 1847 so skušali sklicati prvi splošni zbor članov Notranjeavstrijskega historičnega društva, kjer bi razpravljali tudi o skupnem časopisu, njegovi vsebini in denarnih prispevkih. Zaradi slabe udeležbe zastopnikov pokrajinskih društev na sejah osrednjega odbora se nekako niso mogli zediniti o nekaterih vprašanjih. Tako so zbor odlagali in končno razposlali tiskana vabila za 4. april 1848 ob 9. uri, ko naj bi bil zbor v veliki dvorani deželne hiše v Gradcu.

Vabilo vabi k udeležbi vse člane, vendar poudarja, da bodo ravnateljstva poskrbela, da prideta iz vsake dežele po dva pooblaščenca poslance, ki bi občnemu zboru predstavila delovanje svojega društva, potem pa tudi sklepe tega zbora prenesla na pokrajinska društva.

Predviden je bil naslednji dnevni red:

1. Predstavitev poslancev treh dežel,
2. Govor predsednika društva,

3. Poročilo osrednjega odbora o delovanju odbora in celotnega društva,
4. Poročila posameznih ravnateljstev (za Štajersko, za Koroško in za Kranjsko),
5. Predlog osrednjega odbora za ustanovitev osrednje društvene blagajne,
6. Predlog osrednjega odbora, ki obravnava po statutu zagotovljen skupni društveni časopis,
7. Predlog osrednjega odbora, ki obravnava čas veljavnosti volitev tako osrednjega odbora kot deželnih društvenih odborov,
8. Predavanja poslancev treh pokrajinskih društev,
9. Predavanja posameznih društvenih članov.²⁸

Toda revolucija je preprečila, da bi se ta občni zbor sestal in tako nikoli ni prišlo do skupnega sestanka treh pokrajinskih društev v širšem sestavu. Po letu 1848 pa je bilo vedno bolj jasno, da se bo društvo prej ali slej razdelilo na tri samostojna društva.

Kljub raznim nesoglasjem je vendarle uspelo izdati en zvezek skupnega glasila v letu 1848. Schriften des historischen Vereines für Inner-österreich sestoji iz treh delov, vsak del je prispevala ena dežela. Najobsežnejša je razprava, ki jo je napisal štajerski župnik Richard Knabl z naslovom Wo stand das Flavium Solvense des C. Plinius? Obsegala je 108 strani in 258 litografskih posnetkov različnih najdb (skupaj še 32 strani v dodatku).

Po obsegu je sledil prispevek s Koroške, in sicer Gottlieb Ankershofen: Ueber den historischen Anlass zur Sage von den Verheerungszügen der Margaretha Maultasche in Kärnten in drugi Felix Anton Benedikt: Der Schule Wirken und Leben in Kärntens Mittelalter ter tretji prispevek istega avtorja Die Fürsten von Dietrichstein. Skupaj so koroški prispevki obsegali 80 strani.

Prispevka s Kranjske sta bila dva, in sicer Henrik Costa: Joseph Camilo Freih. v. Schmidburg. Gre za biografsko skico o juristu in visokem državnem uradniku Schmidburgu, rojenemu v Gradcu, ki ima med drugim kot ljubljanski guverner velike zasluge za raziskovanje in izsuševanje ljubljanskega barja. Umrli pa je 1846. leta.

Drugi članek s Kranjske je prispeval Jožef Anton Babnik (Babnigg) in sicer biografijo Franca Hladnika, rojenega v Idriji, znanega botanika in raziskovalca slovenske flore in ustanovitelja ljubljanskega botaničnega vrta, pedagoga in pisca. Oba kranjska prispevka imata skupaj le 29 strani.²⁹ Publikacija je bila verjetno tiskana v 1500 izvodih, od tega je koroško društvo prodalo le 42 izvodov in je od prejetih 500 izvodov vrnilo v Gradec osrednjemu odboru preostalih 458 izvodov. Popelka tudi trdi, da je večino stroškov za Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich nazadnje že po likvidaciji osrednjega odbora pokrilo štajersko društvo.³⁰

Na Kranjskem so, kot poročajo Mittheilungen, to publikacijo prejeli vsi člani pokrajinskega društva, ki so plačali več kot dva goldinarja letnega prispevka (obenem so dobili tudi kranjske Mittheilungen). Čeprav so še v začetku leta 1850 Mittheilungen vabile svoje sodelavce k pisanju tako v Mittheilungen kot v osrednje glasilo, je pa treba priznati, da so zadnjemu posvečale dokaj malo pozornosti, obširneje so se razpisale le o Knablovi razpravi, na ostale pa opozarjajo bolj mimogrede v drobni opombi.³¹

Vendar pa v poročilu občnega zbora kranjskega društva z dne 5. septembra 1850 prihaja na dan dejstvo, da jim je osrednji odbor poslal 500 izvodov 1. zvezka omenjene publikacije, čeprav so jih zahtevali le 300 izvodov. Ker bi imeli za odvečne izvode prevelike dodatne stroške, so na občnem zboru sklenili, da preostalih 200 izvodov vrnejo centralnemu odboru v Gradcu.³²

V letih 1846 in 1847 je bilo tudi zelo uspešno sodelovanje osrednjega odbora z bavarsko Hof- und Staatsbibliothek v Münchnu. Tudi tja so poslali enega člana odbora (verjetno spet Mucharja, kajti Ankershofen se v svoji spomenici jezi, češ da take naloge dobivajo le štajerski zastopniki), ki je izpisoval za zgodovino notranjeavstrijskih dežel pomembne vire. Verjetno je zato prišlo 1847 do imenovanja nekaterih članov bavarske dvorne biblioteke za častne člane Historičnega društva za Notranjo Avstrijo. To so postali: Philipp Lichtenthaler (direktor), Schmeler (kustos), Lommel (raziskovalec bavarskega narečja in tajnik

državnega arhiva), kasneje pa še prof. dr. Burkhard. Pregledovanje virov in državne biblioteke sploh pa je Dunaj vezal na pogoj, da bi obenem iskali tudi plemiške matrike za namene dunajskega Dvornega in državnega arhiva.³³

Že od vsega začetka je bilo čutiti željo po večji samostojnosti koroškega deželnega društva z Ankershofnom na čelu. Ta se je predvsem pritoževal, ker je bilo raziskovanje münchenskih arhivov privilegij štajerskega društva, Korošcem pa so tako zahtevo in prošnjo za denarno pomoč zavrnil. Že omenjeni skupni časopis je bil prav tako trn v peti. Ankershofen je predlagal štiri časopise, tako da bi vsako društvo imelo svoje glasilo, poleg tega bi bilo pa še skupno.³⁴

Želja, da bi koroško društvo izdajalo svoj časopis z naslovom Archiv,³⁵ se torej ni uresničila. Res je že izhajala Carinthia (od 1811), vendar je v tem času bila usmerjena bolj v leposlovje in je šele kasneje prevzela dela z zgodovinsko vsebino.

Koroškemu društvu se je zdelo, da se ne more primerjati s štajerskim niti s kranjskim, ker so v Gradcu imeli Joaneum, v Ljubljani pa tudi svoj deželni muzej, medtem ko je v Celovcu tedaj še manjkala taka ustanova.³⁶ Tako so se Korošci v tej prvi fazi borili predvsem za ustanovitev zgodovinskega deželnega muzeja, ki bi mu bil priključen arhiv.

V zvezi z zahtevami koroškega historičnega društva je ohranjena obsežna spomenica z datumom 31.12.1847,³⁷ ki jo je pripravil med bivanjem nadvojvode Janeza v Celovcu predsednik koroškega društva Ankershofen in v kateri se pritožuje nadvojvodi Janezu. Med drugim je poudaril, da se je članstvo koroškega društva ob občnem zboru oktobra 1847 že povzpelo na 511 članov in je tako daleč preseglo obe preostali društvi. Tudi na arhivskem področju so imeli lepe uspehe, kar je med svojim obiskom pohvalil celo J. Chmel iz dunajskega Dvornega in državnega arhiva.

Tudi izkopavanja, zbirke novcev, knjižnica, vse je močno napredovalo. Ankershofen je opozarjal zlasti na počasno izgotavljanje vpisnih listin s strani osrednjega odbora, zaradi česar so nekateri člani menda celo zagrozili z izstopom iz društva. Dalje pravi, da je bil

osnovni namen nadvojvode Janeza, da bi ustanovili pokrajinska ali deželna društva, ki bi bila združena v skupni znanstveni zvezi v osrednjem društvu za Notranjo Avstrijo. Razcvet deželnih društev pa naj bi bil odvisen od njihove samostojnosti: "Wird der Landesvereinen aber nur der Name ohne Ehre nur als Theile eines grossen Ganzen betrachtet, so fürchte ich, dass der Fall, welcher bei andern ähnlichen grossen Vereinen stattfindet, auch bei dem Innerösterreichischen Centralvereine eintreten dürfte, die Theilname würde nach und nach abnehmen, die Zahl der Mitglieder würde statt zuzunehmen abnehmen, der nöthige Fond würde geschmälert werden, und die Direktionen würden kaum mehr etwas für das Provinzielle, und vollends nichts für das Gemeinsame Thun können".³⁸ Rešitev vidi Ankershofen v ohlapni zvezi, kakor jo kaže tedaj Historično centralno društvo za Nemčijo. Centralno glasilo pa naj bi bilo rezultat dela deželnih društev in njihove posebne dejavnosti za skupne namene. Ankershofen se je tudi jezil, ker je kranjsko društvo neposredno imenovalo častne člane,³⁹ medtem, ko so jih oni vedno dali v potrditev osrednjemu odboru. Seveda pa bi spremembe, kakršne si je zamišljal Ankershofen, zahtevale spremembo statuta Notranjeavstrijskega historičnega društva, kar bi zahtevalo daljši postopek in privolitev cesarja.

Na sploh pa je pri nekaterih raziskovalcih prevladalo mnenje, da so prav močna centralizacija in vloga osrednjega odbora v Gradcu, poleg tega pa še redakcijski monopol graškega osrednjega odbora pripomogli k odporu proti temu predvsem pri koroškem, deloma pa tudi pri kranjskem društvu. Zdi se, da ti dve društvi že od začetka mislita na osamosvojitve, saj npr. glasilo Historičnega društva za Kranjsko že leta 1846 nosi naslov Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, čeprav je uradni naziv društva Historischer Provinzial-Verein für Krain. V kranjskem glasilu je tudi sorazmerno malo poročil o delu osrednjega društva, o njegovih sejah in prizadevanjih.

Vse do leta 1850 ne zasledimo v Mittheilungen nobenih predlogov za popolno osamosvojitve kranjskega društva, čeprav po drugi strani tudi ni objavljena nobena korespondenca z osrednjim odborom.

Šele 1850 so Mittheilungen objavile korespondenco z Gradcem, ko je šlo za vprašanje ukinitve Notranjeavstrijskega historičnega društva in ustanovitev treh samostojnih društev.

Najbrž so dogodki leta 1848 tudi po svoje prispevali k hitrejši odločitvi za ustanovitev samostojnih društev. Poleg tega je prišlo do sprememb v društvenem pravu, ki jih omenjajo tako Mittheilungen¹¹ kot tudi Popelka.⁴² Junija 1849 je umrl Albert Muchar, duša in glavni zagovornik Notranjeavstrijskega historičnega društva, avtor prvih statutov, neutrudni raziskovalec arhivov itd.

Že spomladi 1849 se je pričela živahna dejavnost v zvezi z ločitvijo treh društev. Tako je osrednji odbor že 20. 3. 1849 obvestil nadvojvodo Janeza o potrebi ločitve treh društev. Nadvojvoda Janez je iz Frankfurtu ob Maini 19. aprila 1849 sporočil svoje obžalovanje, vendar se je strinjal, da pride do izstopa koroškega društva iz centralnega društva in je napisal: "Der Ausschuss wolle hiernach das Entsprechende einleiten, jedoch noch früher erwägen und nach Anfrage und nach Umständen entscheiden, ob es nicht vielleicht nach den Wünschen Krains - rücksichtlich dieser Provinz - beim bisher bestehenden Verhältniss bleiben könnte, wonach sich nur zwei Vereine, einer für Steiermark und Krain und der andere für Kärnten ergeben würden."⁴³

Torej imamo idejo kranjskoštajerskega društva na eni in koroškega društva na drugi strani, o kateri je govora tudi še v naslednjem v Mittheilungen objavljenem dopisu osrednjega odbora z dne 2. junija 1849 ravnateljstvu kranjskega deželnega društva.⁴⁴ V tem dopisu je med drugim poudarjeno, da je obstoj Notranjeavstrijskega historičnega društva povezan z velikimi težavami, ki osrednjemu odboru skoraj onemogočajo statutarno delovanje in tako ne samo v osrednjem odboru, ampak tudi v posameznih društvih dajejo občutek neprijetnosti (Unbehaglichkeit). Kot dokaz navajajo, da osrednjemu odboru ni dana nobena zanesljiva dotacija in da bi brez podpore štajerskega deželnega historičnega društva sploh ne moglo delovati, niti ne bi mogel iziti 1. zvezek skupnega glasila. Glede koroškega društva pa pravi dopis: "... nichts zu erwähnen davon, dass die Provinzial-Direction für Kärnten schon vom Anfange her die völlige Ungebundenheit des kärntnerischer Vereines zu behaupten sich vorsetzte, dass sie zu keinen

gemeinschaftlichen Unternehmungen die Hand bot, gegen jede Beitrag-sleistung protestirte, und mit genauer Noth für die allerunentbehrlichsten Communalauslagen ihren Antheil hintennach leistete."

Razen tega omenjajo še druge težave, ki so nastale v osrednjem odboru zaradi izgube treh članov, dva sta namreč šla službovat zunaj Štajerske, eden (L. Mandell) pa je umrl. Tako bi pod normalnimi pogoji bilo treba razpisati volitve za dopolnitev osrednjega odbora, in sicer enega, ki bi zastopal Koroško, in dva, ki bi zastopala Kranjsko.

Končno se je osrednji odbor nekako strinjal z izstopom koroškega društva, glede kranjskega pa pravi: "An die löbliche Direction von Krain aber ergeht das höfliche Ersuchen um gefällige Eröffnung, ob der Verein für Krain vielleicht ebenfalls die gänzliche Auflösung des bisherigen Gesellschaftverbandes wünsche, oder ob dieselbe Gesellschaftsverbinding mit dem steiermärkischen Vereine beizubehalten gesonnen sey, - in welchem Sinne auch die gegentheilige Frage unter Einem an die Direction für Steiermark gestellt wird."

Dogodki so si nato sledili dokaj hitro. Ravnateljstvo in odbor Historičnega društva za Kranjsko sta nadvojvodi Janezu sporočila svojo odločitev glede ločitve Historičnega društva za Notranjo Avstrijo v tri samostojna društva že 15. avgusta 1849. Vendar je nadvojvoda Janez zagovarjal stališče, da je ločitev pravomočna šele, ko se zanjo izrečejo na občnih zborih društev posameznih dežel.⁴⁵

Preseneča dejstvo, da se je kot prvi za samostojnost izrekel občni zbor Historičnega društva za Štajersko, in sicer že 21. junija 1849.⁴⁶ Ta datum velja tudi kot datum novoustanovljenega Historičnega društva za Štajersko. 24. oktobra 1849 se je na občnem zboru v Celovcu tudi Historično društvo za Koroško izreklo za samostojnost. Vendar je šele sklep Historičnega društva za Kranjsko sprejet na občnem zboru 5. septembra 1850 v Ljubljani pravzaprav pomenil konec obstoja Notranjeavstrijskega historičnega društva in ustanovitev samostojnih društev: Historičnega društva za Štajersko, Historičnega društva za Koroško in Historičnega društva za Kranjsko. Ker sta sklepe o teh odločitvah poslali Historično društvo za Koroško 8. marca 1850 in Historično društvo za Kranjsko 4. novembra 1850 v Gradec štajerskemu društvu, se včasih tudi ti datumi pojavljajo kot datumi začetka samostojnih društev.⁴⁷

Tako je torej leta 1850 Historično društvo za Notranjo Avstrijo prenehalo obstajati. Kakor smo videli v vseh letih svojega obstoja ni uspelo organizirati niti enega skupnega občnega zbora, deloval je le osrednji (centralni) odbor in izšel je le en zvezek skupnega glasila. Kljub temu je društvo odigralo določeno pozitivno vlogo; v svojem statutu je nakazovalo naloge in usmeritev svojega dela in začetki organizirnega zgodovinskega raziskovanja, predvsem pa zbiranja zgodovinskega gradiva so prav gotovo plod skupnih prizadevanj tako zgodovinarjev kot raznih ljubiteljev zgodovine združenih v Historičnem društvu za Štajersko, Koroško in Kranjsko.

III. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

1. Uvod

Kot je bilo že omenjeno, so v prvi polovici 19. stoletja pričeli nastajati po deželah nekdanje monarhije na eni strani muzeji v glavnih mestih dežel (Gradec 1811, Ljubljana 1821, Trst 1825, Celovec 1844) in na drugi strani zgodovinska in muzejska društva. V Ljubljani je bilo leta 1839 ustanovljeno Društvo kranjskega deželnega muzeja, leta 1843 pa tudi Historično pokrajinsko društvo za Kranjsko kot del Historičnega društva za Notranjo Avstrijo.

J. Mal omenja, da je Sedlnitzky 16. februarja 1842 poizvedoval glede ljubljanskih predlagateljev (H. Costa, Freyer, Hermann, Likavec idr.) za ustanovitev Historičnega društva, ki bi obsegalo področje Notranje Avstrije. Cesar je 29. aprila 1843 dovolil ustanovitev takega društva in mu postavil za predsednika in pokrovitelja nadvojvodo Janeza.¹

Vsaka od treh dežel je imela v okviru Historičnega društva za Notranjo Avstrijo svoje pokrajinsko društvo (Historischer Provinzial-Verein für Krain itd.), v Gradcu pa je bil sedež osrednjega ravnateljstva. Pokrajinska društva so izmed svojih v Gradcu bivaajočih članov izvolila zastopnike za osrednji odbor.²

1. februarja 1844 je Illyrisches Blatt objavil vabilo za vstop v kranjsko pokrajinsko historično društvo. V njem pojasnjuje namen ustanovitve skupnega Notranjeavstrijskega historičnega društva. Glavna naloga naj bi bila ohranjanje in razjasnjevanje zgodovine Kranjske, Štajerske in Koroške, zato je treba zbirati vse vrste virov in gradiva, ki se nanašajo na sedanost in preteklost, jih ohranjati v lastnih zbirkah, napraviti natančne prepise itd. Razložena je tudi organizacijska struktura društva, predvidena članarina pa je bila 2 ft. letno. Prispevke in darove vseh vrst naj se pošilja na naslov začasnega tajnika Ulepiča. Zbiranje darov je bilo kar uspešno, saj je samo leta 1844 Illyrisches Blatt objavil štirinajstkrat seznam darovalcev. 25. julija 1844 pa je začasno ravnateljstvo društva objavilo v Illyrisches Blatt izvlečke iz prvega dela statuta Notranjeavstrijskega historičnega društva in

opozorilo, naj bi v okviru društva nastala historična biblioteka, kranjski deželni arhiv in zbirka starin. Iz tega članka še izvemo, da je društvo pri pridobivanju članov imelo kar lep uspeh, saj je do tedaj bilo včlanjenih že 300 članov, pričakujejo pa jih še več. Izražena je tudi želja, da bi bile licejska knjižnica, muzej in društvo pod eno streho. Izvemo, da so že dobili prostor v licejski stavbi, ki ga sedaj popravljajo, in bi naj bil kmalu uporaben za člane. Zbiranje predmetov še nadalje vodi začasni tajnik K. Ulepič, ki skrbi tudi za objavljane seznamov v *Illyrisches Blatt*. V isti številki *Illyrisches Blatt* je objavljeno tudi poročilo o uspehih koroškega historičnega društva.

Namen ustanavljanja zgodovinskih društev na sploh in v avstrijskih deželah še posebej je bil opisan v glasilu kranjskega pokrajinskega historičnega društva *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*.³ To je ponatis članka iz *Wiener Zeitung* 13. oktobra 1849, ki ga je uredništvo *Mittheilungen* objavilo z namenom, da poživi zanimanje za svoje društvo in da pridobi od svojih članov čim več prispevkov za objavo. Članek poudarja, da so si zgodovinska društva postavila nalogo, da zbirajo, rešujejo in obdelujejo zgodovinske spomenike dežele, listine, zgradbe, podobe in sploh vse preostanke prejšnjega kulturnega življenja. Kot primer plodnega delovanja takih društev navaja avtor društva v Franciji, kjer ima skoraj vsak departement svoje prostovoljno društvo za starine (*Sociétés des Antiquaires*), ki ga prebivalstvo podpira in ki v svojih periodičnih glasilih objavlja rezultate zgodovinskih raziskav. Dalje poudarja, da so ta društva v medsebojni zvezi in da tudi vlada podpira tako delovanje. Podobna društva pa delujejo tudi v Nemčiji, npr. v Regensburgu, Bambergu, Dresdenu, Halleju, Bonnu itd. Člankar še navaja, da se ta društva posvečajo ne le rimski zgodovini, ampak predvsem tudi zgodovinskim raziskavam srednjega veka.

Tudi v Avstriji ima skoraj vsaka kronovina svoje zgodovinsko društvo, ki si po svojih močeh in sredstvih prizadeva izpolniti postavljene naloge.

Iz podatkov o delovanju Historičnega društva za Notranjo Avstrijo⁴ je razvidno, da sta na Koroškem in Štajerskem zelo uspešno pričeli

delovati pokrajinski društvi, z njima pa se prav lahko meri tudi Historično društvo za Kranjsko. Posebej so pri tem poudarjene zasluge dr. Ulepiča, ki je pripravil tiskan seznam, iz katerega je razvidno, da je biblioteka kranjskega društva že po enem letu obstoja, torej leta 1844 imela 500 knjig, nanašajočih se predvsem na Kranjsko, okrog 600 originalnih listin, ki so zajemale čas od leta 974 dalje, zbirko deželnih kart, 15 portretov znamenitih mož Kranjske, 330 grbov znamenitih družin, številne stare novce in kamne. Na Kranjskem so že zgodaj pričeli s konkretnim preiskovanjem in reševanjem nekaterih arhivov (arhiv gospostva Loka, samostana v Stični, nemškega viteškega reda in arhiv grofa Josepha Auersperga) ter so pri tem dosegli lepe rezultate. Tudi izkopavanja, ki jih je organiziralo društveno ravnateljstvo, so bila uspešna. Poleg tega je ravnateljstvo kranjskega Historičnega društva odredilo, da se vsi stari spomeniki v deželi preslikajo in napravijo litografije, ki bi jih potem razdelili članom, da bi na podlagi tega lahko pisali razprave o Kranjski. Že zelo zgodaj je delovanje Historičnega društva za Notranjo Avstrijo in njegovih podružnic pritegnilo pozornost tujine, posebno nemških društev, ki so pričela vabiti k sodelovanju. Po statutu je bilo kranjsko društvo dolžno osrednjemu ravnateljstvu v Gradcu pošiljati letna poročila in obračun celotnega poslovanja, kar so vsako leto tudi storili (obenem je bilo tako poročilo objavljeno v Mittheilungen).

Na željo ljubljanskega gubernija je prevzel funkcijo ravnatelja začasnega odbora Historičnega društva za Kranjsko baron Anton Codelli. Vodstvene in tajniške posle so naložili dr. Karlu Ulepiču, adjunktu ljubljanske kameralne pokurature. Člani začasnega odbora so bili še trije, in sicer škofijski vrhovni šolski nadzornik kanonik Janez Novak, licejski knjižničar dr. Jože Likavec in Henrik Costa. Ta odbor je s posebnim vabilom za vstop v društvo nastopil 25. januarja 1844.⁵

Tudi v kasnejših letih se je ohranil tak sestav odbora, t.j. poleg ravnatelja in tajnika še trije člani, skupaj petčlanski odbor. Položaj ravnatelja je dolga leta uspešno opravljal baron A. Codelli (1843-1862).

Že od začetka delovanja Historičnega društva za Kranjsko je bilo večkrat poudarjeno, da je dejavnost društva usmerjena v glavnem v

dvoje, to je na eni strani v zbiranje gradiva, na drugi strani pa v urejanje zbranega gradiva oziroma znanstveno obdelavo. Društveni ravnatelj Codelli je leta 1847 v svojem govoru na občnem zboru menil, da je društvo v glavnem še pri prvem, t.j. pri zbiranju, čaka pa jih še veliko dela, da bi dosegli uspeh, vendar upa, "da bomo s pogumom, dobro voljo, navdušenjem in sodelovanjem in pod pokroviteljstvom nadvojvode Janeza vse to dosegli".⁶

Tudi v govoru H. Coste na občnem zboru društva 23. novembra 1846 je poudarjeno zbiranje rokopisnih virov, če pa že ni mogoče dobiti originalov, je treba napraviti prepise, kajti "listine, diplome in drugi dokumenti so po pravilu na razpolago samo v enem izvodu, če se ta izgubi, je izguba v največ primerih nenadomestljiva..."

Costa je še dejal, da je že od Valvazorjevih časov sem veliko izgubljenega, pa tudi od razpusta samostanov in celo od francoske invazije do danes: "Pustite nas zato pridno zbirati in reševati, kar se rešiti da."⁷

Med nalogami in cilji društva je torej že od vsega začetka poudarjeno zbiranje virov, delo na teh virih ter v končni fazi izdaja zgodovine Kranjske. Licejski bibliotekar in odbornik društva dr. Likavec je na občnem zboru 1847 menil, da bi temeljito delo o zgodovini Kranjske v kratkem času bilo nemogoče napisati, zato je predlagal nagradni razpis za pisanje posameznih dob kranjske zgodovine. Ta predlog je bil soglasno sprejet in imenovan je bil poseben odbor, ki bi skrbel za realizacijo tega predloga.⁸ Mnogo je bilo govora tudi o t.i. preddelih, na podlagi katerih bi naj taka zgodovina nastala.⁹

Zanimivo pa je pisanje urednika Novic dr. J. Bleiweisa leta 1850 v članku Kranjski zgodovinski družbi, kjer je med drugim zapisal: "Nade polni, de boš vsak svet rada zaslišala, ki se ti predloži v dosego svojiga blagiga namena, ti razodenemo vošilo, ki sega popolnoma v tvoje opravilstvo: daj zgodovino Krajnske dežele v slovenskim jeziku na svitlo! Milo pogrešujemo že davnej take knjižice, iz ktere bi tudi prosti Krajnc zgodovino svoje domačije zvedil. Mi ne terjamo za zdaj obširniga visoko učeniga dela, s katerim nas boš morebiti pozneje razveselila, ampak le knjižico, po domače pisano, tudi razumu prostiga bravca primerno, de bo pripravna tudi za berilo ljudskih

nedeljskih šol po deželi. Delo ni težko, ker imamo lepih pripomočkov za to dovelj, in tudi taci mož, ki bojo popolnoma kos temu delu. Prevzemi le vodstvo tega dela in podeli denarno pomoč, de se ta občno zaželjena knjiga na dan da. Naj bo to delo zdej tvoje pervo delo, in verjemi nam, da ti bo domovina za to hvaležna. Spomni se, da vsaka družba je le mertva stvar, dokler ne stopi s podukam med ljustvo. S zgodovino naše domovine v domačim jeziku pa boš širila ljudsko omiko tudi v lesene bajtice. Ker si zgodovinska družba, gre pred vsim tebi zgodovino domovine na svitlo dati. Ne daj, de bi bilo to vošilo glas vpijočega v puščavi!"¹⁰

K temu pisanju Novic najdemo naslednji odgovor v Mitteilungen:

"Sie haben in Ihrem Blatte ... den löbl. Wunsch ausgesprochen, der historische Verein wolle die Herausgabe einer Geschichte Krain's in krainischer Sprache, wenn auch in geringster Ausdehnung, aus seinen Mitteln veranlassen. So sehr der Wunsch der Vereinsleitung mit dem Ihrigen zusammentritt, so liegt die Verwirklichung derselben gegenwärtig noch ausser dem Bereiche der Möglichkeit. Scientifische Verhältnisse sind es zumeist, welche der Erfüllung für jetzt entgegentreten. Ein neues Geschichtswerk Krain's unter der Gawähr des historischen Vereines veröffentlicht, darf sich nur auf die gründlichsten Vorarbeiten basiren. Ungeachtet der Bemühungen einiger älteren, sehr geschätzten krain. Historiker entbehrt das beabsichtigte Wek doch noch der erforderlichen Grundlagen. Von dem Eifer, von der Theilnahme der Männer von Fach und Neigung wird es abhängen bezeichnete Wege den Zeitpunkt näher zu rücken, wo das schöne Kronland sich des Besitzes einer pragmatischen, dabei aber starrer Trockenheit freien Hinterbringerin seines politischen und geistigen Lebens bis auf unsere Tage erfreuen. wird."¹¹

Problem pa je bil predvsem še v tem, ker ni bilo ljudi, ki bi imeli zadostno strokovno izobrazbo (čeprav Bleiweis govori o sposobnih možeh) in so se zato s pisanjem zgodovinskih del v začetku ukvarjali razni ljubitelji zgodovine. Metodološka usmeritev pa je vendarle bila pravilna, saj so predvidevali pisanje zgodovine na osnovi arhivskih virov. Zato se mi zdijo nekatere trditve današnjega časa, ki se nanašajo na to obdobje, npr. "ne iskanje virov in njegova izraba, marveč

prepisovanje starejših avtorjev, predstavlja temeljno delovno metodo diletantov...",¹² vendarle preostre.

Čeprav je Historično društvo za Kranjsko ustanovljeno že 1843, je prva leta delovalo nekako v senci Notranjeavstrijskega historičnega društva; morda je tudi Metternichov absolutizem vplival, da je bilo v svojih dejanjih bolj zadržano, morda so bile tu tudi začetniške težave. V organizacijskem pogledu pa tudi sicer v vsebinskem pogledu je osamosvojitev leta 1850 pomenila nekakšno prelomnico. Predvsem pa je zelo pomembno za delovanje društva, kakšnega poslovodjo in tajnika (Geschäftsleiter und Sekretär) ima v kakem obdobju. Vsekakor je bil dr. Vincenc Fereri Klun, ki je te posle prevzel leta 1851, zelo zaslužen za poživitev društvene dejavnosti.

2. Statut Historičnega društva za Kranjsko

1843 ustanovljeno Historično društvo za Štajersko, Koroško in Kranjsko je imelo svoj statut, na katerega se sicer večkrat sklicuje tudi odbor Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko, vendar pa v Mittheilungen ni bil objavljen; izšel je v Ljubljani kot samostojna brošura, vendar brez letnice.¹³

Potem ko je to društvo po letu 1850 razpadlo na tri enakovredna društva, t.j. na kranjsko, koroško in štajersko, je takratni tajnik in poslovodja kranjskega društva dr. Klun že 19. novembra 1851 na občnem zboru predložil osnutek novega statuta Historičnega društva za Kranjsko,¹⁴ ki ga je sam pripravil in ki je bil z majhnimi spremembami 1853 objavljen v Mittheilungen. Ohranjen pa je tudi rokopis prvotnega osnutka iz 4. junija 1851, ki se pa precej razlikuje od kasnejšega.¹⁵

1853. leta objavljeni statut ima pet poglavij in zaključek, skupaj pa 30 členov.

V prvem poglavju je opisan namen društva; društvo si je postavilo nalogo skrbeti za "vzdrževanje in razsvetlitev zgodovine Kranjske v preteklosti in sedanjosti in vse, kar se na to nanaša iskati, najti, zbirati in opisati" (člen 1).

Za doseg tega cilja naj društvo preiskuje vse vire in materiale, ki se nanašajo na notranjo in zunanjo zgodovino preteklosti in sedanjosti Kranjske, naj jih čuva v zbirkah, jih razširja v prepisih itd. (člen 2).

Za shranjevanje zbranega gradiva je društvo ustanovilo arhiv, ki se deli v dva dela:

- a) biblioteko,
- b) antikvarium (člen 3).

Za razširjanje zgodovinskega znanja je namenjen mesečno izhajajoči znanstveni list z naslovom Mittheilungen des historischen Vereines für Krain (člen 4). Za nadaljnjo razširitev društvenega namena se bo društvo povezalo s tujimi društvi, posebno s tistimi, ki so najbližje deželni zgodovini Kranjske (člen 5).

V drugem delu statuta so opisane volitve članstva. Članstvo se deli na prave, dopisne in častne (člen 6).¹⁶ Kot pravi član more v društvo vstopiti vsak, ki uživa državljske pravice in je nekaznovan.

Člane sprejema ravnateljstvo z glasovanjem (člen 7).

Pokrovitelj in častni člani kot tudi dopisni člani so izvoljeni na občnem zboru na predlog pravih članov, in sicer takšni možje iz deleže in zunaj nje, ki so ali s pomočjo zgodovinskega raziskovanja postali zaslužni za zgodovinsko znanost, ali taki, ki zaradi svojega vplivnega položaja morejo pospeševati namen društva (člen 8).

Vsak član društva prejme kot potrdilo sprejema v društvo od članov ravnateljstva podpisano diplomo (člen 9).

V tretjem poglavju je govora o pravicah in dolžnostih članov. Pravi člani imajo na sploh enake pravice in dolžnosti, še posebej pa imajo (člen 10):

- a) glasovalno pravico na občnem zboru,
- b) pravico predlaganja volitev dopisnih in častnih članov,
- c) pravico volitev članov ravnateljstva,
- d) pravico uporabljati društvene pripomočke za zgodovinske študije v društvenem prostoru ali tudi z izjemo originalov proti potrdilu vzeti domov,

- e) pravico vpogleda v društvene račune in inventar,
- f) pravico pošiljati predloge na društveno ravnateljstvo.

Dolžnosti rednih (pravih) članov so:

- a) pospeševanje društvenih namenov,
- b) udeležba na društvenih zborih,
- c) plačilo letnega prispevka najmanj 2gld za realizacijo društvenih namenov; ta prispevek mora biti plačan tudi za leto pristopa.

Več kot enoletni zaostanek se po pismenem opominu šteje kot dokaz izstopa iz društva (člen 11).

Dopisni in častni člani imajo enake pravice kot redni, pri občnem zboru imajo prav tako pravico glasovanja in volitev (člen 12).

Tako pravi kot dopisni in častni člani prejemajo mesečno društveno glasilo brezplačno (člen 13).

V četrtem delu je govora o društvenem vodstvu, ki ga sestavljajo ravnatelj, njemu ob strani je poslovodja ali sekretar (tajnik), in še trije odborniki; vsi skupaj so društveno ravnateljstvo (člen 14).

Člane ravnateljstva izvoli občni zbor društva z relativno večino (člen 15). Ravnatelj je voljen za pet let, drugi člani ravnateljstva izstopajo vsako leto po eden, ki ga določi žreb, vendar more biti ponovno izvoljen (člen 16). Volitve se izvedejo na vsakoletnem občnem zboru z osebno oddajo glasovalnih listkov (člen 17). O volitvah se sestavi poseben zapisnik, ki ga podpišejo vsi člani ravnateljstva (člen 18).

Ravnateljstvo si med seboj razdeli posle, sestavi navodila in ima po pravilu vsaka dva meseca sestanek. Ravnatelj ima razen tega pravico, da po potrebi sklicuje seje ravnateljstva (člen 19).

Za pospeševanje splošnih namenov imenuje ravnateljstvo potrebno število poverjenikov in jim razdeli potrebna navodila (člen 20).

Ravnateljstvo imenuje tudi kustosa za arhiv in enega društvenega uslužbenca, ki bosta oba izplačana iz društvene blagajne (člen 21).

Vse na društvo vložene prošnje se naslovijo na ravnateljstvo in od ravnateljstva se izdajo vse rešitve, ki jih podpišeta ravnatelj in tajnik (člen 22).

Ravnateljstvo je glede na namen društva odgovorno in podaja na občnem zboru poročila o delovanju v preteklem letu (člen 23).

V zadnjem, petem delu govori statut o društvenem premoženju in njegovem upravljanju.

Društveno premoženje sestoji iz biblioteke, zbirke novcev in zbirke starin, iz kosov pohišstva in pripadajočih predmetov kot tudi iz letnih prispevkov in iz tega izvirajočih prihrankov (člen 24).

Vse premoženje upravlja ravnateljstvo in enemu od članov odbora je zaupano vodenje blagajne in vpisovanje v knjigo (člen 25).

Iz tega premoženja se poravnavaajo tekoči in izredni izdatki.

Obračun o letnih prihodkih in izdatkih predloži ravnateljstvo v pregled občnemu zboru (člen 26). Stroške do 10 ft more odobriti ravnatelj, stroške preko 10 ft pa samo ravnateljstvo (člen 27).

Vsako leto predloži društveni blagajnik dokumentirani obračun predhodno v pregled ravnateljstvu in na letnem občnem zboru je vsem članom na vpogled (člen 29). Vsak član more v osmih dneh predložiti ravnateljstvu svoje morebitne pripombe. Po preteku tega časa blagajniku ravnateljstvo napiše absolutorij (člen 29).

V zaključku (člen 30) pa je rečeno, da če bo v bodoče društvo iz kakršnegakoli notranjega ali zunanjega vzroka razpuščeno, potem naj občni zbor rednih članov odloča o vsem premoženju, vendar ostane vsekakor znanstvena zbirka last dežele.

Člani društva so se na občnem zboru dne 27. novembra 1851 s statutom strinjali. Objavljen je bil kot posebna priloga Mittheilungen 1853 potem, ko ga je cesar potrdil 9. maja 1853, notranje ministrstvo 30. junija 1853 (št. 16900/818) in deželni namestnik 5. julija 1853 (št. 2791/P).

3. Vloga društvenih poverjenikov (mandatarjev)

Že Historično društvo za Notranjo Avstrijo je v svojem statutu predvidevalo imenovanje društvenih poverjenikov v raznih krajih dežele, da bi bila povezava med članstvom in vodstvom čim tesnejše.

Tako je na občnem zboru Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko 23. novembra 1846 ravnateljstvo dalo pobudo, da bi iz bogatega gradiva, pisanega in drugega, ki je že bilo zbrano, izdelali posamezne prikaze pa tudi zgodovino Kranjske. Rečeno je bilo, da ne bi smel biti izpuščen noben grad, nobeno zemljiško gospostvo. S pomočjo članov društva in ravnateljstva naj bi pregledali čim več gradiva. Da bi pa to lahko uresničili, so predlagali imenovanje društvenih poverjenikov (mandatarjev) v raznih krajih dežele. Občni zbor je predlog sprejel in izvolil 27 poverjenikov. Nato so te poverjenike vprašali za soglasje in šele potem so njihova imena objavili v Mittheilungen.¹⁷

Imenovani so bili naslednji poverjeniki:

1. Mihael Ambrož, okrajni komisar in sodnik v Smledniku - za okraj Smlednik,
2. Jožef Burger, župnik in dekan v Šmartnem pri Litiji - za okraj Stična,
3. Wilhelm Dollhopf, okrajni inženir v Novem mestu - za okraj Novo mesto,
4. Janez Dornik, župnijski vikar v Šentgotardu nad Trojanami - za okraj Brdo pri Podpeči in Krumperk,
5. Janez Fink, župnik v Tržiču - za okraj Tržič,
6. Anton Fister, doktor teologije in profesor na dunajski univerzi - za Dunaj,
7. Jožef Grablovec (Grablovitz), župnik pri Sv. Jerneju (Šentjernej) - za okraj Kostanjevica,
8. Jurij Grabrijan, župnik in dekan v Vipavi - za okraj Vipava,
9. Peter Hicinger, kaplan v Podlipi pri Vrhniki - za okraj Vrhnika,
10. Gašper Kankel, župnijski sodelavec v Starem trgu pri Ložu - za okraj Snežnik,
11. Johann Kapelle, upravnik komende v Metliki - za okraj Krupa,
12. Anton Kurz, župnik in dekan v Postojni - za okraj Postojna,

13. Karel Leben, župnik v Šmartnem pri Kranju - za okraj Kranj,
14. Wilhelm Mack, okrajni komisar in sodnik v Krškem - za okraj Šrajbarski turn pri Krškem,
15. Janez Ogrinc, okrajni komisar in sodnik v Trebnjem - za okraj Trebnje,
16. Matthäus Pichs, kameralni uradnik in okrajni komisar v Stični - za okraj Stična,
17. Karel Poll, okrajni aktuar v Idriji - za okraj Idrija,
18. Franc Potočnik, cestnogradbeni asistent v Kranju - za okraj Kranj,
19. Eusebius Rizzi, okrajni komisar v Radovljici - za okraj Radovljica in Bled,
20. Jožef Rozman, župnik in dekan v Trebnjem - za okraj Trebnje,
21. Johann Roth, okrajni sodnik v Krupi - za okraj Krupa,
22. Jožef Rudež (Rudesch), posestnik v Ribnici - za okraj Ribnica,
23. Janez Zalokar, župnik v Škocjanu pri Otoku - za okraj Mokronog,
24. Dr. Eduard Schwab, doktor prava in filozofije in profesor svetovne zgodovine in filologije v Gorici - za goriško okrožje,
25. Matija Vertovec, župnijski vikar v Št. Vidu pri Vipavi - za okraj Vipava,
26. Julius Vest, doktor medicine in okrožni zdravnik v Novem mestu - za okraj Novo mesto,
27. Simon Wilfan, župnik v Kranjski gori - za okraj Bela peč

Iz objavljenega ~~seznama~~ je razvidno, da so bili izbrani poverjeniki pretežno duhovniki, teh je štirinajst, sledijo okrajni komisarji in sodniki (šest) in trije drugi uradniki, po en profesor (poleg Fistra), okrožni zdravnik, upravnik komende in graščak.

Posamezni okraji so zastopani celo dvakrat (Kranj, Krupa, Tržič, Novo mesto, Vipava), medtem ko nekateri okraji nimajo svojih zastopnikov.

Zanimivo je tudi, da je vključen Fister, ki tedaj živi na Dunaju in E. Schwab iz Gorice.

Ljubljana med mandatarji nima posebnih zastopnikov, najbrž zato, ker je tu sedež društva oziroma društvenega odbora.

Za lažje delo poverjenikov so bila celo natisnjena in objavljena navodila za delo poverjenikov društva¹⁸ z dne 1. marca 1848, ki obsegajo 12 členov. Med drugim je v teh navodilih rečeno, da je vodeči organ Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko društveno ravnateljstvo in da so društveni poverjeniki pravomočni pomočniki tega ravnateljstva. Po členu 3 je področje delovanja poverjenikov omejeno na politični okraj in vsak poverjenik je dolžan tako kot sploh vsak član društva vedno in povsod delovati za interese društva. Kjer je v enem političnem okraju več mandatarjev, bo prepuščeno njihovi presoji, da si medseboj razdelijo delo. Ker je ena glavnih nalog društva, da pripravi domovinski (vaterländisches) arhiv, je torej med glavnimi nalogami poverjenikov (člen 4) prav zbiranje vseh materialov, ki spadajo v hrambo arhiva. Če pa za zgodovino važni dokumenti v originalu niso na razpolago, potem zadostuje natančen in dobeseden prepis z oznako, kje se dokument nahaja. Stroški prepisovanja (kopiranja) bodo povrnjeni društvenim poverjenikom. Ker je nadaljnja naloga društva ustanovitev domovinskega (vaterländisches) antikvarijskega, o čemer govori tudi društveni statut, naj bi poverjeniki zbirali vse predmete, ki se nahajajo na njihovem področju. Pri nakupu lapidarnih spomenikov in večjih predmetov, katerih prevoz je zvezan s stroški, je treba najprej pripraviti natančen opis predmetov in potem se na podlagi tega sklene, če ga bodo prepeljali v zbirko ali bodo napravili le njegov posnetek. Kot del antikvarijskega je bila predvidena numizmatična zbirka, v kateri se zbirajo predvsem na Kranjskem najdeni novci, pa tudi drugi. Za novce, najdene na Kranjskem so zaželeni podatki o najdišču. Za nakup in zamenjavo novcev so pristojni društveni poverjeniki, pri večjih nakupih pa naj sodeluje ravnateljstvo. Tudi glede nakupa knjig za društveno biblioteko, v kateri naj bi se zbirala vsa dela, ki zadevajo Kranjsko, dela, ki so jih spisali Kranjci, tiskana na Kranjskem, dalje knjige v kranjskem jeziku in drugih slovanskih narečjih in vsa področju zgodovine in njenim pomožnim znanostim pripadajoča dela v vseh jezikih, časniki, časopisi, slovarji in slovnice; za vse to imajo poverjeniki vsa pooblastila pri nakupu na dražbah (člen 7). Pri nakupu večjih del pa morajo preveriti, če se ta dela slučajno že ne nahajajo v lasti društva. To bodo preverili po seznamu objavljenem v Mittheilungen (Verzeichniss...). V členu 8 omenjenih navodil je predlagano tudi vodenje

knjige zapisov (Vormerckbuch), v katero bi poverjeniki vpisovali svoja opazanja, ki se tičejo Kranjske in tako bi mogla nastati deželna kronika sedanjosti, ki bi jo potem lahko objavili v Mittheilungen. Med drugimi nalogami poverjenikov je še pridobivanje novih članov društva, dajanje pisnih predlogov ravnateljstvu in pisnih poročil o rezultatih dela dvakrat letno, in sicer v juniju in decembru. Na koncu govori člen 12 o urejanju finančnega poslovanja in dobivanja nadomestila za izdatke, ki so jih imeli poverjeniki z raznimi nakupi. Vse večje izdatke je moralo predhodno odobriti ravnateljstvo.

V praksi se je seveda pokazalo, da so nekateri poverjeniki bili zelo prizadevni, pošiljali so redna poročila, zbirali najrazličnejše gradivo, dopisovali v društveno glasilo, o drugih pa ni bilo nič slišati.

Potem, ko se je leta 1850 Historično društvo za Kranjsko osnovalo kot samostojno društvo, je prišlo do nekaterih sprememb glede poverjenikov. Leta 1851 se je namreč na občnem zboru društva uveljavila ideja, naj bi vsaka dekanija v deželi postavila svojega poverjenika, da bi na ta način poživili delovanje društva. Istočasno so tudi sklenili, da zunaj Ljubljane stanujoči člani društva odslej prejema Mittheilungen pri svojih poverjenikih, da bi se tako zmanjšali izdatki.

Posebno pozornost je vprašanju društvenih poverjenikov posvetil v svojem govoru na občnem zboru novembra 1851 tedanji društveni poslovodja in tajnik dr. Klun. Tudi on se je zavzel za postavitev poverjenikov po dekanijah in poudaril velik pomen sodelovanja med ravnateljstvom in poverjeniki. Ugotovil je, da trinajst poverjenikov (kasneje jih sicer našteje štirinajst) deluje uspešno, to število pa naj bi povečali tako, da bi vsaka dekanija imela vsaj enega zastopnika.

Dr. Klun se zavzema, da bi bili to dekani, češ da najbolje poznajo svoj okoliš. V primeru, ko bi dekani iz kakršnegakoli razloga sodelovanje odklonili, pa bi mogli porabiti tudi druge člane društva.

Med že delujočimi poverjeniki je dr. Klun imenoval naslednje:

1. J. Burger, župnik in dekan v Šmartnem pri Litiji,
2. J. Dornik, župnijski vikar v Šentgotardu nad Trojanami,
3. J. Grablovec (Grablovitz), župnik v Šentjerneju,

4. J. Fink, župnik in dekan v Kamniku,
5. J. Grabrijan, župnik in dekan v Vipavi,
6. P. Hicinger, kaplan v Podlipi,
7. G. Kankel, župnijski sodelavec v Starem trgu pri Ložu,
8. A. Kurz, župnik in dekan v Postojni,
9. J. Rozman, župnik in dekan v Trebnjem,
10. J. Rudež, posestnik v Ribnici,
11. J. Zalokar, župnik pri Škocjanu pri Otoku (- Gutenwerth),
12. Dr. Jul. pl. v. Vest, okrožni zdravnik v Novem mestu,
13. F. Jelovšek, kanonik v Novem mestu,
14. S. Wilfan, župnik v Kranjski gori.

Poleg teh je dr. Klun predlagal še naslednje nove poverjenike:

1. Kramer, dekan v Škofji Loki (ni član društva),
2. Pauker, okrajni glavar v Kranju (ni član),
3. Pajk, okrajni glavar v Radovljici,
4. Toman, dekan v Moravčah (ni član),
5. Legat, zdravnik, za dekanijo v Šmarju,
6. Capelle, upravnik komende v Črnomlju (tega sicer srečamo že 1848 med poverjeniki)
7. Reš, dekan v Idriji (ni član),
8. Grašič, župnik v Ilirski Bistrici (ni član).

Med osmimi novimi poverjeniki jih kar pet ni bilo včlanjenih v društvo, zato je Klun pozval, da se čimprej vključijo in na ta način je društvo pridobilo spet nekaj novih članov.

Od skupno dvaindvajset poverjenikov sta bila dva okrajna glavarja (Kranj, Radovljica), dva zdravnika (Novo mesto in Šmarje), en graščak (Ribnica), vsi drugi so bili dekani oziroma župniki in en upravnik komende.¹⁹ Prevladujejo Slovenci.

Na občnem zboru 26. januarja 1854 je tajnik Klun rekel, da je glavna naloga poverjenikov, da posredujejo dopise med ravnateljstvom in posameznimi zunaj Ljubljane živečimi člani, da razdeljujejo Mittheilungen in pobirajo članarino. Predlagal je, naj bi jih za njihovo delo nagradili tako, da bi jih uvrstili v isto kategorijo kot dopisne člane, ki ne

plačujejo članarine. Poverjenikom bi sicer bilo dano na izbiro, ali bodo članarino plačevali ali ne. Klunov predlog je bil sprejet.²⁰

Leta 1858 je bilo društvenih poverjenikov dvajset, nato pa se je leta 1862 njihovo število spet zmanjšalo na petnajst in še od teh so bili trije iz ozemlja zunaj Kranjske (Krmin, Trst in Kanfanar). Od petnajstih je kar dvanajst duhovnikov, dva sta okrajna predstojnika (Bezirksvorsteher), eden pa upravitelj komende v Metliki in deželni poslanec. Dejstvo, da so poverjeniki tudi zunaj Kranjske kaže na to, da so morda vendarle mislili tudi na razširitev društva na Istro, Goriško in Trst.

4. Članstvo

Iz vsakoletnih poročil občnih zborov Historičnega društva za Kranjsko in iz seznamov članstva ugotovimo, kako se je spreminjalo njihovo število. Za posamezna leta je mogoče ugotoviti tudi socialno strukturo, kraj bivališča in do neke mere tudi narodnostni sestav. Poleg tega je mogoče ugotoviti, koliko članov je živelo zunaj Kranjske.

Društvo je od vsega začetka razlikovalo častne in prave člane, od leta 1854 dalje pa po uveljavitvi novega statuta vključuje tudi dopisne člane.

Pregled članstva Historičnega društva za Kranjsko v letih 1844 do 1868²¹

Leto	Redni člani	Častni člani	Dopisni člani	Skupaj
1844	320			320
1845	345			345
1846	366			366
1847	390	3		393
1848	400	3		403
1849	284	3		287
1850	281	3		284
1851	255	12		267
1852	204	12		216
1853	205	12		217
1854	254	21	13	288
1855	261	27	17	305
1856	296	28	22	346
1857	344	31	22	397
1858	340	32	21	393
1859				312
1860				265
1861	268	33	36	337
1862	273	33	36	342
1863	276	33	37	346
1864	266	34	39	339
1865				
1866	264	30	41	335
1867				160
1868				130

a) Častni člani

Častne člane je poznalo že Historično pokrajinsko društvo za Kranjsko. Že leta 1844 naj bi imelo dva častna člana.²² Tiskani seznam članstva iz let 1846 in 1847 navajajo tri častne člane, in sicer:

- 1.) baron Joseph Weingarten, guverner Kraljestva Ilirije,
- 2.) knezoškof ljubljanski Alojzij Anton Wolf,²³
- 3.) grof Karl Welsperg Reitenau.

Vendar pa po ustanovitvi samostojnega kranjskega historičnega društva leta 1850 omenjenih treh častnih članov ni več, pač pa so imenovani novi, in sicer še preden je novi statut stopil v veljavo, namreč že na občnem zboru 5. septembra 1850 (to je zbor, ki se je izrekel za osamosvojitvev).

Za častne člane je značilno, da so bili zaslužni za delovanje društva predvsem navzven. To so bili ljudje, ki so zasedali pomembna strokovna mesta v arhivih, društvih ali na dunajski akademiji, dalje razne druge ugledne znanstvene in politične osebnosti, ki jih je društvo skušalo zainteresirati za svoje delo. Častni člani niso plačevali članarine in so brezplačno dobivali Mittheilungen. Imenovanje častnih članov kaže po svoje tudi, kakšne zveze je imelo društvo v okviru države in zunaj nje. Prvi trije častni člani samostojnega društva so postali že leta 1850: grof Chorinsky, kranjski deželni namestnik, dr. Puff, profesor v Mariboru in zelo prizadeven član štajerskega društva ter H. Freyer, tedaj delujoč v Trstu.²⁴

Že naslednje leto (1851) so imenovali kar devet novih častnih članov,²⁵ in sicer dva iz štajerskega zgodovinskega društva: L. Crophiusa - opata iz Reina, ki je bil ravnatelj štajerskega društva, R. Knabla, člana odbora tega društva in župnika v Gradcu, dalje Kandlerja iz Trsta, iz Zagreba pa Ivana Kukuljevića-Sakcinskega, tedaj predsednika Društva za južnoslovansko zgodovino, ki so ga Mittheilungen večkrat omenjale. Poleg teh je bilo imenovanih še več za zgodovinsko stroko zaslužnih mož z Dunaja, kot Czörnig, sicer sekcijski vodja v trgovinskem ministrstvu, dr. F. Hurter, dvorni svetnik in historiograf ter

član raznih znanstvenih akademij, Ferd. Wolf, skriptor dvorne biblioteke na Dunaju in sekretar filozofsko-zgodovinskega razreda cesarske akademije ter član raznih drugih akademij in društev. Spomnili so se tudi na I. Knobleharja, generalnega vikarja v centralni Afriki.

Najbrž so politični razlogi v času Bachovega absolutizma vplivali, da so za častne člane imenovani visoki državni funkcionarji in ministri. Že 1851 postane častni član trgovinski minister in predsednik cesarske akademije znanosti A. Baumgartner.

Leta 1852 ni bilo novih častnih članov, leta 1853 pa so izvoljeni spet trije, in sicer grof. L. Thun, minister za kulturo, dr. J. A. Helfert, podsekretar v tem ministrstvu, pisec raznih zgodovinskih del med drugim dela Huss und Hyronimus, in Theodor Karajan, predsednik zgodovinskofilozofskega razreda akademije znanosti na Dunaju.²⁶

1854. leta so za častne člane imenovani trije škofje, in sicer ljubljanski Anton Alojzij Wolf, tržaško-koprski dr. Jernej Legat in Friderik Baraga, škof v Severni Ameriki. Poleg teh pa še dvorni svetnik grof Andrej Hohenwart, ravnatelj Historičnega društva za Koroško in dopisni član dunajske akademije Gottlieb Ankershofen in univerzitetni bibliotekar dr. Franc X. Richter,²⁷ ki je bil prej veliko let zelo aktiven v Ljubljani kot urednik Laibacher Zeitung, Illyrisches Blatt, kot profesor itd.

Naslednje leto (1855) imamo sedem novih častnih članov. To so poleg goriškega nadškofa Andreja Gollmayerja²⁸ še iz višjih političnih krogov Carl Czörny, sekcijski šef v trgovinskem ministrstvu na Dunaju, ravnatelj uradne statistike, predsednik centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje stavbnih spomenikov, član raznih društev in nosilec raznih visokih odlikovanj; dalje za zgodovino zaslužni možje Josef Chmel, namestnik ravnatelja dunajskega dvornega in državnega arhiva, dr. Albert Jäger, profesor zgodovine na dunajski univerzi in član cesarske akademije znanosti. Poleg teh pa še Alojz Auer, ravnatelj dvorne in državne tiskarne na Dunaju. Zaradi vedno večjega sodelovanja z raznimi nemškimi društvi

in ustanovami zunaj monarhije pride do imenovanja dveh nemških predstavnikov, in sicer sta to Johann Aufsetz, predstojnik germanškega muzeja v Nürnbergu, in dr. Gustav Klemm, višji bibliotekar v Dresdenu.²⁹

Z Moravsko je ves čas bilo zelo dobro sodelovanje in delo moravskih zgodovinarjev so članom Historičnega društva za Kranjsko večkrat postavljali za zgled. Tako ne preseneča, da je 1856 imenovan za častnega člana dr. Beda Dudik, moravski zgodovinar, ki je deloval v Brnu.³⁰

Leta 1857 pridobi društvo za častne člane pomembne politične in znanstvene osebnosti: ministra za notranje zadeve Aleksandra Bacha, finančnega ministra barona Brucka, ministra za trgovino grofa Toggenburga ter Aleksandra Humboldta, znanstvenika iz Berlina. Poleg sodelovanja z zgodovinskimi društvi in društvi za raziskovanje starin se vedno bolj uveljavlja tudi sodelovanje z geografskimi društvi, zato tudi ni čudno, da je W. Heindinger, predsednik geografskega društva na Dunaju, postal častni član.³¹

Leta 1858 sta dosegla to čast še prof. Fran Miklošič, delujoč na Dunaju, in profesor Jakob Grimm iz Berlina.³²

Leta 1859 sta imenovana Clarus Vascotti, provincial frančiškanskega samostana v Gorici in med drugim avtor dela *Storia della Castagnavizza* (1849), in dr. Johann Klemann, ministerialni svetnik,³³ nekoč pa profesor v Ljubljani.

Po padcu ministra Bacha je takoj 1860. leta imenovan za častnega člana novi notranji minister grof Goluchovski in po smrti škofa Wolfa novi ljubljanski škof Jernej Widmar; istega leta pa še predsednik upravnega odbora nemškega društva za zgodovino in starinoslovje s sedežem v Stuttgartu baron Holz.³⁴

Leta 1861 so spet trije novi častni člani, in sicer dr. Karel Ulepič, kranjski deželni predsednik in nekdanji poslevodeči tajnik društva, češki zgodovinar dr. Franc Palacky in cesarski državni svetnik ter državni sekretar in ravnatelj biblioteke v Petrogradu baron Modest Korff, tedaj poznan tudi po delu o cesarju Nikolaju I.³⁵

Zanimivo je dalje imenovanje ministra Antona Schmerlinga leta 1862.³⁶

Že v naslednjih letih je bilo teh imenovanj precej manj.

V letu 1863 in 1864 niso imenovali novih častnih članov, leta 1865 pa samo enega, in to Carla Fontaina, finančnega ravnatelja na Kranjskem.³⁷

Ker leta 1866 ni bilo občnega zbora, tudi ni bilo novih častnih članov, pač pa je leta 1867 postal častni član Eduard Bach, tedanji deželni namestnik (Statthalter).³⁸

Kot kaže statistika, se je število častnih članov močno dvignilo leta 1854 (21) in potem naraščalo do leta 1862, ko je doseglo najvišjo številko, t.j. 33. Ves čas je največ častnih članov z Dunaja, sledijo sosedne dežele, med njimi zlasti Štajerska in Trst, medtem ko sta Goriška in Koroška zastopani le z enim predstavnikom, po Ankershofnovi smrti pa s Koroške niso imenovali novega predstavnika. Nasploh se kaže bolj živahno sodelovanje s Štajersko, Trstom in Goriško kakor s Koroško. Kažejo se tudi tesnejše povezave z nekaterimi predstavniki iz nemških dežel pa tudi s Hrvaške in Moravske.

Statistika častnih članov

Leto	1853	1855	1858	1862
Dunaj	4	11	14	15
Kranjska	1	3	3	2
Štajerska	3	3	3	2
Koroška	-	1	1	-
Trst	2	3	3	3
Goriška	-	1	1	1
Hrvaška	1	1	1	1
Moravska	-	-	1	2
Benetke	-	-	-	1
Nemčija	-	2	3	4
Afrika	1	1	1	1
Amerika	-	1	1	1
Skupaj	12	27	32	33

b) Pravi (redni) člani

Število pravih članov je precej nihalo. Zelo visoko je v letih 1847 in 1848, torej še v času, ko je Historično društvo za Kranjsko bilo sestavni del društva za Notranjo Avstrijo. Iz seznama članstva za leto 1847³⁹ je razvidno, da je med člani precej ljudi s plemiškimi naslovi, veliko je duhovnikov in raznih uradnikov, nekaj profesorjev, trgovcev, obrtnikov ter zdravnikov in ranocelnikov in celo oficirjev 17. pešpolka. Večina članov je s Kranjske, posamezniki pa so tudi iz drugih dežel monarhije, npr. V. F. Klun je tedaj v Benetkah, J. Lavrin v Milanu, iz Trsta je J. Mohorčič, iz Gorice sta nadškof Lušin in A. V. Toman, iz Celovca A. J. Vidic, z Dunaja pa Karl Hock in Matija Koch.

Padec članstva v letu 1849 je po pisanju Mittheilungen posledica revolucionarnih dogodkov. Ko se je namreč šele 5. septembra 1850 prvič po revoluciji zbral občni zbor, je društveni ravnatelj Codelli dejal: "Odkar smo se zadnjič zbrali v teh prostorih, je srednjo Evropo zajel vihar, ki je države in društvene stavbe razbil... strašni duhovi so se pričeli umirjati, upati je, da se našemu društvu vrne vloga, ki jo je imelo v prvih letih svojega obstoja. Marsikaj se je zgodilo, kot se vidi iz pregleda stanja med leti 1847-1850. Število društvenih članov se je precej zmanjšalo. Od 1848 nam je smrt marsikaterega člana iztrgala, mnogi so zaradi preselitve bili prisiljeni izstopiti, drugi so izstopili zaradi časovnih dogodkov..."⁴⁰

Poimenski seznam vseh članov društva, ki je bil v Mittheilungen objavljen 1853 kaže naslednje stanje članstva ob začetku tega leta.⁴¹

Uradniki (državni)	80
Duhovniki (tudi prof. teologije)	59
Privatniki in posestniki	25
Trgovci	9
Zdravniki in ranocelniki	9
Profesorji	8
Obrtniki	8
Advokati	7
Skupaj	205

Od skupno 205 rednih članov leta 1853 jih kar 22 nosi plemiške naslove, del teh je v raznih uradniških službah, deloma pa so veliki posestniki.

Zanimiva je tudi razporeditev članstva po posameznih krajih:

89	Ljubljana
8	Novo mesto
5	Vipava
4	Kamnik
po 3	Kranj, Trebnje, Vrhnika
po 2	Idrija, Senožeče, Planina, Radovljica, Bled, Cerklje, Postojna, Leskovec, Kranjska gora.

Članstvo Historičnega društva za Kranjsko leta 1853 po sodnih okrajih

Okrajno glavarstvo Postojna

1. sod. okr. Postojna	5 (2)*
2. sod. okr. Ilir.Bistrica	2
3. sod. okr. Senožeče	4 (2)
4. sod. okr. Vipava	6 (5)

Okrajno glavarstvo Kočevje

1. sod. okr. Kočevje	1
2. sod. okr. Vel. Lašče	2
3. sod. okr. Ribnica	1

Okrajno glavarstvo Krško

1. sod. okr. Krško	4
2. sod. okr. Kostanjevica	1
3. sod. okr. Radeče	-

Okrajno glavarstvo Kranj

1. sod. okr. Kranj	5 (3)
2. sod. okr. Škofja Loka	2
3. sod. okr. Tržič	1

*Številka v oklepaju pomeni število članov v mestu.
Pri petih članih pa kraj ni označen, zato jih nisem vključila.

Okrajno glavarstvo Ljubljana okolica

1. sod. okr. Ljubljana okolica	4
2. sod. okr. Vrhnika	6 (3)

Okrajno glavarstvo Litija

1. sod. okr. Litija	1
2. sod. okr. Stična	1

Okrajno glavarstvo Logatec

1. sod. okr. Idrija	2
2. sod. okr. Lož	1
3. sod. okr. Logatec	3

Okrajno glavarstvo Radovljica

1. sod. okr. Kranjska gora	3 (2)
2. sod. okr. Radovljica	11 (2)

Okrajno glavarstvo Novo mesto

1. sod. okr. Novo mesto	9 (8)
2. sod. okr. Žužemberk	3
3. sod. okr. Trebnje	5 (3)

Okrajno glavarstvo Kamnik

1. sod. okr. Brdo	2
2. sod. okr. Kamnik	6 (4)

Okrajno glavarstvo Črnomelj

1. sod. okr. Metlika	-
2. sod. okr. Črnomelj	1

Okrajno glavarstvo Ljubljana mesto 89

Članstvo zunaj Kranjske kaže leta 1853 naslednjo sliko:

- 4 Dunaj (Chmel, Hock, F. Kalchberg, A. grof Mniszech)
- 4 Koroška (J. Franendorf, K. Ulepič, A. Vidic, L. Steindorfer)
- 1 Trst (Karl Codelli)
- 1 Gorica (nadškof F. Lušin)
- 2 Zagreb (dr. A. Jarc, Lovrenc Košir)
- 1 Ajdovščina (M. Mervič)
- 1 Pešta (Theimer F.)
- 1 Mikule na Moravskem (M. Koch)

Zanimivo pa je, da še ni nikogar s Štajerske.

Glede članstva leta 1858, ko je kar 340 pravih članov, velja opozoriti, da se je močno povečalo število članov zunaj Kranjske, in sicer na 65. Prednjači seveda Dunaj, kjer gre predvsem za vključitev večjega števila študentov s Kranjske, pa tudi Trst je kar lepo zastopan.

Statistika nam pokaže naslednje stanje:

- 25 Dunaj,
- 13 Trst,
- 8 Štajerska (Gradec 5, Celje 2, Maribor 1),
- 6 Hrvatska (Zagreb 5, Osjek 1),
- 4 Goriška (Nabrežina 1, Devin 1, Gorica 2),
- 2 Celovec,
- 2 Lombardsko-beneško kraljestvo (Verona 1, Milano 1),
- 2 Ogrska (Allatyan na Ogrskem 1, Temišvar 1),
- 1 Poreč,
- 1 Linz,
- 1 Praga.

Najbrž imata za tako lepo število članov zasluge tudi poverjenik društva na Dunaju dr. A. Schmid in poverjenik v Trstu Fl. Gregorič.

Članstvo zunaj Kranjske leta 1858:

1. Basilides Fr. (Dunaj),
2. Chertek E. (Gradec),
3. Codelli K. (Trst),
4. dr. Dobrila J. (Poreč),
5. dr. Dolničar J. (Trst),
6. dr. Dworski J. (Verona),
7. Egger A. (Dunaj),
8. Flödnig E. (Ogrska),
9. Franendorf J. (Celovec),
10. Gaggl A. (Celovec),
11. Gallaut M. (Trst),
12. Gestrin K. (Dunaj),
13. Glautschnigg (Dunaj),
14. Gollob C. J. (Trst),
15. Gregorič Fl. (Trst),
16. Gussitsch E. (Gradec),
17. Heimann S. (Dunaj),
18. Herr G. (Trst),
19. dr. Hock C. (Dunaj),
20. Ilwolf dr. Fr. (Gradec),
21. Jelenz J. (Dunaj),
22. Kalchberg Fr. (Dunaj),
23. Kovačič J. (Trst),
24. Kozina J. (Dunaj),
25. Krainz L. M. (Zagreb),
26. Ledenig L. (Zagreb),
27. Maier L. (Dunaj),
28. Mack W. (Zagreb),
29. Martinak J. (Dunaj),
30. Marušič A. (Gorica),
31. Meden J. (Dunaj),
32. Mencinger J. (Dunaj),
33. Mervig M. [Mervič] (Gorica),

34. Messessneu J. (Dunaj),
35. Mihailović Mladen (Gradec),
36. Mnisczek A. (Dunaj),
37. Napreth Th. (Trst),
38. Oreschek J. (Celje),
39. Ott E. (Trst),
40. Pachner (Dunaj),
41. Petteneg C. (Dunaj),
42. Radič P. (Dunaj),
43. Reichl dr. C. (Dunaj),
44. Rudež Th. (Dunaj),
45. Sajz H. (Osjek),
46. Sajz dr. J. (Zagreb),
47. Scapin A. (Trst),
48. Schaffer A. (Dunaj),
49. Scherautz P. (Milano),
50. Schmidburg V. (Temišvar),
51. Schonta E. (Nabrežina),
52. Schonta J. (Dunaj),
53. Schubitz J. (Celje),
54. Schwab M. (Trst),
55. Stimpel A. (Trst),
56. Strobach J. (Linz),
57. Tamer M. (Dunaj),
58. Ulepič dr. K. (Zagreb),
59. Uranitsch I. [Uranič] (Gradec),
60. Verne M. (Trst),
61. Viditz A. (Praga),
62. Vouzhizh J. (Devin),
63. Wohlfarth F. (Dunaj),
64. Zahn J. (Dunaj),
65. Zhibaschek Th. [Čibašek] (Maribor).

Leta 1858 zasledimo kot člana tudi dve društvi, in sicer Kazinsko društvo in Strelsko društvo iz Ljubljane (l. 1862/63 še Čitalnica iz Ljubljane). Med člani s Kranjske pa najdemo med drugim tudi naslednje: M. Ambrož, J. Bleiweis, ljubljanske knjigarnarje in tiskarnarje: F. Bamberg, F. Egger, J. A. Kleinmayr, J. Blasnik, dalje K. Dežman, A. Dimitz, Th. Elze, L. Germonig, A. Globočnik, P. Hicinger, M. Kavčič, P. Kozler, F. Mahr, J. Nečasek, B. Potočnik, A. Samassa, M. Smole, F. Souvan, M. Svetličič, F. Terpinc, L. Toman idr.

Leta 1862 je stanje precej podobno. Pravih članov je tedaj 268, od tega jih 48 živi zunaj Kranjske, in sicer:

12 Dunaj,
11 Trst,
7 Štajerska (6 Gradec, 1 Celje),
3 Gorica,
2 Zagreb,
po 1 pa Innsbruck, Poreč, Št. Vid na Koroškem, Sežana, Cormons (Krmin), Belluno, Pula, Tschudenberg, Pešta, Murau, Olomouc, Praga, Strass.

c) Dopisni člani

Tudi izbiranje dopisnih članov je po svoje zanimivo in kaže smer povezovanja društva zunaj Kranjske. Tu se spet pokaže živahno sodelovanje z Dunajem, s Štajersko, deloma pa še s Trstom in Nemčijo. Manj je sodelovanja s Koroško, saj so šele leta 1865 bili za dopisne člane imenovani trije predstavniki s Koroške, in sicer dr. Ignaz Tomaschek, bibliotekar v Celovcu, ki je tudi sodeloval kot pisec v Mittheilungen, dalje Max Moro, tedaj ravnatelj koroškega historičnega društva in Anton Gallenstein, tajnik tega društva.

Številčno stanje dopisnih članov za leti 1858 in 1862 kaže naslednjo sliko:

Leto 1858:

- 8 Kranjska (J. Babnik, E. H. Costa, A. Grašič, J. Kapelle, F. Kramer, M. Pauker, J. Resch, J. Toman) - med temi so večinoma poverjeniki društva,
6 Dunaj (F. Hermannsthal, V. F. Klun, J. Löwenthal, A. Schmidl, F. Simony, dr. C. Wurzbach),
3 Štajerska (Gradec: L. Gabriel; Maribor: D. Trstenjak; Mozirje: Ign. Orožen),
2 Trst (dr. F. Schweitzer, J. Vesel),
2 Nemčija (C. Fromann, A. Löwe).

Leto 1862:

- 12 Dunaj (J. Bergmann, A. Czedik v. Bründlsberg, A. Ficker, G. Haider, F. Hermann v. Hermannstahl, V. F. Klun, J. Löwenthal, O. Lorenz, F. Simony, dr. W. E. Wahlberg, C. Weiss, dr. C. Wurzbach v. Tannenberg)
8 Štajerska (5 Gradec: dr. L. Gabriel, dr. F. Ilwolf, J. Scheiger, dr. A. Schmidl, dr. K. Tangl; Šentjur pri Celju: D. Trstenjak; Mozirje: I. Orožen; Slovenj Gradec: C. Hofrichter)
7 Kranjska (J. Babnik, dr. E. H. Costa, A. Grašič, A. Jelovšek, J. Kapelle, F. Kramer, J. Toman),
3 Nemčija (Nürnberg: Fromann; Dresden: dr. M. L. Löwe; Berlin: Th. Mommsen)
2 Trst (F. Schweitzer, J. Vesel),
2 Brno (P. Čhlumezky, C. d'Elwert),
1 Praga (W. W. Tomek),
1 Peč (dr. A. Schmidl),

Na občnem zboru 1862 je bil za dopisnega člana imenovan še ravnatelj Historičnega društva za Štajersko dr. G. Göth,⁴² ki je tega leta pisal v Mittheilungen.

Med dopisnimi člani pa pogrešamo zastopnike s Hrvaške, Goriške in Istre.

5. Sestav odbora Historičnega društva za Kranjsko in njegovo delo

Odbor društva (tudi ravnateljstvo) je po statutu iz leta 1853 sestavljalo pet članov, in sicer ravnatelj, poslovodja oziroma tajnik ter še trije člani, od katerih je eden vodil blagajniške posle. Ravnatelj je bil voljen na vsakih pet let na občnem zboru. Od drugih članov odbora je izstopil vsako leto eden (po žrebanju), vendar je bil lahko ponovno izvoljen v odbor. Seje ravnateljstva so sklicevali po potrebi. Ravnateljstvo je imenovalo društvene poverjenike, kustosa in enega društvenega uslužbenca. Ravnateljstvo je bilo odgovorno za pravilno delovanje društva in je bilo dolžno na občnem zboru podati poročilo o delovanju v preteklem letu.

Še vedno pa je obstajala funkcija predsednika oz. pokrovitelja (protektorja) društva, ki je tudi po osamosvojitvi društva leta 1850 pripadla nadvojvodi Janezu. Vendar je to le simbolična funkcija, saj se nadvojvoda Janez nikoli ni udeležil občnega zbora. Po njegovi smrti 11. maja 1859 te funkcije nekaj časa niso obnavljali, 1863 pa so jo podelili A. Codelliju, medtem ko so v okviru Historičnega društva za Štajersko ves čas volili pokrovitelje, in sicer vse do leta 1902.

Ravnatelj kranjskega društva je bil od njegove ustanovitve 1843. leta baron Anton Codelli v. Fahrenfeld, ki je to funkcijo opravljal do leta 1863, ko jo je prevzel dr. H. Costa.

Zelo pomembna je bila vloga poslovodje in tajnika, ki je praktično imel največ dela, ker je poleg pisanja raznih dopisov, vodil celotno delo društva in bil poleg tega še glavni urednik društvenega glasila. Eden izmed odbornikov je vodil tudi finančne posle in je na občnih zbori podal poročilo o finančnem stanju.

V veliko pomoč odboru je bil kustos, ki pa ni član odbora in je bil za svoje delo v knjižnici ali arhivu posebej nagrajen, kot je razvidno iz blagajniških poročil.

Odbor (ravnateljstvo) 1843-1868

Leto	ravnatelj	poslovodja in tajnik	odbornik	odbornik blagajnik	odbornik
1843	A. Codelli	dr. K. Ulepič	dr. J. Likavec	J. Novak	H. Freyer
1844		dr. K. Ulepič			H. Costa
1845					H. Costa
1846					H. Costa
1847	A. Codelli	dr. K. Ulepič	dr. J. Likavec	J. Novak	H. Costa
1848	A. Codelli	dr. K. Ulepič	dr. J. Likavec	J. Novak	E. Rebič
1849	A. Codelli	dr. K. Ulepič	dr. J. Likavec	J. Novak	E. Rebič
1850	A. Codelli	dr. K. Ulepič	dr. J. Likavec (1850 umrl)	J. Novak	E. Rebič
1851	A. Codelli	F. J. Rechfeld dr. V. F. Klun	H. Costa	J. Poklukar	E. Rebič
1852	A. Codelli	dr. V. F. Klun	dr. A. Jarc	J. Poklukar	E. Rebič
1853	A. Codelli	dr. V. F. Klun	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1854	A. Codelli	dr. V. F. Klun	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1855	A. Codelli	dr. V. F. Klun	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1856	A. Codelli	dr. V. F. Klun dr. E. H. Costa	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1857	A. Codelli	dr. E. H. Costa	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1858	A. Codelli	do 15.4. Costa nato E. Rebič	E. Stöckl	J. Poklukar	E. Rebič
1859	A. Codelli	A. Dimitz	J. Nečasek	J. Poklukar	E. Rebič
1860	A. Codelli	A. Dimitz	J. Nečasek	J. Poklukar	dr. E. H. Costa
1861	A. Codelli	A. Dimitz	J. Nečasek	J. Poklukar	dr. E. H. Costa
1862	A. Codelli	A. Dimitz	dr. H. Costa	J. Poklukar	dr. E. H. Costa
1863	dr. H. Costa	A. Dimitz	A. Globočnik	A. Zamejic	dr. E. H. Costa
1864	dr. H. Costa	J. Pfeifer	ured. Mitt. A. Dimitz	A. Zamejic	dr. E. H. Costa
1865	dr. H. Costa	J. Pfeifer	ured. Mitt. A. Dimitz	A. Zamejic	dr. E. H. Costa
1866	dr. H. Costa	J. Pfeifer	ured. Mitt. A. Dimitz	dr. L. Vončina	dr. E. H. Costa
1867	dr. H. Costa jan. 1867 odstopil	A. Dimitz ured. Mitt- heilungen in tajnik	K. Dežman	dr. L. Vončina	dr. E. H. Costa
1868	ni bilo nobenega občnega zbora, zato nimam podatkov, uredništvo Mittheilungen je imel Dimitz, po 1868. letu pa ne izzide nobena številka več.				

Delo Historičnega društva se je odvijalo na sestankih ravnateljstva, na občnih zborih in kasneje na mesečnih zborih. Zapisniki sej ravnateljstva so bili redko objavljeni, le v petdesetih letih jih je nekaj več. Najbolj je prišlo do izraza delo odbora na vsakoletnih občnih zborih (Generalversammlungen) društva, kjer se je po navadi zbralo od 20 do 30 članov, v glavnem iz Ljubljane in okolice. Če se vprašamo, kdo so bili udeleženci teh zborov, vidimo, da je med njimi vsaj polovica Slovencev.

Med udeleženci je veliko duhovnikov, sledijo uradniki in profesorji pa tudi drugi meščani. Bleiweis, ki je bil v petdesetih letih član društva, se občnih zborov ni udeleževal.

Po vsebini so bili ti zbori precej obsežni. Poleg govora ravnatelja sta bili vedno podani še poročili tajnika in blagajnika. Potem so obravnavali razna aktualna vprašanja, in sicer v prvih letih naloge društva nasploh, vprašanje pisanja zgodovine Kranjske, statut društva, vlogo poverjenikov. Poleg tega so na vsakem občnem zboru volili nove člane odbora, vsakih pet let pa tudi ravnatelja društva. Dalje so predlagali na tem zboru še častne in dopisne člane.

Iz poročil o občnih zborih se vidi, da so bili med najbolj aktivnimi člani prav odborniki društva in med njimi še posebej dr. Klun, dr. H. Costa, dr. E. H. Costa, Dimitz, Rebič, Nečasek, med tistimi, ki niso bili člani odbora, pa še Elze, Jelovšek, Metelko, Hicinger, Urbas, Germonig, Leinmüller, tudi Dežman idr.

Med zanimivejšimi predlogi naj omenim predlog dr. Kluna leta 1852, da se vse letnike Mittheilungen od 1846 dalje razdeli med odlične dijake ljubljanske višje gimnazije, da bi jim tako okrepili smisel in ljubezen do domovinske zgodovine. Predlagal je tudi, da bi se poverjeniki, če to želijo, lahko uvrstili v kategorijo dopisnih članov, ki ne plačujejo članarine. Vendar je njim samim dano na izbiro, da kot doslej z letnim prispevkom podpirajo društvo ali ne.⁴³

Zanimiv je tudi predlog H. Coste, naj bi vse dogodke na Kranjskem, ki so za zgodovino pomembni, zapisoval društveni kustos v posebnem dnevniku, to delo pa bi nadzoroval vsakokratni tajnik. Kasneje bi

tak dnevnik lahko objavili. K temu je Elze predlagal, naj bi tudi društveni poverjeniki vodili podobne dnevnike vsak za svoje področje.⁴⁴

Vendar pa se je ravnatelj Codelli že na naslednjem občnem zboru pritoževal, da je za Dnevnik prispelo le skromno število prispevkov in je ponovno apeliral na poverjenike, da vestno zapisujejo važnejše dogodke.

Večkrat je bilo govora o potrebi vpeljave poučevanja deželne zgodovine v šole. Na občnem zboru marca 1856 je npr. H. Costa dejal, da je za vzbujanje rodoljubja pri mladih zelo pomembno gojiti zgodovino ožje domovine. Zato je predlagal, naj bi društvo pri ministrstvu za kulturo in pouk doseglo, da bi spet vpeljali v razširjeni obliki zgodovino Kranjske, ki je sedaj le v osmem razredu gimnazije. V zvezi s tem predlaga vpeljavo učbenika Vodnik-Richter: Geschichte des Herzoghtums Krain des Gebietes von Triest und Grafschaft Görz. Približno čez deset let se je o tem spet razvila burna diskusija in na dan so prišli zelo zanimivi predlogi. Na občnem zboru 1865 je tedanji ravnatelj H. Costa menil, da stalne zamisli o temeljiti zgodovini Kranjske, sloneči na virih, še ne bo mogoče uresničiti, ker je še dosti neraziskanega. Za sestavo priročnika zgodovine Kranjske pa sta bila že 1856 določena Klun in Hicinger, vendar se ideja zaradi Klunovega odhoda ni uresničila, medtem ko je Hicinger med tem objavil vrsto zanimivih člankov. Dalje je ravnatelj dejal, da društvo žal tudi nima finančnih sredstev, ki bi jih ponudilo piscu zgodovine Kranjske kot honorar oziroma za tisk. Torej bi po njegovem bilo treba, da se ravnateljstvo društva obrne na vlado s prošnjo, naj se dovoli ponatis že popolnoma razprodane Vodnik-Richterjeve knjige, ki naj bi bila nekoliko predelana in dopolnjena in bi se lahko uporabljala kot šolski učbenik na naših gimnazijah in realkah. Delo naj bi izšlo na stroške vlade, medtem ko bi se honorar poravnal iz prodaje tega priročnika. K temu predlogu se je najprej oglasil J. Kozina, predavatelj na realki, in menil, da je glavna naloga društva, da zbira gradivo za bodočo deželno zgodovino. Dokler pa arhivi niso urejeni, to ne bo mogoče. Pokazal je na primer koroškega zgodovinopisja, ki je sicer pred dvajsetimi leti uspešno

začelo z zgodovino, vendar še sedaj ni prišlo do konca. Poudaril je, da zaradi večjega števila šolskih knjig, ne bodo nič bolj gojili deželne zgodovine; njemu se zdi važna predvsem množina delovnih moči. S predelavo Vodnikove zgodovine in s sestavljanjem samo šolske zgodovine po njegovem ne bo veliko pridobljeno. Potem se je k diskusiji oglasil še dr. E. H. Cota, ki je rekel, da se v bistvu strinja z mnenjem Kozine, kar se pa tiče priročnika, je pa ta po njegovem vendarle zaželen. Samo s predelavo nemškega učbenika bi po Costovem mnenju napravili celo korak nazaj, kajti delo, ki je namenjeno mladini in ljudstvu, naj bi bilo pisano v tistem jeziku, ki ga mladina in ljudstvo razumeta, tj. v deželnem slovenskem jeziku, ki je materni jezik. Costa je torej predlagal, naj se vlado prosi za predelavo priročnika v slovenski jezik. V diskusiji je ravnatelj realke Schrey opozoril, da je problem najprej v tem, ker predmeta sploh ni v učnem načrtu. Dimitz se je izrekel proti predlogu župana Coste, Radič pa je predlagal predelavo v slovenski in nemški jezik. Končno je predlog župana Coste ostal v manjšini, Radič je svojega umaknil in nazadnje je bil sprejet predlog H. Coste.⁴⁵

Odbor društva je 1857 dosegel od finančnega ministrstva oprostitev plačevanja poštne za društveno korespondenco,⁴⁶ kar je bila precejšnja olajšava, zlasti če pomislimo na zamenjave društvenega glasila.

Proti koncu petdesetih let je v okviru društva vedno bolj naraščalo zanimanje za arheološka izkopavanja. Ker društvo za te akcije ni imelo denarja, se je obračalo s prošnjami za pomoč na višje forume. Leta 1858 so npr. nameravali začeti z arheološkimi izkopavanji na področju Krškega in Št. Ruperta, kjer so iskali rimske in hunske ostanke. Obrnili so se na ministrstvo za notranje zadeve s prošnjo, da bi jih podprlo s 150 forinti. Zaradi podpore deželnega predsednika je bila ta prošnja ugodno rešena.⁴⁷

Najbolj pa je aktivnost članov društva vidna na t.i. mesečnih zborih. Pobudo zanje je dal dr. Klun. V času, ko je bil poslovodeči tajnik, je Klun predlagal, da bi najprej na občnih zborih uvedli strokovna predavanja. Začel je sam že leta 1853, ko je govoril o

nadaljnjih korakih za razvoj društva. Leta 1854 je pa imel na občnem zboru dve krajši predavanji Hicinger, in sicer o rimskih cestah na Kranjskem in o pisanju anonima De conversione Carantanorum. Obe predavanji sta bili takoj objavljeni v društvenem glasilu.

1855 sta s predavanji nastopila Klun in mladi Costa, prvi je govoril o izdajanju Diplomatarija Carniolicum, drugi pa o pokrajinski zgodovini in njenem razmerju do obče zgodovine. Tudi ti dve predavanji sta bili objavljeni.

Že 1856 je Klun menil, da je za razvoj društva zelo pomembno, da bi imeli vsestransko bogate in pogostnejše sestanke članov, kjer bi skušali odgovoriti na številna znanstvena vprašanja. Predlagal je, naj bi enkrat mesečno v okviru društva organizirali filološke razgovore. Vstop bi bil ne le za člane, ampak za vse, ki jih problematika zanima. Sklenjeno je bilo, da bodo taki sestanki vsak prvi četrtek v mesecu ob 17. uri v društvenih prostorih. Predavanja naj bi bila nato čim prej objavljena v Mittheilungen. Klun je tudi rekel, da bi lahko za najboljše sestavke na željo pisca izplačali honorar.⁴⁸ Ta predlog so sicer sprejeli, vendar vsaj iz blagajniških poročil ni razvidno, da bi izplačevali honorarje.

Tako so se 1856 rodili mesečni zbori, danes bi jim rekli članski sestanki, ki so imeli dokaj bogat program. Sprva so jih imenovali tudi zgodovinsko-filološki razgovori. Udeležba je bila na kar zavidljivi višini. Za tak sestanek 7. avgusta 1856 imamo poročilo, da se ga je udeležilo 30-40 oseb, in sicer članov in nečlanov. Kazalo se je vedno večje zanimanje za ta predavanja in že leta 1856 je tajnik Klun izrazil zadovoljstvo, da se tudi obrtniki in meščani ter duhovniki in uradniki udeležujejo teh sestankov in z zanimanjem spremljajo predavanja.⁴⁹ Prav zanimivo je, da je v času Bachovega absolutizma zanimanje za društveno življenje veliko večje kakor kasneje v ustavni dobi. Zdi se, da je prav absolutizem prispeval svoje, ker ni dovoljeval političnih društev, ljudje pa so čutili potebo po sestajanju, in ker ni bilo mogoče drugače, so se sestajali v okviru Historičnega društva.

Na mesečnih sestankih je bilo po navadi na sporedu več predavanj. Včasih se je razvnela burna diskusija in ni bilo mogoče vseh predavanj uvrstiti na program. V takih primerih je bilo predavanje preloženo na naslednji mesečni zbor. To, kar res najbolj preseneča, pa je dejstvo, da so običajno že v naslednji številki Mittheilungen bila ta predavanja objavljena.

Na splošno je na teh sestankih sorazmerno veliko tem in diskusije o slovenski in splošni slovanski problematiki, še posebej jezikovni. Mesečne zборе je vodil tajnik društva, bilo pa jih je po navadi enajst na leto (razen meseca avgusta). Mnogokrat se jih je udeležil tudi deželni namestnik grof Chorinsky. Zanimiv je podatek za leto 1857, ko je na enajstih zborih bilo kar 46 večjih predavanj zgodovinsko-filološke vsebine, ta predavanja je imelo 20 različnih oseb in kar 26 predavanj se je nanašalo neposredno na Kranjsko, druga pa na slovansko zgodovino, slovensko literarno zgodovino ali na nemško zgodovino. Prednost so dajali zgodovini ožje domovine pred svetovno zgodovino.⁵⁰

Do leta 1850, ko je društvo še bilo vključeno v Notranjeavstrijsko Historično društvo, je bil najbolj delaven član odbora vsekakor dr. Karl Ulepič, ki je bil kar osem let poslovodeči tajnik.

Bil je doktor filozofije in prava, 1850 je bil premeščen v Celovec in potem se je njegovo sodelovanje s Historičnim društvom za Kranjsko nekoliko zrahljalo, kasneje se je vrnil v Ljubljano in prevzel predsedstvo deželne vlade (1861),⁵¹ bil pa je tudi izvoljen za častnega člana društva. Druga zelo ugledna osebnost prvega obdobja v odboru je bil Jožef Kalasanc Likavec, ki je po Čopovi smrti bil imenovan za bibliotekarja licejske knjižnice v Ljubljani, prej pa je bil rektor graške univerze in ravnatelj graške gimnazije.⁵²

Likavec je bil tudi nekaj časa urednik društvenega časopisa. Blagajniške posle je v prvem obdobju vodil prav tako osem let kanonik Janez Novak. Kot peti član ravnateljstva je, kot kaže, že od jeseni 1844 nastopal Henrik Costa,⁵³ čeprav Popelka⁵⁴ v svojem članku o Notranjeavstrijskem historičnem društvu omenja Freyerja. H. Costa je že 30. junija 1845 na občnem zboru predlagal, naj bi kranjsko pokrajinsko društvo od časa do časa izdajalo neodvisno od Gradca

svoj zvežčič letnih poročil, kjer bi objavili tudi vsakoletne pridobitve društva in njihove darovalce. Nato je ravnateljstvo sklenilo, da bo od 1. januarja 1846 dalje vsak mesec izdajalo svoje glasilo Mittheilungen, in sicer za člane brezplačno. List naj bi prinašal tudi zgodovinske razprave in društvene notice. V začetku je skrb za časopis imel H. Costa,⁵⁵ vendar je uredništvo bilo kolektivno.

Leta 1848 je vključen v ravnateljstvo gimnazijski prefekt Elija Rebič, prav tako zelo prizadeven član, ki ostane v odboru dvanajst let. Do precejšnje zamenjave članstva v odboru pride leta 1851. Že 1850 je umrl Likavec in njegovo mesto je kot član odbora spet zasedel H. Costa. Costi so na občnem zboru septembra 1850 celo ponudili funkcijo tajnika in poslovodje, vendar jo je odklonil, dobil pa jo je F. J. Rechfeld, po rodu Nemec, ki je 1843 prišel v Ljubljano kot profesor zgodovine in latinščine, najprej na nižji, nato pa tudi na višji gimnaziji. Pred tem je poučeval na gimnaziji v Gorici. Že 1851 je bil premeščen v Gradec in leta 1853 ga ni več med člani društva.

Po Rechfeldovem odhodu prevzame tajniške posle dr. Vinko Fereri Klun, po mojem najuspešnejši tajnik, ker je bil vsestransko dejaven in je imel dobre stike z raznimi sorodnimi društvi in inštitucijami, predvsem pa je imel polno idej. Povrh vsega je bil profesor zgodovine, poklicnih zgodovinarjev pa je bilo v tedanji Ljubljani prav malo. Bil je pisec nekaterih zanimivih teoretičnih člankov, na občnih zborih je imel zelo bogata poročila, on je tudi izdelal predlog novega statuta in predlagal postavitev mandatarjev po dekanijah. Na njegovo pobudo so na društvenih občnih zborih bila uvedena strokovna predavanja in sam je imel prvo tako predavanje že leta 1853.

1851 dobi društvo tudi novega blagajnika, in sicer J. Poklukarja, ki je v tej funkciji vztrajal skoraj trinajst let, če računamo, da je bil izvoljen že septembra 1850. Njegovo skrbno pripravljena blagajniška poročila so bila redno objavljena v Mittheilungen.

Samo eno leto je bil član odbora dr. A. Jarc, 1853 je v odbor izvoljen E. Stöckl,⁵⁶ zdravnik, ta se pa s pisanjem zgodovine ni ukvarjal, čeprav se je dokaj redno udeleževal društvenih sestankov.

Nedvomno je bila za razvoj društva velika škoda, da se je sredi leta 1856 preselil v Švico tajnik dr. Klun. Najprej ga je samo začasno nadomestil dr. E. H. Costa, potem 1857. leta pa je bil izvoljen za stalnega tajnika in poslovodjo. Mladi Costa je bil zaradi svoje splošne razgledanosti zelo primeren za to funkcijo in je skušal nadaljevati delo v Klunovem slogu, vendar ni obdržal te funkcije niti dve leti. Aprila 1858 je namreč odstopil.

Ob svojem odhodu v Lichtenberg v kantonu St. Gallen v Švici je dr. Klun v zadnji številki društvenega glasila, ki ga je še sam uredil (avgust 1856), objavil nekakšno zahvalno pismo, v njem se je članom zahvalil za vso podporo pri svojem šestletnem vodenju društva. Glede svojega naslednika pa je zapisal: "Die Ernennung des Herrn Dr. Ethbin Heirich Costa zu meinem prov. Nachfolger, eines Mannes, der, nebst ausgebreitetem tiefen Wissen, Liebe zur Heimat, festen Willen und jugendliche Begeisterung für die schöne Sache in sich vereint, ist mir ein sicherer Bürge für das Gedeihen dieses Vereines. Desshalb bitte ich, das mir bewiesene Wohlwollen auf meinen Freund und Nachfolger zu übertragen."⁵⁷

Nato je v prvi številki, ki jo je uredil dr. E. H. Costa, sledila objava Costovega pisma, kjer izraža upanje, da bo deležen prav take podpore kot dr. Klun, da bodo mesečni sestanki potekali tudi odslej dalje redno in da bodo Mittheilungen prav tako izhajale redno vsak mesec. Obenem je obvestil člane, da bodo društveni prostori odprti vsak dan od 17. - 19. ure za obiskovalce biblioteke in arhivske zbirke.⁵⁸

Še predno je Klun zapustil Ljubljano, pa se je pričela velika polemika okrog Trstenjakove avtohtonistične teorije, ki je nekateri društveni člani niso podpirali, tudi sam Klun je bil drugačnega mnenja kot Trstenjak, vendar ga je branil in objavljal njegove članke.

Najprej je že 7. avgusta 1856 dr. Klun na mesečnem zboru prebral odgovor M. Kochu na njegovo pisanje v knjigi Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Baierns (Leipzig 1856). Koch je namreč v dodatku k tej knjigi na 18 straneh drobno pisanega teksta kritiziral Trstenjaka in njegovo teorijo o avtohtonosti Slovanov, potem pa še Hicingerjevo pisanje in Klunovo uredniško politiko. Klunova kritika je bila objavljena v Mittheilungen šele v prvi številki naslednjega leta (1857), izšla pa je tudi v Novicah 1856.

Pač pa so Mittheilungen v novembrski številki 1856 objavile odgovor E. H. Coste anonimnemu kritiku v leipziškem listu Literarisches Centralblatt für Deutschland.⁵⁹ Costa je zelo ostro zavrnil kritika, ki je napadel, kot pravi Costa, tri naše ugledne učenjake (Kluna, Hicingerja in Richterja) in oblatil tudi publikacije našega društva, in sicer 2. in 3. zvezek Klunovega Archiva, 10. letnik Mittheilungen in osem prvih pol Diplomatarija. Poleg tega je anonimni pisec imenoval Trstenjaka slovanskega preroka, Hicingerja pa njegovega evangelista. Costa meni, da so te kritike neutemeljene, glede Trstenjaka in Hicingerja pa hvali njuno pridnost, temeljitost in veliko potrpljenje pri iskanju novih dokazov o Slovanih.⁶⁰

Ker sta obe kritiki, Kochova in anonimnega pisca, izšli skoraj istočasno, t.j. leta 1856, v Leipzigu in ker sta si v marsičem podobni, se mi zdi verjetno, da jih je pisala ista roka, namreč dr. Koch. Ta je bil več let naročnik Mittheilungen in član Historičnega društva za Kranjsko. Costa je najbrž mislil na konkretno osebo, ko je zapisal tale stavek: "Einer solchen unbedeutenden Unvollständigkeit wegen sogleich über ein höchst verdienstliches Unternehmen den Stab brechen und in ultrahyperbolischer Weise von Monstrosität reden, kann nur der (Wiener?) Criticus und seine Leipziger Consorten." Moti morda le dejstvo, da Koch leta 1856 ni bil več na Dunaju. Bil pa je eden redkih zunaj Kranjske živečih znanstvenikov, ki je očitno zelo natančno zasledoval delo Historičnega društva za Kranjsko.⁶¹

Že 1849, ko je bil bibliotekar dvorne biblioteke na Dunaju, je Koch kranjskemu društvu podaril nekaj svojih del.⁶² Ponovno ga zasledimo

med darovalci leta 1851, ko je podaril društvu svojo razpravo *Beiträge zur neuern Geschichte, aus unbenützten Handschriften*, ki je izšla pri dunajski akademiji. Uredništvo *Mittheilungen* mu je izreklo zahvalo za dragoceno delo in ga ob tej priložnosti naslavljal kot častnega člana Historičnega društva za Kranjsko, za kar pa nimam dokazov, saj nikjer niti prej niti kasneje ni omenjen kot častni član. Leta 1851 je bil Koch že v Mikulah (Nicolzburg) kot "jubilirter erzherzoglicher Beamte".⁶³ Očitno ga je delovanje Historičnega društva za Kranjsko precej zanimalo, saj je 11. januarja 1852 objavil v "*Ost-Deutsche Post*" sestavek o njem. O tem sestavku je pisal Klun v svojem članku *Winke für die historischen Verein*, ker se očitno ni povsem strinjal s Kochom, saj pravi "Čeprav Historično društvo za Kranjsko še ne stoji na tako šibkih nogah, da bi moglo iti nasproti razpustu (najbrž je mišljena združitev z Muzejskim društvom, op. O. J. Zorn), ker šteje več rodoljubnih mož za svoje člane, ki bi bili pripravljeni sami z darovanjem večjih sredstev zagotoviti nadaljnji obstoj društva; bi mogli vendar izreči zahvalo spoštovanemu g. Kochu, da je zunaj Kranjske živeče Kranjce spodbujal k sodelovanju in podpori."⁶⁴

Leta 1854 in 1855 je Koch v *Mittheilungen* objavil celo dva članka, ki sta polemična do Trstenjaka, leta 1857 pa je najbrž uredništvo ponatisnilo iz njegove knjige *Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns* objavljene v Leipzigu 1856, odlomek (str. 24 itd.) in Klunov odgovor na Kochove kritike.⁶⁵

Poleg tega najdemo Kocha 1853. leta med darovalci denarnih prispevkov za *Denkbuch der Unterthanen von Krain*, ki jo je pripravljaj Klun in za katero so prispevali tudi cesar Ferdinand I., nadvojvodinja Zofija, nadvojvode Franc Karl, Ferdinand Max, Karl Ludvig, pruski kralj, ministri Bach, Baumgarten, maršal Radetzky, škof Wolf, grofa Chorinsky in Hohenwart, baron Codelli idr.⁶⁶

Mathias Koch⁶⁷ je bil pisec številnih zgodovinskih razprav, med drugim se je ukvarjal tudi s Kelti in Etruščani in nastopal zlasti proti "etruskomaniji" na Tirolskem. Dalj časa je bival v Mikulah na Moravskem. Po polemiki s Klunom ga leta 1858 ne najdemo več med člani kranjskega historičnega društva. Ukvarjal se je tudi s pregledovanjem in ureditvijo biblioteke in arhiva kneza Dietrichsteina v Mikulah, zato bi bili nekateri očitki ob izdaji Klunovega Archiva deloma razumljivi. A. Pirjevec sicer domneva, da je pisec anonimnega članka v leipziškem Centralblattu Dežman, kar bi bilo tudi mogoče, saj je bil Dežman, kot se je pokazalo kasneje, oster nasprotnik Trstenjakovih teorij. Pri tem me vendarle moti dejstvo, da 1856 še ni čutiti nobenih Dežmanovih nasprotovanj na sestankih društva, ki se jih tudi Dežman redno udeležuje, na septembrskem mesečnem zboru je npr. dr. H. Costa posebej ocenil Jahresbericht des Vereins des krain. Landesmuseus (1856), ki ga je uredil Dežman. Costa je delo pohvalil, pripomnil je le, da bi bilo zaželeno, da se nove pridobitve muzeja objavljajo bolj pogosto, kot je to predlagal tudi za objave v Mittheilungen kranjskega zgodovinskega društva.⁶⁸

Istočasno pa je naletela na številne nasprotnike v okviru društva teorija E. REbiča o slovanstvu Skitov. Temu so nasprotovali E. H. Costa, Egger, Mitteis, Metelko, Nečasek, Elze idr.

Na občnem zboru 5. marca 1857 je bil dr. E. H. Costa, ki je dotlej le začasno imel funkcijo tajnika in poslovodje, izvoljen enoglasno (navzoč tudi Dežman) za tajnika društva. Na istem zboru je E. H. Costa predlagal, naj bi pri izdajanju Diplomatarija uredniku pomagala posebna komisija, ki bi jo imenovalo ravnateljstvo.⁶⁹

V to komisijo so bili kasneje imenovani dr. H. Costa, Dežman, Egger, Elze, Hicinger, Jelovšek, Konšek, Metelko in Nečasek.⁷⁰

Na prej omenjenem občnem zboru 5. marca 1857 je Elze izrekel pripombo, naj bi bil tajnik bolj kritičen pri urejanju društvenega glasila in pri organiziranju predavanj na mesečnih zboreh. Če vemo, da je imel E. H. Costa tedaj šele štiriindvajset let, se ta pripomba niti ne zdi tako neumestna. Sledila pa je precej burna debata o tej Elzejevi pripombi. Po pisanju Novic sta Elzeja podpirala zlasti Dežman in dr. Issleib⁷¹ (Mittheilungen tega ne omenjajo).

Stvar sta končala prof. Vončina in gimnazijski ravnatelj Nečasek z mnenjem, da je vendar občni zbor Costo soglasno izvolil za tajnika in s tem izkazal zaupanje do njega in do njegovih uredniških sposobnosti, kar mora ta upravičiti.

Seveda se objavljanje Trstenjakovih prispevkov ni nehalo, kajti Trstenjak je imel velik ugled in tudi Novice so prinašale veliko njegovih člankov. V času Costovega urednikovanja in tajništva pri Historičnem društvu je bilo Trstenjakovih člankov v Mittheilungen celo več kot prej. Morda so bodli v oči tudi nekateri Metelkovi izrazito slovansko usmerjeni članki. Tudi na mesečne zборе je Trstenjak pogosto pošiljal svoje prispevke, ki jih je potem Costa kot tajnik prebral navzočim članom.

Dejstvo je, da je bilo društveno življenje v času od občnega zbora 1857 do občnega zbora 1858 zelo razgibano, tudi udeležba na mesečnih sestankih je bila velika (okrog trideset članov). Na občnem zboru 15. aprila 1858 je E. H. Costa podal najprej poročilo o bogati vsebini sestankov v preteklem letu, namesto ocene člankov v Mittheilungen pa je povzel kar Klunovo poročilo, objavljeno v Wiener Zeitung, ki je bilo zelo ugodno. Nato se je razvila huda diskusija. Dežman je namreč sedaj nastopil proti objavljanju Trstenjakovih raziskav. Če pa že ima društvo sredstva za tiskanje takih brezplodnih razpravljanj, je poudaril Dežman, potem bi bilo bolje da bi za rešitev tega vprašanja o nekdanjih prebivalcih Kranjske, ki ga je sprožil Trstenjak, proučevali izkopanine, torej se lotili arheoloških izkopavanj, odkrivanja poganskih grobov ipd. Dežman se tudi ni strinjal s Klunovo ugotovitvijo, da so "največ samo tisti, ki slovenskega jezika bodisi le deloma ali pa sploh ne znajo" bili Trstenjakovi nasprotniki. Dežman se je dalje skliceval na Miklošiča, ki je pravkar na Costov predlog postal častni član društva in na Mommsena, ki je dopisni član tega društva. Potem je Dežman kritiziral še nekatere druge članke.

Kot beremo v poročilu z občnega zbora, je potem dr. L. Toman vzel v zaščito Trstenjakove raziskave, nakar je Elze dejal, da prinašajo Mittheilungen vrsto stvari, ki ne sodijo v društveno glasilo.

Zato je Elze predlagal ustanovitev redakcijske komisije iz dveh članov, ki bi stala ob strani tajniku. Predlog je bil sprejet. Nato so izvolili za člana te komisije Dežmana (20 glasov) in Nečaska (19 glasov).⁷²

Le nekaj dni za tem je Costa odložil tajniške posle in uredništvo. V Mittheilungen je bila brez pojasnila objavljena le kratka notica o Costovem odstopu. Rečeno je bilo samo, da prefekt Rebič začasno prevzema funkcijo poslovodje.⁷³

Novice, ki so prej, ko je bil tajnik dr. E. H. Costa precej natančno poročale o mesečnih sestankih Historičnega društva za Kranjsko in o predavanjih posameznih članov (te članke je verjetno pisal Costa sam, saj je ponekod podpisan), so o tem občnem zboru aprila 1858 prinesle le kratko notico: "V četrtek je bil veliki zbor zgodovinskega društva, od kterega ne povemo nič družega, kakor edino to: če bi utegnili še kaj takih zborov biti, kakoršen je bil ta, bojo "Mittheilungen" kmali - brez pisateljev, in družba - brez družbenikov. Gospod dr. E. H. Costa se je odpovedal opravljanju društva."⁷⁴

Odslej Novice ne poročajo več o delu Historičnega društva, šele v šestdesetih letih spet zasledimo kratke notice o njegovem delu. Tudi Bleiweisov izstop iz društva je morda povezan s temi dogodki.

Že Lončar je ugotovil, da je bil prvi spopad med kasnejšima velikima nasprotnikoma E. H. Costo in Dežmanom v letih 1857 in 1858 v okviru Historičnega društva in ne šele 1859. leta ob izdaji Vodnikovega spomenika, kot je menil Levec. Tudi moje ugotovitve se skladajo z Lončarjevimi.⁷⁵

Kot že rečeno, je po Costovem odstopu začasno prevzel funkcijo tajnika Elija Rebič, ki je uredil tudi deset števil Mittheilungen (od maja 1858 do vključno februarja 1859).

Na naslednjem občnem zboru 17. marca 1859 pa je bil za poslovodjo in tajnika izvoljen August Dimitz, ki je prevzel tudi uredništvo

društvenega glasila. Novi član odbora je postal Jan. Nep. Nečasek, gimnazijski ravnatelj, ki ostane v odboru tri leta, do svoje pre-mestitve v Prago leta 1862. Zanimivo je, da na tem občnem zboru (1859) ni bil navzoč noben Costa, ni bilo tudi L. Tomana, Metelka in Elzeja, ki so sicer najbolj redni obiskovalci tako občnih zborov kot mesečnih zborov. Očitno pa je bil novoizvoljeni tajnik Dimitz za vse dosti sprejemljiva oseba, saj so se vsi omenjeni člani kmalu spet pojavili na društvenih sestankih. Dimitz se je čutil predvsem Kranjca in je, kot pravi J. Mal,⁷⁶ z ljubeznijo zasledoval pojave na slovenskem literarnem polju, prevajal Prešerna, Vodnika in Valjavca, sodeloval v Vodnikovem spomeniku ipd. Kljub nemškemu stališču je skušal biti nepristranski sodnik. Tudi v Mittheilungen je še vedno dajal precej prostora slovenski in slovanski problematiki, posebno se je to videlo na mesečnih sestankih.

V naslednjih letih je Dimitz po svojih najboljših močeh urejal Mittheilungen, vendar je bilo sodelavcev vedno manj, zato tudi vedno manj razprav in člankov in vedno več objavljanja virov, vendar skoraj brez komentarjev. Leta 1863, ko je Codelli odložil funkcijo ravnatelja, je tudi Dimitz pisno sporočil svoj odstop občnemu zboru. V svojem poročilu, ki ga je prav tako poslal občnemu zboru (tega zbora se ni osebno udeležil), je tožil nad pičlimi finančnimi sredstvi, nad pomanjkanjem zanimanja za domovinsko zgodovino in sploh nad neugodnimi časovnimi razmerami. **Vendar ga je občni zbor v odsotnosti 8. julija 1863 ponovno izvolil za tajnika** in čez nekaj dni je funkcijo sprejel.⁷⁷ **Vendar pa zaradi** prezaoplenosti, kakor je sam trdil, ni mogel več **opravljati** obeh funkcij, namreč tajniške in uredniške, tako je **tajništvo na naslednjem občnem zboru (1864) odložil**. Kot tajnik mu je sledil J. Pfeifer, ki je bil pred tem nekaj časa društveni kustos, sicer pa akcesist pri deželni vladi. Še naprej pa je Dimitz ostal urednik Mittheilungen. Že leta 1860 imamo v odboru spet dr. E. H. Costo, 1862 pa še dr. H. Costo, ki že naslednje leto postane ravnatelj društva. 1863 pride v odbor, vendar le za eno leto A. Globočnik, Poklukarja kot blagajnika pa 1863 zamenja A. Zamejic, tega pa 1866 dr. Vončina.

Do nove krize je prišlo v začetku leta 1867. Dotedanji ravnatelj dr. H. Costa je bil na občnem zboru januarja 1867 ponovno soglasno izvoljen za ravnatelja, vendar pa funkcije ni sprejel, kar je potrdil tudi z dopisom dan kasneje. V odbor Historičnega društva za Kranjsko je bil na tem občnem zboru izvoljen tudi Karl Dežman, kar predvsem E. H. Costi, ki prav tako postane član odbora, najbrž ni bilo všeč, saj je tedaj bila že močna razklanost med kranjskimi Nemci in Slovenci.⁷⁸

Julija 1867 je prišlo do znanega incidenta med pripadniki Južnega Sokola in člani nemškega telovadnega društva. V incident se je vmešal tedanji ljubljanski župan dr. E. H. Costa, ki je bil nato septembra 1867 kot ljubljanski župan suspendiran.⁷⁹

V zvezi s temi dogodki je morda mogoče razložiti izstop E. H. Coste iz odbora Historičnega društva proti koncu leta 1867.⁸⁰ Ob tej priložnosti je tajnik in urednik Dimitz zapisal: "Gospod župan (!), deželni odbornik dr. E. H. Costa je odložil svoj položaj kot član ravnateljstva. Naši bralci poznajo obsežno dejavnost, ki jo je razvijal kot sekretar in urednik časopisa našega društva in njegove zasluge za domoznanstvo in društvo sploh. Gotovo delijo z nami globoko obžalovanje, da se je tako odlična moč ločila iz našega kroga, nič manj pa tudi upanje, da bo g. Costa tudi vnaprej nudil društvu svoje sodelovanje in podporo.

Zanimivo je, da Mittheilungen nič ne poročajo o imenovanju kakega novega ravnatelja Historičnega društva niti leta 1867 niti leta 1868. Tako je Dimitz, ki je 1867 po Pfeiferjevem odstopu ponovno prevzel tajniške posle, ostal v vodstvu društva precej osamljen. Bil je tudi skoraj edini pisec v Mittheilungen. Čeprav v literaturi beremo, da je leta 1867 prišlo do delne združitve Historičnega društva z Muzejskim društvom,⁸¹ nam Mittheilungen o tem prav nič ne poročajo niti 1867 niti 1868. Res pa je, da je prišlo leta 1867 do poskusa skupnih mesečnih sestankov obeh društev. Vendar Mittheilungen niti o teh sestankih nič ne poročajo, kakor je bila to prej navada.

Žal je na razpolago zelo malo podatkov o Historičnem društvu v obdobju od 1869 do 1885. Društvo je formalno sicer obstajalo, leta 1874 je z izidom Dimitzeve Geschichte Krains zapolnilo vrzel, nastalo v zvezi z zamenjavami, saj po letu 1968 Mittheilungen ne izhajajo več. Kot zamenjavo so zato poslali sorodnim društvom Dimitzevo delo. Ohranjeni seznam članstva za leta 1869, 1870 in 1871 kažejo, da je tudi plačevanje članarine postalo zelo neredno.⁸²

Kot vodilna oseba Historičnega društva se omenja A. Dimitz, vendar ni jasno ali je samo tajnik ali morda tudi ravnatelj društva.

Mislim pa, da od odstopa H. Coste dalje novega ravnatelja niso več izvolili, pa tudi pokrovitelja ne po Codelijevi smrti.

Skupni sestanki Historičnega in Muzejskega društva kažejo zelo majhen delež Historičnega društva, saj predavanj z zgodovinsko tematiko tako rekoč ni več.⁸³

Zadnji občni zbor Historičnega društva za Kranjsko je bil 2. julija 1885, ko se je društvo razšlo oziroma naj bi se zlilo z Muzejskim društvom.⁸⁴

6. Knjižnica Historičnega društva za Kranjsko

Od vsega začetka je društvo imelo svojo knjižnico, ki je bila sprva še zelo skromna, kasneje pa se je vedno bolj izpopolnjevala. Leta 1885, ko se je društvo razšlo oziroma zlilo z Muzejskim društvom za Kranjsko, je to dragoceno knjižnico dobil deželni muzej.

Knjižnica Historičnega društva je bila nameščena v licejski stavbi, kjer so tudi sicer bili društveni prostori in kjer so v glavnem (razen prvih let) potekali občni zbori društva. Že leta 1847 je bila knjižnica odprta za obiskovalce dve uri dnevno.⁸⁵ Samo v letu 1847 je pridobila zaradi daril in deloma nakupov tisoč novih knjig, kar je zavidanja vreden letni prirastek. Leta 1844 je imela knjižnica okrog 400 knjig, že leta 1846 je narasla na 1500 zvezkov, leta 1857 je že presegla številko 4000.

Prvi urejen katalog je napravil leta 1847 dr. Redlich,⁸⁶ kasneje so ga seveda še izpopolnili.

V začetku so bili predvsem zaželeni vsi tiski, ki se nanašajo na Kranjsko, da bi tako nastala zbirka domoznanske literature.

Ker je bila ena od nalog društvenih poverjenikov tudi zbiranje literature, si pogledjmo, kako je člen 7 Instrukcij za društvene poverjenike pisal o društveni knjižnici: "Eine ferne Aufgabe des Vereins ist die Gründung einer Vereins-Bibliothek, in welche zunächst alle das Land Krain betreffende, dann in Krain gedruckte und von Krainern verfasste Werke, ferner Bücher in krainischer Sprache und andern slavischen Mundarten, und endlich alle dem Gebiete der Geschichte und ihrer Hilfswissenschaften angehörigen Werke in allen Sprache, Zeitungen, Zeitschriften, Wörterbücher, Grammairen etc. aufgenommen werden."⁸⁷

Pomemben korak je napravilo društvo že leta 1847, ko je prosilo lastnike tiskarn, da bi pošiljali po en izvod vsakega dela, ki je tiskano v njihovi tiskarni, v društveno biblioteko. Iz vsakoletnih poročil o pridobitvah društva (Verzeichniss der vom historischen Vereine für Krain erworbenen Gegenstände) je razvidno, da so lastniki tiskarn res pošiljali tako rekoč obvezni izvod v društveno knjižnico. Tako od 1848 dalje lahko sledimo, kaj so pošiljale založbe in tiskarne: Rozalija Egger, Ignac Kleinmayr, Jožef Blasnik, J. Giontini.

Na ta način prihajajo redno Laibacher Zeitung, Illyrisches Blatt, Zgodnja danica, Učiteljski tovariš itd.

Bleiweisove Novice je od leta 1848 dalje redno pošiljala Kranjska kmetijska družba kot zamenjavo.

Kot je razvidno iz statističnih podatkov, dobljenih na osnovi vsakoletnih poročil občnega zbora, je knjižnica največ pridobila prav v prvih letih, kasneje pa se letni prirastek giblje med 100 - 200 zvezki.

v šestdesetih letih tudi popolnoma prevladajo nemška dela, slovenske knjige so prava redkost.

Rast knjižnice v letih 1844-1868

Leto	letni prirastek	štev. zvezkov	število društev s katerimi zamenjuje
1844		500	
1845			
1846		1500	
1847	1000	2500	32
1848			
1849			
1850		3188	
1851	108	3296	
1852	80	3376	
1853	127	3503	55
1854	107	3610	56
1855	170	3780	59
1856	120	3900	64
1857	222	4122	68
1858	198	4320	68
1862	ni podatkov	ni podatkov	70
1863	ni podatkov	ni podatkov	76

Vsiljuje se tudi vprašanje, kdo so bili številni darovalci knjig. Odgovor nanj najdemo v vsakoletnem seznamu (Verzeichniss), objavljenem v Mittheilungen v prvih letih v vsaki številki posebej, kasneje, ko je tega manj, pa ob koncu leta. V prvih letih posamezniki darujejo društvu ne le knjige, ampak tudi veliko listin, razna rokopisna dela, novce ipd. V kasnejših, zlasti v šestdesetih letih pa prevladajo zamenjave publikacij s sorodnimi društvi v okviru Avstrije in zunaj nje, posamezni darovi pa postanejo redkejši.

Med darovalci so iz prvega obdobja nekateri kranjski plemiči (grof J. Auersperg, baron Taufferer, Peter Pagliaruzzi, baron Codelli, vdove nekaterih plemičev, kot grofica Attems), posestniki (Rudež), cela vrsta trgovcev (G. Heimann, S. Heimann, A. Mallner), veliko duhovnikov (Janez Dornik, Janez Poklukar, Janez Novak, Matija Vertovec, Matija Majar, Fran Metelko itd.), razni državni uradniki (Wihelm Mack, Miha Ambrož, Karl Raab), advokati (dr. A. Rak), zdravniki, profesorji, šolski nadzorniki idr.

Med najbolj zaslužnimi darovalci so posamezni člani odbora Histo-ričnega društva za Kranjsko (Ulepič, Rebič, Likavec, predvsem pa Costa in Klun) in društveni poverjeniki.

Izredno mnogo je daroval tudi sicer zelo delaven član društva protestantski pastor v Ljubljani Theodor Elze.

Darovalci pa niso samo s Kranjske, ampak tudi iz sosednih dežel: S Koroške (M. Majar), s Štajerske (dr. Franz Ilwolf, dr. R. G. Puff), iz Trsta (Kandler, J. Dobrila-tedaj še kanonik v Trstu, Florjan Gregorič), s Hrvaške (I. Kukuljević), posamezniki z Dunaja (A. Fister, Chmel, Koch, C. Wurzbach) in od drugod npr. dr. Beda Dudik iz Brna, posamezniki iz Nemčije.

Letno je bilo nekako od 80 - 100 darovalcev, včasih tudi več.

Kot že rečeno, je velik del podarjenih knjig pisan v nemščini, veliko jih je v latinščini (zlasti dela rimskih klasikov) vendar tudi dela pisana v slovenščini niso tako redka (to velja predvsem do začetka šestdesetih let).

Nemogoče je navajati vsa pridobljena dela, zato sem izbrala le nekaj zanimivejših, ker menim, da tudi tak krajši prerež skozi vsebino knjižnice lahko pokaže njeno vrednost.

Že v prvih letih obstoja društva pridobijo Linhartovega Matička, Pohlinovo Kranjsko gramatiko, Vodnikove Pesmi za pokušino, Pesmi za brambovce, Kuharske bukve, Ljubljanske novice. Že leta 1848 dobijo Prešernove Poezije, časopis Slovenijo. Matija Majar je podaril svoje pesmi, Malavašič Erazma iz jame in svoj prevod H. B. Stowe: Stric Tomova koča (1853), Anton Murko svoj Nemško-slovenski slovar (iz leta 1832), Kozler svoj Kratek slovenski zemljopis.

Ves čas vlada veliko zanimanje za protestantske pisce, tako jim uspe dobiti Trubarjevo Hišno postilo (iz 1595). Zelo veliko je podarjenih raznih cerkvenih pesmaric in šematizmov, pridobijo Kranjsko čbelico itd.

Tako je o zgodovini Kranjske bilo zbrano precej tiskov, nekaj pa so še nakupili. Med deli starejših piscev so imeli J. L. Schönlebna *Carniolia antiqua et nova* (1681), več Valvasorjevih del, dalje dela naših razsvetljencev, med njimi Kopitarjevo *Gramatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark* (1808), Linhartov *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs* (oba dela), potem dela Gruberja, Marka Gerbca, Scopolija. H. Freyer je poklonil svoj *Alphabetisches Verzeichniss* iz l. 1846, H. Costa pa svoje *Reiseerinnerungen aus Krain* (1848), dobili so Wagnerjeve *Malerische Ansichten aus Krain* (13 slik), revijo *Carniolio* (1839-1844), pa dela nekaterih zunaj Evrope delujočih Kranjcev kot Knobleharja (*Reise auf dem weissen Nil*, priredil V.F. Klun), Barage itd.

Prihajala so pa tudi za zgodovino sosednjih dežel pomembna dela. Mucharjeva *Geschichte der Steiermark* iz l. 1845, član društva R. G. Puff je poklonil svojo *Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde der Steiermark und der an dieselbe gränzenden Länder* (1853), prav tako F. Ilwolf iz Gradca svojo *Beiträge zur Geschichte der Alpen- und Donauländer* (1857), G. Göth: *Das Herzothum Steiermark* (1840), J. Orožen svojo *Celjsko kroniko* (1854). Dobili so tudi Kremplove *Dogodivšine Štajerske zemle* (1845).

Od štajerskega zgodovinskega društva je prihajala revija *Mittheilungen des Historischen Vereines für Steiermark* od 1850 dalje itd. Deloma so kupili, deloma so bila darovana za zgodovino Koroške pomembna dela, in sicer Ankershofen: *Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärnten v treh zvezkih* (1842-1845), H. Hermann: *Geschichte Kärntens vom Jahre 1518-1780* (1853), A. Eichorn: *Beiträge zur ältesten Geschichte und Topographie des Herzogthums Kärnten* (1817).

Od koroškega zgodovinskega društva so dobivali Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie od 1849 dalje.

Tudi za zgodovino Istre in Trsta je prišlo precej del, v glavnem v italijanščini. Marsikaj je poklonil P. Kandler, tudi svojo Indicationi per riconoscere le cose storiche del Littorale, poleg tega je iz Trsta prihajal list L'Istria.

Od Ivana Kukuljevića oziroma od Društva za južnoslovansko zgodovino v Zagrebu je med drugim prihajal Arkiv za povestnicu jugoslavensku in Kukuljevićeva dela: Život Jurja Julija Klovja, slikara; in drugo delo Život Matija Langusa, slikara slovenskog.

Veliko tiskov je bilo iz časa Ilirskih provinc (mnoge je daroval Janez Steska, knjigarniški in računski uradnik). Gre za dvo-ali trojezične tekste (slovenščina-francoščina; francoščina-nemščina-slovenščina), med njimi je tudi Krainisch-französische Grammatik (1811), Telegraphie Officiel, vrsta proklamacij iz leta 1797, ki jih je poklonil Codelli, pa Napoleonov zakonik, Napoleonova biografija, pisana v nemščini itd.

Cela vrsta publikacij se nanaša na leto 1848/49. Neznani darovalec je leta 1853 podaril nekaj brošur o dogajanju v Italiji 1848 (najbrž je ta darovalec V. F. Klun). Tajnik društva je leta 1850 daroval med drugim P. Kozlerja Das Programm der Linken des österr. Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Oesterreich, dalje vrsto brošur v češkem jeziku, med njimi Poslanci na snemu riškem w Kromeríži (1849), O rovnosti jazyka Českeho a Německeho w Morawe, od A. W. Šembere (1848), Darstellung der Grundentlastungs-Vorschriften für die Kronländer Krain und Steiermark, alphabetisch geordnet (1849), poleg tega zbirko letakov in časopisov iz časa po 15. marc 1848, med njimi zanimiv prispevek k literarni zgodovini po podelitvi svobode tiska in še razne uredbe notranjega ministrstva o zemljiški odvezi.⁸⁸

Precej je seveda raznih zgodovin Avstrije. Pretežno gre za sodobna dela, ki so jih podarili posamezni avtorji. Docent za geografijo na politehničnem inštitutu na Dunaju in dopisni član kranjskega društva dr. Adolf Schmidl je poslal svoje knjige in razprave: *Das Kaiserthum Oesterreich*, *Oesterreichische Vaterlandskunde* (1852), *Wegweiser in die Adelsberger Grotte* (1853), *Ueber den unterirdischen Lauf der Recca* (1851). J. Chmel, namestnik ravnatelja v Dvornem in državnem arhivu na Dunaju, je večkrat kaj podaril, tako tudi svoje *Materialien zur österreichische Geschichte* (1832). Nekoliko starejše je delo J.B. Piker: *Topographia Austriae, Carinthiae, Carnioliae etc.* (1752).

V Budimpešti je izšlo delo H. Meynert: *Geschichte Oesterreichs, seiner Völker und Länder* (1847). Dobili so še W.Binder: *Fürst Clemens Metternich und sein Zeitalter* (1845), E. M. Lichnowsky: *Geschichte des Hauses Habsburg* v 8. delih, A. Tebeldi: *Die Slaven in Kaiserthum Oesterreich* (1848), Florjan Gregorič je prispeval *Geschichte des österr. Staatenvereines, mit speciellen Geschichten seiner Länder und Völker* (1852). Državni podsekretar v ministrstvu za kulturo in častni član društva J. A. Helfert je podaril svoje delo *Über Nationalgeschichte und den gegenwärtigen Stand ihrer Pflege in Oesterreich* (1853). Zelo veliko so Mittheilungen pisale o M. Horvathovi knjigi *Geschichte der Ungarn* v 4 zvezkih. Poštni direktor za Štajersko in Koroško, sicer pa član štajerskega Historičnega društva je daroval svojo brošuro *Andeutungen über Erhaltung und Herstellung alter Burgen und Schlösser* (1853).

Dobivali so pa tudi razne šematizme drugih avstrijskih dežel.

Potem imamo še nekatere takratne svetovne zgodovine: K. Becker's *Weltgeschichte* (od 1838 dalje) v 14 zvezkih, *Allgemeine Weltgeschichte* v 8 zvezkih, Hammner: *Geschichte des Osmanischen Reiches* (1827-1835) v 10 zvezkih, pa še *Geschichte der Vereinigten Staaten von Nordamerika* v 2 zvezkih (1835).

Razna dela o evropskih revolucijah zlasti o francoski, belgijski in o letu 1848.

Zelo koristni so bili najbrž razni biografski leksikoni, kot C.

Wurzbach: *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Oesterreich* (od 1856

dalje), J. G. Grahmann: Neues historisches biographisches Handwörterbuch (1796), Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmatia (1856).

Veliko del je prihajalo od dunajske akademije znanosti, npr. zbirka Sitzungsberichte phil.-hist. Classe v več zvezkih, dalje revija Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen (od 1850 dalje) in priloga Notizenblatt, pa razne izdaje virov kot Fontes Rerum Austriacarum, Regesta Imperii, Monumenta Habsburgica.

Državna tiskarna na Dunaju je pošiljala Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Statistična direkcija trgovinskega ministrstva na Dunaju pa svoje publikacije.

Prihajala so posamezna dela iz slovanske literature, posebno češke, saj so povezave s Prago in Brnom bile dobre, pa tudi s Petrogradom so imeli zamenjave.

Mnogo je raznih zakonov in sploh pravnih aktov, nekaj sem jih že omenila, navedem naj le Constitutio Criminalis Theresiana (1762) in Napoleonov Code civil (1807).

Poleg tega so tu razni slovarji (poljsko-nemški, slovensko-nemški in Murkov nemško-slovenski, kasneje tudi Wolfov itd.), zelo pogosta so letna poročila (Jahresberichte) raznih šol, koledarji (Koledarček slovenski, razni nemški koledarji), priročniki, kot S. Ljubić: Staro dalmatinsko penezoslovje (1852), bibliografije - E. H. Costa je daroval svojo Bibliographie der deutschen Rechtsgeschichte, ki je izšla v Braunschweigu 1858.

Mislim, da sta posebno dr. V. F. Klun in dr. E. H. Costa, ko sta bila tajnika v petdesetih letih in sama velika poznavalca historične literature (to se kaže zlasti iz Costove bibliografije in nekaterih Klunovih ocen), lahko vplivala na izbor literature in še posebej dajala predloge tudi za nakupe. Kasneje je pod Dimitzem vse precej skromnejše.

Z leti so pomembno vlogo pri povečanju knjižnice imele zamenjave. Že v času, ko društvo še ni bilo popolnoma samostojno, ampak v sklopu Notranjeavstrijskega historičnega društva, je vzpostavilo stike s sorodnimi društvi in ustanovami. Ob koncu leta 1847 je na občnem zboru ugotovljeno, da imajo že 32 zamenjav, in sicer pretežno z nemškimi društvi (25), medtem ko s podobnimi društvi v okviru Avstrije še ni tovrstnih stikov (morda podobno kot štajersko in koroško društvo še nimajo lastnih publikacij). Skupno je v okviru Avstrije leta 1847 bilo le pet zamenjav, in to z ustanovami:

1. Ateneum - Treviso,
2. Francisco-Carolinum - Linz,
3. Academia scientifico-litteraria dei Concorde - Rovigo,
4. Ferdinandeum - Innsbruck,
5. Muzej v Splitu.

Poleg tega je obstajala zamenjava še s šlezvig-holštajnskim društvom v Kielu, ki je tedaj še pod Dansko in z učeno estonsko družbo v Dorpatu, tedaj v okviru ruskega cesarstva.⁸⁹

Že leta 1858 se je število zamenjav še enkrat povečalo, in sicer na 68. Poleg 41 nemških društev imamo na drugem mestu avstrijska društva in ustanove (18) s sedeži v Linzu, Innsbrucku, Splitu, Rovigu in Trevisu kot že leta 1847, poleg tega pa še v Celovcu (Historično društvo za Koroško), Gradcu (Historično društvo za Štajersko in Štajersko montanistično-geognostično društvo), Zagrebu (Društvo za jugoslavensku povjestnico), Salzburgu (Museum Carolino-Augustaeum), Pragi (Kraljevsko češko znanstveno društvo), Brnu (Zgodovinsko-statistična sekcija Moravsko-šlezjskega poljedeljskega društva), Hermannstadtu (Sedmograško poljedeljsko društvo) in pet društev in ustanov z Dunaja (Kraljevska akademija znanosti, Centralna komisija za raziskovanje in ohranjanje gradbenih spomenikov, Društvo za starinoslovje, Direkcija za statistiko in trgovinsko ministrstvo in Geografsko društvo na Dunaju). V zamenjave so se vključila tudi štiri švicarska društva, dve društvi iz Rusije (Estonsko iz Dorpata in arheološko-numizmatično društvo iz Petrograda), po eno društvo iz Francije, Nizozemske in Danske.

Za primerjavo sem vzela še leto 1862, ko je zadnjič objavljen natančen seznam zamenjevalcev. Bistvenih sprememb pa ni. Izpadla sta sicer muzeja v Trevisu in Splitu, na novo pa se vključita dve nemški društvi in dve poljski društvi (Učeno društvo iz Krakova, torej iz avstrijskega dela Poljske, in Arheološka komisija iz Wilne, t.j. iz ruskega dela Poljske). Skupno imamo tako leta 1862 že 70 društev in ustanov, ki zamenjujejo svoje publikacije za Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain.⁹⁰

V naslednjih letih je število zamenjav še naraščalo, že leta 1863 jih je 76, med novimi ustanovami, ki so sklenile zamenjati s kranjskim zgodovinskim društvom sta bili tudi Magyar tudományos Akademie v Pešti in Smithsonian Institution v Washingtonu.

Toda leta 1868 je izšel zadnji letnik Mittheilungen, društvo pa je obstajalo še naprej, vendar ni imelo več kaj zamenjavati. Nekoliko so to vrzel zakrili ob izidu dela Augusta Dimitza Geschichte Krains (1874), ki so jo kot zamenjevalni izvod poslali vsem društvom.⁹¹

Seznam zgodovinskih in učenih društev, s katerimi je Historično društvo za Kranjsko v Ljubljani sodelovalo na znanstvenem področju in zamenjavalo svoje Mittheilungen (urejeno po letnici vzpostavitve stikov)

1. Historischer Verein für Oberfranken, Bamberg (1846)
2. Historischer Verein für das Grossherzogthum Hessen, Darmstadt (od 1846)
3. Geschichts-und alterthumsforschende Gesellschaft des Osterlandes, Altenburg (od 1846)
4. Historischer Verein von und für Oberbaiern, München (od 1846)
5. Historischer Verein der Pfalz, Speyer (od 1847)
6. Historischer Verein von Unterfranken und Aschaffenburg, Würzburg (od 1847)
7. Voigtländischer, alterthumsforschender Verein, Hohenleuben (od 1847)
8. Academia Electoralis Moguntina, Erfurt (od 1847)
9. Museum Francisco-Carolinum, Linz (od 1847)

10. Königliche Societät der Wissenschaften, Göttingen (od 1847)
11. Schleswig-Holstein-Lauenburg'sche Gesellschaft für vaterländische Geschichte, Kiel (od 1847)
12. Academia scientifico-letteraria dei Concordi, Rovigo (od 1847)
13. Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, Schwerin (od 1847)
14. Historisch-antiquarischer Verein für die Städte Saarbrücken und St. Johann und deren Umgebung, Saarbrücken (od 1847)
15. Gesellschaft für Pommer'sche Geschichte und Alterthumskunde, Stettin (od 1847)
16. Ferdinandeum, Innsbruck (od 1847)
17. Atiquarische Gesellschaft für vaterländische Alterthümer, Zürich (od 1847)
18. Historischer Verein für die Oberpfalz und Regensburg, Regensburg (od 1847)
19. Gelehrte Esthnische Gesellschaft, Dorpat (od 1847)
20. Alterthumsverein für das Grossherzogthum Baden, Baden-Baden (od 1847)
21. Verein zur Erforschung der rheinischen Geschichte und Alterthümer, Mainz (od 1847)
22. Gesellschaft für Frankfurts Geschichte und Kunst, Frankfurt am Main (od 1847)
23. Württembergischer Alterhums-Verein, Stuttgart (od 1847)
24. Historischer Verein für Niederbaiern, Landshut (od 1847)
25. Verein für hessische Geschichte und Landeskunde, Kassel (od 1847)
26. Historischer Verein für den Regierungsbezirk von Schwaben und Neuburg, Augsburg (od 1847)
27. Königlich-sächsischer Verein für Erforschung und Erhaltung der vaterländischen Alterthumer, Dresden (od 1847)
28. Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, Bonn (od 1847)
29. Historischer Verein Niedersachsen, Hannover (od 1848)
30. Historischer Verein der fünf Orte: Luzern, Schwarz, Unterwalden, Uri & Zug, Luzern (od 1848)
31. Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur, Breslau (od 1848)
32. Verein für hamburgische Geschichte, Hamburg (od 1848)

33. Hennebergischer, alterthumsforschender Verein, Meiningen (od 1848)
34. Thüringisch-sächsischer Verein für Erforschung des vaterländischen Alterthums und Erhaltung seiner Denkmäler, Halle (od 1848)
35. Historischer Verein für Mittelfranken, Ansbach (od 1848)
36. Westphälische Gesellschaft zur Beförderung vaterländischen Cultur, Minden (od 1848)
37. Kaiserlich bestätigte archäologische numismatische Gesellschaft, Petersburg (od 1848)
38. Deutsche Gesellschaft zur Erforschung vaterländischer Sprache und Alterthümer, Leipzig (od 1849)
39. Société des Antiquaires de France a Paris (od 1849)
40. Verein für Lübeck'sche Geschichte, Lübeck (od 1849)
41. Schweizerische geschichtsforschende Gesellschaft, prej v Baslu, sedaj v Zürichu (od 1850)
42. Historischer Verein für Kärnten, Celovec (od 1850)
43. Historischer Verein für Steiermark, Gradec (od 1850)
44. Društvo za jugoslavensku povestnicu i starine, Zagreb (od 1851)
45. Kaiserliche Academie der Wissenschaften, Dunaj (od 1851)
46. Historischer Verein für das wirttenbergische Franken, Mergentheim (od 1851)
47. K. k. mährisch-schlesische Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde (historisch-statistische Section), Brno (od 1852)
48. Numismatische Gesellschaft, Berlin (od 1853)
49. Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, Görlitz (od 1853)
50. Museum Francisco-Carolinum, Salzburg (od 1853)
51. Verein für siebenbürgische Landeskunde, Hermannstadt (od 1853)
52. Germanisches Museum, Nürnberg (od 1854)
53. K. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, Dunaj (od 1854)
54. Gesellschaft für vaterländische Alterthümer, Basel (od 1854)
55. Gesamtverein der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine, Stuttgart (od 1854)
56. Alterthumsverein, Dunaj (od 1855)

57. Alterthumsverein für das Grossherzogthum Baden, Carlsruhe
(od 1855)
58. Museum der niederländischen Alterthumskunde, Leiden (od 1856)
59. Königlich böhmische Gesellschaft der Wissenschaften, Praga
(od 1856)
60. K. k. geographische Gesellschaft, Dunaj (od 1856)
61. Verein für Geschichte der Mark Brandenburg, Berlin (od 1856)
62. Direktion der administrativen Statistik im k.k. Handelsministerium, Dunaj (od 1857)
63. Verein für deutsche Culturgeschichte, Weimar (od 1857)
64. Römisch-germanische Central-Museum, Mainz (od 1858)
65. Montanistisch-geographische Verein für Steiermark, Gradec
(od 1859)
66. Verein für Geschichte und Alterthum Schlesien's, Breslau
(od 1859)
67. Verein für Geschichte und Alterthumskunde, Frankfurt am Main
(od 1859)
68. Verein für Nasau'sche Alterthumskunde und Geschichtsforschung,
Wiesbaden (od 1859)
69. K. k. Gelehrten-Gesellschaft, Krakow (od 1859)
70. Archäologische Commission, Wilna (od 1860).⁹²

Knjižnica je bila urejena po posebnem sistemu. Sestavljena je bila iz naslednjih pododdelkov:

1. Zamenjave z raznimi evropskimi društvi
2. Zgodovinska dela: a) nanašajoča se na Kranjsko
b) druge zgodovinske knjige
c) zgodovinski priročniki
3. Geografija, potovanja, statistika: a) splošno
b) nanašajoča se na Kranjsko
4. Pravna dela (Juristprudenca)
5. Razno
6. Carniolica, vsebujoča vse ne pod 2 a in 3 b vključene in na
Kranjsko nanašajoče se knjige, namreč: a) na Kranjskem tiskane
b) od Kranjcev izvirajoča
dela

7. Poseben oddelek so brošure in letaki, patenti in drugi manjši tiski, ki so po posebnem sistemu pregledno urejeni in shranjeni.

Biblioteka je imela listkovni katalog, katerega nadaljevanje in izpopolnitve so se občasno lotevali.

K biblioteki so spadale še deželne karte, portreti, oljne slike, litografije, bakrorezi, slike kranjske pokrajine ipd.⁹³

Že naslednje leto (1858) pa objavljajo Mittheilungen nekoliko drugačno stvarno ureditev knjižnice, in sicer:

I. Zamenjave

II. Carniolica in Slovenica

III. Zgodovinska dela

IV. Geografija, statistika in potovanja

V. Pravna dela

VI. Razno

VII. Letaki

VIII. Deželne karte, litografije, portreti itd.⁹⁴

Leta 1856 so na predlog društvenega tajnika dr. E. H. Coste na seji ravnateljstva 16. oktobra sprejeli poseben bibliotečni red, ki je imel 7 členov in je določal:

- da so za uporabo zbirk društva upravičeni le člani društva (člen 1),
- izposoja kustos, izposojevalec pa mora izpolniti in lastnoročno podpisati formular (člen 2),
- izposojevalec je dolžan knjige čim prej vrniti, v primeru nujne potrebe za društvene namene, ga je mogoče terjati, odgovoren je tudi za vse poškodbe in izgubo (člen 3),
- če na pisni poziv knjig ne vrne, jih more ravnateljstvo zahtevati preko društvenega sluga in morajo biti temu izročene (člen 5),
- knjig, ki še niso označene z društvenim žigom, ni mogoče izposojati (člen 5),
- sestavni deli drugih zbirk društva (listine, pečati, novci itd.) se ne izposojajo, razen v društvenem prostoru. Na stroške stranke je mogoče napraviti prepise listin, odtise pečatov in novcev. Za prepis je treba plačati 1 ft za polo, v primeru izdelave izvlečkov iz listin pa se cena določi po dogovoru (člen 6),

- v izjemnih primerih sme društveni tajnik na svojo odgovornost dovoliti izposoj v členu 6 imenovanih predmetov (člen 7).⁹⁵

Knjižnični fond se je sicer z novimi pridobitvami in zamenjavami povečal, vendar so pa pričeli nekatere stvari izločati, ker je primanjkovalo prostora. Zato so že 21. decembra 1863 sklenili na seji ravnateljstva in ta sklep potrdili na občnem zboru 14. jul. 1864, da se 134 pravnih del v 264 zvezkih iz društvene knjižnice podari pravnemu društvu v Ljubljani. Dalje je bilo 69 zvezkov Österr. kais. Wiener Zeitung, 54 zvezkov Osterr. Beobachter in 116 zvezkov Aug⁵burger Allg. Zeitung podarjeno študijski biblioteki v Ljubljani. Končno je nekaj časopisja, ki za društvo ni imelo vrednosti, bilo prodano, kar se vidi tudi iz obračuna za leto 1864. Po tej reviziji knjižnice so jo na novo uredili, napravljeni so bili novi katalogi (akvizicijski in listkovni), knjige so dobile nove signature in bile na novo postavljene v omarah. S to reorganizacijo se je največ ukvarjal tedanji tajnik Pfeifer, ki sta mu z nasveti stala ob strani predvsem Dimitz in župan dr. E. H. Costa.⁹⁶ Ponovne težave s prostori knjižnice so nastopile v času, ko je razsajala kolera in je bila licejska stavba spremenjena v bolnišnico, leta 1865 so tudi stavbo dograjevali, potem je izbruhnila vojna, kar je vse oviralo nemoteno delo. Kljub temu jim je od 1865-1867 uspelo na novo obdelati 4000 zvezkov knjižnega gradiva in le malo je še ostalo neobdelanega.⁹⁷

7. Društveni arhiv in odnos do arhivskega gradiva

Skrb za varstvo arhivskega gradiva ima pri nas že tradicijo, vendar smo arhivske ustanove dobili precej pozno. Arhivsko gradivo v 18. stoletju ukinjenih uradov so še dolgo hranili v registraturah novonastalih uradov, čeprav je v času obstoja Družbe za kmetijstvo in koristne umetnosti v Ljubljani (1767-1787) živel zamisel, da bi ta zbirala tudi gradivo o zgodovini dežele. Zato je družba prevzela v varstvo del gradiva ukinjenih samostanov. Po njeni ukinitvi so prizadevanja za varstvo arhivskega gradiva zastala.⁹⁸

V 19. stoletju, ko so v večji meri poudarjali pomen pisanih virov za pisanje zgodovine, se je tudi skrb za varovanje virov povečala. Ustanavljanje deželnih muzejev in zgodovinskih društev je pripeljalo do nastajanja večjih arhivskih zbirk.

Arhivska zbirka Historičnega društva za Kranjsko je nastala z darili posameznikov, deloma pa tudi z nakupi. Že leta 1847 doseže zbirka listin število 800, za leto 1850 pa se omenja okrog 2000 listin, v kasnejših letih sicer zbirka počasneje, a kljub temu vztrajno narašča. Društvo se je trudilo predvsem za pridobitev nekaterih večjih, posebno še cerkvenih arhivov. Med prvimi je društvo uspelo dobiti v varstvo del arhiva samostana in gospostva Kostanjevice, dalje je pomembna pridobitev arhiva freisinškega gospostva Loka, enega največjih arhivov v deželi; prevzeli naj bi ga, ko bi društvo dobilo na razpolago prostore za arhiv. Leta 1847 so tudi predstavniki mesta Kranj sporočili sklep, da bodo vse listine in starejše dokumente dali v hrambo Historičnemu društvu. Društveni član in poverjenik Franc Potočnik iz Kranja je poskrbel za to pošiljko, tajnik društva pa je ta primer posebej poudaril na društveni seji, da bi tudi drugi sledili temu zgledu. V naslednjih letih se omenjajo številni posamezniki, ki so društvu podarili najrazličnejše, predvsem pa listinsko gradivo. To so bili posamezni graščaki, pa tudi drugi, zelo pogosto se omenja Anton v. Wiederkhern, ki je daroval med drugim več plemiških diplom.

Po naročilu društvenega ravnateljstva je že leta 1845 tedanji sekcijski svetnik F. pl. Hermmansthal⁹⁹ pričel z raziskovanjem nekaterih važnejših arhivov na Dolenjskem. Tako je obiskal graščine Turjak, Šrajbarski turn (Leskovec), Rakovnik in Kostanjevico ter arhiv mesta in kapucinskega samostana v Krškem. Poleg arhivov si je ogledal tudi njihove knjižnice. Arhiv Auerspergov na Turjaku je našel raztresen v raznih sobah, in sicer omenja 600 - 700 kosov originalnih listin, od tega je bila večina privatnopravne vsebine. Te je odbral in uredil, medtem ko je 102 važnejši originalni listini, ki so se nanašale na čas od 13. - 18. stoletja prepisal z vso skrbnostjo v obliki regestov, deloma pa v celoti za društveni arhiv. V teh regestih je bilo vse najpomembnejše za zgodovino družine Auersperg kot za zgodovino dežele Kranjske. Najstarejši je bil pergament iz leta 1256 z dvema pečatoma

in latinskim tekstom, ki se tiče gozdov in ga je izdal stiški samostan gospodom Auerspergom. Poleg tega omenja Herрманsthal 500 zvezkov obsegajočo grajsko biblioteko, v kateri so bile v večini starejše filozofske, pravne, medicinske, teološke knjige. Tu so bila za deželno zgodovino zelo zanimiva Schönlebnova dela, Megiserjeva kronika, nekaj genealogij Auerspergov ipd.

V arhivu gradu Šrajbarski turn je Herрманsthal upal, da bo našel še ostanke listin iz starega krškega gradu, vendar je bil razočaran, ker je našel samo še šestindvajset listin. To je bila velika škoda, ker je to področje še posebej zanimivo, kot pravi poročevalec, zaradi turških vpadov in reformacije. Najstarejša listina je bila tukaj iz leta 1568. Zelo bogata pa je bila knjižnica, saj je menda štela okrog 3000 zvezkov in iz nje je društvo dobilo kot darilo Schönlebnovo delo *Carniolia antiqua et nova*, in sicer 1. zvezek v dveh delih.

Dalje je iz Herрманsthalovega poročila glede Kostanjevice pomembna ugotovitev, da je po ukinitvi samostana bilo veliko gradiva odpeljana na Dunaj, kljub temu je našel precej zapuščenih, vendar pomembnih arhivskih materialov.

Arhiv na gradu Rakovnik (Kroisenbach) pa je bil dobro urejen in je imel poleg privatnih listin starejšega in novejšega časa še rodovnike in škofovsko fevdno knjigo, potem listine za zgodovino družine Barbov in za zgodovino Kranjske, najstarejšo iz leta 1367. Tudi tu je bila graščinska biblioteka z 880 deli in urejenim katalogom. Imela je nekatera dragocena starejša na Kranjsko nanašajoča se dela in redke baje še neobjavljene rokopise, npr. beneško kroniko doža Dandola ipd. Vsi trije lastniki gradov so bili pripravljeni dati članom Historičnega društva na razpolago svojo knjižnico za študijske namene. O tem, koliko je bilo to v praksi uresničeno, pa ne vemo.

Najbolj žalosten pogled je nudil Herрманsthalu pogled na mestni arhiv v Krškem, ki je bil popolnoma uničen. Med dokumenti so bili posebej zanimivi tisti, ki so segali tja do 15. stoletja. Herрманsthal je napravil šestnajst regestov iz listin, med drugim iz dveh, ki sta

se nanašali na delo reformacijske komisije v letih 1615-1641, iz privilegijske knjige ipd. Omenja tudi slovanski spis škofa Petra iz Zagreba iz leta 1621 in protokol o mestni upravi (Municipalisierung) mesta Krško. Pregledal je še arhiv kapucinskega samostana v Krškem, kjer je prav tako dobil zanimive rokopise.

O uspehu teh Herрманsthalovih raziskovanj je 23. novembra 1846 na občnem zboru Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko zelo pohvalno govoril član društvenega odbora, gimnazijski direktor in licejski bibliotekar dr. Likavec, ki je tudi povedal, da je društvo tako pridobilo 35 originalnih listin, 238 izvlečkov iz listin, 28 natančnih prepisov listin, tri dragocene rokopise in pomembno zbirko patentov deželnoknežjih odredb.¹⁰⁰

V naslednjih letih so pridobili še precej na pergament pisanih listin, največ iz 14. - 17. stoletja, ki jih je darovala posestnica gospostva Krumperk, baronica Barbara Rechbachova. Posestnica gospostva Dol pri Ljubljani, grofica Attems, pa je dala soglasje za uporabo in raziskave bogatega domačega arhiva. Zanimivosti iz tega arhiva so objavili tudi v Mittheilungen. V letnem poročilu za leto 1847 pa beremo, da je društvo dobilo na razpolago za uporabo kranjski stanovski arhiv (obravnave deželnih stanov od 4.6. 1530-3.4.1742).¹⁰¹

Posebno skrb so namenili arhivalijam iz obdobja Ilirskih provinc (Periode der französischen Zwischenregierung). Vprašanje ureditve in shranjevanja teh aktov je načel Henrik Costa in poudaril, da bi bila velika škoda, "če se tudi majhno število teh dokumentov uniči zaradi plesni in mrčesa".¹⁰²

Že 1848 pa je začela sicer v okviru biblioteke nastajati zbirka normalij, ki jo je ustanovil dr. Ulepič in jo tudi uredil.

Leta 1847 je obsegala preko 3000 raznih patentov in uredb, kar je bila osnova za zbirko virov pravne zgodovine Kranjske.¹⁰³

O problematiki arhivskega gradiva, ki je bilo raztreseno na raznih koncih Kranjske in tudi zunaj nje, so govorili na mnogih sestankih društva. Posebno predavanje o tem je imel leta 1855 župnik Peter Hicinger z naslovom O še netiskanih virih za zgodovino Kranjske, ki je prav zanimivo, zato ga na kratko povzemam.¹⁰⁴

Hicinger pravi, da je njegov namen seznaniti člane društva s tem, kje se nahajajo viri za zgodovino Kranjske, ker bo samo tako društvo lahko izpolnilo svojo nalogo in ustvarilo zgodovino Kranjske.

Nahajališča netiskanih virov za zgodovino Kranjske je razporedil v devet skupin, in sicer:

1. Arhiv Historičnega društva. V njem so zlasti pomembni materiali iz Loke, Kostanjevice in Kranja. Listine so v glavnem urejene po stoletjih znotraj teh glavnih oddelkov pa so še naslednji pododdelki:

- a) splošno - kar zadeva celotno deželo npr. podelitev fevdov, privilegijev, prisege, dedne pogodbe, deželnozborska zbiranja itd.
- b) Freisinško,
- c) Brixenško,
- d) Oglejsko,
- e) Stiško,
- f) Kostanjevica,
- g) Bistra,
- h) nekdanje cerkve,
- i) nekdanji samostani,
- k) ljubljanske škofijske listine,
- l) posestne spremembe gospostev preko fevdov, daritev in nakupov
- m) plemiške diplome itd. itd.
- z) Razno.

Očitno pa vse le ni bilo tako lepo urejeno, ker bo koncu pravi, da bi taka ureditev zelo olajšala društvenemu predstojniku vodenje kataloga in bi vsakemu raziskovalcu omogočila pregled in najdbo rokopisov. Tudi iz nekoliko kasnejšega Germonigovega poročila bomo videli, da je ureditev društvenega arhiva bila nekoliko drugačna.

2. Arhiv deželnega muzeja. Zanj pravi Hicinger, da ni nič manj pomemben kot arhiv Historičnega društva, čeprav tudi ta nima samih originalov. Predvsem omenja brixenške listine o Bledu iz let 1004, 1011, 1040, 1054, 1058, 1067, ki so deloma latinške, deloma staronemške. Dalje omenja vrsto stiških listin (veliko jih je poslal tržaški prošt M. Verne), potem listine o Novem mestu, Velesovem itd. Glede muzejskega arhiva pravi, da bi listine in rokopisi potrebovali boljšo ureditev, kot je sedanja, in da bi za to moralo bolj skrbeti Muzejsko društvo, kajti že dunajski arhivar Chmel je opazil, da je muzejski kustos zavzet s prirodoslovnimi zbirkami preko svojih moči. Historično društvo si je že oskrbelo popis listin in prepis nekaterih posameznih dokumentov. Že tak popis lahko poznani člani društva z nahajališči virov.
3. Arhiv ljubljanskega stolnega kapitlja. Ta je še posebej bogat in vsebuje pisane vire o ljubljanski škofiji, farah, samostanih in špitalih na Kranjskem in deloma na Koroškem in Spodnjem Štajerskem, o posesti v Gornjem gradu, o reformacijski dobi. Vsi spisi so v fasciklih in oštevilčeni, o vsem pa je natančen seznam, ki ga je sestavil Kek. To olajša iskanje, čeprav je le po delih in manj kronološko urejeno. Hicinger še pravi, da je tu mnogo za zgodovino Kranjske, pa zaradi pritegnitve gornjegrajskega arhiva tudi za zgodovino Štajerske. Meni, da bi bilo dobro, da bi Historično društvo tudi napravilo izvlečke iz arhivskega kataloga.
4. Rokopisi licejske biblioteke. Ta zbirka je nastala iz knjižnic razpuščenih samostanov Stična, Kostanjevica, Bistra in Devin (Duino), dalje iz ljubljanskih samostanov, iz knjižnic v Gornjem gradu, generalnega vikarja Perra ter Zoisove in Kopitarjeve knjižnice. Med drugim je tu Baučerjeva Historia rerum Noricarum in več Schönlebnovih rokopisov. Tu so tudi knjige nekdanjega slovenskega društva (najbrž misli društvo Slovenija). Tudi seznam teh rokopisov bi bil zaželen za Historično društvo.

5. Rokopisi semeniške knjižnice. O tej knjižnici pravi, da ima prepise starejših del, deloma pa originale posebno iz dobe reformacije, vendar doslej niso urejeni, niti ni seznama Katalog teh rokopisov bi Historičnemu društvu bil zelo koristen.
6. Stanovski arhiv. Zanj pravi, da je bogat z listinami, vsebuje med drugim tudi obravnave deželnih zborov. Izvlečki iz registrov tega arhiva bi društvu prišli zelo prav.
7. Arhiv kolegialnega kapitlja v Novem mestu. Tu je mnogo spisov in listin o kapitolu in inkorporiranih farah. Na razpolago je tudi katalog, ki bi bil koristen tudi za društvo.
8. Arhivi različnih gospostev in mest Kranjske. Te so pregledovali in opisali že Hermmannsthal, Costa, Jelovšek, Klun, že mnogo prej pa je dr. Richter zbiral razne materiale.
9. Razen domačih arhivov pridejo v poštev tudi tuji, namreč stari arhiv Čedad, komaj še dostopni arhiv Trsta, Brixna, Freisinga, dalje arhivi Historičnega društva v Celovcu, Joaneuma v Gradcu in predvsem Državni arhiv na Dunaju. Hicinger opozarja, da je iz koroškega arhiva pravkar marsikaj v registih objavljeno v 2. zvezku Klunovega Archiva. Iz dunajskega arhiva ima društvo kratek seznam na Kranjsko našajočih se listin. Predvsem Hicinger meni, da bi bilo treba pregledati čedadski arhiv, ki ima mnogo pomembnega za Kranjsko.
Meni tudi, da bi bilo za nekatere stvari treba napraviti ne le izvlečke, ampak natančnejše prepise, ker so registi marsikdaj tudi povod za netočnosti, kot se je to že zgodilo v 1. knjigi Archiva z brixenšimi listinami, ki se nanašajo na Bohinj leta 1040 in 1067, in z eno gornjegrajsko listino.
Ob koncu je Hicinger še poudaril, da je predvsem iz oddaljenejših arhivov treba napraviti natančnejše prepise, kar bo seveda zelo uporabno tudi za objavo v Mittheilungen (Diplomatarium Carniolicum). Vsekakor so taka in podobna predavanja bila za člane društva zelo koristna, nam pa kažejo takratno vedenje in odnos do arhivov.

Tudi taki pozivi, kakršnega je objavil tajnik Klun v Novicah 1854,¹⁰⁵ kažejo na to, da je bilo delo pri reševanju arhivov zelo resno zastavljeno. Klun piše takole:

"Skušnje nas učijo, da pri nas na Kranjskem - pa ravno tako tudi drugod - ljudje starih pisem naj so na navadnem papirju ali na pergameni pisane, nič ne porajta, jih zametujejo in ko staro šaro tergajo. In vendar so take starine dostikrat za deželno zgodovino zelo važne. Koliko tacih pisem, ki so za povestnico domačo zlatega denarja vredne, je prišlo že tobakarjem ali štacunarjem v roke, ki so jih raztergali - za zavitke! Memo grede le omenim, da je lani blizu 50 izvirnih pisem, ki so jih frajzinški škofi v 16. stoletju nekemu vradniku na Krajnskem pisali, še čisto celih prišlo v neko štacuno v Ljubljani za zavitke, - v drugo nekoliko starih pisem na pergameni, in pri nekem rokodelcu sem našel cel kup izvirnih spisov in popisov iz francozovskih časov, med katerimi so nekateri posebno važni bili za Kranjsko, drugi za Dalmacijo. Serce boli človeka, ako pomisli, koliko tacega imenitnega papirja so že bukvovezi, orgljari in drugi pokončali iz gole nevednosti.

Kakor so za povestnico vsake dežele stari kamni z napisi in drugi spominki važni, tako imajo tudi stare pisma, ako zapopadejo to ali uno imenitno reč, svojo veliko vrednost v zgodovinskem obziru, če tudi scer po blagu niso krajcarja vredne.

Lepo tedaj prosim vse tiste, ki star papir za zavitke ali kakošno drugo rabo kupujejo, naj mi domoljubno dajo vediti, če kaj tacega starega najdejo, kar bi utegnilo kako zgodovinsko vrednost imeti. Zgodovinsko društvo bo jim rado povernilo stroške za kupljeni papir ali ga jim bo izmenjalo z drugim še boljším. Škoda je za vsako tako stvarico, če pod zlo gre. Iz malega rase veliko! Kakor kamenček h kamenčku naredi poslopje, in kapljica h kapljici reko, tako iz malih zgodovinskih poberkov naraša povestnica."

Večkrat se je v zvezi z zgodovinskimi viri, ki jih je bilo še mnogo po gradovih, v mestih in trgih, oglašal H. Costa. Že 1856 je predlagal društvu, naj za raziskovanje in reševanje arhivov dežele postavijo strokovnjaka, ki bi reševal, kar se rešiti da. Vendar je bil njegov predlog zavržen zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. Obenem je Costa povedal, kako je sam pred propadom rešil bogat arhiv gubernialnega svetnika Buseta, ki je bil marljiv zbiralec in je podedoval tudi arhive svojega očeta Reigersfelda. Toda ta arhiv je bil leta 1837 prodan za 25 ft 30 kr. kot ovojni papir. Costi je uspelo, da je del tega arhiva rešil in ga odkupil od sirarjev in tobakarjev ter ga podaril že leta 1847 Historičnemu društvu.¹⁰⁶

Tako je društvo že od vsega začetka sodelovalo pri ohranjanju in reševanju arhivskega gradiva, in če sodimo po tem, kar je navedeno v vsakoletnih poročilih o društvenih pridobitvah (Verzeichniss), je resnično bilo rešenega mnogo gradiva, ki bi kljub obstoju muzeja in Muzejskega društva, ostalo nezapisano ali sploh izgubljeno. Menim, da je prav tu Historično društvo opravilo velikansko delo, ki je pomenilo podlago za nastanek bodočega arhiva.

Pri ureditvi društvenega arhiva je sodelovalo več članov društva, v začetku Ulepič, Rebič, Jelovšek, kasneje pa še Kozina in Germonig.

Ko je 1857 prišel v Ljubljano L. Germonig in se zaposlil v licejski knjižnici, so ga kmalu pritegnili k urejanju društvenega arhiva. Na enem od sestankov društva leta 1858 je poročal o ureditvi arhiva, o tem pa je objavil tudi obsežno poročilo v Mittheilungen.¹⁰⁷

V njem pravi, da so vsi pisani viri vloženi v fascikle, in sicer kronološko in bodo obsegali določeno časovno razdobje, t.j. četrtino ali pol stoletja, odvisno od količine listin. Popolnoma urejenih je bilo dotlej šest takih fasciklov. Posamezni komadi so bili označeni z žigom društva, medtem ko so na pokrovi časovne oznake, in sicer:

1. od leta 904-1399,
2. 1400 - 1500,
3. 1500 - 1550,

4. 1550 - 1600,
5. 1600 - 1700,
6. 1800 - 1815.

Listine za 18. stoletje pa še niso urejene.

Znotraj fasciklov ima vsaka listina ovojno polo, na kateri je na sprednjem delu opis listine oz. izvleček iz vsebine. Če je listina presegala velikost pole, je bila ustrezno zložena, pečati pa so morali biti vsi obrnjeni v eno smer. Na predlog društvenega tajnika je bil izdelan posebej listkovni katalog, ki so ga sestavljale t.i. naslovne kopije (Titelcopien). Na taki naslovni kopiji so bili naslednji podatki: zgoraj levo datum spisa, desno pa oznaka original ali prepis, potrjen ali ne, nato opombe o pečatu (nahajajočem ali manjkajočem) in siceršnje opombe. Na sredi vsakega lista je bila specialnost vsake listine, npr. kupna pogodba, darilo, dopis, uredba, manifest. Tu je bila tudi glavna vsebina in popolno ime izdajatelja listine.

Germonig omenja, da je dotlej bilo izdelanih 375 takih naslovnih kopij, vse v velikosti oktav, ki so bile vložene v poseben fascikel kronološko. Ta katalog je uporabnikom prav tako na razpolago. Vse listine, ki jih društvo dobiva (kot tudi ostale starine), se najprej vpišejo v inventarno knjigo, potem so zapisane v seznamu pridobitev društva (Verzeichniss), ki je objavljen v Mittheilungen. Kot najstarejšo originalno listino omenja to poročilo listino iz leta 1249 iz kostanjeviškega samostana. Najstarejša prepisana listina pa je iz leta 904 (podaritev več hub Ludvika IV. grofu Otokarju). Iz loškega arhiva pa je najstarejša prepisana listina znana darovnica cesarja Otona II. škofu Abrahamu iz Freisinga iz leta 974.¹⁰⁸

Arhivska zbirka je že od 1848. leta bila pripravljena in dostopna za znanstveno uporabo. Da bi pa napravili arhivsko gradivo čim lažje uporabno tudi za tiste zunaj Ljubljane in da bi opozorili na novosti v društvenem arhivu pa tudi na nekatere arhivalije zunaj njega, so že 1847 pričeli v Mittheilungen objavljati v posebni rubriki z

naslovom Diplomatarium Carniolicum arhivske materiale. To rubriko je najprej urejal tedanji tajnik Ulepič nato Rechfeld, kasneje pa Klun. To nam potrjuje, da so se posamezniki tudi na Kranjskem že v tem času zelo dobro zavedali pomena objavljanja virov. Sicer pa je to čas, ko že izhajajo velike zbirke virov kot Monumenta Germaniae (od 1826 dalje), Regesta imperii (1831-1839), medtem ko Fontes rerum Austriacarum pričenjajo z letnico 1855. Te velike izdaje virov prinašajo tudi marsikaj zanimivega za Kranjsko. Nanje opozarjajo tudi Mittheilungen. Ob začetku izdajanja Monumenta Habsburgica so ponatisnili članek iz Beilage zur Donau, kjer je poudarjeno, da je zbirko pričela izdajati dunajska akademija znanosti in da gre pri tem velika zasluga rednemu članu akademije, sicer pa arhivarju dvornega in državnega arhiva Chmelu.¹⁰⁹ Ob izidu naslednjih zvezkov pa je poročal na mesečnem sestanku društva dr. E. H. Costa in opozoril, da je na straneh 888-921 druge knjige posebno poglavje o Kranjski in obsega 108 večinoma povsem neznanih listin in pisem iz let 1473-1478, ki se nanašajo na Kranjsko. Gre za objavo dokaj neznanih listin iz dunajskega državnega arhiva.¹¹⁰ Tudi dr. Klun je v zvezi z izdajanjem virov poudarjal, "da so arhivski viri edini pravi in zanesljivi viri za študij zgodovine". Za zgled je postavljaj nemška zgodovinarja Pertza in Böhmerja, ki sta sodelovala pri velikih izdajah virov, prvi pri Monumenta Germaniae historica in drugi pri Fontes rerum Germanicarum in pri Regesta Imperii. Hvalil pa je tudi avstrijskega zgodovinarja Chmela, ki na Dunaju sodeluje pri izdajanju virov, in Ankershofna na Koroškem.¹¹¹

Na objavljanje virov v Mittheilungen so se kmalu pojavile prve kritike, in sicer jih je izrazil prav dunajski arhivar Chmel že leta 1851. Prva leta so namreč pod naslovom Diplomatarium Carniolicum (pod Ulepičevim uredništvom) v glavnem objavljali celotne listine, s kratkim pojasnilom, vendar brez podatkov o tem, ali ima listina pečat ali ne, na kakšen material je pisana, ali je objavljena po originalu ali po prepisu, ali je že kje objavljena. Prav te pomanjkljivosti je Chmel kritiziral. Za zgled je postavil Ankershofnovo izdajo Regesten für Kärnten. Menil je tudi, da bi že tiskani viri

lahko počakali na ponovno objavo, priporočal pa je, da se objavijo še nepoznane listine iz ljubljanskega deželnega muzeja. To kritiko je Chmel objavil v Notizenblatt št. 4, potem pa so jo v društvenih Mittheilungen ponatisnili.¹¹²

Klun, ki je po prevzemu uredništva nadaljeval z izdajanjem Diplomatarija, je stvar zastavil nekoliko drugače. Samo izjemoma je objavljajal cele listine, pač pa je napravil kratke regeste s podatki o materialu, o tem ali je listina original ipd. Kljub temu pa je sam Klun na občnem zboru 1855 menil, da sicer Mittheilungen opravljajo z objavljanjem virov pomembno delo, vendar to poteka brez kakega pravila in brez posebnega izbora in medsebojne povezave. Ker ne obstaja nobeno vsebinsko kazalo za dotedanje letnike Mittheilungen, je treba pregledati vse letnike, da se ugotovi, če je neka listina že bila objavljena. Zato Klun meni, da je skrajni čas, da bi nekaj ukrenili. Predvsem pravi, da je treba ustvariti kak pregled, ki bo olajšal iskanje že natisnjenih listin in regestov. To je obljubil napraviti sam. Glede bodočega izdajanja Diplomatarium Carniolicum pa je predlagal, naj bi ga društvo izdajalo kot separatno delo kot nekakšen Urkundenbuch des Herzogthums Krain, ki naj bo priloga mesečnim Mittheilungen, tiskana na pol do ene pole in razdeljena članom društva brezplačno. Predvsem je pa poudaril, da taka izdaja zahteva veliko truda in natančnosti, gradivo mora biti kritično obdelano, izbrani pa naj bi bili predvsem še nenatisnjeni arhivski viri iz državnega in deželnega ter iz raznih zasebnih arhivov. Letno bi tako lahko ozdali 6 - 8 pol, kar bi stalo okrog 100 ft. Klun sam je bil pripravljen sodelovati brezplačno, gradiva je imel namreč že precej zbranega, ker je pripravljajal za dunajsko akademijo Urkundenbuch der Stadt Laibach in Urkundenbuch des Landes Krain. Njegov predlog je bil sprejet z navdušenjem.

Ko je dr. Klun na občnem zboru 1855¹¹³ razložil svoj načrt o izdajanju virov, je imel že precej jasno sliko o tem delu in tudi precej zbranega gradiva, saj je omenjal, da ima kompletno zbirko 115 listin o privilegijih in svoboščinah Ljubljane, freisinške listine v zvezi z Loko (okrog 240 listin) itd., kar bi zadostovalo za tri leta

objavljanja v okviru Diplomatarija. Svoj program pa je ponovno razložil že meseca marca 1855 v spremni besedi k *Diplomatarium Carniolicum*, ki je tokrat prvič izšel separatno kot priloga *Mittheilungen* na osemdesetih straneh velikega formata. Povedal je, da se ne namerava spuščati v pojasnjevanje o mnogih težavah tega dela, ker so te raziskovalcem zgodovine že znane, vendar ima za potrebno razložiti svoj načrt izdajanja virov, ker bo to predvsem lahko koristilo njegovim naslednikom. Pravi, da je gradivo sestavljeno iz dveh delov: a.) iz že objavljenih listin in zgodovinskih dokumentov,

b.) iz še ne objavljenih listin in dokumentov.

Iz že objavljenih listin je nameraval napraviti regeste z natančnim podatkom, kje in kdaj so bile listine tiskane. V zvezi s tem omenja poleg *Mittheilungen* še potrebo po pregledu *Illyr. Blatt*, *Hormayr-jevega Archiv für Geschichte, Geographie...*, pri *Valvasorju* objavljenih listin ipd. Glede *Meichelbekove Historia Frisingensis*, ki jo je izdala akademija v Münchnu, je menil, da je treba počakati na novo izdajo, ker ima ta določene pomanjkljivosti. K listinskim registom je nameraval dodati tudi potrebne opombe.

V zvezi s še netiskanimi dokumenti je Klun menil, da bi jih bilo treba razvrstiti v skupine po krajih, ki ga obravnavajo. S tem bi *Diplomatarium* dobil pododdelke kot *Diplomatarium Labacense*, *Sitticense*, *Locopolitanum*, *Krainburgense* ipd. Ob zaključku vsakega zvezka bi dodali trojni register, in sicer: imenski, krajevni in stvarni. Tako bi s pomočjo Diplomatarija razsvetlili razmere dežele Kranjske od najstarejših časov do danes. Pri tem delu je Klun računal na podporo prijateljev domovinske zgodovine, ki jih je tudi pozval, naj mu pošiljajo izvečke iz listin.¹¹⁴

Prvi samostojni zvezek *Diplomatarium Carniolicum* ima dva dela in obsega osemdeset strani velikega formata. V njem je objavljenih 189 dokumentov, od tega v prvem delu 78 registov in v drugem delu

111 celotnih listin. V prvem delu so regesti razvrščeni po letih nastanka listine, zajeti pa so vsi dokumenti, objavljeni v času od 1846 do 1854 v Mittheilungen. Dodane so potrebne opombe in popravki. V drugem delu, ki mu je Klun dal naslov Diplomatarium Labacense, je iz arhiva ljubljanskega magistrata, in sicer iz privilegijske knjige izbranih 111 dokumentov. Tudi ti so oštevilčeni, razvrščeni po letih in navedeno je njihovo nahajališče. Razen iz že omenjene privilegijske knjige so nekatere redke listine ponatisnjene iz Klunovega Archiv für Geschichte von Krain. Pri drugem delu pogrešamo kritične pripombe in pojasnila ali vsaj podatek, če so listine že bile kdaj objavljene in kje. Klun namreč sam omenja, da so posamezne listine že bile objavljene, vendar s številnimi napakami.¹¹⁵

S tem prvim zvezkom Diplomatarija se je zadeva žal končala.

Po Klunovem odhodu iz Ljubljane leta 1856 njegov program ni bil uresničen.

Kako široko je bil zastavljen Klunov program, lahko razberemo iz pisanja njegovega naslednika dr. E. H. Coste 9. jun. 1857 na nepaginiranem, k Mittheilungen priloženem listu z naslovom Zur Nachricht, kjer Costa omenja, da se je obrnil na Kluna v zvezi z nadaljevanjem izdajanja Diplomatarija in dobil od njega naslednji odgovor: "Za Diplomatarium imam (Klun) v načrtu vsekakor več kot dovolj gradiva. Na kratko ti bom notiral, kako sem si napravil načrt. Po zaključku ljubljanske privilegijske knjige sem nameraval podati Diplomatarium Labacense II. Vanj naj pride:

- a) dve pismi sv. Hieronima kot dva najstarejša pisna dokumenta, ki se nanašata na Ljubljano,
- b) testament Filipa s Koroške,
- c) primerjava listin v mojem Archivu z že v Diplomatariju natisnjenih in manjkajoče vključiti,
- d) v Fontes dunajske akademije sem na zunanji strani prej še natisnjene označil, te nujno spadajo v naš Diplomatarij, so na 4 tiskarskih polah (glej MHK 1855, str. 96, št. 222),

- e) v Državnem arhivu na stroške društva kopirane, ki sem jih pred odhodom predal tebi (nanašajoče se v glavnem na Bistro),
- f) prepoved Židov v Ljubljani (Valvasor IV, str. 393),
- g) deželni ročin (Landhandveste) je treba pregledati, registrirati in komentirati,
- h) pri magistratu se nahajajo še mnoge od mene v zavitek zvite listine, ki se nanašajo na cerkev Sv. Petra in samostan itd., vse še netiskano,
- i) za Dipl. Frisingense (Loka) je v arhivu 241 listin, urejenih, ki jih lahko pripraviš za tisk,
- j) - (izpuščeno)
- k) Dipl. valiss jocosae - so pod e omenjene še netiskane listine; prosi g. Chmela, da bi bile na Dunaju hitreje kopirane, ali se obrni direktno na kopista g. Alexandra Giggla v biblioteki ministrstva za notranje zadeve,
- l) končno imam tu zbirko Privilegia cleri Carniolici, ki jo je dvorni svetnik Kopitar v Državnem arhivu kopiral in mi jo je Richter poleg drugih rokopisov že pred enim letom in pol podaril za obdelavo."

Ta načrt je E. H. Costa predložil občnemu zboru 1857, ki je o tem precej razpravljal, predvsem je pa enoglasno poudaril potrebo, da je treba gradivo zbirati, pregledovati, urejati in pripravljati, predno bi nadaljevali z izdajanjem Diplomatarija, kajti potrebna so še številna preddela, preiskave mnogih arhivov, kopiranje mnogih listin.¹¹⁶

V tem pisanju se E. H. Costa prvič nekoliko kritično izrazi o Klunu in delovanju društva pod njegovim vodstvom. Iz pisanja se zdi, da je užaljen, ker mu Klun ni pomagal pri nadaljevanju izdajanja Diplomatarija, zato poudarja, da ima društvo še mnogo drugih važnih nalog, omenja nadaljevanje knjižničnega kataloga, ureditev arhiva in društvenih zbirk, zlasti numizmatične, dalje potrebo po kronološkem in abecednem registru (kazalu) za prvih 10 letnikov Mittheilungen idr. Vse to bi bilo lahko po Costovem mnenju v kratkem urejeno, če bi bila na razpolago zadostna denarna sredstva, da bi najeli posebnega uradnika za ureditev vsega omenjenega.

Na občnem zboru je leta 1857 E. H. Costa predlagal:

1. začasno ustavitev izdajanja Diplomatarija,
2. ravnateljstvo naj se pooblasti, da bo tajniku ob stran postavilo znanstveno komisijo za zbiranje in pripravo listin za Diplomatarij,
3. pri Diplomatariju prihranjeni tiskovni stroški bodo uporabljeni za Mittheilungen.¹¹⁷

Kasneje je ravnateljstvo res imenovalo znanstveno komisijo za zbiranje in pripravo listin za objavo. V njej so bili: dr. H. Costa, kustos Dežman, prof. Egger, župnik Elze, župnik Hicinger, kustos Jelovšek, profesor Konšek, profesor Metelko in ravnatelj Nečasek.¹¹⁸ Že naslednji mesec je iz te komisije zaradi prezaposlenosti izstopil dr. H. Costa.¹¹⁹ Kaj je bil pa resnični vzrok izstopa, ni jasno, morda nesoglasja, ki so se kazala že na občnem zboru v debati, kjer sta eno stran zastopala oba Costa, drugo pa Elze, Codelli, prošt S. Ladinig in gradbeni direktor Gintl.

Dr. V. F. Klun je vzporedno z objavami arhivskega gradiva pod naslovom *Diplomatarium Carniolicum* v *Mittheilungen* izdal še posebej tri zvezke publikacije Archiv für die Landesgeschichte der Herzogthums Krain (1852-1854). Čisti dohodek od tega dela je namenil avtor društveni blagajni.¹²⁰

Sploh je imel v zvezi z izdajanjem Archiva Klun očitno zelo širokotezne načrte, ki jih pa ni uspel uresničiti. Tako je že leta 1852 v pozivu prijateljem domovinske zgodovine prosil za vsestransko podporo članov pri pripravi materiala za naslednji zvezek Archiva. Omenja, da bo eden od naslednjih zvezkov prinesel anale iz let 1800-1853 in drugo zgodovino cistercijskega samostana Stična (to naj bi bilo že v glavnem pripravljeno v rokopisu). Zato je vabil vse prijatelje domoznanske zgodovine, da bi mu sporočili eventuelne podatke, toda vedno z navedbo vira. Še posebej je opozarjal, da bi bili zaželeni datumi (podatki) iz obdobja francoske zasedbe, ker bodo ti z izumiranjem še živečih očividcev za prihodnje rodove zgodovinarjev izgubljeni.

Glede Stične pa pravi, da bi mu bile zelo dobrodošle darilne listine v zvezi s stiškim samostanom.¹²¹

V Mittheilungen so bili večkrat objavljeni reklamni oglasi za Klunov Archiv. V predgovoru k 1. zvezku je Klun zapisal "vodilna misel pri sestavi in izdaji tega dela je priprava in olajšanje končne sestave deželne zgodovine Kranjske".

Za uresničitev tega namena je pripravil pregled pomembnejših dogodkov na Kranjskem od Karla Velikega dalje, torej nekakšne anale, kakor jih je imenoval. Pri tem se je naslonil na gradivo, ki je bilo v arhivu Historičnega društva, arhivu deželnega muzeja in arhivu mestnega magistrata v Ljubljani. Posamezne podatke pa je dobil tudi v raznih zasebnih arhivih, kot npr. v dolškem arhivu in arhivu v Bistri. Zanimiva je Klunova obrazložitev, zakaj je zajel obdobje od prihoda Kranjske pod Franke. Pravi namreč, da je že Linhart temeljito obdelal čas do prihoda pod frankovsko oblast in izraža upanje, da se bo našel nadaljevalec Linhartovega dela. Klun piše: "Mag Linhart's Geschichte bisweilen auch die Gränzen einer Specialgeschichte überschreiten, so wolle erwogen werden, dass er dabei an Schlözer's Ausspruch dachte: "Jede SpecialGeschichte ist trocken, wenn sie nicht auf die Schicksale der benachbarten Länder stete Seitenblicke thun, und sie parallel mit den ihren herunterlaufen lässt." Jedenfalls zeichnet sich Linhart's Geschichte durch wissenschaftliche Forschung und strenge historische Kritik aus;" Dalje hvali Linhartov smisel za zgodovinsko kritiko, kar ga po njegovem dviga nad Valvasorja in Schönleba, ki sta verjela raznim pripovedkam. Zato, meni Klun, ker so ju mnogi prepisovali, bi bil potreben oster nož zgodovinske kritike, ki bi ločil pripovedke od deželne zgodovine in bi pokazal rezultate znanstvenih raziskovanj.¹²²

Poleg kronološkega pregleda, s katerim seže Klun do leta 1800, podaja v dodatku še vrstni red deželnih glavarjev Kranjske, ljubljanskih škofov, vicedomov, mestnih sodnikov in županov Ljubljane ter vrstni red stiških opatov.

V naslednjem zvezku (2/3) Archiva pa je Klun objavil regeste za zgodovino Kranjske od Karla Velikega do Rudolfa Habsburškega z navedbami prejšnjih objav. Potem pa so sledili še razni prispevki. in sicer o denarju na Kranjskem v srednjem veku (Jelovšek), o cerkvenih razmerah na Kranjskem od leta 50 do 1854 (Hicinger), o zgodovini kartuzije Bistra (Hicinger), o zgodovini Ljubljane od najstarejših časov do ustanovitve ljubljanske škofije 1461 (F.X.Richter) in k tej zadnji so dodani tudi prepisi listin, ki se nanašajo na to tematiko. Kakor vidimo v tej Klunovi publikaciji ne gre samo za objavljjanje virov, ampak se pojavljajo tudi razprave, ki naj bi pomenile t.i. preddela. Cena 1. zvezka je bila 40 kr., cena 2/3 zvezka pa 1 ft, 30 kr.

Po Klunovem odhodu iz Ljubljane je tudi izdajanje te publikacije zamrlo.

Vsa ta prizadevanja, ki so v resnici imela dokaj začetniških težav, je zelo prizadela anonimna kritika v leipziškem Literarischer Centralblatt 1856 (št. 42), ki naj bi po mnenju Avg. Pirjevca bila Dežmanova.¹²³ Na to kritiko je precej ostro odgovoril dr. E. H. Costa.¹²⁴ Kritika je bila uperjena zlasti proti trem možem, in sicer proti Klunu, Hicingerju in Richterju. Anonimni kritik je očital Hicingerju, da pri citiranju listin manjkajo datumi. Mislil je na objavo v Archivu. Prav tako je anonimni pisec kritiziral Richterjevo sodelovanje v Hormayerjevem Archivu.¹²⁵

Predvsem pa je bila kritika namenjena Klunu in njegovemu 2. in 3. zvezku Archiva, prvim osmim polam Diplomatarija in 10. letniku (1855) Mittheilungen, ki ga je urejal Klun. Anonimni kritik očita Klunu pomanjkanje znanstvene metode nasploh. Regesti 2. zvezka Archiva naj bi bili nezadostni in nenatančni, premalo upoštevane nekatere izdaje dunajske akademije, npr. Fontes ipd. Costa v svojem odgovoru priznava nekatere pomanjkljivosti, vendar pravi, da je v številnih zvezkih Fontes zelo malo, kar bi prišlo v poštev za zgodovino Kranjske, in opravičuje Kluna, češ da ni mogel sam vsega pregledati in da bi prav pri takem delu morali združiti sile.

Costa zavrača tudi očitek kritika, češ da so v Diplomatariju listine pretiskane po kopijah. Čeprav nekoliko dvomim, da je ta kritika res bila Dežmanova, o tem bo govora še v enem naslednjih poglavij, pa menim, da je najbrž tudi ta kritika in ne samo Klunov odhod pripomogla k temu, da je izhajanje Diplomatarija prenehalo.

Že sorazmerno zgodaj so v Mittheilungen objavljali poleg virov v rubriki Diplomatarium Carniolicum tudi izbor virov oziroma regestov, npr. za posamezna zemljiška gospostva, mesta, trge, cerkve, samostane. Tega se je loteval Hicinger, ki je v letih 1853-1865 objavil izvlečke iz naslednjih arhivov: iz arhiva trga Mokronog, iz urbarja samostana Bistra, iz arhiva trga Lož, izvlečke listin oglejskega patriarhata, iz čedajskega kapitla, iz postojnskega urbarja iz leta 1581, dalje regeste o beneški vojni 1508-1514, izvlečke iz registra mesta Kamnik.¹²⁶ S podobnimi objavami je nadaljeval tudi Dimitz,¹²⁷ ko je prevzel uredništvo Mittheilungen 1858. leta.

Problem društvenega arhiva so sicer kolikor toliko zadovoljivo reševali sproti, vendar je bilo gradiva vedno več in le občasno urejanje ni moglo biti več uspešno. Tako se že sorazmerno zgodaj pojavi ideja ustanovitve samostojnega deželnega arhiva (tudi kasneje ob vprašanju združitve z Muzejskim društvom se kot pogoj postavlja nastanitev kustosa-arhivarja). Zelo jasno je bil oblikovan predlog o potrebi ustanovitve deželnega arhiva na občnem zboru Historičnega društva za Kranjsko 17. marca 1859, in sicer ga je oblikoval dr. E. H. Costa, v njegovi odsotnosti pa prebral prof. Melzer (to je namreč čas po Costovem odstopu s tajniške funkcije, zato sam na tem občnem zboru ni bil navzoč). Občni zbor se je strinjal z vsebino predloga in sklenjeno je bilo, da se društvo obrne ali na deželno vlado v Ljubljani, na ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju, ali na kranjski stanovski odbor s prošnjo za ustanovitev deželnega arhiva. V svojem predlogu je Costa poudaril, da še ni tako dolgo, ko zgodovinarji še niso doumeli vrednosti arhivskega gradiva in kot primer navaja Valvasorja, od piscev svetovne zgodovine pa nemškega zgodovinarja Rottecka še v tridesetih letih 19. stoletja. Za svoj čas pa Costa pravi: "mi bomo preplavljeni deloma z zelo nepomembnimi deloma z diletantsko zbranimi ponatisi listin, diplomatarijev, ipd., kar pa za pregled in uporabo samo redko pride v poštev."

Zato se Costa bolj navdušuje za izdajanje regestov. In če bodo ti dobro opravljeni, bodo prav tako in morda celo bolje dosegli svoj namen. Predvsem opozarja, da bi denar in sile usmerili na ureditev deželnega arhiva, ki bi ga napravili splošno dostopnega. Ugotavlja pa, da smo od tega še zelo daleč, saj je še veliko listin treba rešiti. "skrajni čas je, da vlada tudi temu za znanost in prakso tako pomembnemu predmetu, kot eni veji notranje državne uprave, posveti svojo pozornost, ker vsako zavlačevanje prinaša nove in nenadomestljive izgube". Dalje predlaga, naj se arhiv strogo loči od registrature, govori pa tudi o notranji ureditvi arhivov. Po njegovem mnenju naj bi poleg dunajskega državnega (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) vsaka kronovina imela svoj deželni arhiv, ker bodo sicer mnogi v zasebnih rokah, v kletih in na podstrešjih nahajajoči arhivi, pa tudi arhivi korporacij, občin in javnih oblasti izgubljeni. To bi bila za znanost nenadomestljiva izguba. Omenja, da sta dve veliki dejanji zadnjih let, t.j. zemljiška odveza in razrešitev služnosti (Servituten Ablösung), bile mogoče prav na podlagi arhivskih materialov. V zvezi z ustanovitvijo deželnega arhiva pa tudi poudarja, da je treba vlado opozoriti na tri stvari:

1. na nevarnost nadaljnjega uničenja arhivskega gradiva (isto se bere tudi v raznih časopisih s Tirolske, Češke itd.),
2. na potrebna finančna sredstva,
3. na enakomeren napredek v vseh kronovinah.

E. Costa je ob tem povedal, da je doslej uredila arhivsko problematiko le Moravska po zaslugi Chlumeczkega, deloma pa tudi Štajerska. Organizacija brnskega arhiva zasluži po njegovem mnenju vsestransko posnemanje. "Pri nas na Kranjskem ni upati na nobeno izboljšavo arhivskega stanja, dokler ne bo urejen deželni arhiv kot javna ustanova... ne zadostuje niti finančna moč niti avtoriteta Histo-ričnega društva; veliko bolj je potrebna ustanova z javnim značajem."¹²⁸

Ponovno je Costa načel vprašanje ustanovitve deželnega arhiva kot javne deželne ustanove na občnem zboru 29. marca 1860,¹²⁹ ko je v svojem predavanju predstavil delo moravskega stanovskega arhiva.

Govornik je poudaril, da je moralna dolžnost Historičnega društva za Kranjsko, da se po svojih močeh trudi izpeljati načrt, ki ga je sprejel že lanski občni zbor. Potem je E. H. Costa še predlagal, naj občni zbor prepusti ravnateljstvu izpeljavo lanskega, na deželni arhiv nanašajočega se sklepa in naj se ravnateljstvo najprej na primernem mestu poteguje za ustanovitev arhiva.

Tudi na mesečnih zborih so v letu 1860 arhivski problematiki namenili precej pozornosti, tako je Dimitz pripravil poročilo o uspehih delovanja F. Hermannstahla že leta 1845 po raznih arhivih na Dolenjskem,¹³⁰ o čemer sem že govorila.

Leta 1862 so na mesečnih sestankih med drugim spregovorili tudi o stanju magistratnega arhiva, o katerem je P. Radič dejal, da je v zelo slabem stanju. Prisotni župan Ambrož je priznal, da je zaradi vlage ta arhiv res zelo propadel in je povabil tajnika društva Dimitza, da si arhiv ogleda in pomaga pri njegovi ureditvi, kar je Dimitz tudi obljubil.¹³¹

Poleg E.H.Coste, Hicingerja, Dimitza in nekaterih drugih je na stanje arhivov pri nas opozarjal tudi P. Radič, ki je pri svojem raziskovalnem delu prihajal v stik z mnogimi arhivi. Tako je leta 1862 tudi objavil v Laibacher Zeitung¹³² članek Das Archiv der krainischen Landschaft - o tem pa je izdal tudi posebno brošuro in nanjo opozarjal člane društva.¹³³

Historičnemu društvu je poročal tudi H. Freyer iz Trsta o usodi stanovskega arhiva med francosko zasedbo.¹³⁴

V zvezi z reorganizacijo deželnih uradov ob začetku ustavne dobe so na predlog E. H. Coste na seji ravnateljstva Historičnega društva za Kranjsko 29. novembra 1862 ponovno sklenili poslati deželnemu odboru vlogo glede ustanovitve deželnega arhiva. Marca 1863 je tudi tajnik društva Dimitz opozoril deželni odbor na potrebo po ustanovitvi arhiva oziroma vsaj, da se ukrene vse potrebno in v sodelovanju s Historičnim društvom pripravi začetek delovanja arhiva. Ti predlogi pri deželnem odboru niso naleteli na kak poseben odziv, zato si je Costa tudi še kasneje kot župan Ljubljane prizadeval v tej smeri.¹³⁵

8. Druge zbirke

Poleg društvene biblioteke in arhivske zbirke je Historično društvo za Kranjsko imelo še druge zbirke, predvsem numizmatično, lapidarij in zbirko slik in drugih predmetov.

Tako statut društva kot navodila za poverjenike govorijo o ustanovitvi domovinskega antikvarija (Vaterländisches Antiquarium), ki bi zajemal zgoraj omenjene zbirke.

Glede numizmatične zbirke je v členu 6 navodil za poverjenike društva rečeno, da se tu zbirajo in hranijo na Kranjskem najdeni novci, pa tudi drugi. Zaželeni so podatki o najdiščih predvsem za novce, najdene na Kranjskem.

To zbirko je urejal Anton Jelovšek in je že 1848. leta štela 1500 komadov, leta 1850 pa preko 2100. Posebno pozornost so vzbujali zlasti rimski novci, nekateri novci oglejskega patriarhata in škofije Trst.¹³⁶ Zbirka je nastajala z darovi posameznikov, ki so posebno v prvih letih obstoja društva dotekali v precejšnjem številu.

Podobno kot pri knjigah in listinah so bili tudi pri novcih navedeni njihovi darovalci in imena darovalcev objavljena vsako leto v seznamu pridobitev društva v Mittheilungen.

Z leti se je zbirka močno povečala in občasno jo je bilo treba urediti. Ta zbirka je pravzaprav bila osnova za kasnejšo bogato numizmatično zbirko Narodnega muzeja.

Poleg numizmatične je nastajala tudi zbirka pečatov.

Mislili so tudi na ustanovitev lapidarija. Prva leta so pridobili razne predmete, med njimi rimske nagrobnike, ki so jih tudi opisali v društvenem časopisu v posebni rubriki Die Lapidar-Denkmaale Krains. Med rimskimi spomeniki sta sprva vzbujala pozornost dva v bližini Loža najdena penata in šest rimskih nagrobnikov, izkopanih na Dolenjskem pri Trebnjem. Društvu jih je poslal okrajni komisar in poverjenik Janez Ogrinc.¹³⁷ Te najdbe so bile v Mittheilungen podrobno opisane. Društvo je imelo tudi pokroviteljstvo nad nekaterimi arheološkimi izkopavanji. Večkrat poročajo o izkopavanju Neviodunuma. O tem je 1848 poročal prof. Rechfeld, ki je menil, da bo kmalu mogoče napraviti načrt tega starega antičnega mesta. Sicer pa se je z realizacijo

načrtov v zvezi s temi izkopavanji ukvarjal društveni poverjenik Wilhelm Mack iz Krškega.¹³⁸

Za izkopavanja v Drnovem so celo dobili subvencijo iz deželnega fonda, in sicer 150 ft.¹³⁹ Zadevo sta vodila poverjenik Zupanc in geometer Leinmüller, ki je o rezultatih izkopavanj tudi večkrat poročal na društvenih sestankih.

Od srede petdesetih let dalje se o postavitvi lapidarija ne pogovarjajo več, najbrž zaradi prostorske stiske, seveda pa s tem ni rečeno, da se za razne antične spomenike ne brigajo več. Nasprotno, še vedno dosti pišejo o njih, npr. o mitreju v Rožacu (o tem je pisal Hicinger), diskutirajo o raznih antičnih napisih (Trstenjak, Knabl, Mommsen o napisu Charito) ipd. Na enem od članskih sestankov (3.9.1957) je tajnik dr. E. H. Costa opozoril na nemškega zgodovinarja Th. Mommsna, pisca rimske zgodovine in zaslužnega predvsem za izdajo Corpus Inscriptionum latinarum (CIL). Opozoril je, da so v njem zajeti tudi rimski napisi z našega področja. Kot pravi Costa, je Mommsen kritiziral svoje predhodnike, ki so se ukvarjali z rimskimi napisi, med drugim tudi našega Richterja. Glede izdaje Corpus Inscriptionum latinarum pa pravi Costa, da bo stroške prevzela berlinska akademija in pruski kralj in da bo zbirka urejena po geografskem sistemu, tako da je pričakovati, da bo tu najti natančnejši natis vseh na Kranjskem najdenih rimskih kamnov.¹⁴⁰

Potem je tu še ideja o galeriji slik. Osnovo za zbirko slik je predstavljalo cesarsko darilo iz leta 1846. Tedaj je namreč cesar društvu podaril deset portretov (v olju) deželnih knezov Kranjske iz gospostva Stična, med njimi so bili Ernest Železni in cesarja Maksimiljan in Ferdinand.

Leta 1857 pa govorijo na mesečnem zboru o postavitvi galerije slik.¹⁴¹ Predlog je poslal vikar Hueber iz Stare Oselice, ki je svetoval, naj bi postavili galerijo oljnih slik znamenitih mož, sam je zanj celo poslal nekaj denarja, da bi tako spodbudil še druge darovalce.

Z leti se je nabralo kar nekaj različnih portretov, nekateri so bili v slabem stanju in jih je bilo treba restavrirati. Iz poročila ob-
čnega zbora vidimo, da je ob neki priložnosti tako restavracijo na-
redil umetnik Karinger.¹⁴²

Srečamo pa tudi idejo o avtografski zbirki,¹⁴³ ki bi vsebovala pisma
znamenitih mož in spise nekaterih častnih članov društva, npr.
Humboldta, Grimma itd.

9. Vsebina prispevkov v društvenem časopisu (1846-1868)

Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, glasilo Historič-
nega društva za Kranjsko, pričnejo izhajati leta 1846 na predlog
H. Coste.¹⁴⁴ Sprva gre za mesečnik, potem nekaj časa izhajajo štir-
krat letno, potem spet vsak mesec, v šestdesetih letih, ko se že
kaže nekakšna kriza, pa po posameznih letih različno od dvanajst
do ene številke letno.

Začetek je bil precej skromen, vendar imamo že prvo leto dvanajst
števil, prva ima le štiri strani velikega formata, skupno pa šteje
prvi letnik 72 strani. Kmalu se je stanje precej izboljšalo in
posamezne številke imajo po navadi osem strani ali več, po posa-
meznih letih pa je stanje tako:

Letnik	leto	število številčk	število strani	urednik
1.	1846	12	72	odbor društva ¹⁴⁵
2.	1847	12	116	odbor društva
3.	1848	4	96	odbor društva
4.	1849	4	100	odbor društva
5.	1850	4	44	odbor društva
6.	1851	10	94	dr. V. F. Klun
7.	1852	12	96	dr. V. F. Klun
8.	1853	12	96+11 (statut, seznam članov)	dr. V. F. Klun
9.	1854	12	96+7 (seznam članov in zamenjav)	dr. V. F. Klun
10.	1855	12	96+18 (seznam članov, zamenjav in daril	dr. V. F. Klun
11.	1856	12	126 (z registrom)	do avg. 1856 Klun, od sept. 1856 E. H. Costa
12.	1857	12	166 (z registrom)	dr. E. H. Costa
13.	1858	12	104 (z registrom) + 8 (seznam članov in zamenjav)	3 štev. uredil Costa, aprilsko komisija, od maja dalje Rebič
14.	1859	12	108+8 (z registrom)	2 štev. Rebič, od marca dalje Dimitz
15.	1860	12	112 (z registrom)	A. Dimitz
16.	1861	12	107 (z registrom)	A. Dimitz
17.	1862	12	114+10 (register, članstvo, zamenjave)	A. Dimitz
18.	1863	12(9) (pojav dvojnih številčk)	102+6 (register)	A. Dimitz
19.	1864	10	106+8 (register)	A. Dimitz
20.	1865	11	124+13 (register)	A. Dimitz
21.	1866	4	42 (z registrom)	A. Dimitz
22.	1867	2	129	A. Dimitz
23.	1868	1	72	A. Dimitz

Kriza pri izdajanju Mittheilungen se kaže predvsem leta 1850 (42 strani) in 1866 (42 strani). Za krizo leta 1850 bi lahko rekli, da je na eni strani verjetno posledica revolucionarnih dogodkov 1848, saj niti 1848 niti 1849 ni bilo občnega zbora društva, sklican je bil šele 5. septembra 1850 in tedaj je društveni ravnatelj dejal, da so se duhovi pričeli umirjati in da upa, da se vrneto red in mir in s tem vloga našega društva, ki jo je imelo v prvih letih obstoja. Po drugi strani je pa vzrok tudi v tem, ker je prav to čas, ko je društvo postalo samostojno.

Kriza leta 1866 pa je najbrž posledica vojne in kolere, ko je licejska stavba spremenjena v bolnišnico, kar onemogoča delo v društvenem arhivu in knjižnici.

Prvi dve leti izhaja časopis kot mesečnik, na občnem zboru decembra 1847 pa je bil sprejet predlog Antona Schuberta, da bi izhajali kot četrtletnik, kar traja potem do leta 1851, ko spet preidejo na mesečnik. Leta 1863 se pojavijo dvojne številke, kar že nakazuje težave pri izhajanju, ki se potem kažejo vse do konca izhajanja leta 1868.

Praviloma so bili uredniki časopisa vsakokratni tajniki Historičnega društva za Kranjsko, vendar imamo izjeme. Prva leta je uredništvo sicer kolektivno, vendar je iz poročila občnega zbora 1850 razvidno, da je bil nekaj časa redaktor Likavec,¹⁴⁶ nekaj časa pa najbrž tajnik Ulepič. Klun omenja, da sta za Ulepičem kratek čas urednika H. Costa in Rechfeld.¹⁴⁷

Najdaljšo dobo urednikovanja ima Dimitz, kar devet let in pol (1859-1868), čeprav tudi on ni ves čas tajnik društva. Sledi Klun šest let, to je od 1851 do 1856, potem dr. E.H. Costa dve leti (1856-1858), Rebič približno eno leto (1858-1859), aprilaska številka 1858 pa je urejena kolektivno.

Uredniki so vsak po svoje dali določen pečat društvenemu glasilu. Za prva leta bi lahko rekli, da prevladuje antika, najbolj na višini se mi zdi Klunovo in Costovo urednikovanje, saj je v njunem obdobju obravnavana problematika najbolj pestra, t.j. od objave virov do

člankov in razprav, ki se nanašajo na razna, tudi novejša obdobja, predvsem pa se oba lotevata tudi teoretičnih historiografskih problemov in bibliografije.

Za Dimitzevo obdobje pa je značilno pomanjkanje sodelavcev, zato urednik veliko prispevkov pripravlja sam, v glavnem pa ne gre za razprave, ampak za objave virov.

Zanimiv je tudi predlog H. Coste iz leta 1850, ki je predlagal poleg tega, da naj časopis spet izhaja mesečno še, naj bo vsakokratni tajnik društva tudi urednik Mittheilungen, vendar naj ravnateljstvo da soglasje za objavo vsakega članka.¹⁴⁸ Torej je ravnateljstvo predstavljalo nekak uredniški odbor. Toda zdi se mi, da najbrž ravnateljstvo, vsaj kasneje, ni sklepalo o objavi posameznih člankov, ampak je tu imel urednik precej svobodne roke.

Na to bi kazalo dejstvo, da so v času uredništva dr. E. H. Coste najprej na občnem zboru 5. marca 1857 izrekli pripombo (Elze), naj bi bil urednik bolj kritičen pri urejanju društvenega glasila,¹⁴⁹ na naslednjem občnem zboru 15. aprila 1858 pa so izvolili redakcijsko komisijo iz dveh članov (Dežman in Nečasek),¹⁵⁰ ki naj bi bila v pomoč uredniku, zaradi česar je potem E. H. Costa odstopil.

Mittheilungen so imele nekatere stalne rubrike. Skozi vsa leta izhajanja imamo Seznam pridobljenih predmetov Historičnega društva za Kranjsko (Verzeichniss der vom historischen Provinzial-Vereine für Krain erworbenen Gegenstände), kjer se v prvih letnikih sproti v vsaki številki objavljajo nove pridobitve od knjig, rokopisov, listin do portretov in novcev. Zmeraj so navedeni darovalci posameznih predmetov, kar je pa kupljeno, je prav tako zapisano. Od leta 1854 dalje so te nove pridobitve društva objavljali za vse leto skupaj in ne več po mesecih, novost je bila tudi ta, da so darila razdeljena v posamezne skupine, in sicer: I. tiskane stvari a) zasebnikov, b) institucij, c) društev,

II. rokopisi,

III. slike, bakrorezi, portreti, zemljevidi,

IV. starine, orožje,

V. novci.

Tak seznam je bil vsekakor bolj pregleden, vendar se ni obnesel. Že 1856 je namreč H. Costa na mesečnem zboru predlagal, naj se te pridobitve objavljajo spet vsak mesec.¹⁵¹ Potem je ostalo pri tem v glavnem do konca izhajanja Mittheilungen leta 1868, vendar ne v vsaki številki, ampak po potrebi v nekaj številkah na leto. To rubriko so praviloma pripravljali društveni tajniki.

Med najstarejšimi je tudi rubrika Lapidarni spomeniki Kranjske (Die Lapidar-Denkmaale Krains), ki jo imamo v letih 1846 do 1850. V njej so opisani predvsem razni rimski nagrobniki v Ljubljani, deloma pa tudi od drugod, po navadi so priložene še litografije posameznih spomenikov. Pisca te rubrike sta Ulepič in Jelovšek.

Po Ulepičevem odhodu iz Ljubljane je ta rubrika po letu 1850 prenehala.

Leta 1854 je Klun odprl novo rubriko z naslovom Alterthümliche Funde, kjer naj bi se zbirali podatki o najdbah iz rimske dobe in tudi iz srednjega veka, dalje zgodovinske notice o cerkvah, gradovih, samostanih, mestih in trgih, pa tudi ustno izročilo in pripovedi predvsem iz časa turških vojn, pripovedke o starih navadah in nošah.¹⁵² Vendar se pa rubrika ni kaj posebno obnesla in je kmalu prenehala.

Že leta 1847 pričnejo v rubriki Diplomatarium Carniolicum objavljati arhivsko gradivo, ki je pritekalo v arhiv Historičnega društva. Tudi s temi objavami je pričel Ulepič, ko je bil poslevodeči tajnik društva, nadaljevala pa sta Rechfeld in predvsem Klun. Tudi ta rubrika je prenehala po Klunovem odhodu iz Ljubljane 1856, čeprav si je njegov naslednik dr. E.H. Costa prizadeval, da bi jo obnovil.¹⁵³

Dejstvo pa je, da se v šestdesetih letih objavlja zelo veliko različnega arhivskega gradiva od srednjeveških listin, preko urbarjev do raznih virov iz dobe francoske oblasti na Kranjskem. V mnogih primerih gre za regeste iz posameznih arhivov raznih gospostev na Kranjskem, objavljajo pa se tudi listine in regesti, zbrani zunaj Kranjske, vendar nanašajoči se na Kranjsko. Taki primeri so prispevki

ravnatelja štajerskega zgodovinskega društva dr. Georga Götha, ki je v graških arhivih zbral vrsto listin in regestov, dalje je Tomašek iz Celovca napravil podobno zbirko regestov, nanašajočih se na Kranjsko, objavljali pa so tudi izvlečke iz P. Bianchi: Documenta historiae Forojuliensis itd.

S problematiko objavljjanja virov so se v šestdesetih letih največ ukvarjali poleg Dimitza še Hicinger, Elze, Kozina.

Poskus, da bi imeli stalno rubriko Literatur, ki jo je 1846 prav tako pričel Ulepič in kjer je objavljjal ocene novejšje literature s področja zgodovinopisja, se vsaj na začetku ni obnesel. Mislim, da tudi zato ne, ker so nekatere tovrstne ocene presegle meje poročanja in so postale kar cele razprave, kot je bil to primer ob oceni knjige zgodovinarja Horvata iz Pešte z naslovom Urgeschichte der Slaven, oder über die Slavinen... (1845), o kateri je skozi dva letnika obširno pisal Rechfeld.¹⁵⁴

V času Klunovega uredništva so pod skupnim naslovom Wissenschaftliche Notizen objavljali poleg drugih znanstvenih novic tudi poročila o novih knjigah (1853, 1854) in morda je Klunova rubrika Heimatliche Literatur¹⁵⁵ bila poskus obnovitve tega, kar je začel Ulepič.

Kot posebna rubrika se pojavlja tudi bibliografija. Največ smisla zanjo je pokazal E. H. Costa, ki je zaradi svoje široke razgledanosti zasledoval mnoge avstrijske in nemške revije in v njih tudi sam objavljjal. Kot pravnik se je specializiral zlasti za pravno problematiko in leta 1858 v Braunschweigu izdal Bibliographie der deutschen Rechtsgeschichte.

Costa je pričel objavljati bibliografijo v Mittheilungen 1855 pod naslovom Beiträge zur Literatur betreffend Krain's Geschichte, Topografie und Statistik (1855-1857). O namenu te bibliografije je spregovoril v članku Ein Paar Worte über die Beiträge zur Literatur der Geschichte, Topografie und Statistik Krain's, kjer je povedal, da ima v načrtu Bibliografijo Carniolico,¹⁵⁶ za katero je zbral podatke v raznih časopisih in drugih poročilih o izdajanju knjig in je pozival tudi druge člane društva, naj bi pregledovali starejše in sodobne

časopise in prispevali k bibliografiji. Pravi sicer, da se zaveda, da to nikakor ne bo popolna bibliografija, vendar je pa prepričan, da bo na ta način rešil pozabe veliko stvari. Bibliografija je izhajala v nadaljevanjih, posamezna dela oziroma članki so bili oštevčeni, skupaj je tako objavil 518 bibliografskih enot (velikokrat je več člankov pod eno številko).

V glavnem je zapisoval tekočo literaturo, včasih je posegel tudi nazaj. Costa opozarja, da za to bibliografijo pridejo v poštev tako članki v časopisju kot vsa druga dela, ki se v večji ali manjši meri nanašajo na Kranjsko.

Pri izboru je Costa dajal velik poudarek literaturi o Slovanih nasploh. Pri navajanju bibliografskih podatkov sicer ni dosleden, ker ponekod navaja strani, drugje ne, članke iz Novic našteva prevedene v nemščino, po drugi strani pa v italijanščini pisane pušča v originalu, češke navaja dvojezično, t. j. češko in nemško. Včasih omenja le "zgodovinske članke v Novicah, ki so razvidni iz letnega registra". Iz bibliografije se vidi, da je redno pregledoval časopise, kot so: Donau, Wiener Zeitung, Laibacher Zeitung, Österreichische Blätter für Literatur, Lloyd, Triester Zeitung, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften ipd. Včasih v posebnem odstavku navaja starejša dela, še posebej iz 18. in prve polovice 19. stoletja.

Sama bibliografija tudi kaže, da so mnoge članke ponatiskovali tako v Laibacher Zeitung kot tudi v Mittheilungen in drugih revijah, na drugi strani se pa vidi, da so nekateri člani kranjskega historičnega društva (Klun, Costa itd.) dosti objavljali v raznih avstrijskih in nemških časopisih, in to zlasti o zgodovini Kranjske. Prav tako so o kranjskem historičnem društvu in o Mittheilungen izšle številne ocene v nemških in avstrijskih časopisih.

1857 je bibliografija dobila nekoliko spremenjen naslov, in sicer Beiträge zur Literatur, betreffend Krain's Geschichte, pisala pa sta poleg Coste nekaj še P. Radič in Hicinger.

Omeniti velja še bibliografijo starejših slovenskih tiskov, ki jo je pripravil Jernej Lenček¹⁵⁷ pod naslovom Verzeichniss älterer

slovenisch gedrückter Werke als Beitrag zur Verfassung einer vollständigen slovenischen Bibliografie. Začenja z reformacijo in končuje nekako z letom 1840, skupno našteje 84 del, vendar zajema v glavnem cerkveno literaturo in ne posvetne (tako npr. ni Vodnikovih Pesmi za pokušino, Kuharskih bukev ipd.).

Poleg omenjene bibliografije je dr. E. H. Costa pričel objavljati še nekakšno komentirano bibliografijo pod naslovom Literaturberichte und wissenschaftliche Nachrichten, kjer je na kratko ocenjeval različna historiografska dela, ki so tedaj izhajala v Evropi in včasih navajal tudi podrobnejšo vsebino. Tudi ta dela so bila oštevilčena. Tako je pod številko 56 na skoraj dveh stolpcih spregovoril o vsebini spominov maršala Marmonta, ki so izšli v Parizu pod naslovom *Mémoires du Maréchal Duc de Raguse de 1792-1832*¹⁵⁸ in ki nekoliko omenjajo tudi Ilirske province.

Pod številko 101 nam predstavlja delo *Monumenta Habsburgica* II/1 in med drugim razpravlja o cirilski in glagolski pisavi.¹⁵⁹ V isti številki *Mittheilungen* (julij 1857) so objavili še sestavek *Arbeiten in Krain für die Monumenta Habsburgica*, kar je ponatis predavanja J. Chmela iz *Sitzungsberichte der Wiener Akademie* XXII, 46-50.

Pod številko 127 je na kratko označen Kozlerjev Kratek slovenski zemljopis, ki je izšel 1854, dalje pod številko 134 Wurzbachov *Biographisches Lexicon*, ki je prav tedaj izhajal itd.

V ta prikaz je zajetih iz tedanje sodobne literature največ ocen raznih časopisov, ki so z zamenjavami prihajali v knjižnico Historičnega društva za Kranjsko, potem izdaje dunajske akademije, razne svetovne zgodovine ipd.

Leta 1858, ko Costa ni bil več urednik *Mittheilungen*, so bibliografije v pravem pomenu prenehale izhajati, izhajajo pa še ocene posameznih zgodovinskih del v rubriki Literarische Anzeige, Krain betreffend, od leta 1859 dalje pa imamo te ocene pod skupnim naslovom Literarisches ali kar Literatur. Posameznih ocen se lotevajo F. H. Costa, H. Costa, P. Radič, A. Dimitz.

Izmed del, ki so v tej rubriki ocenjena, pa naj omenim J. B. Weiss: Lehrbuch der Weltgeschichte (izšlo 1859), dalje R. Puff: Marburger Taschenbuch für Geschichte Landes und Sagenkunde der Steiermark (Graz 1859),¹⁶⁰ Vodnikov spomenik (Ljubljana 1859) - dvojezična publikacija, ki jo je uredil dr. E. H. Costa, o njej je poročal najprej Dimitz, nato pa še H. Costa bolj obširno.¹⁶¹

Po letu 1860 so tudi tovrstne ocene bolj redke, zato se omenjena rubrika ne pojavlja več. Na posameznih mesečnih sestankih zasledimo pa še zmeraj opozorila na novejša zgodovinska dela.

Kot edina bibliografija se v času Dimitzovega uredništva pojavi izvleček iz 1. dela Bibliografije Hrvatske Ivana Kukuljevića, ki je izšla v Zagrebu 1860 in je vsebovala 2605 bibliografskih enot. Za objavo v Mittheilungen so izbrali le dela, ki se nanašajo na Kranjsko, izbranih je bilo 25 enot.¹⁶²

Med stalne rubrike lahko štejemo tudi Društvena poročila (Vereins Nachrichten), ki se pojavijo v februarški številki 1852 in je bil njihov namen objavljati vse vesti o društvenem dogajanju, ki je zanimivo za članstvo. Vendar se je kasneje to zreduciralo samo na obvestila o novih članih, o članih, ki so izstopili ali umrli.

Vsa leta so redno objavljali poročila o občnih zborih, ki so bili enkrat letno, z izjemo leta 1848 in 1849 pa še 1864 in 1866, ko jih ni bilo. Občni zbori leta 1848 in 1849 so bili spuščeni zaradi revolucije, leta 1864 najbrž zaradi nastajajočih notranjih trenj in pre zaposlenosti članov ravnateljstva.

Leta 1866 pa zaradi vojne in kolere, ker je bila licejska zgradba, kjer je bil sedež društva, spremenjena v bolnišnico.

Poročila o občnih zborih (Protocoll über die General-Versammlung...) so redno prinašala seznam udeležencev, govor ravnatelja, poročilo tajnika, poročilo blagajnika, povzetek diskusije in povzetek predavanja, ki je bilo podano na občnem zboru.

Prav tako so redno poročali o mesečnih zborih (Monatsversammlungen), podali so kratko vsebino predavanj in diskusije ob njih, včasih pa so objavljena kar predavanja v celoti.

Od časa do časa so kot prilogo objavljali tudi seznam članov društva, in sicer častnih, dopisnih in pravih ter seznam zamenjav. Zadnjič so ti sezname objavljeni 1862, nato jih nimamo več.

Velik poudarek dajejo Mittheilungen biografijam pomembnih osebnosti. Tudi iz teh objav nastane stalna rubrika Znameniti Kranjci.

(Berühmte Krainer, kasneje pa Ehrenhalle berühmten Krainer). Prve bibliografije se pojavijo že leta 1848, nato so v petdesetih letih precej pogoste, medtem ko jih je v šestdesetih letih občutno manj. Vsekakor je tudi zanimivo, koga so uvrstili med znamenite može Kranjske. Med oštevilčenimi biografijami si po vrstnem redu sledijo:

1. P.P. Glavar 1848, str. 29-45 (pisec Ph.J.Rechfeld je napisal bogato študijo),
2. F. Hladnik 1849, str. 69-86 (pisec Ph. J. Rechfeld je napisal bogato študijo),
3. J.C. Likavec 1850, str. 1-3 (nekrolog napisal Henrik Costa),
4. grof F.J. Hannibal 1851, str. 3-4 (biografsko skico je 1846 napisala Margaretha Hohenwart, roj. Erberg),
5. J. Repežič 1851, str. 55-57 (avtor E. C.),
6. Gregor Carbonarius v. Wiesenegg 1851, str. 71 (avtor F. X. Legat),
7. Jurij Slatkonja 1851, str. 91-92 (iz J. L. Groote, Chronologisches Verzeichniss der Bischöfe und Erzbischöfe zu Wien. 1794),
8. Joseph Camilo v. Schmidburg 1852, str. 3-7, 9-11 (avtor H. Costa),
9. Tomaž Dolinar 1852, 17-24, 29-30 (avtor J. Kudler, univ.prof. na Dunaju je napisal bogato razpravo, ki je bila objavljena v Zeitschrift für österreichische Rechtsgelehrsamkeit und politische Gesetzkunde),
10. Jurij Japelj 1852, str. 39-40, 47-48 (ponatis iz Carinthie 1852),
11. Lattermann 1855, str. 5-7 (predavanje H. Coste na občnem zboru),
12. Matija Čop 1857, str. 129-131 (napisal M. Kosmač),

13. Constantin Wurzbach v. Tannenberg 1857, str. 131-132 (ponatis iz Die Zeit 1857, str. 478,
14. Jernej Kopitar 1857, str. 141-143 (po lastni biografiji, ki je objavljena v B. Kopitars Kleinere Schriften, objavil Miklošič na Dunaju 1857),
15. Ant. Alex. grof Auersperg (A. Grün) 1857, str. 143-144 (iz Wurzbach: Biografisches Lexicon),
16. Rudolf Apfaltern 1858, str. 10 (iz Wurzbach: Biografisches Lexicon),
17. Janez Bleiweis 1858, str. 10-11 (iz Wurzbach: Biografisches Lexicon),
18. Tomaž Hren 1858, str. 13-18 (iz J. Stepischnegg: Thomas Chrön, Fürstbischof von Laibach, 1856).

Rubrika o znamenitih Kranjcih pravzaprav ni nekaj povsem originalnega, saj jo poznamo npr. že iz časopisa Carniolia, tam so jo poimenovali Gallerie berühmter Krainer, vendar so bili tam prispevki sorazmerno kratki, medtem ko so v Mittheilungen nekateri opisi že kar obširne študije (Glavar, Hren, Hladnik, Dolinar).

Najbolj daleč nazaj v zgodovino so posegli z opisom dunajskega škofa Slatkonje, t.j. v drugo polovico 15. in 16. stoletje.

Potem imamo iz dobe protireformacije Tomaža Hrena, iz 17. stoletja je zastopan osebni zdravnik Petra Velikega Jurij Voglar (Oglar)-Carbonarius, sicer doma iz Nakla pri Kranju, ki je svojemu rojstnemu kraju zapustil 5000 gld. Največ je pravzaprav opisov mož, ki so delovali v 18. stoletju, po navadi sega njihovo delovanje tudi v prvo polovico 19. stoletja, med sodobnimi Kranjci pa izstopa Bleiweis.

Posamezniki so našli mesto med znamenitimi Kranjci tudi po zaslugi nekaterih članov društva. Tako je npr. leta 1851 tedaj komaj 21-letni E. H. Costa pisal o Jožetu Repežiču (1755-1842) iz Loža, ki je bil znan predvsem kot numizmatik, zapustil pa je tudi stipendijsko ustanovo za dva študenta oziroma dijaka letno iz ložanske fare. To stipendijo je dobil tudi E. H. Costa (100 goldinarjev letno), ko je

študiral v Gradcu.¹⁶³ Jožef Schmidburg je našel mesto med znamenitimi Kranjci morda tudi zato, ker je njegova hči Antonija bila poročena z ravnateljem društva Antonom Codellijem.¹⁶⁴

Zanimiva je uvrstitev Tomaža Dolinarja (1760-1839), znanstvenika, pravnika z liberalnimi nazori v predmarčni dobi, ki mu je Metternich osebno preprečil objavo rokopisa o vprašanju zakonskega prava. V zvezi s tem rokopisom je bil zaslišan po Dolinarjevi smrti tudi njegov glavni dedič nečak Martin Kuralt.¹⁶⁵ Mittheilungen sicer prinašajo ponatis članka J. Kudlerja, ki je Dolinarja opisal kot velikega in zaslužnega pravnega strokovnjaka, omenjeno je njegovo delo (dodana bibliografija), pa tudi rokopis, ki je obtičal pri cenzuri. Sam avtor članka Kudler je tudi spadal med liberalno usmerjene profesorje dunajske univerze.

V vrsti oštevilčenih biografij pa npr. ni Valvasorja, Zoisa, Linhart, Prešerna in nekaterih drugih. Kljub temu se pa o njih in njihovem delu veliko piše, in to ne enkrat, ampak ob različnih priložnostih. Zlasti jih omenja Klun v svojem pregledu zgodovinopisja na Kranjskem. Medtem ko so sprva pisali originalne biografije, so si pozneje pomagali tako, to je svetoval licejski skriptor Kosmač leta 1857, da so objavljali tudi:

1. avtobiografije,
2. biografije, ki so izšle zunaj Kranjske,
3. ponatise iz drugih kranjskih časopisov.

Na sploh se je v Mittheilungen dosti pisalo o protestantskih piscih, posebno še o Trubarju, v zvezi s tem je prišlo celo do polemike med Elzejem in Hicingerjem,¹⁶⁶ dosti je pisano o začetkih tiskarstva pri nas, zlasti o J. Mandeljcu (Manlius),¹⁶⁷ pa še ob raznih priložnostih o vrsti drugih mož, npr. o škofu Herbersteinu (1850), o Žigi Herbersteinu (1856, 1857), o G. Gruberju (1855), o Tiffernusu (1858), o Tauffererju (1858), Hallersteinu (1861), Radeckem (1860). O nekaterih se govori tudi na mesečnih sestankih, tako o I. Tauffererju 1862 predava P. Radič, o Tiffernusu pa leta 1858 I. Orožen. Objavili so tudi vrsto nekrologov in biografij sodobnikov, npr. K. Ulepiča,

p. Hicingerja, J. Poklukarja, F. Metelka, F. Miklošiča, J. A. Zupančiča, škofov Barage in Wolfa, dalje J. Likavca, R. Puffa, Šlakerja idr.

Zanimivo je tudi Radičevo pisanje ob Schilerjevi sto-letnici rojstva o Koseskem in Prešernu,¹⁶⁸ tudi k Čopovi biografiji je dodan odlomek Prešernove pesmi V spomin Matiji Čopu, in sicer v slovenščini in v nemščini.

Poleg kranjskih so opisani še nekateri drugi znameniti možje, ki so bili tako ali drugače povezani z delom društva, npr. nadvojvoda Janez (nekrolog 1859), Aleksander Humboldt (1859), prav tako so se spomnili J. Grimma ob njegovi smrti na mesečnem sestanku oktobra 1859. Nadvojvoda Janez je bil namreč do smrti pokrovitelj društva, Humboldt in J. Grimm pa sta bila častna člana društva.

Nekatere od naštetih biografij so najbrž prvi zapisi in kot taki tudi zanimiv zgodovinski vir.

Čeprav Mittheilungen večkrat poudarjajo, da niso politični list, se vendar v njih zrcalijo tudi nekateri politični dogodki.

Zanimivo je, da objavijo takoj po izidu leta 1848 dva cesarska manifesta, izdana ob revoluciji na Dunaju oktobra 1848. Gre za manifesta cesarja Ferdinanda z dne 16. in 19. oktobra, objavljena pod skupnim naslovom An meine Völker, k temu je dodan še nekakšen komentar ob revolucionarnih dogodkih prof. Rechfelda. Rechfeld obsoja preveč radikalne zahteve revolucionarjev, napada dunajski časopis Radical in "čez noč vznikle in dozorele divje publiciste". Ti po njegovem "vzbujajo vstajo, potem pa zahtevajo, naj bo vstaja s koncesijami zadušena: ko je to storjeno, poveličujejo svoje zasluge za državo... Povsod vidijo proletarce... Delavcem hočejo preskrbeti delo, sami pa preganjajo tiste, ki morejo delavcem dati delo. Država naj nedelavne delavce hrani, oni pa rušijo državo..." Rechfeld se spotakne tudi ob predlog o odpravi smrtne kazni in piše "smrtno kazen, to tako naravno in potrebno izravnava, hočejo odpraviti, kajti potem bi mogli brez strahu in skrivanja rovariti...

in sam učeni svet jim pošilja poroka za načelo, da je smrtna kazen omejitev svobode".

predvsem pa razmišlja Rechfeld o zahtevi po svobodi, za katero meni, da jo revolucionarji po eni strani kličejo, po drugi pa z nogami teptajo, prav tako gesla svoboda, enakost, bratstvo. Ob koncu se sprašuje, ali bodo vsi dobromisleči kot en mož vstali in rekli: "Mi hočemo svobodo, toda nočemo svobode radikalov in njihovih tovarišev."¹⁶⁹

V posebnem prispevku "Spominjanje na 48. leta" pa je Jelovšek na kratko opisal spremembe v Evropi, ki so se zgodile ob letnicah, ki se končujejo na 48. Začel je kar z letom 48 in končal z letom 1748, t.j. z Marijo Terezijo. V uvodu je omenil nekatere spremembe, ki jih je prinesla francoska februarjska revolucija 1848, posebej proglasitev republike, dalje omenja revolucije v Prusiji, na Bavarskem in v Avstriji marčno revolucijo.¹⁷⁰

Iz leta 1848 je zanimiv še poziv članom društva in vsem prijateljem zgodovinskih raziskav, naj pišejo za društveno glasilo članke, ki bi se nanašali na zgodovino Kraljestva Ilirije.¹⁷¹ V istem pozivu je govor tudi o reformah, ki jih prinaša čas in izraženo upanje na njihov uspeh. Pisec tega prispevka pa ni podpisan.

Zanimanje za dogodke leta 1848 se kažejo tudi v kasnejših letih. 1851 je Klun v imenu ravnateljstva pozival člane društva in vse prijatelje domovine, naj zbirajo podatke o zanimivih dogodkih v deželi leta 1848-1850, dalje naj zbirajo letake, plakate in zidne razglase (Flugschriften, Placate, Maueranschläge) ipd. pa tudi časopise, kot so Novice, Vedež, Pravi Slövenec, Slovenija in Slovens Blatt.¹⁷² Vse to bi ravnateljstvo odkupilo.¹⁷³

Kasneje se čuti tudi teža avstrijsko-pruske vojne in leta 1866 pri-
nesejo Mittheilungen prispevek Franca Schollmayerja¹⁷⁴ o prostovoljskem korpusu kranjske deželne brambe 1866 (Das freiwillige krainische Landeschützen-Corps anno 1866), kjer je natančno opisano, kako se je ta korpus organiziral. Tu najdemo podatek, da je 10. avgusta 1866

bilo zbranih preko 500 mož in razdeljenih v 4 stotnije, opisan je sestav teh in dodan vrstni red vseh oficirjev kranjske deželne brambe. Članek je seveda napisan z veliko simpatijo za obrambo Avstrije. Njegov avtor je kot stotnik sam poveljeval 3. stotniji. Po končani vojni je na občnem zboru januarja 1867 ravnatelj Histo-ričnega društva za Kranjsko dr. H. Costa potožil, "da so časovne razmere žal škodljivo vplivale tudi na naše društvo, ki ima lepo nalogo, da osvetljuje domovinsko zgodovino in s tem pospešuje domo-vinsko ljubezen." H. Costa je povedal še, da je več članov izrazilo željo, naj se občni zbor prestavi na mirnejši čas. Tako leta 1866 občni zbor sploh ni bil sklican.

a) Mittheilungen 1846-1850

Prve letnike Mittheilungen (1846-1849) so z majhnimi izjemami napisali vodilni člani društva, in sicer tajnik Ulepič, član odbora H. Costa, kustos A. Jelovšek, F. X. Richter, P. Hicinger in zlasti Filip Jakob Rechfeld. Kar se tiče vsebine prispevkov v tem času prevladuje starejša zgodovina, predvsem antika (Rechfeld, Ulepič, Richter), sledi cerkvena zgodovina (Richter) in ocene del, ki se ukvarjajo s starejšo zgodovino Slovanov (ocena dela S. Horvata Urgeschichte der Slaven..., izšlo v Pešti 1844). Iz tega okvira nekako izstopa le ocena dela A. Schaubacha Die deutschen Alpen. Handbuch für Reisende durch Tyrol, Oesterreich, Steyermark, Illyrien, Oberbaern... 1845. Zanimivo je tudi kratko Ulepičevo opozorilo v zvezi s 35. let-nikom Taschenbuch für die vaterländische Geschichte (Berlin 1845), ki omenja, da ta revija objavlja ljudske pesmi s Kranjske in da je bila objavljena pesem Prošnja vojščaka v prevodu A. Grüna, ki so jo potem ponatisnile tudi Mittheilungen 1846. Vendar se niti pesmi, niti literarni prispevki praviloma v Mittheilungen ne pojavljajo. Srečujemo pa krajevnozgodovinske prispevke, Hicinger piše o zgodovini Tržiča v srednjem veku, Jelovšek se loteva zgodovine mesta Trst in škofije v Trstu,

deloma glede na oglejski patriarhat in na Primorsko in Kranjsko. S tem prispevkom torej sega preko meja Kranjske. Fried. Creizberger piše o Postojnski jami, H. Costa pa o izkopaninah v Neviodunumu. Predvsem so pa prve letnike napolnjevala razmišljanja prof. Rechfelda, po rodu Nemca iz Nassaua, ki je dalj časa bival na Češkem, od 1843 dalje pa ga srečamo v Ljubljani kot profesorja latinščine in zgodovine na nižji, od 1849 dalje pa tudi na višji gimnaziji.¹⁷⁵ O njem se Trdina v svojih Spominih izraža skrajno zaničljivo,¹⁷⁶ a Trdini ni mogoče vsega verjeti; o svojih ljubljanskih profesorjih ima sploh precej slabo mnenje.

Zelo dober članek je o Rechfeldu napisal Gspan v Slovenskem biografskem leksikonu. Omenjeni Rechfeld je skozi dve leti 1846, 1847 v nadaljevanjih objavljal nekakšno kritiko dela zgodovinarja iz Budimpešte Stephana Horvata o prazgodovini Slovanov od trojanske vojne do Justinijana, navajal je vrsto grških in latinskih virov in pokazal precejšnje znanje. Zavrnil je avtorjevo trditev, da ime Slovani izhaja iz besede suženj in bahač. Nasploh se je ukvarjal s sistematičnim raziskovanjem antičnih piscev, analiziral je tudi 5. poglavje iz 41. knjige Livijeve Rimske zgodovine in skušal lokalizirati opis dohodkov iz tega dela na našem ozemlju med Sesljanom in Sočo. Predvsem pa je zelo dobro napisal dve biografiji, in sicer Glavarjevo in Hladnikovo, in dopolnil tudi Hladnikovo raziskavo o jezuitski gimnaziji v Ljubljani.¹⁷⁷

Iz njegovega velikega zanimanja za antiko izhaja tudi ideja za arheološka izkopavanja v Drnovem pri Krškem.

Bil je kratek čas tajnik Historičnega društva in urednik Mittheilungen.

V prvih letih pride tudi do razčiščevanja pojmov Slovenci in Kranjci. V zvezi s tem se je Rechfeld zapletel v polemiko leta 1849. Najprej je Rechfeld v Mittheilungen odgovarjal anonimnemu piscu na članek v reviji Freihafen von Triest z dne 12. aprila 1849 z dolgo razpravo Krains politische und soziale Zustände.¹⁷⁸ Tu objavlja nekatere zanimive podatke o stanju šolstva na Kranjskem. Glede terminov slovenski in slovanski pa meni, da pomenita

isto, da je že Vodnik uporabljal besedo Slovenci v širšem smislu, svoje sodeželane pa je imenoval Kranjce. Zato Rechfeld svetuje uporabo termina Kranjci in kranjski jezik. Sklicuje se tudi na Kopitarja, ki mu pomeni "Slovenec" prav tako samo generalno ime, ki bi Čehu prav tako dobro pristojalo, kot Poljaku itd., kot Kranjcu.

Na taka Rechfeldova stališča se je oglasil v Sloveniji (1849, str. 188) anonimni pisec s člankom Ali je res beseda "slovenski jezik" včeri ali predvčeranjem zmišljena? kjer omenja kranjsko-nemško stranko na Kranjskem in zelo odločno zagovarja slovanstvo.

Potem sta se oglašila še Bleiweis v Novicah z odprtim pismom (1849, str. 107-108), v Illyrisches Blatt pa Dežman (1849, str. 198-200, 203-204, 206-208). Predvsem zadnjemu je Rechfeld odgovarjal s člankom Eine Berufung auf das Urtheil unparteiischer Leser,¹⁷⁹ kjer se je skliceval na uporabo besed Slovenci in slovenski jezik pri Trubarju, pri Antunu Vramcu, v raznih čeških, poljskih in ruskih kronikah, pa tudi pri Šafařiku, Kopitarju, Vodniku, Metelku in še kom.

Kasneje ob neku priliki, ko je Klun pisal o reformaciji, je omenjal, da že Trubar uporablja izraz "pravi slouenski jezik".

Klun je naglasil, da oznaka "slovenski" pač ni nekaj na novo najdenega, kot so še ne dolgo tega trdili nekateri "učeni" možje in o tem pisali razprave, pri čemer je bil sam Kopitar pritegnjen kot priča. Klun trdi, da bi bilo mogoče celo dokazati, da je ta izraz še starejši kot iz 16. stoletja.¹⁸⁰ Tudi Metelko, učitelj slovenščine na tedanjem ljubljanskem liceju, pri uporabi terminov kranjski jezik, slovenski jezik v letu 1848 še ni dosleden in uporablja oboje. Tako v članku Für Freunde der slovenischen Sprache¹⁸¹ sporoča, da je objavil drugi in tretji brižinski spomenik v Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der slowenischen Sprache. Bralcem Mittheilungen naznanja, da je tekst v "gegenwärtig üblichen krainischen Sprache", čeprav istočasno govori o slovanskem jeziku, slovenskem dialektu in o slovenski pridigi.

Na sploh lahko rečemo, da je v Mittheilungen v začetku prevladovala oznaka Kranjci in kranjski jezik, v petdesetih letih se vedno bolj uporablja Slovenci in slovenski jezik, kar potem prevlada, čeprav se nekateri posamezniki ne morejo odreči Kranjcem v pomenu narodnostne in jezikovne pripadnosti.

Poleg Rechfelda velja omeniti še zelo delavnega tajnika Ulepiča, ki je skrbel predvsem za stalne rubrike, kot so Die Lapidar-Denkmale Krains, Diplomatarium Carniolicum in Verzeichniss... erworbenen Gegenstände.

Med plodnejše pisce tega prvega obdobja, t.j. do osamosvojitve društva leta 1850, pa je treba uvrstiti še dr. Franza Xav. Joh. Richterja, po rodu iz avstrijske Šlezije.¹⁸² Ta je 1816 dobil mesto profesorja zgodovine na ljubljanskem liceju in ostal v Ljubljani do leta 1824. Na naše kraje se je zelo navezal in se tudi kasneje, ko je upokojen živel na Dunaju, ukvarjal z našo zgodovino in objavljajl članke v Hormayrovem Archivu, v MHK in drugod. Bil je od 1854 častni član Historičnega društva za Kranjsko. O njem je dr. Klun v svojem pregledu zgodovinskih raziskovanj in zgodovinopisja na Kranjskem (Ueber die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain) napisal: "V dvajsetih letih je zasvetila kranjski zgodovini nova zvezda, poleg Linharta najbolj bleščeča. To je bil doktor teologije in profesor svetovne zgodovine, istočasno tudi redaktor Laibacher Zeitung in Illyrisches Blatt, F. X. Richter, mož obsežnega znanja, živahne dejavnosti in navdušenja za deželo, ki ji ni pripadal po rojstvu, ampak po naklonjenosti. Richter ni napisal samostojnega dela o zgodovini Kranjske; vendar njegovi številni sestavki v Archiv für österreichische Geschichte, Geografie und Statistik, njegovi temeljni prispevki za rešitev od nadvojvode Janeza postavljenega nagradnega vprašanja za Geografijo Notranje Avstrije v srednjem veku (!), njegov oris zgodovine Ljubljane do ustanovitve škofije, njegova preddela za zgodovino grofov Auersperg, potem dela o jezuitih na Kranjskem in o starejši cerkveni zgodovini, njegova topografsko-zgodovinska dela o Bohinju in drugih delih dežele, njegove študije virov za popolno topografijo Ilirije itd. slonijo na temeljitih raziskavah

in so z veliko zgodovinsko prodornostjo tako obsežno izdelana, da spadajo k najbolj spoštovanja vrednim prispevkom srednjeveške zgodovine Kranjske. Z navdušenjem je obiskoval arhive, urejal arhive kranjskih deželnih stanov, zbiral z neumorno pridnostjo in obdeloval nekatera še ne raziskana vprašanja, dokler ni bil poklican v Olomuc. Še v visoki starosti je bil na tem področju dejaven in šele zadnjo pomlad je, svoj bližajoči konec videč, precejšen del svojih arhivskih materialov za kranjsko zgodovino meni (Klunu) poklonil za obdelavo. Žal ga je iztrgala smrt v zadnjem poletju (1856), toda spomin na njegovo dejavnost bo hvaležno živel dalje v srcih Kranjcev.¹⁸³

Richterja Mittheilungen večkrat omenjajo, predvsem v zvezi z dopolnjeno izdajo Vodnikove Zgodovino Kranjske iz leta 1825, ki ji je Richter dodal poglavja o francoskih vpadih, Ilirskih provincah, povratku Avstrije, zgodovini Istre in biografijo Žige Herbersteina, na kratko pa še pisal o Zoisu, Vodniku, Gruberju in nekaterih znanih osebah iz Trsta in Furlanije.

Poleg tega se njegovo ime pojavlja tudi v zvezi z izdajo Klunovega Archiva, kjer je v knjigi 2/3 objavil zgodovino Ljubljane do 1461 in v dodatku še 47 listin, ki se nanašajo na to zgodovino. Prav to njegovo delo je bilo kritizirano v članku anonimnega pisca; tedaj je Richterja branil dr. E. H. Costa, o čemer smo že govorili. V letih 1846 in 1847 je Richter objavil v društvenem glasilu obsežno razpravo Beiträge zur Kirchengeschichte Krains und des österreichischen Küstenlande. Začel je zelo romantično z opisom nekaterih svetnikov, vendar dalj od rimske antike ni prišel. Res pa je zajel ozemlje ne le Kranjske, ampak tudi slovenskega Primorja (österreichische Küstenland). Oglasil se je potem še v letih 1853 in 1854. Leta 1853 je v nadaljevanjih objavljal prispevke k že omenjeni zgodovini in geografiji Notranje Avstrije, posebej še slovenske marke.

Leta 1854 pa je posegel na področje šolstva, ko je prispeval Šolski red ljubljanske protestantske stanovske šole (Landschaftsschule).

Menim, da je ocena, ki jo je podal A. Gspan o Richterju zelo sprejemljiva, da so njegova dela namreč danes precej zastarela in jih je treba uporabljati kritično (to pravi tudi Milko Kos). Kljub temu pa so ta dela pomenila obogatitev, saj so odkrila veliko doslej neznanega in pozneje izgubljenega ali založenega gradiva, ki ga je Richter našel v raznih grajskih, mestnih in cerkvenih arhivih, posebno v kranjskem stanovskem arhivu. Dejstvo, da je v Hormayrovem Archivu pisal o zgodovini Kranjske, je vzbudilo zanimanje zanj tudi zunaj Kranjske. S svojimi deli in predavanji na liceju pa je vplival na mnoge učence, Prešernove sodobnike, radi so ga brali Trdina, Costa, Klun idr.¹⁸⁴

S problemi cerkvene zgodovine se ukvarjata še Hicinger, ki daje kratek historiat nekaterih cerkev na Kranjskem, in Jelovšek, ki piše posebej o cerkvi sv. Petra v Dvoru.¹⁸⁵ Jelovšek se je kot društveni kustos ukvarjal še z zgodovino novcev nemških škofov in nadškofov s posebnim ozirom na Ljubljano.¹⁸⁶

S problemi upravne zgodovine se je ukvarjal Friedrich Creizberger, gubernialni svetnik in nekdanji poslanec kranjskih deželnih stanov, ki je prispeval iz nekega svojega večjega dela iz leta 1837, razpravo v nadaljevanjih z naslovom Ueber die Parzellen Krains, die dermal zum Illyrischen Küstenlande gehören und dem Gubernium zu Triest unterstehen, vor und bis zum Jahre 1809 aber dem Adelsberger Kreise einverleibt waren.¹⁸⁷ Tu obravnava predvsem 18. in začetek 19. stoletja in je torej edini v tem prvem obdobju, ki je segel v najnovejšo dobo, segel pa tudi na ozemlje zunaj Kranjske. Gre za zanimivo razpravo, ki posega tudi na področje Istre in prinaša podatke o prebivalstvu istrskih mest.

V obdobju 1846 do 1850, ko je društvo še vključeno v Historično društvo za Notranjo Avstrijo, se čutijo začetniške težave in pomanjkanje piscev, saj je njihovo število omejeno na zelo ozek krog ljudi, ki so v glavnem Nemci (Rechfeld, Richter), toda ne kranjski Nemci, ampak taki, ki so v Ljubljani nekaj let službovali.

Najbrž precej v skladu s tedanjo usmeritvijo zgodovinopisja v Avstriji (vpliv romantike) je tudi v Mittheilungen prevladovala antika in srednji vek, po tematiki pa cerkvena zgodovina. Obravnavana snov ni omejena samo na Kranjsko, ampak tudi na t.i. avstrijsko Primorje. Poleg zanimanja za arheologijo se kaže predvsem še zanimanje za izdajanje zgodovinskih virov (Diplomatium Carniolicum).

b) Mittheilungen od 1850 dalje

Najbolj pestro vsebino prinašajo Mittheilungen v desetletju 1850-1860. Že kmalu po letu 1850 se pokažejo vsebinski premiki mislim, da gre tu predvsem zasluga uredniku in tajniku društva dr. V. F. Klunu. Krog sodelavcev se vztrajno širi, med njimi so sicer še vedno priseljeni tujci (Nečasek, Elze), vendar je tudi dosti domačinov, javljajo se pa že tudi sodelavci iz drugih dežel monarhije. Najbolj plodni pisci tega obdobja (1850-1860) so poleg tedanjih urednikov Kluna, Coste in REbiča še H. Costa, P. Hicinger, A. Jelovšek, F. Metelko, F. X. Legat, J. Kosmač, J. Steska, J. N. Nečasek, T. Elze, enkrat se oglasita celo Bleiweis in D. Dežman, objavljati prične tudi kasneje zelo plodni P. Radič in še kdo.

Klun je posebej spodbujal k sodelovanju poverjenike in druge člane društva, tako se v tem obdobju oglašajo tudi razni župniki in dekani s spomini na Francoze (U. Jerin 1851, J. Zalokar 1851) ali sestavki iz cerkvene zgodovine (leta 1849 A. Kurz itd.). 1853 in še večkrat poziva Klun na združitev vseh sil, njegovo geslo je Viribus unitis...

Med pisci iz drugih dežel so zastopani predvsem Štajerci, in sicer župnika D. Trstenjak in I. Orožen, dalje dolgoletni profesor na mariborski gimnaziji dr. R. Puff, iz Gradca pa dr. Ilwo/f, župnik R. Knabl, direktor Joaneuma dr. J. Zahn, v šestdesetih letih se pridružita še F. Krones in dr. G. Göth, tedanji ravnatelj štajerskega Historičnega društva. Zanimanje za delo štajerskega

društva se kaže tudi v objavi poročila o osmem občnem zboru tega društva, ki ga je prispeval Ilwoľf (1857). Iz tega poročila vidimo, da je podobnost v delovanju obeh društev precejšnja, tudi podrobnejša primerjava vsebine obeh glasil nam to potrjuje.

Manj je bilo piscev s Koroške, šele v šestdesetih letih se je pričel oglašati Tomašek, bibliotekar iz Celovca. Ko se je 1853 med pisci pojavil Mihael Mrvič (Mervig), kaplan v Ajdovščini in kasneje v Črničah pri Gorici, kije objavil prispevek k posameznim krajem goriškega okrožja, je urednik Klun v opombi pod črto zapisal, da je redakcija hvaležna za dobri prispevek in ponavlja večkrat postavljeno prošnjo po tovrstni podpori društvu, kajti prispevki kot Mrvičev so lahko velikega pomena tudi za Kranjsko.¹⁸⁸ Klun je tudi sicer večkrat omenjal, da bi bile zanimive zunajkranjske teme.

Ob vsem tem se nam pa postavlja vprašanje, koliko so pisci s Kranjske sodelovali v štajerskem in koroškem zgodovinarskem glasilu, t.j. v Carinthii in v Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark. Po pregledu bibliografije obeh časopisov, lahko rečemo, da skoraj nič. V Mittheilungen des historischen Vereines für Krain se pojavljajo kot pisci tudi posamezniki od drugod, kot Chmel z Dunaja, Koch iz Mikulova na Moravskem, A. Prinzinger iz Salzburga, Ilwoľf iz Gradca, večkrat pa gre tudi za ponatise posameznih člankov iz drugih sorodnih revij (npr. članek J. Kudlerja o T. Dolinarju v MHK 1852, str. 17-24, 29-30).

Ni moj namen podajati zelo podrobno analizo vsebine člankov v Mittheilungen, kajti posamezniki so pisali zelo veliko, npr. Hicinger, Radič, oba Costa, Jëlövšek, Elze, Nečasek idr. Nasploh lahko trdim, da je mnogo prispevkov na ravni povprečnosti tedanjega časa, da so mnogi prispevki plod posebnega zanimanja posameznikov za določeno problematiko. To, kar pa posebej pade v oči, je veliko zanimanje za čas francoskih vojn in francoskega medvladja, ki se kaže zlasti na začetku petdesetih let in je bolj ali manj opazno do konca izhajanja Mittheilungen. Druga taka

problematika je problematika reformacije, ki je tudi ves čas navzoča. Torej ni več poudarek samo na antiki in srednjem veku kot v prvem obdobju (1846-1850), ampak se zanimanje močno razširi na vprašanja novega veka. Poleg že omenjenih dveh tem je veliko pisarstva o zgodovini šolstva, literarni in kulturni zgodovini, pa o turških vpadih, pogoste so biografije in bibliografije, objave virov itd.

Pojavljajo se tudi polemike, poročila o arheoloških izkopavanjih in razne teoretične razprave o razvoju zgodovinopisja na Kranjskem, o deželni zgodovini itd.

V petdesetih letih so bili zelo odmevni prispevki o naselitvi oziroma o avtohtonosti Slovanov. Gre predvsem za Trstenjakove članke in deloma za Hicingerjeve. Tovrstne članke, ki se zdijo bolj narodno - obrambnega značaja, so Nemci (Koch) zelo kritizirali, kar je prav gotovo škodovalo ugledu glasila. Klun sam se s Trstenjakovo teorijo o avtohtonosti Slovencev sicer ni strinjal, vendar je članke objavljaj, kot sam pravi, iz treh razlogov:

1. zaradi Trstenjakovega ugleda nasploh,
2. zaradi pomanjkanja drugih prispevkov,
3. zaradi pomanjkanja nasprotnih dokazov.¹⁸⁹

Ob prvi Kochovi kritiki v Mittheilungen je Klun v opombi pod črto zapisal: "Mi smo pripravljeni v našem časopisu podati mnenja pro in contra, ker samo po poslušanju obeh stališč se more najti resnica."¹⁹⁰ Ob drugi Kochovi kritiki je Klun ponovil misel, da bo samo potrpežljiva presoja pro in contra odkrila resnico. Zato pravi, da bo objavil tudi odlomek iz brošure R. Knabla Götter Dualismus der Slaven, kjer tudi Knabl polemizira s Trstenjakom. Dalje piše Klun "zato je želeti, da bi bilo to odprto vprašanje (podčrtal Klun) brez narekovanega mnenja (Vorgesagte Meinung) mirno diskutirano, kajti sedaj se mora žal velikokrat vzklikniti: Peccatur intra muros et extra."¹⁹¹

Potem je leta 1856 v Leipzigu izšla Kochova knjiga Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns, ki je pomenila največji napad na Trstenjakove teze in seveda tudi na Mittheilungen in

njenega urednika. Koch je namreč v Dodatku napadel slovanstvo in panslavizem nasploh, opozarjal je na leto 1848 in zapisal: "In Deutschland bei diesen gelehrten Mühlereien in Ländern, wo schon einmal, nämlich 1848, die Deutschen schutzlos bleiben und unter Slaven und Magyaren der grössten Gefahr blosgestellt waren, nicht betheiligt?"¹⁹²

Potem pravi, da ne dolži toliko Trstenjaka, ki ga osebno niti ne pozna, ampak pojasnjuje učinke, ki izhajajo iz ultraslovanskih zgodovinskih potvorb, govori o narodnostnem sovraštvu med Nemci in Slovani, vpleta tudi ideje Kollárja, Palackega, Šafařika, jih razčlenjuje in pobija Trstenjakovo tezo, sklicujoč se na Knabla. Posebej se spotakne ob Klunove redakcijske pripombe, omenja, da je Klun sam Slovan in mu očita panslovansko ošabnost.¹⁹³

Na to kritiko je Klun odgovoril zelo odločno že na mesečnem sestanku avgusta 1856, kjer je Kocha imenoval zagrizenega zagovornika nemštva, nasprotnika Italjanov in Slovanov.¹⁹⁴

Takoj potem so v prevodu Klunov govor objavile Novice.¹⁹⁵

V Mittheilungen pa je Klun pod naslovom Einige Worte an Mathias Koch¹⁹⁶ naslednje leto ovrigel Kochova politična podtikanja, očital mu je prepirljivost in nasprotovanje slovanstvu in zapisal, da "v imenu našega društva in v interesu mojih slovenskih sodeželanov kot avstrijskega slovanstva nasploh, moram odločno odkloniti Kochova sumničenja. Dalje obljublja, da bo po preselitvi s Kranjske pripravil izčrpno delo o znanstvenih in političnih stremljenjih južnih Slovanov in njihovem odnosu do nemštva in ga dal v tisk. V pričujočem odgovoru pa se vzdržuje "političnega pomena naših historiografskih del in se ukvarja le z znanstvenim." Potem omenja, da je njegov znanstveni prijatelj in zaslužni epigrafi R. Knabl v Gradcu neki napis na rimskem kamnu drugače prebral kot Katančič. Katančič naj bi prišel do razlage, "ki čeprav popolnoma zgrešena, vendar pri Slovanih rada ugaja, ker se radi vidijo avtohtone v notranjeavstrijskih deželah." Ko je potem Trstenjak pisal proti Knablu razlagi, mu štajersko Historično društvo ni hotelo objaviti tega prispevka, tako ga je poslal Klunu, ki ga je objavil v Mittheilungen 1854 v juliju in avgustu.

Ob tem je Klun spet v opombi pod črto zapisal: "Um nicht missverstanden zu werden, erkläre ich bestimmt, dass ich nach meinen bisherigen Forschungen die Slaven allerdings nicht für "Ureinwohner" in Krain u.s.w. halte, und bekenne gleichzeitig meine Unkenntniss über den bestimmten Zeitpunkt der Slaven-Einwanderung, da dieser Gegenstand ebenfalls den Stoff meiner mehrjährigen Forschungen bildet, ich aber bis nun noch nicht zu bestimmten Resultat gelangt bin. Desshalb verfolge ich mit grossem Interesse Alles, was in dieser Beziehung durch Forscher beleuchtet wird. Da ich nun vorderhand direct weder für Knabl noch für Terstenjak Partei nehme, kann ich den Wunsch nicht unterdrücken, dass Terstenjak's werthvolle Arbeiten auch in deutscher Sprache dem gelehrten Publicum vorgelegt werden möchte, und sehr gerne leiste ich hierzu meinen schwachen Beistand."¹⁹⁷

Ker je Koch to Klunovo opombo prikrojil po svoje in mu pripisal trditev, da so Noriki Slovani in torej tudi staroselci na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ki so jim Nemci iztrgali oblast,¹⁹⁸ je Klun ježno zapisal: "Ali Koch mojega sestavka ni prebral, ali pa ima nečedne namene, ker namenoma prav nasprotno trdi... in na taki laži gradi stavbo svoje perfidne dedukcije, govori o ultraslovanskih zgodovinskih potvorbah, o gonji Slovanov in hrani narodnostnega sovraštva med Slovani in Nemci. Tako podtikanje močno nasprotnih trditev se ne bi smelo nikjer primeriti... Jaz se nočem tu dotikati politične strani in ostajam samo pri znanstveni, čeprav je prav Trstenjak v dneh nevarnosti, v letu 1848, bil pripravljen preliti svojo kri za cesarja in domovino in je bil zato od našega monarha odlikovan z redom Franca Jožefa, on pri svojem trudapolnem delu ni imel kake zahrbtnje misli in nobenega drugega namena kot znanost, daleč od separatističnih nacionalnih tendenc; in čeprav jaz v znanstvenih vprašanjih nisem vedno istih misli z njim, se mi upira to obrekovanje, s katerim Koch tako častnega moža, kot je Trstenjak, ki ga mi vsi visoko cenimo, poskuša osumiti."¹⁹⁹

Potem Klun pojasnjuje, kako je prišlo do Hicingerjevega prispevka in piše: "Da bi Trstenjakovo raziskovanje napravili bližje nemški publiki, je prevzel moj prijatelj Hicinger na mojo prošnjo vsekakor zelo težko, toda visoko zaslužno delo v daljšem sestavku osvetliti dosedanje

stanje raziskav vprašanja o najstarejših prebivalcih Notranje Avstrije, kjer je podal tako Trstenjakove kot nasprotno poglede, da bi pokazal iz tega izhajajoče rezultate. To visokozaslužno delo se zdi Kochu nepomembno... Čeprav sem jaz pri tem delu samo indirektno udeležen, želim, da Koch rezultat tega tako zelo zanimivega sestavka na str. 70 Mittheilungen 1855 pazljivo prebere in bo videl, da je Hicinger dosedanje trditve jasno prikazal in dospel častno do znanstvenega rezultata. Njegovo (Kochovo) kvasenje o narodnostnem sovraštvu je samo slika njegove vroče fantazije, ki jo goji, da bi sebe napravil bolj opaznega; - Zdi se, da je ~~prepiran~~ njegov posel. Kot posledico Hicingerjevega članka mi je Trstenjak (ki, mimogrede se ni povsem strinjal s Hicingerjevim delom) poslal sestavek o tem predmetu in Hicinger nato še dodatek (oktobra 1855 izšlo), jaz pa sem v opombi svoje stališče jasno povedal, da se namreč ne strinjam s Trstenjakom, pač pa pretežno s Hicingerjem. To delo je za Kocha prav tako terra incognita..." Dalje Klun še piše v zvezi s panslavistično ošabnostjo, ki mu jo Koch očita, da Koch o panslavizmu nima pojma in da mu že golo ime panslavizem vzbuja strah. Glede panslavizma pravi Klun, da se ga ne sramuje in ne boji in da je zainteresiran na tem razvijajočem se literarnem panslavizmu.²⁰⁰ In dalje piše Klun "Da sem se jaz v debati o izvoru Japodov potegnil zanj, je neresnica; Koch naj citira vsaj en odstavek, kjer sem to napravil... Da imam kot urednik pravico opombe z mojim podpisom podati k trditvam, s katerimi se ne strinjam, mi ne bo noben pameten oporekal, kajti ta ve, da ima vsak urednik to pravico, da se ne podtakne vse, kar v časopisu izide, uredniku. Končno odločno protestiram proti Kochovi bedasti trditvi, da iz tega nastane uredniška zloraba. O pojavu tetoviranja pri Britih in Galcih nisem nikoli napisal niti besede za ali proti, zato je ta del Kochove polemike donkihotovstvo, kjer se on bori proti mlinom na veter, ki ne obstajajo v resnici, ampak samo imaginarno." Ob koncu se Klun dotakne še vprašanja Hističnega društva za Kranjsko, o katerem je Koch zapisal, da bi bilo dobro, če bi nadaljnjo uredniško zlorabo preprečilo, ker bi se pri nadaljnem razbohotenju te, izpostavilo domnevi, da to ni nobeno nemško društvo.²⁰¹ K temu je Klun napisal: "Kdaj pa je sploh kdo trdil, da je kranjsko historično društvo nemško ali da naj bi to bilo? Kranjska je slovanska dežela in je to bila že stoletja; kranjska zgodovina je

prevladujoče slovanska, ker obravnava dejanja in razvoj slovanskega ljudstva.²⁰² Da pa mi Kranjci nismo tako strašni panslavisti, kot je to Koch razkričal, dokazuje povezovanje našega društva z več kot 60 nemškimi društvi kot tudi dela našega društva, ki izhajajo v nemškem jeziku. Da pa mi s slavizmom simpatiziramo, nam bo Koch vendar dovolil; zakaj simpatizira potem on kot Nemec z Nemci? Jaz ga sicer vprašam, ali more on za čas, odkar sem jaz urednik Mittheilungen, samo eno vrstico pokazati, kjer bi bile izrečene "žalitve proti nemštvu" ali "nestrpnost proti drugim narodom"; če on in marsikateri pajdaši ob vsakem gibu slovanskega življenja v veliki rog trobijo in se zatekajo k najbolj hinavskim napadom, jim vendar po navadi manjka dejstev, da Slovane osumijo. Z ozirom na Trstenjakova dela se bo vsak pošten prijatelj zgodovinskih raziskav pridružil Šafaříkovemu mnenju, v katerem pravi "če tudi Trstenjakova dela niso brez pomanjkljivosti, vendar prinašajo novo luč v najtemnejše dele slovenske prazgodovine, ki je zlasti za zgodovino naše domovine zelo zanimiva."

Ob koncu Klun še pristavlja, da "o zgodovinopisju Kranjske brez poznavanja panslavizma, brez globjega poglavljanja v jezikovne primerjave gotovo ne more biti govora. Mimo so časi, ko je nekritično kompiliranje iz citatov iz starih in novih pisateljev in pomešano z banalnimi frazami ali tudi dukovitimi refleksijami bilo vzeto kot zgodovinsko delo; čas je šel dalje, zahteve so se po pravici dvignile in mi Slovani pri tem stremljenju gotovo nismo zaostajali, naj g. Koch ali marsikateri drugi še tako želijo prenehanje (obstoja) Slovanov in malikovanje vsega inozemskega."²⁰³

Kakorkoli že, je vendarle treba priznati, da je Koch že leta 1856 poleg nekaterih štajerskih zgodovinarjev odločno zavrnil Trstenjakove teze in to z zelo podobnimi argumenti kot ob koncu 19. stoletja Franc Kos.²⁰⁴ Iz vsega povedanega pa tudi sledi, da del članov Historičnega društva ni soglašal s Trstenjakovimi tezami, vendar so njihove objave dopuščali. Drugo, na kar ta Klunov članek jasno opozarja pa je, da Historično društvo za Kranjsko ni nemško, ampak slovensko društvo in da naj se s proučevanjem kranjske zgodovine in zgodovine drugih slovanskih dežel ukvarjajo tisti, ki poznajo slovanski jezik.²⁰⁵

Ker sem o problemih, ki jih je sprožilo objavljane Trstenjakovih člankov, govorila že v poglavju o odboru Historičnega društva za Kranjsko, naj tu opozorim le na dejstvo, da je leta 1856 dr. E. H. Costa odgovarjal na anonimno kritiko v leipziškem Centralblattu, ki naj bi bila Dežmanova, kjer se je Costa zavzel za Trstenjaka in poudaril njegovo pridnost, temeljitost in zavzetost pri iskanju novih virov in dokazov.²⁰⁶

Ker se je za razliko od Kluna, ki je ves čas poudarjal, da je za dosego resnice treba poslušati obe strani, dr. E. H. Costa bolj očitno zavzemal za Trstenjakove teze, se je v okviru društva oblikovala struja, ki je bila nasprotnega mnenja (Elze, Dežman, Issleib) in je končno dosegla, da Trstenjakovih člankov v Mittheilungen po letu 1858 niso več objavljali.

Morda ni brez pomena tudi dejstvo, da sta istočasno, t.j. leta 1857, E. H. Costa in Elze polemizirala tudi o drugi temi, in sicer o Vergeriju, pravzaprav je Costa v Mittheilungen odgovarjal na članek nekega E. (verjetno Elze) v Blätter aus Krain, št. 25, in je v opombi pod črto zapisal: "Schliesslich bleibt im Interesse der Wissenschaft zu wünschen, dass die ländliche germanische Streitlust weniger Spielraum, zumeist aber feinere Formen gewinne."²⁰⁷

Tako se mi zdi vsaj v začetku večji Costov nasprotnik Elze kakor Dežman, ki stoji nekoliko v ozadju.

S problematiko avtohtonosti oziroma z vprašanjem najstarejših prebivalcev bavarsko-avstrijskih dežel so se v tem času ukvarjali tudi drugi pisci, zlasti štajerski. Z velikim spoštovanjem je v Mittheilungen večkrat omenjen R. Knabl. Leta 1857 pa se s kritiko k delu A. Prinzingerja: Die älteste Geschichte des baierisch-österreichischen Volksstammes (Salzburg 1856) oglasi dr. F. Ilwolf, sicer tudi član kranjskega društva in Trstenjakov oponent, drugače pa učitelj na realni šoli v Gradcu in precej aktiven član štajerskega društva. Ogorčen je nad dejstvom, da Prinzinger ne pozna novejših literature o teh vprašanjih, da je za Trstenjaka izvedel šele iz Kochove knjige, da sploh ne pozna vrste drugih predel, da latinske in grške vire

citira po kasnejših delih in ne po originalih, v glavnem upošteva le Mucherja ipd.²⁰⁸

Kmalu nato predstavi Ilwolf še delo H. Haasa: Ein Beitrag zur Geschichte des südmainländischen Ostfrankens (Leipzig 1856) pod naslovom Nov pogled na starejše prebivalce Norika.²⁰⁹

V naslednjem letniku je na Ilwolfovo kritiko odgovarjal Prinzing iz Salzburga, ki pa se tudi ni navduševal nad Trstenjakom.²¹⁰

Že leta 1856 je v Gradcu izšla brošura dr. Ilwolfa Beiträge zur Geschichte der Alpen- und Donauländer. — I. über die älteste Bewohner Nocirums, o kateri so bila mnenja različna. Tako je npr. E. H. Costa na mesečnem sestanku 9. novembra 1856 (Costa je tedaj tajnik društva) rekel, da se ne strinja z Ilwolfom, ki pravi, "da bi pametna zgodovinska raziskava morala vendar še vedno priznati Kelte kot starejše, gotovo dokazljive prebivalce alpskih in donavskih dežel." Costa meni, da so bili Kelti najmanj istočasno v Noriku kot Slovani.

Costa še dodaja, da je mnenje, češ da so Slovani prišli v naše dežele v drugi polovici 6. stol. zdavnaj opuščena (aufgegebehe) hipoteza Šafařika, ki jo seveda nasprotniki še vedno triumfalno uporabljajo.²¹¹

Isto delo graškega zgodovinarja Franca Ilwolfa pa je 1857 v Mittheilungen ocenil tudi mladi P. Radič, tedaj še študent zgodovine in geografije v Gradcu, in sicer dokaj ugodno. Povedal je tudi, da se Ilwolf le na dveh straneh 7. poglavja dotika Trstenjakovih tez.²¹²

Medtem ko je določen del članov društva bil dokaj strpen do Trstenjakovih tez in jih je celo zagovarjal, pa, kot kaže, Rebičeva teorija o slovanstvu Skitov in Sarmatov, o čemer je Rebič govoril večkrat na mesečnih sestankih, ni imela kaj dosti pristašev.²¹³ Nasprotno, na mesečnem sestanku 6. novembra 1856 je npr. naletela na kompaktno opozicijo in ugovore. V diskusijo so se vključili dr. E. H. Costa, profesorji Egger, Mitteis in Metelko, direktor Nečasek, pastor Elze idr.²¹⁴ Proti Rebičevi teoriji je bil tudi Trstenjak, kakor omenja E. H. Costa.²¹⁵

Bolj ali manj vlada ves čas izhajanja Mittheilungen zanimanje za zgodovino Ilirskih provinc oziroma za čas francoskega medvladja (Zwischenregierung) in za zgodovino bojev s Francozi 1809 in 1813. Gre za samostojne članke, ki so jih pisali sodelavci Mittheilungen, deloma tudi za ponatise iz drugih časopisov, za spomine sodobnikov, včasih pa so opisi teh dogodkov povezani s kakšno drugo problematiko (npr. v Hladnikovem življenjepis²¹⁶ je dosti podatkov o tem obdobju, prav tako v Lattermannovem življenjepis²¹⁷).

Največ je te problematike v začetku petdesetih let, še zlasti 1851, medtem ko je kasneje večji poudarek na zbiranju virov in v šestdesetih letih na objavljanju virov, kar je predvsem Dimitzeva zasluga, velikokrat se pa tudi na mesečnih sestankih pojavljajo predavanja, ki opisujejo vprašanje šolstva ali vprašanje francoske zakonodaje v času Ilirskih provinc.²¹⁸

Z vrsto samostojnih člankov se je oglašal leta 1851 H. C. (Henrik Costa),²¹⁹ imamo kar šest nadaljevanj pod skupnim naslovom Beiträge zur Geschichte der französischen Zwischenregierung. Že v uvodu k tem prispevkom je H. C. zapisal,²²⁰ da je ravnateljstvo društva že dolgo gojilo željo, da bi obdelali zgodovino francoskega medvladja pri nas in v ta namen je že zbralo dragocene materiale; ti pa vendar še ne zadostujejo, da bi izdali nekaj popolnega, zato ravnateljstvo prosi vse, ki so med vlado francoske Ilirije bili v Iliriji na vidnih mestih duhovne, politično-administrativne in juridične stroke, če imajo še kake dokumente, predvsem pa pridejo v poštev spomini, ki bi z njihovo smrtjo šli v grob. Zato naj imajo za sveto dolžnost, da domovini rešijo, kar se rešiti da in lahko še ohrani.

Najprej so objavljeni podatki o šolskih zadevah v času Ilirskih provinc za Kranjsko, ki jih je zbral tedanji ravnatelj normalke (Vodnikov predhodnik) J. Eggenberger,²²¹ sledijo zadeve občinske administracije s seznamom štirih adjunktov in dvajsetih občinskih svetovalcev,²²² potem vprašanje indirektnih davkov²²³ in nato vrsta člankov, ki se nanašajo na vojne dogodke leta 1813.²²⁴ En članek je ponatisnjen iz Oesterr. milit. Zeitschrift 1839, drugega je napisal

stolni dekan Urban Jerin po svojih spominih Napad na Ljubljano 27. junija 1809.²²⁵ Franc Kr. Legat je objavil članek o osvojitvi Naborjeta 1809,²²⁶ o osvobajanju Istre leta 1813 so ponatisnili članek iz Oesterr. milit. Zeitschrift,²²⁷ medtem ko je župnik in poverjenik društva Janez Zalokar iz Škocjana pri Novem mestu opisal svoja opažanja pod naslovom Črna vojska (Landsturm) proti Francozom pri Novem mestu leta 1809.²²⁸

Prav tako leta 1851 so objavili tudi dnevnik nekega udeleženca od začetka avstrijsko-francoskih bojev 16. avgusta 1813 do zavzetja ljubljanskega gradu 6. oktobra, ki prinaša prav zanimive podatke.²²⁹ Poleg tega je vsa septembrska številka letnika 1851 posvečena zgodovini vojnega pohoda v Italijo 1813 in 1814, ki je prav tako ponatis iz omenjene avstrijske vojaške revije, omenja pa tudi naše dežele.²³⁰ Prav temu zadnjemu sicer obširnemu sestavku je najbrž uredništvo dodalo bogate pripombe, kjer je opozarjalo na nekatere napake in dajalo še druga pojasnila. Kdo je pisec teh opomb, sicer ni jasno, verjetno pa urednik Klun.

O bojih s Francozi in vojnih dogodkih leta 1813 v Laščah pri Turjaku piše spet leta 1859 F. Legat, in sicer po pripovedovanju župnika iz Lašč, Jakoba Pušavca, ki je umrl 1847.²³¹

Iz kasnejših let je morda najbolj zanimiv prispevek o cerkvenih razmerah v Ilirskih provincah,²³² izdelan po uradnih dokumentih, pripravil ga je najbrž Dimitz, čeprav ni podpisan.

Največ podatkov o francoskem šolstvu je zbral in objavil Nečasek.²³³ Precej podatkov o Marmontovi vladi je zbral L. Germonig in jih predstavil na mesečnem zboru 1861.²³⁴

Dva krajša prispevka, ki segata v čas francoskega medvladja je prispeval leta 1861 Ivan Navratil, in sicer o giljotini v Ljubljani in o odpravi deželne deske na Kranjskem v Napoleonovem času ter poskusu organiziranja le-te po francoskem vzoru.²³⁵

V zadnjem letniku Mittheilungen pa je Dimitz objavil obširno korespondenco grofa Farneseja, intendanta na Gorenjskem, v letih 1809-10.²³⁶

v splošnem članki o tej dobi niso pisani sovražno do Francozov. Prav zanimivo pa piše 1865 H. Costa o vstaji v Novem mestu 1809, kjer pravi, da so sfanatizirane in zapeljane množice napadle Francoze in tega napada ne odobrava.²³⁷

Vsekakor pa se mi zdi zanimiva ugotovitev E. H. Coste že leta 1857, ko je pisal oceno o desetletnem izhajanju Mittheilungen, da je treba nasploh obžalovati, da ni nihče poskusil to v vsakem oziru tako znamenito dobro francoskega medvladja popolnoma obdelati, dokler je še čas in še ni vsa družčina pomrla. Kajti goli listinski viri, pravi Costa, bodo prav tu najmanj zadostovali.²³⁸

Ena od pogosto obravnavanih tem v Mittheilungen je tudi doba reformacije. Posebej se pokaže zanimanje zanjo leta 1851. Tu gre najbrž spet precejšnja zasluga Klunu, saj je o njem E. H. Costa leta 1857 zapisal, da se "posebej literarna in reformacijska zgodovina zdi njegova specialiteta."²³⁹

Res je pa tudi, da je prav v tem času dr. Janez Bleiweis Historičnemu društvu za Kranjsko²⁴⁰ podaril zelo dragoceno darilo, namreč prepis rokopisa Jožefa Kalasanca Erberga z naslovom Versuch eines Entwurfes zu einer Literargeschichte für Krain, nach den Quellen der Lustthaler Bibliothek und des Archives bearbeitet zu meinem bloss eigenen Gebrauche 1825 in Winterabenden, ki je obsegal 164 strani. V tem dolskem rokopisu (Lustthaler Manuscript), kot ga pogosto imenuje Klun, je bilo tudi precej podatkov o reformaciji in o začetkih tiskarstva pri nas, zbranih iz različnih virov.²⁴¹

Najprej so Mittheilungen prinesle prispevek Aelteste Denkmale der Buchdruckerei in Krain.²⁴² pri katerem Klun najbrž še ni sodeloval. Takoj potem, ko je Klun prevzel uredništvo, je že v juniju 1851 objavljen sicer anonimen tekst Religionszustände im 16. Jahrhundert in Krain.²⁴³ V njem so podani pregled zgodovine reformacije in začetki protireformacije na Kranjskem. Tekst je prirejen po Valvazorju, ker se avtor tudi večkrat sklicuje na podatke iz njegove VII. knjige. Priredba bi lahko bila Klunova.

Že takoj na začetku leta 1852 pa prične Klun objavljati svoje Beiträge zur Literatur-Geschichte von Krain, kjer je prav reformaciji posvetil precej prostora. Del podatkov je črpal iz že omenjenega Erbergovega rokopisa, vendar pa je dodal precej svojih ugotovitev in ocen, včasih pa citiral tudi Kopitarja. Večkrat obžaluje, da mu ni dostopen ves dolski arhiv, kjer je zbranega velikozanimivega za zgodovino Kranjske. Ta arhiv je postal bolj dostopen šele po letu 1852, ko ga je dala grofica Attems na razpolago za pregled tudi članom Historičnega društva.²⁴⁴

V omenjenem prispevku (Beiträge...) v nadaljevanjih govori Klun o začetkih reformacije, o razvoju šolstva in o tesnejši duhovni naslonitvi na Nemce v dobi reformacije, kar je po njegovem imelo za posledico odtujevanje slovanskim elementom. Zgodilo se je podobno kot v odnosu med Grki in Rimljani, ko je kultura prvih vplivala na kulturni razvoj drugih.

Tako piše: "Dieser geistige Verkehr, und gleichsam innige literarische Anschluss an Deutschland hatte aber neben den unberechenbaren Vortheilen der Weckung des intellectuellen Lebens auch den Nachtheil, dass die Entwicklung keine nationale sondern eine fremdartige gleich im Anfange war. Von diesem Zeitpuncte an rechne ich hauptsächlich den überwiegenden Einfluss des deutschen Elemente über das slavische in Krain, der in der Folge durch den stets wachsenden Gang deutscher Aufklärung auch hier seinen Einfluss immer geltend machte. Das deutsche Element, oder vielmehr die Hinneigung aller wissenschaftlich gebildeten Krainer an die grossen Schöpfungen Deutschlands, und die sich stets mehrende Entfremdung des slavischen Elements hat daher vielleicht seinen vorzugsweisen Grund in dem ersten wissenschaftlichen Auftreten Krains im 16. Jahrhunderte, in dem damals nothwendigen literarischen Austausch mit Deutschland, und sicherlich erachteten es weder die Männer des 16. noch der folgenden Jahrhunderte als eine Verletzung des Nationalismus, wenn sie dort in einen Verkehr traten, von wo allein ein günstiger Einfluss auf nationale Bildung in sicherer Aussicht stand..."

Prav tako meni Klun, da je pri Slovencih nemški vpliv bil močan v času reformacije, vendar je bil "pospešujoč in dvigajoč v vseh smereh." Dalje je Klun citiral Kopitarja, ki je tudi pisal, da je v času reformacije bil naš "dialekt" prvič pisan in tiskan in prav Trubar je pričel pisati slovenščino z latinskimi črkami po nemškem pravopisu in jo je tudi po Kopitarjevem mnenju "močno germaniziral". Klun poudarja, da je do tega prišlo zato, ker je Trubar imel nemško izobrazbo, z Nemčijo pa ga je vezala tudi reformacija. Trubarjev pravopis sta znatno izboljšala Bohorič in Dalmatin, prvi s svojo slovnico, drugi s prevodom biblije, ki je "pravi temeljni kamen za slovensko literaturo."²⁴⁵

Potem govori Klun v III. in IV. nadaljevanju še o protestantskih tiskih, in sicer najprej našteva v Ljubljani tiskana dela in jih našteje 17 iz Mandeljčevega obdobja iz njegove tiskarne, domneva pa, da jih je bilo še več. Podatke je spet črpal iz Erbergovega rokopisnega gradiva. Na sploh pokaže Klun velike simpatije za delo slovenskih protestantov in torej že pred Elzejem v Mittheilungen poda oceno o reformaciji.²⁴⁶

Dalje piše v posebnem poglavju o delih, tiskanih zunaj Kranjske, ki so jih napisali kranjski pisci in med njimi omenja tudi nekaj protestantskih del, sicer pa seže do začetka 19. stoletja in s tem daje obenem tudi dosti uporaben pregled bibliografije za Kranjsko zanimivih del.²⁴⁷

Ponovno se vrne k problematiki protestantizma pri nas v VII. nadaljevanju. Tu je precej natančno spregovoril o začetkih slovenske literature (govori o slovenski in ne o kranjski literaturi) in predstavi "tri može - očete slovenskega literarnega in jezikovnega razvoja." Ne podaja pa, kot sam pravi, neke popolne biografije, ampak se dotika le nekaterih vprašanj, tako med drugim poudarja, da je Trubar napačno rabil navadni oziroma ostri s, sch, l. n itd., da je samostalnikom dodajal spolnik, da je kot Dolenjec iz Raščice napačno rabil vokale, njegova konstrukcija stavkov pa je posneta po nemščini itd.

Klun je svoje mnenje o Trubarju strnil takole: "Trubarjeva glavna zasluga je, da je nastala slovenska literatura, da je prvi pričel pisati slovenski jezik, da je uporabil latinsko pisavo in prvi vpeljal na Kranjskem tiskarno. Vse to mu zagotavlja častno mesto v literarni zgodovini Kranjske."

Potem se je precej razpisal o delu Dalmatina in Bohoriča. Hvali zlasti Dalmatina, ki je bil po njegovem pri poznavanju jezika daleč močnejši od Trubarja. Omenja, da so pri Trubarju zaradi naslonitve na nemški jezik pogosti barbarizmi, medtem ko naj bi za Dalmatina bilo značilno, da je z "očitno posebno ljubeznijo gledal na slovan-ska narečja sosednih dežel," čeprav tudi njegov jezik ni brez barbarizmov oziroma germanizmov. Tudi v pravopisu je bil Dalmatin zelo natančen (razlikuje med mehkim in ostrim s, prvega piše s, drugega pa $\int$ itd.) Klun ugotavlja, da je Trubar pisal predvsem zaradi širjenja reformacije, ni pa gledal na dvig jezika, nasprotno pa je Dalmatin deloval tudi za povzdigo jezika. Prevod Biblije je Dalmatin posvetil trem deželam Štajerski, Kranjski in Koroški, ki so si tudi razdelile stroške za to izdajo.²⁴⁸

Pri oceni Bohoriča Klun spet v glavnem povzema Kopitarja in Bohoriča prav tako hvali. Sicer pa se sklicuje tudi na Schnurrerja.²⁴⁹

H koncu tega VII. nadaljevanja svojih prispevkov k literarni zgodovini Kranjske pa Klun ugotavlja, da so prva dela, pisana v deželnem jeziku, nabožne vsebine in da se še danes marsikdaj kaže veliko večji odmev pri prebivalstvu za tovrstna dela kot za druga literarna dela. Klun pravi: "S temi stoletja razširjenimi religioznimi knjigami je bila dana trajna osnova za domovinsko literaturo; kmet se je naučil brati, da sedaj bere raje kot nekdej."²⁵⁰

Na zgodovino reformacije se nanašajo tudi pisma Primoža Trubarja cesarju Maksimiljanu, ki so jih v Mittheilungen ponatisnili leta 1853 iz dunajskega časopisa Notizenblatt,²⁵¹ za objavo pa jih je pripravil dunajski znanstvenih J. Chmel, ki jih je izbral iz državnega arhiva.

Zanimanje za reformacijo pa tudi kasneje ni ponehalo. V šestdesetih letih so se s to problematiko ukvarjali protestantski pastor Elze, P. Radič in A. Dimitz. Elze je že 1861 pisal o Trubarjevem spomeniku v Derendingenu.²⁵² Istega leta je Radič objavil Beiträge zur Reformationsgeschichte Krains. To je kronološki pregled zgodovine reformacije na Kranjskem, napisan na osnovi arhivskega gradiva kot rezultat Radičevega večletnega raziskovanja.²⁵³ Poleg tega je Radič na mesečnem sestanku predaval o delu A. Vramca Chronika vezda in o Mandelčevi tiskarni.²⁵⁴

Potem je leta 1862 spet Elze prikazal zanimive podatke o proračunu protestantske gimnazije v Ljubljani leta 1582, navajal je vrsto učiteljev in njihove plače.²⁵⁵

Leta 1864 je Hicinger objavil regeste, ki se nanašajo na reformacijo, po podatkih iz ljubljanskega stolnega arhiva,²⁵⁶ S Hicingerjem je nato polemiziral Elze²⁵⁷ in popravil nekatere Hicingerjeve podatke o Trubarjevem življenju. Potem je Dimitz na okrog 80 straneh leta 1867 objavil bogato listinsko gradivo iz dober reformacije.²⁵⁸

Dimitz je v zvezi z reformacijo marsikje prikazal že tudi protireformacijske ukrepe. Tako je npr. 1863 pod naslovom Geschichte der Reformation in Krain objavil vire o preganjanju predikantov iz fare Škocjan, Vipave in Idrije.²⁵⁹ V šestdesetih letih še večkrat zasledimo pisanje o Tomažu Hrenu in protireformaciji.

O zgodovini šolstva v času reformacije je pisal tudi F. Richter v razpravi Zur Geschichte des Schulwesens in Innerösterreich s podnaslovom Schulordnung der Laibacher evangel. Landschafts-Schule, kjer je zanimivo podal stanje na stanovski šoli v vseh štirih razredih. Omenja posamezne predmete in učne knjige, med drugim tudi eno od Kreljevih slovenskih del, dalje govori še o učiteljih in inšpektorjih.²⁶⁰ Žal ne navaja virov, iz katerih je črpal podatke.

Ne le za zgodovino protestantskega šolstva, ampak za zgodovino šolstva do konca 18. stoletja nasploh, je zanimiv tekst profesorja Franca Wildeja iz leta 1792, ki ga je našel med akti v arhivu gimnazije njen tedanji ravnatelj in dolgoletni sodelavec Mittheilungen

Nečasnik in ga objavil pod naslovom Haupttabelle über den Zustand der Unterrichts-Anstalten im Herzogthume Krain.²⁶¹ Poleg tega prinašajo Mittheilungen še nekaj Nečasnikovih prispevkov oziroma predavanj iz zgodovine šolstva na Kranjskem.

Zanimivi so tudi razni teoretični članki o razvoju zgodovinske znanosti in še posebej zgodovinopisja pri nas. Pisca tovrstnih razprav sta E. H. Costa in V. F. Klun.

Medtem ko se Costa loteva problematike deželne (pokrajinske)²⁶² zgodovine v odnosu do svetovne zgodovine, pa Klun svoje poglede na razvoj zgodovinske znanosti večkrat podaja v uredniških opombah in pozivih na sodelovanje ter v referatih na občnih zborih. Še posebej pa je Klun pisal o razvoju zgodovinopisja na Kranjskem.²⁶³ Obe omenjeni razpravi sta vredni večje pozornosti, ker dajeta na eni strani oceno kranjskega zgodovinopisja (Klun), na drugi strani pa kažeta odnos do razvoja zgodovinske znanosti nasploh (Costa), zato ju v nekoliko skrajšani obliki povzemam.

Costa začenja svoja razmišljanja o najstarejših zgodovinopiscih od grških logografov preko Herodota in Ksenofana do pisca zgodovine peleponeških vojn Tukidida, ki, kot pravi Costa, še v našem času velja kot vzorec pragmatičnega zgodovinopisja. Potem omenja rimske pisce Corneliusa, Cezarja, Livija, predvsem pa Tacita. Po propadu starega veka (Grkov in Rimljanov) pride spet čas mitologiziranja in počasi se je zgodovinopisje šele v novejših stoletjih, posebej še v 19. stoletju pričelo razvijati tudi po zaslugi primerjalnih jezikovnih raziskav (Bopp, Grimm, Humboldt).

Za srednji vek meni Costa, da je prinesel malo pravih zgodovinskih del, pač pa mnogo kronik, veliko neprecenljivega materiala za prave pisce zgodovine, kar je prav v zadnjih desetletjih deležno presoje. Dalje omenja, da je izdajanje raznih listin in dokumentov cilj posameznih akademij, društev in znanstvenikov, včasih sicer brez pravega načrta. Predvsem poudari pomen edicije virov Monumenta Germaniae. Dalje omenja, da je bilo obdobje, ko je bilo stremljenje vsakega znanstvenika napisati svetovno zgodovino. Kljub nekaterim slabostim, ki so jih imela taka dela, smo vendar lahko

hvaležni vsem očetom univerzalnih zgodovin.

Costa omenja delo nemškega zgodovinarja Rottecka, predvsem pa priznava zasluge tedaj še živečega F. C. Schlosserja, ki ga imenuje zadnjega univerzalnega zgodovinarja, ki pa je že opozoril preko svojih del na potrebo "velikega gospodarnega načela delitve dela tudi na področju zgodovinopisja." Po Costovem mnenju pa imajo Schlosserjeva dela, čeprav se je trudil delati po virih, zelo opazne vrzeli in so zato tudi enostranska. Tako ugotavlja Costa, da zadnja leta razen šolskih knjig, poljudnoznanstvenih predstavitev in novih izdaj starih svetovnih zgodovin ni bilo na knjižnem trgu nobenih poskusov univerzalnih zgodovin. Nasprotno pa so zrasle dragocene monografije, pokrajinske zgodovine, kulturne zgodovine, predstavitve posameznih dob ali posameznih kultur. Potem govori o tem, kateri narodi so že prešli na tak način pisanja.²⁶⁴ Na prvem mestu omenja Angleže in kot pisca Zgodovine Anglije predstavlja T. B. Macaulaya.²⁶⁵

Tudi v Avstriji je po Costovem mnenju študiju domovinske zgodovine posvečeno v novejšem času več prostora. Na Dunaju je pričel delovati seminar za gimnazijske učitelje, podobno kot za fiziko in klasično filologijo. S tem bo avstrijska zgodovina pridobila nove strokovnjake. Vendar pa Costa poudarja, da je treba na področju avstrijske specialne zgodovine še veliko storiti. Spet se sklicuje na Helferta, ki je v svojem delu opisal uspehe zgodovinopisja do leta 1852. Potem opozarja na pomen številnih publikacij dunajske akademije in ugotavlja, da je novejši čas spoznal predvsem potrebo gojiti specialno zgodovino. Ko utemeljuje upravičenost pisanja pokrajinske oziroma deželne zgodovine, pa ne ostaja le pri tej, ampak poudarja tudi pomen zgodovine mest in izdajanja virov, kot jo ima na primer Diplomatarium Carniolicum za bodočo zgodovino Kranjske. Poudarja tudi povezanost in odvisnost zgodovine ene dežele ali mesta ali biografije posameznikov s svetovnimi problemi človeštva. In dalje pravi, da je "pomen zgodovine velik tudi za vzbujanje patriotizma. Kje drugje, če ne pri naših prednikih, bodo našli primere za pravilno delovanje in vedenje, čeprav ni vse kar so delali, vredno posnemanja. Kot primer vreden posnemanja navaja Akademijo operosov, ki je nekoč tako uspešno delovala v Ljubljani,

sedaj pa komaj kdo ve, da je obstajala, pa vendar od njenega obstoja še ni tako dolgo. Kot pravnik pa je Costa poudaril tudi praktično stran uporabe zgodovine za pravo, še posebej za državno pravo v naših deželah, kjer je celoten pravni sistem nastal po historičnem razvoju. Omenja, da če pogledamo deželne stanove in podobno, je veliko še sedaj obstoječega rezultat in produkt prejšnjih zgodovinskih dob, tako npr. delitev teritorija, meje dežel, območja delovanja županov, pravice cerkvenih patronatov itd.

Potem se Costa še sprašuje, v katere dele se deli deželna zgodovina, in ugotavlja, da tako kot svetovna (univerzalna) se tudi pokrajinska deli na politično in kulturno in ta spet na zgodovino umetnosti, literature, ekonomske raziskave itd.

Posebej se dotakne še vprašanja zgodovinskih virov in med drugim navaja, kako važna so za čas po reformaciji in do francoske revolucije razna tajna poročila in stiki poslanikov in veleposlanikov ter tajna špionaža, če obstajajo. Poleg listin pa morajo biti izdatni vir za deželno zgodovino tudi ljudsko izročilo, ljudske pripovedke in pesmi in zato tudi zaslužijo posebno pozornost.

Ob koncu tega precej obsežnega sestavka se Costa ustavi še ob vprašanju, "kako važno bi bilo, da tudi to, kar se dogaja pred našimi očmi, zapišemo, ker bi bilo zanamcem potem veliko lažje razumeti naš čas." Pri tem se sklicuje na sklep Historičnega društva, da bi v okviru društva vodili kroniko vseh pomembnih dogodkov na Kranjskem. Že prej so bili namreč tudi poverjeniki zadolženi, da pošiljajo tovrstne podatke za svoje območje.

Omenjeni Costov članek je bil prebran na občnem zboru 14. februarja 1855 in je v zvezi z njim prišlo tudi do diskusije. Tako je Klun opozoril, da so bili sicer poverjeniki zadolženi za pisanje kronik, žal pa prihaja malo tovrstnih podatkov, on sam pa vodi stalno svojo zasebno deželno kroniko, ki jo bo nekoč prepustil društvu.²⁶⁶

Glede Akademije operosov pa sta Klun in Elze svetovala, naj Costa napiše njeno zgodovino, a je slednji to odklonil, češ da je preveč zaposlen, vendar je kasneje (1861) objavil tak članek.²⁶⁷ Elze pa se ni strinjal tudi s Costovo oznako Schlosserja kot zgodovinarja.²⁶⁸ Iz vsega Costovega pisanja je mogoče videti, da je poznal tedanjo usmeritev ne samo avstrijskega, ampak tudi evropskega zgodovinopisja.

Zelo zanimiv je Klunov članek o zgodovinskem raziskovanju in zgodovinopisju na Kranjskem,²⁶⁹ kjer podaja sliko dotedanjega stanja na tem področju. Sam v uvodu pravi, da ni mogoče pričakovati, da bi podal popolno sliko kranjskega zgodovinopisja, bo pa vendarle skušal dati pregled, v katerem bodo omenjena vsa izstopajoča, enkratna dela.

V uvodnem delu Klun najprej spregovori o splošnem pomenu Kranjske in ugotavlja, da je bila most za dotok ljudstev v starem veku; preko nje so šla razna ljudstva v prvih stoletjih v Italijo. Na Kranjskem so se borili slovanstvo proti germanstvu Frankov, indijsko-slovansko poganstvo proti krščanstvu. Omenja, da je na Kranjskem nastalo središče v veliki južnoslovanski ljudski zvezi pod Ljudevitom, voditeljem južnih Slovanov. Nič manj pomemben in zanimiv ni po njegovem srednji vek, ko je Otokar II. razširil svoje žezlo tudi preko Ljubljane. Dalje poudarja, da je globlji vpogled v politične razmere zelo otežkočen zaradi razkosanja Kranjske pod raznimi gospodi. Potem omenja uspehe Kranjske v boju proti sovražnikom krščanstva (Turkom) in piše: "Kranjska je bila ključ do Italije, branik Avstrije in nemštva, na njenih skalnatih prsah se je raztreščila sila azijskih barbarov... s ponosom more Kranjec gledati na svojo slavno preteklost..." in dalje omenja, da že šest stoletij povezuje Kranjsko prisrčna zveza s Habsburžani in Kranjska ostaja trdna opora habsburškega trona.

Po tem uvodu se Klun loti problematike zgodovinopisja in ugotavlja, da so viri za zgodovino Kranjske raztreseni tudi v arhivih sosednih dežel. Omenja, da številni antični pisci (Strabon, Herodot, Plutarh, Ptolomej, Livij, Justin, Tacit, Plinij itd.) nudijo bogato gradivo za našo geografijo in zgodovino, ki še ni dovolj izrabljeno. Za karolinško dobo pa navaja Fredegarja, Paula Diacona, anonimnega pisca De Conversione Carantanorum in hvali "našega učenega sodeželana Kopitarja" ter njegov Glagolita Clozianus.

Potem navaja še ruskega zgodovinarja Nestorja in pa Hanžičevo Germanio Sacro kot pomembna vira. Nato hvali od sodobnikov koroškega zgodovinarja Ankershofna, predvsem pa Bianchija, ki je pregledal bogate arhive oglejskih patriarhov in jih tudi objavil. Klun se vsekakor zaveda pomena izdajanja virov in posebej opozarja na arhive Andeks-Merancev, Ortenburžanov in celjskih grofov, pa tudi škofov iz Brixna in Freisinga, ki bi jih bilo treba skrbno pregledati. Pravi, da je najbolj nejasno obdobje, čas od Karla Velikega do Rudolfa Habsburškega, ker ni virov in je zato ta čas slabo raziskan.

Pri svojem pregledu kranjskih zgodovinopisnih raziskav se Klun naslanja na Linhart in podobno kot Linhart v uvodu k svoji zgodovini pričenja svoj pregled s T. Hrenom, omejuje se torej na zadnja tri stoletja, ki se mu zdijo pač najpomembnejša.

V zvezi s Hrenom navaja njegove anale, ki sta jih omenjala tako Valvasor kot Linhart, zadnji jih je nekaj celo videl v škofijskem arhivu, vendar so tedaj bili ohranjeni le še fragmenti. Pač pa Klun omenja, da je v Loki Hren kopiral razne listine in jih ekscerpiral ter pisal tudi o prihodu Kočevarjev na Kranjsko. Klun sam je v bogatem stanovskem arhivu v Ljubljani pregledal več Hrenovih del. Ta se nanašajo skoraj izključno na njegovo delovanje kot protireformatorja in imajo v tem pogledu veliko vrednost.²⁷⁰ Klun ob tem piše, da bi bil zelo zaželen ponoven pregled škofijskega arhiva in arhiva ljubljanskega stolnega kapitlja.

Kot naslednje pomembno zgodovinopisno delo navaja delo jezuita Martina Baučerja (BAuzer) *Historia rerum Noricarum et Forojuliensium* iz leta 1660, pri čemer se nasloni na Linhartove podatke,²⁷¹ ki omenja, da je delo našel grof R. Coronini v jezuitskem arhivu v Gorici leta 1773. Delo pričenja z letom 1331 in v desetih knjigah pripelje do Ferdinanda II. Oba, Linhart in Klun, ugotavljata, da je delo pisano nekritično in povsem kronološko. Iz Klunovega zaključka pa še izvemo, da se je rokopis tedaj nahajal v licejski knjižnici v Ljubljani.

Nato piše o dveh kranjskih historiografih velikega ugleda, najprej o Schönlebnu in njegovih dveh delih, in sicer *Aemona vindicata* (1674) in *Carniolia antiqua et nova* (1681), ki sta sicer originalni deli, vendar brez kritike starejših in novih virov. "Mnogo je otroške naivnosti in verske vneme, tako bo pravo znanstveno delo lahko izmerljivo, čeprav po drugi strani ne gre zanikati, da se včasih trudi tu in tam samostojno prepričevati in primerjati. Pokazal je meje Kranjske po starem zemljepisu, našteva ljudstva, ki so baje tu nekoč živela in danes moremo komaj zadrževati smeh, če beremo, da so Japodi potomci Jafeta Iliri Keltov, Vandali Slovanov itd. Pri tem razlaga rod Keltov od Kitajcev. Schönlebnovi anali so razdeljeni v odstavke, tako da prvi segajo od Adama do Kristusa, drugi pa do leta 1000." Valvasor je, kot piše Klun, "rekel, da je Schönleben poglobljen bolj v tuje kot v domače stvari. Posebna je tudi Schönlebnova metoda, kajti piše na osnovi kronologije, tako da napiše na vsak list eno letnico, nato pa napiše na vsakega sporočilo, kakor mu je padlo na misel, brez vsake zveze." Kot dokaz za to trditev navaja Klun dejstvo, da je sam pri nekem antikariju na Dunaju kupil Schönlebnov rokopis, ki je bil opremljen z opombami Dolničarja (Thalnischer v. Thalenberg), v katerega posesti je bil, sodeč po exlibrisu. V tem rokopisu so bile tudi nekatere risbe, npr. slika Atile. Nadalje navaja Klun, da se imajo rodbine Gallenberg, Blagaj in Auersperg Schönlebnu zahvaliti za velike monografije (Linhart pa pravi za svoje rodovnike). Klun je kritičen tudi do Schönlebnovih genealogij, ki segajo kot pravi, včasih celo v čas pred Kristusom, kar je vendar težko dokazati. Kljub temu pa opiše Klun tudi svetlo stran Schönlebnovega dela, ko pravi, da je z neizrekljivo pridnostjo, vztrajnostjo in ljubeznijo zbral ogromno gradiva za zgodovino Kranjske. Pri tem je žrtvoval celo visoke duhovne časti in je svoje celotno življenje in dejavnost posvetil domovini. Oceno Schönlebnovega dela zaključuje z ugotovitvijo, da so pomanjkljivosti v njegovem delu bolj pomanjkljivosti njegovega časa kakor njegove osebe in zato mu moramo biti hvaležni in se ga s spoštovanjem spominjati. Nadalje govori Klun še o Valvasorju in se prav tako sklicuje na sodbo, ki jo je o njem podal Linhart v svoji zgodovini.²⁷²

Poudarja izredno Valvasorjevo pridnost in dejstvo, da je za svoje delo žrtvoval del svojega premoženja in se strinja z Linhartom, da so ostale še precejšnje vrzeli zlasti o zgodovini Slovanov.

"Na starejši zgodovini ni delal mnogo več kot njegovi predhodniki in je skoraj dobesedno prepisal Schönleba, bogatejša in uporabnejša pa je njegova novejša zgodovina, še zlasti pa je topografski opis edinstven. Vsako mesto in vsaka posest najdeti tu svojo zgodovino. Posebej dragocene so šege in navade 17. stoletja, ki jih Valvasor prikazuje v vseh življenjskih okoliščinah." K temu dodaja Klun še svoje ugotovitve, da je Valvasor namreč v skladu s praznoverjem svojega časa večkrat mešal pravljice in zgodovino, da je včasih težko oboje ločiti, ker ima pripovedke za resnične in jih navaja kot prava zgodovinska dejstva.

Klun vzklikne: "Kaj vse se ne najde v tej Zgodovini Kranjske... In vendar smo doslej skoraj do našega časa to enostavno ponavljali, tako da je resnično treba, da končno oster nož historične kritike marsikatero verjetno in priljubljeno pripovedko loči od deželne zgodovine". Oceno Valvasorjevega dela potem zaključi z besedami: "Velike so Valvasorjeve zasluge za topografijo Kranjske in za kulturno zgodovino 16. in 17. stoletja; nedosegljiva je njegova pridnost in patriotizem, nesmrtna ostaja njegova Slava vojvodine Kranjske, čudovit spomenik velikega moža in njegovega časa. Naj njegov patriotizem živi naprej in spodbuja k raziskovanjem naše lepe domovine v duhu našega časa v smislu sedanjega stanja zgodovinske znanosti."

Dalje ugotavlja Klun, da nam čas od Valvasorja do Linharta, t.j. polno stoletje z izjemo hvalevrednih stremljenj in prizadevanj Društva operosov, ne nudi veliko vrednega. V glavnem gre le za ekscerpiranje, kompiliranje brez globljih raziskav. V to kategorijo prišteva tudi delo Janeza Gregorja Dolničarja Epitome chronologica... iz leta 1714, ki je le izvleček iz Schönleba in Valvasorja in po njegovem mnenju brez lastne presoje in zgodovinske kritike. Dolničar je dodal edino nekatera poročila iz časa svojega življenja. Klun poudarja, da se to delo velikokrat nepravilno citira kot vir, čeprav bi za to lahko veljal le za

čas piščevega življenja. Taka ocena Dolničarja je bila tedaj splošno veljavna, najdemo jo tudi pri Linhartu in šele Peter Radič ga je ocenil drugače.²⁷³

Potem pa Klun omenja, da so na Kranjskem cvetele tudi duhovne ustanove kot Stična, Kostanjevica, Bistra in jezuitski kolegij poleg drugih. Stanje šolstva je bilo po tedanjem pojmovanju zadovoljivo. Vendar pa imamo po Klunovi ugotovitvi iz tega časa iz Stične ohranjeno le eno delo, in sicer od pridnega Stratila sestavljeno kopijo historičnega dnevnika te ustanove; iz Kostanjevice in Bistre pa dotlej ni bilo znano nobeno v samostanu nastalo delo. Od jezuitov se je ohranilo nekaj samostanskih didaktičnih in religioznih spisov. Njihov dnevnik se nahaja v arhivu grofice Attems v Dolu. Klun mimogrede pripominja, da je to najzanimivejši zasebni arhiv na Kranjskem, ki ga on pozna. Iz omenjenega dnevnika je napravil Richter izpiske, ki jih je pred smrtjo izročil Klunu za obdelavo.²⁷⁴

Po Klunovem mnenju so razmeroma največ storili frančiškani, zlasti na področju slovenskega jezika in literature, vendar jih poimensko ne našteva.

Precej obširno pa piše o Academiji operosorum in pove, da iz Italije izvira ideja, da se v večjih mestih zbirajo učenjaki z namenom, da bi gojili znanosti, pod simboličnim imenom Akademija. Ta vpliv se je razširil tudi k nam v Ljubljano, pa tudi sicer je vpliv razvoja znanosti in umetnosti k nam prodiral iz Italije, kar kažejo biografije skoraj vseh pomembnejših Kranjcev, ki so študirali na italijanskih univerzah. To dejstvo Klun še bolj poudarja, ker je tudi sam študiral v Padovi. Omenja pa še, da so se akademije v duhu tedanjega časa bolj ukvarjale s tajinstvenimi sanjarijami kot s stvarnim raziskovanjem in resničnimi znanostmi, kljub temu pa so za svoj čas storile marsikaj važnega. Dalje piše, da je po osmih letih bolj tihega delovanja, Academia operosov leta 1701 priredila v deželni hiši svoj prvi praznični zbor pod predsedstvom stolnega prošta Janeza Prešerna in je javno objavila svoje statute, svoj namen delovanja, ime in simbole. Družba je po statutu prevzela kot dolžnost, da ustanovi javno biblioteko, ki je bila dotirana z lastnimi sredstvi. Vpliv Akademije operosov je bilo kmalu čutiti na vseh področjih. Pokazala je zanimanje

za rimske spomenike stare Emone. Iz tega časa je v Ljubljani veliko arhitekture, kiparskih in slikarskih del, ki še danes vzbujajo pozornost poznavalcev. Okusu in vplivu operosov so pripisane stavbe kot stolnica, uršulinska cerkev, šempetrska cerkev, mestna hiša, semenišče itd. Potem se Klun pomudi še ob razcvetu, ki ga je doživela glasba v tem času, in omenja, da je leta 1702 Berthold v. Höffer ustanovil filharmonično društvo, ki se je tesno povezalo z Akademijo in z njo slavilo pomembnejše dogodke. Klun obžaluje, da je Akademija operosorum, ki je, kot pravi, bila okras dežele, okrog leta 1725 prenehala delovati in sledil je več kot petdeset letni presledek delovanja. Posebej poudarja, da med člani Akademije ni bilo jezuitov, čeprav so bili ti tedaj nosilci znanosti. V nadaljevanju omenja delo ljubljanskega kanonika Jurija Andreja Gladiča (Klun piše Georg Andreas Glaudich) z akademskim nazivom Inermis,²⁷⁶ ki je deloval zlasti na področju cerkvene zgodovine. Navaja, da je v arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja ohranjen rokopis z naslovom *Relatio historico-poetica de Memorabilibus Carnioliae in duas partes divisa*. Za okrasitev te izdaje, ki pa ni prišla na svetlo, je bil naprošen Julius Qualia, ki je naslikal naslovno stran, sicer pa je znan po tem, da je poslikal ljubljansko stolnico. Klun poudarja, da je bil Gladičev namen, da to, kar sta Schönleben in Valvasor obširno obdelala, prikaže v kratkem, prijetnem in poetičnem stilu. Toda Klun tudi kritizira Gladičevo delo, češ da je vzel vse za čisto resnico in da ni nič sam na novo raziskoval.²⁷⁷ Tako ugotavlja, da Gladičevo delo nima posebne vrednosti, pa tudi sicer pravi, da med člani Akademije operosorum, razen Dolničarja, ni nikogar, ki bi bil pomemben za razvoj kranjskega zgodovinopisja. V petdeset letnem znanstvenem premoru kot piše Klun, ni na Kranjskem nastalo nič pomembnejšega za zgodovinopisje, razen nekaj manj pomembnih del jezuitov. Nato pa je bila po zaslugi Kumerdeja in Japlja znova oživljena Academia operosorum 1781. leta. Ob tem poudarja Klun velike zasluge za znanost in domovino vnetega grofa Edlinga, tedaj svetnika kranjskega deželnega namestništva, ki je bil izvoljen za ravnatelja društva, za predsedujočega pa je bil postavljen baron Gusič (Gossich), sicer predsednik kranjskih stanov. Na slovesnem občnem zboru 15. maja 1781 je društvo prevzelo

staro obliko delovanja. Čeprav so bili prvi koraki obnovljene akademije zelo pogumni, pa ni imela pravega uspeha. Zanimiva je razlaga o vzrokih za prenehanje delovanja akademije, ki nam jo podaja Klun, ko piše "združitev različnih okoliščin, negotovost usode skoraj vseh članov, ki je posledica nove organizacije oblasti, ukinitve deželnih uradov in teološkega, kmalu nato tudi filozofskega študijskega oddelka, s čimer je en član za drugim odpadel, - je moralo imeti za posledico razpustitev celotnega telesa in bilo bi zelo nepravilno, če bi razpust društva pripisovali nedelavnosti posameznih članov."²⁷⁸ In spet ponovi misel, ki smo jo pri njem že večkrat srečali, ko vzklikne: "Kdaj bo prišel čas, ko bo z združitvijo kranjskega historičnega društva z deželnim muzejem tretjič nastala taka ustanova (akademija) s pomlajeno močjo; kajti vsako razkosanje in delitev moči učinkujejo škodljivo in za znanost velja tako dobro, kot kjerkoli geslo našega monarha "Viribus unitis!"²⁷⁹ Ta misel, naj bi zgodovinarji delovali složno in združevali sile na področju znanstvenega raziskovanja, se kaže ves čas Klunovega urednikovanja.

Potem mimogrede omenja še Societas unitorum,²⁸⁰ za katero pravi, da je bila bolj religiozna kot literarna družba, pod vplivom jezuitov. Zanimiva je zbirka posameznih biografij njenih članov v Theatrum memoriae... in Klun spet pove, da ima prepis tega dela tudi v svoji zbirki.

Tako je bilo stanje kranjskega zgodovinopisja, ko je nastopil Linhart. Njega Klun od vseh piscev najbolj ceni in o njem pravi: "Z Linhartom se pričinja nova epoha in ta največji zgodovinar Kranjske zasluži natančnejšo oceno... Linhart se je zavedal svoje naloge in je imel v sebi vse pogoje za dobrega historika... Bil je prvi Kranjec, ki se je pri delu za domačo zgodovino postavil na slovansko stališče, prvi, ki je z lučjo etimologije in jezikovne primerjave raziskoval najstarejša bivališča, najstarejše sorodstvo in socialni razvoj, - prvi, ki je kulturnozgodovinskemu delu poganskih Slovanov obračal tisto pozornost,

iz katere izvirajo pravna stanja in politične razmere, - prvi, ki je po Schlötzerjevem pravilu (Maxime) pritegnil sorodne sode v območje svojih raziskovanj in na ta način predstavil skoraj popolno sliko južnih Slovanov svoji naciji. Linhart je bil končno prvi, ki je s strogo znanstveno raziskavo povezal zgodovinsko kritiko in na ta način sestavil pragmatično zgodovino Kranjske, ki odgovarja vsem zahtevam, ki se postavljajo za tovrstna dela. Obžalovati je le, da se ta zgodovina prekine pri Karlu Velikem in da izredno težko in temno obdobje od Karla Velikega do Rudolfa Habsburškega še vedno čaka na vrednega Linhartovega naslednika. Četudi bodo novejša raziskave nekatera Linhartova mnenja glede na starejša slovanstvo modificirala, ostaja njegova zasluga ne glede na to velika in Kranjska mu je dolžna visoko zahvalo." Klun citira tudi samega Linharta, ki je v uvodu k svoji nemško pisani zgodovini zapisal, da ne bo pisal kronološkega izvlečka, ampak bo spremljal razvoj človeštva v tem majhnem delu Evrope skozi vrsto neskončnih dogodkov, zasledoval bo njihov vpliv na meščanski položaj prebivalstva, tudi umore, kolikor so bili povod važnih revolucij ne bo zanemaril, ne bo se izognil pustim raziskavam, če so pomembne. Z vzroki in posledicami, naj bi med seboj povezal številna ljudstva, ki so deloma tukaj živela, deloma pa šla skozi ta prostor, to naj bi bila zgodovina Slovanov na jugu Avstrije.²⁸¹

V nadaljevanju svojega pregleda kranjskega zgodovinopisja pa Klun ugotavlja, da najdemo v začetku 19. stoletja bolj leposlovne kot znanstvene zgodovinske raziskave o Kranjski. V Laibacher Wochenblatt se je leta 1804 pričelo zbiranje zgodovinskega gradiva, objavljene so bile številne biografije Kranjcev, ki so samo nekoliko slogovno izboljšane bile ponatisnjene v Illyrisches Blatt v tridesetih in štiridesetih letih.

Glede Hoffovih Gemälde aus Krain v treh knjigah meni Klun, da pri našajo dragocene topografske in statistične podatke, v zgodovinskem pogledu pa nudijo za starejša obdobja skoraj samo izvlečke iz Valvasorja in imajo določeno vrednost le za novejši čas.

Za francosko dobo pravi, da je bil pomemben v Ljubljani izhajajoči Telegraf Illyrien (!) sama doba pa je na sploh bila naklonjena topografiji in zgodovini Kranjske. Predvsem omenja zasluge V. Vodnika, ki da je vztrajno deloval na polju arheologije in zgodovine. Klun poudarja, da Vodnika ne smemo soditi le po šolski knjigi Geschichte des Herzogthums Krain, ki je sicer dobra in potrebna, le da je v naših dneh marsikaj zastarelo, kajti novejše raziskave avstrijskih zgodovinarjev Chmela, Jaegerja idr. prinašajo vsako leto vrsto novih rezultatov, "zato se more v naših dneh marsikdo nasmehnuti ob tem, kar smo kot gimnazijci v svoji nedolžnosti do-
bremu Vodniku verjeli." Predvsem pa Klun omenja, da bi knjiga imela večjo vrednost za zgodovinarja, če bi Vodnik v tekstu opomnil, kam spadajo citati, ki so v knjigi množično nakopičeni; tako so pa odvečni balast, neuporaben za laika kot za strokovnjaka. Zelo pa pohvali Klun pri Vodniku ^{dodane} epigrafska dela, ki dodana Linhartovim, tvorijo že kar znatno zbirko.²⁸² Na kratko omenja še prof. Zupančiča (Supantschitsch), hvali njegovo zbirateljstvo in njegove zgodovinske prispevke v Laibacher Wochenblatt, čeprav je v njih pisec včasih preveč polihistor. Zelo pohvalno se Klun izraža o Richterju, ki ga postavlja takoj za Linhartom, saj pravi: V prvih dvajsetih letih se je bleščala v kranjskem zgodovinopisju nova zvezda, poleg Linharta najbolj bleščeča. To je bil doktor teologije in profesor svetovne zgodovine, obenem redaktor Laibacher Zeitung in Illyrisches Blatt Franz Xaver Richter, mož obširnega znanja, zelo delaven in navdušen za deželo, ki ji ni pripadal po rojstvu, ampak po svojem nagnjenju." Klun pravi, da Richter ni napisal nobenega posebnega (samostojnega) dela o Kranjski, vendar pa so njegovi številni prispevki v Archiv für österreichische Geschichte, Geographie und Statistik zelo temeljiti. Dalje omenja, da je Richter sodeloval v nagradnem natečaju, ki je bil razpisan na pobudo nadvojvode Janeza na temo geografija in zgodovina Notranje Avstrije v srednjem veku. Potem našteva še vrsto razprav, ki jih je napisal, kot npr. oris zgodovine Ljubljane do ustanovitve ljubljanske škofije, omenja predela o zgodovini grofov Auersperg, o jezuitih na Kranjskem, o najstarejši cerkveni zgodovini, njegova topografsko-zgodovinska dela o Bohinju in drugih

delih dežele, njegove študije virov za popolno topografijo Ilirije itd. Vse to, kot pravi Klun, je nastalo na podlagi temeljitih raziskav in je izdelano z veliko zgodovinsko prodornostjo, tako da spadajo ta dela k najdragocenejšim prispevkom o srednjeveški kranjski zgodovini. Dalje izvemo, da je Richter z navdušenjem obiskoval razne arhive, urejal arhiv kranjskih deželnih stanov, zbiral z neutrudno pridnostjo in obdelal marsikatero temno obdobje, dokler ni bil premeščen v Olomuc. Še v visoki starosti je bil dejaven na področju zgodovinskih raziskav in zadnjo pomlad pred smrtjo je poslal Klunu precejšen del virov, da bi jih ta obdelal.²⁸³

Klun omenja še zasluge časopisov *Illyrisches Blatt* in *Carniolia* za kulturno in deželno zgodovino, prenehanje izhajanja obeh se mu zdi nesporna izguba za duhovno življenje na Kranjskem. Potem omenja nastanek Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko leta 1843 in poudarja, da je v njegovem razvoju pomemben mejnik ločitev od Notranjeavstrijskega historičnega društva. V zvezi z vsebino *Mittheilungen* pa pravi, da ni primerno, da bi o tem pisal, ker je na eni strani strokovnjakom to glasilo itak poznano, na drugi strani pa je bil sam šest let redaktor tega časopisa. V zvezi z letom 1848 Klun ugotavlja, da za znanost in literaturo ni bilo ugodno, kajti "od surove zmešnjave orožja bežijo mirne muze". Obžaluje, da so ti tresljaji dosegli celo *Mittheilungen*, "kar ne bi pohvalil noben prijatelj znanosti, to toliko manj, če bo upošteval nadvse enostransko stališče, na katerem je npr. bilo jezikovno in narodnostno vprašanje razpravljano."

Potem se ustavi še ob delu H. Coste *Reise-Erinnerungen aus Krain*, ki je izšlo leta 1848 in ki ima po Klunovem mnenju veliko vrednost zlasti v topografskem pogledu, ker v novejšem času ni nastalo nič podobnega o Kranjski. Vmes se prepletajo številne zgodovinske notice, ki so dokaz neutrudne zbirateljske pridnosti. Samostojne raziskaveniso bile v načrtu te knjige, to potem ne bi bila več nobena *Reise-Erinnerungen*. Klun hvali Costova prizadevanja in domoljubje. Vendar pa zapiše tudi naslednjo misel: "Es wäre jedoch sehr zu wünschen, dass endlich eine Topografie in Verbindung mit einer kurzen Geschichte Krain's, wenigstens ein Handbuch,

an's Licht käme, damit wir nicht in Reisebüchern, Journalen, ja selbst in Schulbüchern so vielen crassen Unrichtigkeiten begegnen würden."²⁸⁴

Dalje omenja vneta sodelavca društva župnika Hicingerja in numizmatika Jelovška ter piše, da je le ob močni podpira takih sodelavcev on sam pričel izdajati svoj Archiv. Vendar o tem svojem delu (Archiv) kot o Diplomatarium Carniolicum, ne bo govoril, prepričan pa je, da bodo ta dela dobrodošla vsem raziskovalcem zgodovine Kranjske.

Ob koncu svoje precej obsežne razprave se Klun še enkrat ustavi ob vprašanju najstarejših prebivalcev Notranje Avstrije. Pove, da je D. Trstenjak v Novicah, ki tudi sicer "prinašajo mnogo zanimivega za zgodovino in topografijo Kranjske," pričel obdelovati to vprašanje in se je postavil na strogo slovanska tla in zagovarjal idejo, da naj bi bili prvi prebivalci Notranje Avstrije Slovani, proti zagovornikom keltstva. Nato je prevzel Hicinger skrajno težko nalogo, da je številne Trstenjakove slovenske sestavke predelal v nemški jezik v nepretrgano celoto in vanjo vpletel tudi rezultate svojih lastnih raziskav.

V nadaljevanju piše Klun, da ostaja to vprašanje še dalje odprto, da se on sam s Trstenjakom ne strinja v vsem in ima za primerno, da se vsake presoje glede Trstenjaka v tem sestavku vzdrži, s tem ga ne zadene očitek enostranskosti. Po drugi strani pa Klun trdi, da brez poznavanja slavizma in jezikovne primerjave to vprašanje ni rešljivo, - "da to od naših prednikov podedovano ekskluzivno (nepopustljivo) nemško stališče v obravnavanju starejše kranjske zgodovine se ne da tajiti, da pri vseh preddelih do Linhartta to vprašanje sploh ne obstaja, na drugi strani pa etimologija in primerjalno jezikoslovje odpirata velike možnosti."

Svoja razmišljanja zaključuje Klun s hvalo Trstenjakovih prizadevanj, ker je imel pogum stopiti v temen pragozd, kjer je res še veliko nejasnega. Zato se mu zdi nepošteno in žaljivo pogumnega raziskovalca z ošabnimi ali zastarelimi frazami potlačiti in mu delati ovire.²⁸⁵ Celotna razprava je povzetek govora, ki ga je

imel Klun na mesečnih zborih 4.4. in 15.5.1856,²⁸⁶ objavljena pa je bila tudi v dunajski reviji Oesterreichische Blätter für Literatur 1857 (št. 2). Kar pa se tiče njegovih ocen in gledanj na razvoj zgodovinopisja na Kranjskem, je treba priznati, da so dokaj realne in se z redkimi izjemami kar precej ujemajo z današnjimi.

S tem prerezom skozi vsebino Mittheilungen sem skušala pokazati, da so te bile dokaj sodobno glasilo za takratne čase in ne nekaj zastarelega, omejenega le na antiko in srednji vek, kakor se je kasneje pogosto prikazovalo. Obravnavane tematike je veliko, nrp. krajevne, cerkvene, tudi gospodarske zgodovine, vendar sem opozorila le na najbolj opazne teme. Usmerjenost glasila v razna druga vprašanja pokaže tudi pregled vsebine mesečnih sestankov in pregled dela najpomembnejših sodelavcev Mittheilungen.

10. Mesečni sestanki

Mnogostranska dejavnost društva se pokaže pri pregledu poročil o mesečnih sestankih. Ker marsikatero predavanje v Mittheilungen ni bilo objavljeno, ampak v drugih časopisih (Laibacher Zeitung, Blätter aus Krain, gimnazijska izvestja ipd.) in ker tudi Gratzkyjev Repertorium zur 50-jährigen Geschichtsschreibung Krains vseh obravnavanih tem ne upošteva, se mi zdi prav, da se ob vsebini mesečnih sestankov pomudimo malo dlje.

Vsebinsko najbolj bogati so sestanki leta 1856 in 1857.

Preseneča tudi število udeležencev (30 in celo 40, v šestdesetih letih pa okrog 20) in število predavateljev na enem sestanku.

To število je v omenjenih dveh letih povprečno 4-5 na enem sestanku, seveda podajajo le povzetke svojih razprav in člankov, ki jih društveno glasilo po navadi objavi že takoj v naslednji številki. V šestdesetih letih je število predavateljev znatno manjše, in sicer 2-3.

Sestanki so bili vsak prvi četrtek v mesecu v društvenih prostorih in jih je vodil tajnik društva.

Mesečni sestanki so se pričeli leta 1856, prej pa so posamezna predavanja uvrščali na letne občne zборе. Mesečne sestanke je prirejalo tudi Muzejsko društvo, in sicer vsako prvo sredo v mesecu, vendar je bila tematika na teh sestankih skoraj izključno prirodoslovne narave, medtem ko je tematika sestankov Historičnega društva filološka, zgodovinska in literarno zgodovinska.

Leta 1856 imamo kar devet vsebinsko pestrih mesečnih zborov (Monats-Versammlung). Poleg obeh tajnika dr. Kluna in dr. E. H. Coste je najbolj pogosto predaval prof. Metelko, in sicer kar sedemkrat, sledijo Rebič, Nečasek, Jelovšek, Konšek, Egger, Elze. Izstopajo problemi v zvezi z avtohtonostjo Slovanov, vprašanje slovanstva Skitov in Sarmatov, Metelkova predavanja o slovenstvu in slovanstvu, Nečaskovi prispevki o zgodovini šolstva itd.

4.4.1856¹ je sestanek pričel tedanji tajnik dr. V. F. Klun s predavanjem o dosedanjem delovanju na področju zgodovinskih raziskav in zgodovinopisja na Kranjskem ter segel do Valvasorjeve smrti. Prof. Konšek je nato govoril o položaju od leta 1809 h Kranjski, prej pa k Štajerski spadajočega deželno knežjega trga Motnik, o njegovih privilegijih, grbu ipd.² Potem je dr. H. Costa obravnaval izvor imena Triglav in menil, da je to vprašanje še vedno odprto.³ Kot zadnji je nastopil prof. Egger s prvim delom obsežnega predavanja o sedemletni vojni.

15.5.1856⁴ je prof. Egger končal svojo temo o sedemletni vojni, kar v Mittheilungen ni bilo objavljeno; dr. Klun je nadaljeval s temo o zgodovinskih raziskavah in zgodovinopisju na Kranjskem od Valvasorjeve smrti do srede petdesetih let 19. stoletja. Klunovo obsežno predavanje je bilo objavljeno v Mittheilungen 1857, še prej pa je izšlo v dunajski tedenski reviji Österreichische Blätter für Literatur und Kunst. (1857, št. 2).⁵

O omenjenem Klunovem tekstu govorim podrobneje v poglavju o vsebini Mittheilungen.

Gimnazijski ravnatelj Nečasek je govoril o zgodovini ljubljanske gimnazije v zadnjih osemdesetih letih, obenem pa je prosil poslušalce, naj pošljejo njemu ali pa društvu morebitne podatke o tej temi, da bi bila slika čim bolj popolna.

Prof. Konšek je prebral opis rimskih vrat na Trojanah, ki so kot pravi "blizu razpada", podobno kot Fürstentafel (firštova miza)⁶

v Kamniških Alpah. Sklenjeno je bilo, da se bo Historično društvo pri centralni komisiji za raziskovanje in ohranitev stavbnih spomenikov Avstrije zavzelo za obnovo rimskih vrat na Trojanah. Ta mesečni sestanek je zaključil kustos Jelovšek s prispevkom k topografiji in zgodovini Škofje Loke in ~~nam~~ških priseljencih v župniji Sorica.⁷

5.6.1856⁸ je sestanek pričel dr. Klun s spominskim govorom o pravkar umrlem dr. Richterju, sodelavcu Mittheilungen v prvih letih izhajanja. Klun je prosil tudi za dodatne podatke o Richterju, ker je obsežnejši članek o njem objavil 1857 v Blätter aus Krain. Gimnazijski prefekt Rebič je predaval o ustanovitvi Emone,⁹ prof. Metelko pa o najstarejših jezikovnih spomenikih vseh slovenskih dialektov (o treh rokopisih iz Münchna)¹⁰ in opozoril na nekatere izraze v staroslovenščini, ki jih danes ni več najti. Dr. H. Costa je opozoril na tri zanimive spise,¹¹ in sicer na rodovnik (Stammbuch) podeželskega pevca na Kranjskem Hansa Dölllerja iz leta 1587, na idilo Soča in Ljubljana (der Isenz und die Laibach) grofa Edlinga iz leta 1781 ter na S. Valentinelli: Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro. K temu je dr. Klun opozoril, da so tudi Mittheilungen že napravile prvi korak k izdelavi bibliografije o Kranjski (mislil je na bibliografijo dr. E. H. Coste).

Dr. H. Costa je podal tudi prispevek k statistiki Kranjske v letu 1780 v primerjavi s sodobnostjo, kar je objavil naslednje leto.¹² Prof. Konšek je podal prispevek k opisu gora na Kranjskem, to ni bilo objavljeno, medtem ko je Th. Elze nastopil s svojim prvim predavanjem v okviru Historičnega društva, in sicer o numizmatiki.¹³

3.7.1856,¹⁴ na četrtem mesečnem sestanku so predavali prof. Egger o vprašanju habsburške pridobitve Koroške (omenjal je na eni strani Chmelove na drugi pa Stägmannove trditve);¹⁵ prof. Weichselmann je govoril o Jazonovi pripovedki in današnji znanosti;¹⁶ dr. Klun o cerkveni zgodovini Kranjske v 16. stoletju. Niti Eggerjevo niti Klunovo predavanje v Mittheilungen nista objavljena.

Za Kluna vemo, da se je že v prejšnjih letih precej ukvarjal z reformacijo in je morda anonimni tekst iz leta 1851 (Religionszustände im 16. Jahrhundert in Krain) njegov, mogoče gre le za dopolnitev iste teme. Ob koncu tega sestanka je še prof. Melzer opozoril na v Ljubljani tiskano Tabellarische Darstellung der territorialen Entwicklung des österreichischen Kaiserstaates.

7.8.1856¹⁷ je bilo na sestanku rekordno število udeležencev, in sicer med trideset in štirideset. Najprej je prefekt Rebič govoril o prazgodovini Slovanov in o Skitih, ki naj bi po njegovem bili neposredni predniki Slovanov. Rebič je o tem vprašanju govoril še večkrat, vendar se v glavnem poslušalci niso z njim strinjali. Prof. Metelko je bral svoj prispevek o najstarejšem slovanskem evangeliju, na katerega naj bi prisegali francoski kralji. To je objavil v Laibacher Zeitung.¹⁸

Kustos Jelovšek je podal izvleček iz svoje za tisk pripravljene zgodovinsko-topografske študije o Dolenjskih Toplicah, ki je temeljila na virih, dodal pa je tudi genealogijo Auerspergov od 11. stoletja dalje.¹⁹ Potem je dr. H. Costa govoril o zgodovini trgovske zakonodaje in poudaril, da je v nasprotju z liberalno-ekonomskimi zakoni novejšega časa starejša avstrijska zakonodaja prestopke v zvezi s preprodajo žita kaznovala z najstrožjimi zakoni, celo s smrtjo.²⁰ Dr. E. H. Costa je zanimivo predstavil praznoverje na Kranjskem konec 17. stoletja in se pri tem v glavnem opiral na Valvasorja, objavil pa je to razpravo v Zeitschrift für deutsche Culturgeschichte.²¹ V njej se je spraševal, kako da izobraženi svet tedaj, pa tudi danes veruje v razna zelišča in iz njih narejena mazila, "kajti, če se literarno tako izobražen, socialno tako visoko stoječ mož (Valvasor) ni mogel oprostiti spon svojega časa, kako naj bi se jih šele nižji sloji?" Ob koncu tega zelo pestrega sestanka je še dr. Klun prebral svoj odgovor M. Kochu na napad v njegovi knjigi Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns (Leipzig 1856), ki je kot je zapisal poročevalec v Mittheilungen napad na Slovence sploh

in še posebej na Kluna in Trstenjaka... "M. Koch - ein enragirter Vertheidiger des Deutschthums, sowohl den Wälschen als den Slaven gegenüber - hat in der Hitze des Gefechtes zu Waffen gegriffen, die in einem wissenschaftlichen Kampfe besser wegbleiben.

Verdächtigungen der politischen Gesinnung und Unterschibung von Behauptungen, die man nie gemacht hat, sind Waffen, deren sich nach Klun's Ausführungen M. Koch bedient hat und die mit Leichtigkeit gegen den gekehrt werden können, der sich derselben bediente."²²

Ob zaključku tega zbora je bila soglasno izrečena zahvala dr. Klunu za njegovo dolgoletno in uspešno delovanje v Historičnem društvu in morda je bil prav Klunov odhod vzrok za izjemno veliko udeležbo na tem zboru.

11.9.1856²³ je Rebič nadaljeval s predavanjem o Slovanih in Skitih, prof. Metelko je govoril o nekem napisu blizu Bohinja v kraju Obrne, ki ga omenja tudi H. Costa v svojem Reiseerringerungen (str. 178). Gre za napis na plošči, ki ga je Metelko pokazal tudi prof. Grigorič iz Krakova, ko je na poti iz Srbije, Bolgarije in Makedonije prišel tudi v Ljubljano. Vidi se, da je Metelko imel dobre zveze s slovanskim svetom.

Prof. Weichselmann je predaval o grškem gledališču, medtem ko je H. Costa ocenjeval glasilo Muzejskega društva Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums, ki ga je uredil Karl Dežman. Ta ocena je objavljena v Laibacher Zeitung.²⁴

Društveni tajnik dr. E. H. Costa je zaradi pomanjkanja časa dal o svojem predavanju Starejši pravni predpisi Germanov le kratko pojasnilo, čeprav tudi to predavanje ni bilo objavljeno v Mittheilungen, ampak verjetno v kakšni dunajski reviji. Predavanje je zanimivo v toliko, ker Costa v njem poudarja, da je pravna izobrazba tako kot kultura v naši domovini nastala pretežno na nemški osnovi, da pa obstajajo med starejšimi slovanskimi in germanskimi pravnimi nazori mnoge podobnosti.

9.10.1856²⁵ je najprej E. H. Costa sporočil nekaj znanstvenih novic, predvsem je opozoril na Hicingerjeve raziskave v idrijskih arhivih, ki so dale pomembne rezultate za zgodovino idrijskega rudnika. Navedel je le nekaj najpomembnejših podatkov. Za idrijski rudnik je v splošnem vladalo precejšnje zanimanje in člankov in predavanj na to temo je bilo kar nekaj. Hicinger je kasneje objavil daljši članek o idrijskem rudniku v *Blätter aus Krain*.²⁶ Gimnazijski ravnatelj Nečasek je podal statistiko ljubljanske gimnazije v letih 1770-1857. Ugotovil je, da je imela največ učencev v letu 1823 (700), najmanj pa leta 1788 (110). Omenja še vrsto drugih zanimivih podatkov. V zadnjem šol. letu 1856/57 je imela gimnazija 498 učencev. Nečasek je bil na društvenih sestankih na sploh zelo aktiven, vedno je na svojih predavanjih natresel veliko zanimivih podatkov za zgodovino šolstva, objavljaj pa je v glavnem v gimnazijskih izvestjih. Na tem sestanku je govoril še računski svetnik J. Steska o dvorni špitalski ustanovi v Idriji v 16. stoletju, ki jo je ustanovil cesar Ferdinand I. z darilnim pismom 8.3.1553 in je bila namenjena preskrbi za delo nezmožnih idrijskih rudarjev.²⁷

Prof. Rebič je spet razvijal svojo teorijo, da so Skiti in Sarmati Slovani, tega Mittheilungen niso več objavljale. Prof. Metelko je podal zgodovinski pregled delovanja bratov Cirila in Metoda glede na Kranjsko ter opozoril na vire v zvezi s tem vprašanjem.

Posebej se je dotaknil Nestorjeve kronike in menil, da bi to delo moralo biti Slovincem zanimivo iz treh razlogov, in sicer:

1. bil naj bi prvi slovanski zgodovinopisec (Metelko uporablja slovanski - slovenisch v pomenu slovanski),
2. ohranil je sporočilo, da so se Slovani prej imenovali Noriki,
3. njegovo delo je pred 298 leti (1558) našel naš rojak Žiga Herberstein v Moskvi.²⁸

6.11.1856²⁹ je bil zadnji sestanek tega leta. E.H.Costa se je še enkrat dotaknil vprašanja slovanstva Skitov, o čemer je večkrat govoril E. Rebič. Proti Rebičevi teoriji so soglasno nastopili poleg Coste še Egger, Miteis, Metelko, Nečasek, Elze.³⁰

Nato je tajnik Costa podal še skrajšano vsebino društvu poslanega dela graškega zgodovinarja dr. Franza Ilwolfa Beiträge zur Geschichte der Alpen und Donauländer. I. Ueber die ältesten Bewohner Noricums (Graz 1856). Costa je sicer na sploh Ilwofa pohvalil, čeprav se z njim ni strinjal v tem, da naj bi bili Kelti najstarejši prebivalci Norika; Costa je namreč mnenja, da so Kelti in Slovani v Noriku bili istočasno in piše: "Dass die Slovenen in der zweiten Hälfte des 6. Jahrhunderts in unsere Länder kamen, ist eine längst aufgegeben Hypothese Schafarjks, die freilich von Gegenpartei noch immer, und zwar Triumphgeschrei, benützt wird."³¹ Potem je tajnik prebral še odgovor anonimnemu kritiku v leipziškem Literarisches Zentralblatt für Deutschland. Ta odgovor je bil objavljen v novembrski številki Mittheilungen in sem o njem že govorila.

Bibliotekarski skriptor Kosmač je podal podroben oris licejske biblioteke, ki je bil nato objavljen³² in iz katerega se vidi, da je ta knjižnica pridobila dela iz Zoisove, Hladnikove, Kopitarjeve idr. zapuščine in da je leta 1856 štela 22.943 del. Dr. H. Costa je poročal o delu J. Löwenthal: Geschichte der Stadt Triest, ki je pravkar izšlo. Poudaril pa je, da je delo pomembno ne le za Trst, ampak tudi za zgodovino drugih področij, kot Benečije, Gradiške, Ogleja, Goriške, Istre, Kranjske, Štajerske itd. Še zlasti je opozoril na Löwenthalovo biografsko skico papeža Pija II (Aeneas Sylvius Piccolomini), o katerem je tudi Georg Voigt iz Königsberga napisal večje delo in vključil vanj več pisem.³³ Prof. Metelko je govoril o členu zlate bule, ki določa, da se morajo sinovi volivnih knezov učiti slovanskih jezikov. Omenjal pa je tudi Piccolominijev opis dolžnosti koroških vojvod, ki da so morali pravde razsojati v slovenskem jeziku.³⁴

4.12.1856³⁵ je zadnji mesečni zbor tega leta pričel Nečasek s poročilom o delu ljubljanske gimnazije v letih 1810-13, nadaljeval pa Kosmač o stanju licejske biblioteke. Ponovno se je oglasil tudi Rebič s svojo skitsko teorijo, vendar ni dobil podpore. Kljub temu je Rebič predaval o ustanovitvi in usodi Amazonskega kraljestva

kot izvoru slovanske veje Vendov. Tega predavanja društveno glasilo ni objavilo, je pa v poročilu tajnika o mesečnih sestankih navedena nekoliko daljša vsebina. Iz poročila lahko vidimo, da je Rebič razlagal nastanek imena Slavi iz grške besede, ki pomeni hvala, čast, slava. Vendar sta tako Metelko kot Nečasek to zanikala, češ da Slovani v starejših časih sebe vedno imenujejo Sloveni (Slovenen). Čeprav je čas že potekel, je vendar Metelko na splošno željo govoril še o gori Atos in dragocenih slovanskih rokopisih. To razpravo je objavil Metelko v Laibacher Zeitung, v Mittheilungen je le povzetek med obvestili o tem mesečnem sestanku.

Leta 1857 je bilo poleg občnega zbora še osem mesečnih zborov. Tudi na teh je velikokrat navzoč deželni namestnik Chorinsky. Posamezna predavanja so krajša ali daljša, večkrat pride do burne diskusije. Oddaljeni člani lahko pošljejo svoja predavanja tajniku društva, ki jih na sestanku prebere in objavi v društvenem glasilu, lahko pa so objavljena tudi drugod.

8.1.1857³⁶ je prof. Egger predaval o šolski drami v Celovcu glede na igralni program iz leta 1692, najden v ljubljanski biblioteki. Pokazal je razvoj šolskih dram od 15. stoletja dalje, prešel na analizo 1692. leta v Celovcu izvedene drame, ki je zajemala snov iz križarskih vojn in opozoril na bogastvo kmečkih iger na Koroškem, ki se pogosto navezujejo na šolske drame. S tem predavanjem je Egger posegel v koroško problematiko. Potem je E. H. Costa razpravljal o potrebi kritičnega pretresa v zgodovinskem raziskovanju in zgodovinopisju. Razlikuje dve vrsti kritike, in sicer "visoko" in "nizko". Zadnja se ne pogloblja v preiskave resničnosti, medtem ko se visoka kritika loteva vprašanja resničnosti posameznih dejstev. Costa omenja zasluge Nieburja za razvoj kritike, od novejših del, ki kritično obravnavajo starejšo zgodovino pa navaja Dunckerja (Geschichte der Altertums) in Schweglerja (Römische Geschichte). Nečasek je govoril o gimnaziji v času Ilirskih provinc, posebej o predpisu o pouku in disciplini iz 10.8.1810. Poudarja, da je dvorazredna gimnazija bila predstopnja za petrazredni licej v letih 1810-13. Gimnazije so bile v Ljubljani, Novem mestu, Kranju, Postojni in privatna v Idriji.

Na njih so učili zgodovino, geografijo, latinščino, francoščino; katekizem pa je učil vsak razrednik sam v svojem razredu. Od omenjenih predavanj je le Nečaskovo objavljeno v društvenem glasilu.³⁷

Metelko je govoril o ruskem učenjaku patru Maksimu, ki ga imenuje borca za slovansko slovnico v 16. stoletju.³⁸

Licejski skriptor Kosmač pa je z veliko simpatijo podal biografsko sklicico pred dvaindvajset leti umrlega Matije Čopa in jo tudi objavil.³⁹

5.2.1857⁴⁰ je prof. Metelko govoril o cirilskem pravopisu (ortografiji) in zelo hvalil cirilico, ker ima za vsak glas svoj znak in menil, da v nasprotju s tem Trubarjev pravopis ni popoln. Metelko poudarja, da so cirilico hvalili že Popović, Kopitar in tudi Čop se je podpisoval s cirilskim č.⁴¹

Nečasek je spet pripravil nekaj iz zgodovine gimnazije v francoski dobi na podlagi korespondence med ravnateljem gimnazije v Ljubljani in onimi v Novem mestu, Kranju, Postojni, ki kaže na velike težave, ki jih je prinesla nova organizacija šolstva. E. H. Costa je govoril o 1852. leta ustanovljenem germanskem muzeju v Nürnbergu, o namenu in ciljih ter pozval na podporo te ustanove s strani članov društva v denarju ali predmetih. Ta poziv je nekoliko nenavaden, vendar je morda povezan s Costovim članstvom v tem društvu.

Tajnik Costa je nato omenil še tri razprave, ki jih je društvo prejelo, in sicer Hicingerjevo o Mitrovi jami pri Črnomlju,⁴² Ilwolfovo o Prinzingervem pisanju starejše zgodovine avstrijskih ljudstev⁴³ in Trstenjakovo kritiko o Monetovih keltskih raziskavah.⁴⁴

2.4.1857⁴⁵ je tajnik Costa prebral zahvalno pismo častnega člana društva Habingerja, nato je sporočil, da je Jernej Lenček poslal za Mittheilungen bibliografijo 85 slovenskih tiskanih del, največ religiozne in slovnične vsebine iz let 1583-1820.⁴⁶

Ob tem je Dežman opozoril na Čopovo bibliografijo, ki se je nahajala v rokah bibliotekarja Kastelica in je vsebovala vse, kar se je slovenskega nahajalo v licejski knjižnici.⁴⁷ Sledil je poziv društva podeželskim duhovnikom, naj posnemajo Lenčka in na deželi raziskujejo, saj bodo tako rešili pred uničenjem marsikatero delo.

Tajnik je nato prebral razpravo dopisnega člana D. Trstenjaka o dveh besedah iz jezika starih Panoncev. Že v Novicah je Trstenjak dokazoval slovansko poreklo starih Panoncev in Norikov. Sedaj pa se je lotil etimologije besede Panonci, ki jo izvaja iz besede pannos, kar je bilo oblačilo z rokavi. Na ta način je Trstenjak razlagal še nekaj besed. V poročilu o mesečnem zboru je Costa ponatisnil celotno vsebino Trstenjakovega pisanja.⁴⁸ Prof. Egger je govoril o hvalnici (pridigi), ki jo je imel pater Abraham a Santa Clara o Kranjski in Kranjcih 30.8.1705 na Dunaju v avguštinski cerkvi, ohranjena pa je v licejski biblioteki v Ljubljani.⁴⁹ Društveni kustos Jelovšek je opisal edinstveni v ljubljanski stolnici ohranjen nagrobnik škofa Martina iz Pična (Pedena) iz leta 1456, ki je bil zadnji škof pred ustanovitvijo ljubljanske škofije.⁵⁰ Metelko je potem govoril o velikih uspehih slovanske filologije, zlasti o zaslugah Miklošiča, našteva vrsto njegovih del, poudari pa tudi zasluge Šafařika in Kopitarja za razvoj slovenske in slovanske filologije. Posebej te razprave Metelko ni objavil, imamo le njen povzetek z društvenega sestanka.

Maja 1857⁵¹ je na mesečnem sestanku E. H. Costa prebral sestavek P. Hicingerja o škofih iz Emone, kjer avtor dokazuje, da je Emona imela škofo že v 4. in 5. stoletju.⁵² Potem je Nečasek govoril o vzgoji akademskih novincev od starih Grkov dalje. H. Costa je predaval o pasijonski igri, ki je bila zadnjič uprizorjena 1730 v Kranju in je ohranjena v Reigersfeld-Busetovi zapuščini. Metelko je nadaljeval že na prejšnjem sestanku začeto temo o slovanski filologiji in še zlasti o Miklošiču. Trstenjakova razprava o napisu Laburo ex voto... je bila prebrana, potem pa tudi tiskana v Mittheilungen.⁵³ Ob koncu je še E. H. Costa podal kritiko statističnih tabel avstrijskega cesarstva. Delo je izšlo v Pragi. Costova kritika pa je bila objavljena v Blätter aus Krain.

Junija 1857⁵⁴ je E. H. Costa seznanil navzoče z nekaterimi pomembnejšimi darili, ki jih je društvo prejelo v zadnjem času, potem je prof. Melzer prebral predlog vikarja Hueberja iz Stare Oselice, naj bi v okviru društva ustanovili galerijo znamenitih mož

(mišljena je zbirka oljnih slik), sam Hueber je prispeval določeno vsoto v ta namen. Prisotni so se s predlogom strinjali. Nečasek je podal zgodovino ljubljanske gimnazije, ki jo je delil na tri obdobja: a) 1582-1595 (pred prihodom jezuitov), b) čas jezuitov (1596-1776), za to dobo omenja dnevnik jezuitov, ki mu je bil glavni vir, opiše pa tudi šolske drame, c) od 1773 dalje do sodobnosti. Teh predavanj Nečasek ni objavil v Mittheilungen, ampak v gimnazijskih Izvestjih 1859, 1860, 1861. Župnik Elze je potem podal opombe v zvezi s Costovo razpravo v 19. št. Blätter aus Krain, in sicer k statističnim tabelam, posebej h kranjski statistiki. Tu se že začenja čutiti nasprotovanje skupine okrog Elzeja E. H. Costi. Sam Costa v poročilu o tem sestanku, ki ga je napisal za Novice, te Elzejeve kritike sploh ne omenja.⁵⁵ Ob koncu junijskega sestanka je še prof. Metelko, sklicujoč se na Kopitarjev sestavek Wircklichkeit der Völker-Familien- und Ortsnamen für Geschichte und Sprachkunde, opozoril, kako so mnoga krajevna imena pri nas popolnoma napačno prevedena v nemščino, kar je potrdil tudi z nekaj primeri (npr. Sinja gorica v Schweinbüchl, Ježica v Igelsdorf, Mirna peč v Hönigstein).

2.7.1857⁵⁶ je najprej tajnik Costa podal več obvestil o darovanih predmetih, opozoril na delo vojnogeografskega inštituta na Dunaju - prikaz avstrijskega cesarstva avtorja Schebe na 20 listih. Henrik Costa pa je govoril o procesijah velikega petka v Ljubljani in opozoril na razlikovanje teh od pasijonskih iger. Prva taka procesija je bila v Ljubljani 1617, zadnja pa 1782. Procesije velikega petka so šle od kapucinskega samostana skozi Gosposko ulico preko Novega trga skozi Šuštersko ulico in Šušterski most k sv. Jakobu, potem pa nazaj do frančiškanov in do Špitalske ulice preko frančiškanskega mostu. Zaradi nekega škandala je škof Herberstein te procesije prepovedal. To predavanje ni posebej objavljeno, imamo le daljši povzetek v okviru poročila o tem mesečnem zboru.⁵⁷ Nečasek je nadaljeval z zgodovino gimnazije, in to na podlagi dnevnika iz let 1651-1653. Trstenjak je spet poslal razpravo, tokrat o bogu Jarmogiusu, ki je bila objavljena v Mittheilungen,⁵⁸ o tej temi pa je pisal tudi v Novicah. Po dveh urah so sestanek zaključili, tri predavanja so morali celo preložiti na prihodnjič.

3.9.1857⁵⁹ je tajnik opozoril na 2. zvezek 1. dela Monumenta Habsburgica (Dunaj 1855), ki jih je pripravljala Chmel in vsebujejo tudi akte in pisma, pomembne za Kranjsko. Kranjski je celo posvečeno posebno poglavje (str. 888-921), kjer najdemo med drugim doslej neznane listine iz državnega arhiva na Dunaju iz let 1473-1478. Tudi sicer pravi Costa, da je najti mnogo zanimivega v tej zbirki virov, in to tudi v drugih poglavjih. Potem je Costa govoril še o nemškem zgodovinarju Th. Mommsenu in pripravi na izdajo Corpus Inscriptionum latinarum (CIL). Mommsen, ki je bil v zvezi s tem svojim delom tudi na obisku v Ljubljani, je po Costovih besedah menda mimogrede ošvrknil svoje predhodnike na področju rimskih napisov, med drugim tudi sicer zaslužnega Richterja. Dalje izvemo, da bo stroške za izdajo CIL prevzela berlinska akademija in pruski kralj, urejen bo po geografskem sistemu in bo prvi najpopolnejši natis vseh na Kranjskem najdenih rimskih kamnov. Costa še pove, da je glede napisa Charito, o katerem šta se prepirala Trstenjak in Knabl, Mommsen, ki je gotovo prva avtoriteta na tem področju, na strani Knabla (gre za napis na Mitrovem spomeniku, o čemer so Mittheilungen že pisale).

Prof. Metelko je nato govoril o družbah za razširjanje sv. pisma, predvsem se je dotaknil vprašanja prevajanja sv. pisma in nekaterih drugih filoloških problemov. To predavanje ni bilo objavljeno. Rebič se je ponovno dotaknil Indo-Skitov in trdil, da so samo tam živeli pravi Slovani, kjer so bivali Skiti in da so glavni izrazi Indov v političnih, verskih in slovstvenih zadevah slovanskega izvora. Rebič je zaključil, da strokovnjaki že vedo, da so Slovani po Jordanesu, Prokopiju in Menandru iz skitsko-sarmatskega debla prispeli v evropske dežele v drugi polovici 6. stol. Proti temu so, kot poroča Costa, mnogi navzoči ugovarjali in posebno on sam je opozoril, da je preseljevanje vseh ljudstev, pripadajočih arijskemu in indoevropskemu deblu, torej Indov, Slovanov, Germanov, Grkov, Romanov, dokazano, zato so tudi njihovi jeziki bolj ali manj med seboj povezani, da pa prav zato ni dopustno indijske besede izpeljavati iz slovanskih korenov.

Ob koncu je sledilo še kratko predavanje kustosa Jelovška o neznani listini iz 1693, ki kaže na povezavo dveh znanih Kranjcev. Gre namreč za pogodbo med prednikom V. Vodnika in Valvasorjem glede nakupa hiše v Krškem.

Oktober 1857.⁶⁰ Nečasek je nadaljeval svoje precej dolgo poročilo o ljubljanski gimnaziji za leta 1654 - 1660. Prof. Metelko je govoril z veliko simpatijo o Slavinu Dobrovskega in opozoril, da Dobrovski omenja tudi prve slovenske pisce Trubarja, Dalmatina, Bohoriča, in njihove hrvaške sodelavce, Dalmato in Štefana Konzula, govori pa tudi o Hypolitu in njegovi slovenski slovnici v latinskem jeziku, tiskani 1715. Metelko navaja zgodbo, kako je Hypolit že leta 1711 prinesel svojo slovnico v tisk, tiskar pa mu je pokazal Bohoričevo slovnico, ki je Hypolit ni poznal. Menda je kmalu ugotovil, da je boljša od njegove, zato je svoj rokopis vzel nazaj in iz ohranjenega prvotnega Hypolitovega rokopisa v licejski knjižnici se vidi, da je potem sičnike in šumnike korigiral po Bohoriču, odpravil podvajanje konzunantov in uvedel še nekaj drugih izboljšav. Hypolitova slovnica je tako popravljena pomenila pravzaprav drugo izdajo Bohoriča. Metelko pove tudi, da Hypolit Bohoriča sploh ne navaja, to pa morda zato, ker je manjkal naslovni list pri tistem izvodu Bohoričeve slovnice, ali pa zato, ker je bil Bohorič protestant. Dalje izvemo še, da tudi Pohlin ne omenja obeh prejšnjih slovnice in svojo iz leta 1768 imenuje prvo kranjsko gramatiko. Ob koncu naglašaja Metelko pomen in vpliv Dobrovskega na Kopitarja in druge, hvali pa tudi Zoisa.⁶¹ Nato je tajnik prebral še dve Trstenjakovi razpravi, ki sta bili takoj objavljeni, in sicer o boginji Noreji in boginji Adsaluti.⁶²

5.11.1857⁶³ je mesečni zbor pričel Urbas, ki je pripravil vrsto predavanj z namenom, da bi podal kritičen pregled tega, kar je na področju geografije in topografije Kranjske doslej že narejeno. Poleg del jezuita Kircherja in Valvasorja je zlasti poudaril pomen Steinbergerjevega opisa Cerkniškega jezera. Celotna razprava naj bi bila natisnjena v Mittheilungen 1858, vendar se to ni zgodilo, prav tako nisem zasledila, da bi bila objavljena kje drugje.⁶⁴

Sledilo je predavanje H. Coste o nekem rimskem spomeniku v Ljubljani. Prof. Metelko je potem prebral prispevek, ki ga je poslal župnik Namre. To je bila nekakšna zgodovinsko-topografska monografija o Strugi in je bila še isto leto objavljena.⁶⁵ Metelko je na to navezal nekaj svojih filoloških razmišljanj. Ob koncu je spregovoril še dr. V. Klun, ki se je med povratkom iz Zadra ustavil v Ljubljani. Povedal je, da kranjsko historično društvo uživa v Nemčiji velik ugled in je naštel nekaj imen znanih mož, ki so se pohvalno izrazili o njem (dvorni svetnik Klemm iz Dresdena, prof. Prutz iz Halleja, prof. Biedermann iz Weimarja, Passavant iz Frankfurta, Rocholz in J. Grimm itd.). Za Rocholza Klun meni, da je velik poznavalec slovanskih jezikov, s katerim naj Historično društvo prav tako kot z Akademijo znanosti v Peterburgu stopi v stik.⁶⁶

3.12.1857⁶⁷ je Metelko nadaljeval svoja razmišljanja o Slavinu, Urbas pa svojo geografsko-topografsko študijo o Kranjski in je tokrat govoril o Gruberjevih pismih in o Haquetovi Oryctographii Carniolici. Društveni arhivar Germonig je precej obširno poročal o najdenem rokopisu med društvenimi papirji, ki sicer kratko, vendar zanimivo opisuje navzočnost cesarja Jožefa II v Ljubljani 20. in 21. marca 1784. Germonig je povedal, da tudi Schimmer v biografiji Jožefa II. to le bežno omenja, da pa niti Historično društvo niti licejska knjižnica nimata takratne Laibacher Zeitung. Od deželnega namestnika, ki se je za zadevo še posebno zanimal (velikokrat je osebno prisoten na mesečnih zborih), je dobil Germonig naročilo, naj se loti raziskav v stanovskem in gubernialnem arhivu. Najdeno poročilo omenja, da je cesar Jožef II. prišel v Ljubljano 20. marca 1784 ob 12⁴⁵ in se ustavil v gostilni Pri divjem možu. Potem je šel peš, spremljali so ga grof Kinski, general Wenkheim in baron Taufferer, ter je obiskal mestno bolnišnico, vojaško bolnico, uršulinke, vojaško sirotišnico. Od tu se je podal v gostilno na kosilo, kjer so mu izročili številne prošnje. Zvečer ob 18. pa je imel sprejem za vsakogar. Potem je, kakor izvemo iz nadaljnega pisanja, ob 19³⁰ obiskal grofa Alojza Auersperga. V nedeljo, 21. marca, pa se je zjutraj ob 8. uri odpeljal v stolnico, kjer ga je sprejel škof Herberstein. Po maši se je monarh

podal v frančiškansko cerkev, od tu pa k sv. Jakobu, potem preko novega mostu (Grabenbrücke des Grubers) k prof. Hacquetu, pri njem si je ogledal naravoslovni kabinet in sobo za anatomijo. Nato sta prišli na vrsto še kaznilnica in vojašnica. Spis še omenja, kaj je cesar podaril revežem in cerkvi. Popoldan ob 15. uri se je odpeljal proti Dunaju, množica prebivalcev ga je pozdravljala. Prenočil je v Krašnji (Kraxen), 22. marca je bil v Mariboru, 23. pa je prispel v Gradec.⁶⁸

Suplent prof. Mur je nato podal zanimiv sestavek o Wallensteinu in tridesetletni vojni sploh ter nekaterih slavnih možeh tega časa, kot so bili Richelieu in kralj Gustav Adolf.⁶⁹ Tajnik pa je ob koncu še sporočil, da je prof. Mommsen po vrnitvi iz Istre obljubil, da bo za Mittheilungen napisal članek o rimskem spomeniku v Straži pri Krškem. Tudi za leto 1857 moremo reči, da na mesečnih sestankih prevladuje literarnozgodovinska in filološka problematika (zlasti Metelko), po zaslugi Nečaska je še zmeraj veliko zgodovine šolstva, obravnavano je še vprašanje naselitve oziroma avtohtonosti Slovanov, nekaj je obravnavanj antike in antičnih spomenikov, pa vsebine posameznih najdenih dokumentov, poročil o novih knjigah ipd. Predvsem pa je treba ugotoviti, da se pojavljajo nova imena med predavatelji (Urbas, Germonig, Mur, Namre).

V letu 1858 so objavljena poročila o petih mesečnih sestankih, vendar jih je moralo biti več, kar sklepam iz poročila občnega zbora, kjer so našteje poleg tem obravnavanih na petih sestankih, še nekatere druge. Skupaj je bilo v tem letu prebranih okrog 25 večjih ali manjših predavanj. Zlasti v drugi polovici leta 1858 so poročila o mesečnih sestankih bolj redka, pa tudi število predavateljev upada. Med predavatelji se najbolj pogosto pojavljajo Jelovšek (štirikrat), Rebič in Hicinger (po trikrat), Metelko, Urbas, Nečasek (po dvakrat), E. H. Costa, Germonig idr.

7.1.1858⁷⁰ je ravnatelj Nečasek nadaljeval s svojo zgodovino ljubljanske gimnazije z izvlečki iz latinsko pisanega dnevnika iz let 1661-1670.⁷¹ Potem je prof. Metelko podal v zvezi s knjigo dr. Ginzla Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method (1857)

prispevek k zgodovini slovanske liturgije, pri čemer je posebej dokazoval, da je Metodova liturgija bolj blizu rimski cerkvi kakor grški.

Viljem Urbas je nadaljeval s svojim pregledom dosedanjih prizadevanj na področju topografije Kranjske. Tokrat je govoril o vrsti del iz 18. in prve polovice 19. stoletja in zaključil svoja razmišljanja z delom H. Coste iz leta 1848. Tudi to Urbasovo predavanje kot že tisto iz leta 1857 ni bilo objavljeno v Mittheilungen. Ta sestanek je zaključil suplent J. Mur s predavanjem o Wallensteinu.

Na naslednjem sestanku 4.2.1858⁷² je najprej tajnik E. H. Costa prebral poslano poročilo ing. Leinmüllerja o ruševinah pri Krškem, ki jih je ta označil kot starorimske grobove.⁷³

Nato je prebral dve notici, ki ju je poslal P. Hicinger. Prva govori o škofu Andreju s pridevkom Craniensis (ali Craynensis), ki naj bi bil poslanik pri cesarju Frideriku IV. Hicinger pa razlaga pridevek Craynensis iz t.i. Krajine v Zgornji Albaniji, kjer je bila v mestu Bar že stara škofija.⁷⁴

Druga Hicingerjeva notica pa se nanaša na nagrobnik vojvodinje Viride, hčere milanskega vojvode B. Viscontija, ki je leta 1425 pokopana v samostanski cerkvi v Stični. Metelko je potem prebral še sestavek o slovanski liturgiji v Primorju,⁷⁵ tajnik Costa pa je navzoče seznanil z darilom S. J. Heimanna z Dunaja.

4.3.1858⁷⁶ je na mesečnem sestanku V. Urbas nadaljeval ter zaključil svoje predavanje o dosedanjih delih geografske literature o Kranjski. Omenil je nekaj monografij in zbranih del, podrobno se je zadržal pri kartah in planih, ki jih je natančno opisal.

Tajnik Costa je v poročilu o tem sestanku zapisal, da bo Urbas s tem delom, ko bo objavljeno, pridobil podobne zasluge kot dr. Klun s svojo razpravo o zgodovinskem raziskovanju in zgodovino-pisju na Kranjskem.⁷⁷ Mislim pa, da Urbas tudi te svoje razprave ni objavil.

Kustos Jelovšek je podal zanimivo zgodovino o ljubljanskem škofij-skem patronatu in predmestni fari sv. Petra. Omenja različne

gradbene faze pri šentpetrski cerkvi, podaja pa tudi statistične podatke za leto 1702, ko je fara obsegala 69 krajev, 1663 hiš in 10.873 duš.⁷⁸ Prof. Konšek je prebral razpravo župnika Orožna o Mihaelu Tiffernusu, kjer je v nasprotju s splošnim mnenjem, da je ta znani protestant bil Kranjec (o tem piše tudi njegova biografija v Carnioli 1839, št. 13), Orožen postavil trditev, da je bil Štajerec doma iz Laškega (Tüffer), da si je nadel ime svojega kraja in da je njegov vzgojitelj bil Erasmus Stich, meščan iz Laškega in ne iz Devina.⁷⁹

Društveni arhivar Germonig je vzbudil splošno zanimanje s poročilom o dosedanji ureditvi društvenega arhiva,⁸⁰ nato je pa še tajnik poročal o ureditvi biblioteke. Od poslanih prispevkov je tajnik mogel prebrati samo dvoje, in sicer enega od dopisnega člana društva in sekretarja v ministrstvu na Dunaju dr. Fickerja, ki je poslal oceno dela kranjskega rojaka dr. J. Čižmana Die Unions-Verhandlungen zwischen der griechischen und römischen Kirche seit dem Anfange des 15. Jahrhunderts bis zum Concil von Ferrara. Ta ocena v Mittheilungen ni bila objavljena, je pa verjetno izšla v kakšni dunajski reviji.

Drugi sestavek je poslal Hicinger in je v njem spregovoril o doslej odkritih glagolskih rokopisih.⁸¹

To je bil zadnji sestanek, ki ga je vodil kot tajnik dr. E. H. Costa, potem je namreč zaradi vzrokov, ki jih omenjam v prejšnjih poglavjih, s tega mesta odstopil. Začasno je prevzel po Costovem odstopu tajniške posle E. Rebič, ki je tudi pisal poročila o naslednjih sestankih, obenem pa se je kot predavatelj zelo aktivno vključil v delo društva.

10.6.1858⁸² je Rebič na mesečnem sestanku sploh edini predavatelj. Predaval je o starejši zgodovini Kranjske in zajel tudi področja od Gorice do Trsta v času cesarja Avgusta.⁸³ Sploh je pod Rebičevim vodstvom spet velik poudarek na starejši zgodovini.

1.7.1858⁸⁴ je na mesečnem sestanku najprej kustos Jelovšek prikazal svoj prispevek k zgodovini ljubljanske deželne hiše (lontovž) na

Novem trgu v letih od 1467 do 1774 , ko je bila pregrajena.⁸⁵
Na tem sestanku je Rebič še prebral sestavek, ki ga je poslal na Kranjskem rojeni polkovnik A. Valenčič (vsebina ni navedena).
Rebič je sicer v poročilu zapisal "in dieser rühmlichen zweiten Monatsversammlung...", vendar se zdi, da je po Costovem odstopu bila vsebina sestankov precej osiromašena.

V naslednjih mesecih pa rednih poročil o mesečnih sestankih ne objavljajo več, vendar pa iz poročila o občnem zboru Historičnega društva za Kranjsko (občni zbor je bil 17.3.1859) lahko sklepamo, da je nekaj sestankov in predavanj še bilo. Omenjeno poročilo namreč navaja, da je Rebič v letu 1858 nadaljeval s predavanji o usodi Kranjske pod rimskimi cesarji, kar je tudi objavil.⁸⁶
Dalje je Rebič govoril še o bivališčih in dejavnosti Senonov v Italiji in današnji Kranjski⁸⁷ ter o žalostni usodi arhivov tedanjega časa.

Na enem od sestankov je predaval tudi tedanji suplent Radič o utrditvi Ljubljane na osnovi podatkov najdenih v nekem rokopisu dunajske dvorne biblioteke. Gimnazijski ravnatelj Nečasek pa je podal biografijo ljubljanskega gimnazijskega prefekta Inocenca Tauffererja.⁸⁸ Poleg že omenjenih predavanj je Jelovšek govoril še o zgodovini jezuitov tedanje šentjakobske farne cerkve⁸⁹ in o Hicingerjevi Zgodovini Novega mesta. Glasbeni učitelj Kamilo Mašek pa je predaval o slovenskih ljudskih običajih.

V letu 1859 se vloga mesečnih sestankov spet izboljšuje. V povprečju so na enem sestanku po tri predavanja, vendar pa sestanki še vedno niso redno vsak mesec, ampak jih je skupno bilo v tem letu šest. Nekaj je k temu gotovo pripomogla situacija ob vojni v Italiji, nekaj pa najbrž tudi menjava tajnika. Novoizvoljeni tajnik A.Dimitz je že marca 1859 objavil vabilo k sodelovanju tako pri društvenem glasilu (pozival je tudi druge člane društva, živeče zunaj Kranjske) kot pri mesečnih sestankih, ureditvi zbirk ipd. Takole je zapisal: Durch Dr. Klun's eifrige Bemühung wurden monatliche Versammlungen des Vereines in's Leben gerufen, welche

zur Anregung des Sinnes für vaterländische Geschichte durch Vorträge über allgemein interessante Stoffe dienen sollten. Sie haben längere Zeit hindurch lebhaft Theilnahme gefunden und es ist lebhaft zu wünschen, dass diese Theilnahme sich erneuere. Mögen patriotische Mitglieder diesem Zwecke ihre Mitwirkung zuwenden durch Spendung kleinerer Vorträge und Skizzen über allgemein interessante Stellen der vaterländischen Geschichte und möge diesen Versammlungen ein Zahlreicher Besuch werden, der dann gewiss nicht unbefriedigt bleiben wird."⁹⁰

Zanimivo je tudi dejstvo, da se krog predavateljev krči, tako da je v letu 1859 v glavnem omejen na šest ljudi. To so L. Germonig (šest predavanj), E. H. Costa (štiri predavanja), P. Radič (tri predavanja), Nečasek (dve predavanji), Dimitz (dve predavanji), Jelovšek (eno predavanje). E. H. Costa se je torej zelo hitro spet vključil v delo društva, prav tako je tudi med diskutanti večkrat H. Costa.

Prvi mesečni zbor je bil šele 7.4.1859.⁹¹ Na njem je najprej govoril Nečasek o obisku cesarja Jožefa II. pri kranjskem stanovskem odboru 20.4.1787, ko so govorili o ponovni vzpostavitvi filozofskega študija v Ljubljani. Ta zanimivi prispevek so Mittheilungen objavile že v aprilski številki.⁹² Drugi je govoril P. Radič o zaroki nadvojvode Ferdinanda II. z Marijo Ano Bavarsko leta 1600.⁹³ Nato je E. H. Costa (sedaj prvič po svojem odstopu s tajniškega mesta) govoril o ureditvi moravskega arhiva, ki naj bi bil nekakšen zgled za ureditev kranjskega deželnega arhiva. O tem je razpravljajal tudi že občni zbor društva 17.3.1859. Costa je opozoril, da je kot rezultat večletnega uspešnega arhivskega dela na Moravskem bil izdan Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae in še nekaj drugih zbirk virov, pa tudi Zgodovina Moravske izpod peresa dr. Bede Dudika, tedaj že tudi častnega člana Historičnega društva za Kranjsko. Uspehi moravskih zgodovinarjev in arhivarjev se torej ponovno dajejo za zgled kranjskemu društvu. Meseca maja je sestanek izostal zaradi vojne v Italiji.

9.6.1859⁹⁴ je Nečasek predaval o temi Errichtung eines Studienconsesses am Laibacher Lyceum, E. H. Costa pa o zgodovini stanovstva na Kranjskem.⁹⁵ Kot zadnji je nastopil L. Germonig s predavanjem o italijanskih karbonarjih in ljubljanskem kongresu 1821. To zanimivo predavanje pa žal ni bilo objavljeno.

7.7.1859⁹⁶ je govoril P. Radič o Juriju Lenkoviću, deželnem glavarju Kranjske in generalu hrvatske vojne krajine, ki je umrl 1601. leta.⁹⁷ Kustos Jelovšek je podal historiat cerkve sv. Florjana v Ljubljani, ob koncu je še L. Germonig spregovoril o pesnitvi A. Grüna Nachruf an Prešeren v Vodnikovem spomeniku. Potem v naslednjih dveh mesecih t.j. v avgustu in septembru ni bilo mesečnih sestankov, kar je Dimitz pojasnil z dejstvom, da so bile šolske počitnice in še vojna.

6.10.1859⁹⁸ je pričel sestanek tajnik A. Dimitz s predavanjem o italijanski korespondenci ljubljanskega škofa Otta Fridricha grofa v. Pucheima (1641-1664), najdeni v društvenem arhivu.⁹⁹ Drugo predavanje je imel L. Germonig, in sicer o letu 1797 na Kranjskem (čas prve francoske invazije na Kranjsko), tudi tega žal ni objavil v Mittheilungen. Kot tretji predavatelj je nastopil E. H. Costa, ki je spregovoril o brošuri Josefa Lehmanns Deutschland, Oesterreich und Italien, Erinnerungblätter an die in September 1858 in Triest stattgefundene Conferenz der deutschen Eisenbahne-Verwaltungen (Leizig 1859). V omenjenem delu se avtor dotika tudi Kranjske, vendar je pri tem zagrešil nekaj napak in prav na te opozarja Costa, ki med drugim pravi: "So hat L. von den wahren sprachlichen und nationalen Verhältnissen keine Ahnung und die einzige richtige Bemerkung betrifft die "Novice", deren nachhaltiger Einfluss auf die Volksbildung hervorgehoben wird. Ebenso irrthümlich sind einige Angaben in Betreff der Gottschewerer (eine unglücklichere Wortbildung lässt sich nicht leicht denken) u.dgl., sowie auch Gottschée kaum unter die "in der Nähe von Laibach liegenden Orte" gezählt werden kann."¹⁰⁰ Zlasti E. H. Costa je ves čas budno sledil razni literaturi, ki je izhajala v monarhiji pa tudi zunaj nje, o tem je pogosto poročal in opozarjal na razne pomanjkljivosti.

3.11.1859¹⁰¹ je na mesečnem sestanku govoril P. Radič, in sicer ob stoletnici Schillerjevega rojstva.¹⁰² Potem ko je na kratko spregovoril o Schillerju in poudaril, da njegov vpliv na slovensko literaturo ni tako majhen, je spregovoril o prevajanju Schillerjevih in še nekaterih drugih del v slovenščino. Omenjal je predvsem zasluge Koseskega, ki je prevedel Devico Orleansko in več Schillerjevih pesmi, ki so jih objavljale Novice, dalje omenja Cegnarjev prevod Shillerjeve Marije Stuart. Potem pa našteva še nekatera druga znamenita dela nemške literature, ki so tudi že prevedena v slovenščino, npr. Goethejevo Ifigenija na Tavridi, ki jo je za "Slovenijo" prevedel Valjavec, L. Toman pa naj bi prevajal Fausta. Dalje opozarja na Malavašičeve prevode, posebej se ustavi ob Prešernovem prevodu Burgerjeve Lenore in ob tem poda tudi življenjepisne podatke o Prešernu. Hvali Prešerna kot pesnika, zlasti njegov Krst pri Savici, Poezije in še posebej njegove sonete, omenja tudi njegove nemške pesmi. Skratka za Prešerna pravi... "v njem srečujemo pravega pesniškega genija."

Poleg prevodov iz nemščine omenja Radič še prevode iz angleščine (Byrona je prevajal Jeriša), francoščine (tu omenja Beaumarchaisove komedije oziroma Linhartovega Maticčka), ustavi se tudi pri prevodih iz slovanskih jezikov in na prvem mestu omenja Levstikov prevod Kraljedvorskega rokopisa (1856). Potem navaja še nekatere druge poskuse prevodov iz del Deržavina, Mickiewicza, iz ljudskega pesništva Srbov in Rusov (Kobe, Cigale, Cegnar).

Nato je H. Costa dopolnil celotno sliko Schillerjevega vpliva na našo literaturo z mislijo, da je študirajočo mladino ljubljanske gimnazije s Schillerjem seznanjal predvsem prof. F. X. Richter, ki je posebej predaval o trilogiji Wallenstein in o trideset-letni vojni, čemur je po Costovem mnenju sledil pravi Schillerjev kult. Poleg tega se je Costa ponovno dotaknil vprašanja procesij na veliki petek v 18. stoletju, o čemer je govoril in pisal že leta 1857. Sledil je razgovor o prispevku J. Zahna o privilegijski knjigi mesta Loke, ki je bil objavljen v Mittheilungen.¹⁰³ - o tem je poročal E. H. Costa. Kot zadnji predavatelj je nastopil še L. Germonig in podal sliko o zadržanju kranjskih stanov nasproti reformacijski cerkvi. Orisal je zgodovinski pregled o pripravi in začetkih

delovanja stanov, opozoril na nekatere izstopajoče podrobnosti protestantskega gibanja na Kranjskem, na podporo, ki jo je to gibanje imelo v deželi, prizadevanja za utrditev reformacije in P. Trubarja, vpliv turških vpadov na versko zaščito in končno izpeljavo protireformacije pod vodstvom T. Hrena. Predavanje je bilo gotovo zelo zanimivo, žal pa kot že prej omenjena Germonikova predavanja tudi to ni bilo objavljeno.

1.12.1859¹⁰⁴ sta na mesečnem sestanku nastopila le dva predavatelja. Dimitz je imel predavanje o tridesetletni vojni, zlasti o bitki pri Leipzigu 1642. leta. Tega predavanja ni posebej objavil, je pa v tajniškem poročilu o tem mesečnem sestanku precej na dolgo poročal o tej temi, ki je sicer bila dokaj priljubljena tudi v drugih avstrijskih revijah. Dimitz se je te teme lotil, ker je imel na razpolago pisane vire na levem krilu poveljujočega H. Ch. grofa v. Pucheima. Nato je Germonig govoril o nalogah zgodovinske komisije v Münchnu in o vlogi deželnih društev. H koncu je E. H. Costa samo še opozoril na pravkar izdano delo Schillerbuch, ki jo je pripravil kranjski rojak dr. Constantin Wurzbach.

5.1.1860¹⁰⁵ je kustos Jelovšek predstavil obsežni 449 folio strani obsegajoči historični atlas dr. Carla Hopla, ki je izšel v Gothi leta 1858. Jelovšek je opozoril, da je v tem delu veliko rodovnikov ter vrstnih redov škofov, opatov idr. Na nekatere od teh seznamov, ki so pomembni tudi za slovensko zgodovino, je še posebej opozoril, npr. na seznam freisinških škofov, štajerskih mejnih grofov in vojvod, na koroške vojvode, na celjske in goriške grofe, goriške nadškofe, briksenške škofe, tržaške škofe itd. Za posamezne osebe, pomembne za našo zgodovino, je Jelovšek dodal nekaj podatkov, zlasti glede posesti. Ob koncu je Jelovšek zapisal, da ob sicer temeljito opravljenem delu pogreša krajše biografske podatke za najbolj pomembne osebe.¹⁰⁶ Naslednji predavatelj na tem sestanku je bil Dimitz, ki je na podlagi starih kronik in novejših zgodovinskih raziskav, predvsem Hammerjeve Geschichte des osmanischen Reiches podal pregled turških vpadov na Kranjsko v 15. stoletju.

Ker tega prispevka ni posebej objavil, je v poročilu o mesečnem sestanku povzel vsebino svojega predavanja. Med drugim omenja napad na Metliko 1408, na Radgono 1418, na Novo mesto 1429, še zlasti pa se ustavi pri turških vpadih v sedemdesetih letih 15. stoletja, ko so napadli stiški samostan, prodrli do Ljubljane in še naprej na Koroško, govori tudi o obrambi in navaja število vojakov.¹⁰⁷

Ob tem predavanju je E. H. Costa opozoril na Ilwolfovo razpravo o turških vpadih na Štajersko, ki jo je objavil v glasilu štajerskega društva.¹⁰⁸

Ob koncu je gimnazijski ravnatelj Nečasek opozoril na letake, ki jih je našel pri študiju zgodovine ljubljanske gimnazije in so iz biblioteke avguštinskega samostana iz 17. in 18. stoletja. Med njimi jih je več, ki se nanašajo na igre jezuitskega kolegija v Ljubljani in v Gradcu. Med tem gradivom pa so bili tudi sezname učencev, cen ipd.

9.2.1860¹⁰⁹ je tajnik Dimitz glede na pozornost, ki jo je namenil zadnji občni zbor vprašanju ureditve deželnega arhiva, prikazal kakšna predela za uresničitev te ideje so na razpolago. V ta namen je prisotne seznanil z rezultati raziskovanja nekaterih arhivov na Kranjskem. Dimitz meni, da je nekaj dela opravil že Fr. v. Hermannstahl leta 1845, ko je raziskoval arhive gradov Turjak, Šrajbarski Turn, Rakovnik, dalje kostanjeviški arhiv in arhiv mesta in kapucinskega samostana v Krškem.¹¹⁰ Kot drugi je na tem sestanku govoril E. H. Costa o dopolnilu k Vavasorjevi Topografiji Kranjske. V biblioteki umrlega V. Schildenfelda je bil med drugim ohranjen rokopis, ki je imel na 127 paginiranih straneh tekst, na 50 nepaganiranih pa nalepljene slike. Vsebina tega rokopisa naj bi bila dopolnilo k XI. knjigi Valvasorjeve Slave.¹¹¹ Izvemo tudi, da je po tem predavanju muzejski kustos Dežman izročil E. H. Costi fascikel iz zapuščine prof. Richterja, ki jo je hranil muzej. Tu je Costa našel še en dodatek in nadaljevanje omenjenega rokopisa. Sestavljalec obeh rokopisov sicer ni nikjer omenjen, vendar je že H. Costa domneval, da bi bil to lahko Franc Anton Breckerfeld,¹¹² lastnik Starega gradu

(Altenburg) pri Otočcu, s to domnevo se je strinjal tudi Dežman.

3.5.1860¹¹³ je najprej tajnik opozoril na različna darila, ki jih je društvo prejelo, posebej na darilo Heimanna z Dunaja. E. H. Costa pa je komentiral popotno skico iz Lombardije in Benečije Adolfa Senonerja (izšlo v Moskvi 1860). A. Senoner je bil namreč v stalni povezavi s prirodoslovnim društvom v Moskvi, ki je v svojem glasilu objavilo pisma A. Senonerja sekretarju ruskega cesarskega državnega sveta dr. Renardu. Tako je nastalo 70 strani obsegajoče delo, katerega separaten odtis je prejel Costa. Costa je opozoril zlasti na nekatere zasebne zbirke v severni Italiji, ki jih Senoner navede, predvsem pa je komentiral tisti del razprave, ki se nanaša na Kranjsko. Opozoril je na pisanje o južni železnici, za katero je Senoner napisal, da je bila zgrajena neprimerno in z velikimi stroški. Zelo pa je hvalil zanimanje za naravoslovje v Ljubljani, kjer je obiskal F. Schmidta in si ogledal njegove bogate zbirke žuželk in jamskih živali. Senoner omenja dalje tudi deželni muzej, K. Dežmana in njegove zasluge za raziskovanje deželne favne in flore, omenja tudi razne zbirke kot Zoisovo, Hladnikovo ipd.¹¹⁴ Ob koncu tega sestanka je še H. Costa spregovoril o novem spomeniku v Ljubljani, ki je posvečen Radeckemu.¹¹⁵

14.6.1860¹¹⁶ je Jelovšek predaval o Ljubljani med julijem 1815 in koncem leta 1818. Pravzaprav je podal vsebino dnevnika nekega Ljubljančana - gospoda S. (ta dnevnik je pisan za čas od 1797 do 1818, iz njega so črpali že Legat in drugi, ko so pisali o Francozih na Kranjskem). Med drugim so tu podatki o ljubljanski gimnaziji in njenih učiteljih, razni statistični podatki, opisan je nastop škofa Gruberja, zabeležena smrt nekaterih znamenitih Kranjcev, omenjena postavitve novega guvernerja itd.¹¹⁷

E. H. Costa je nato predstavil Klunovo knjigo Handelsgeographie, ki je izšla 1860, in vodnik Dzimskega: Laibach und seine Umgebungen, prav tako izšlo 1860. R. Schrei, ki se je sedaj prvič pojavil kot predavatelj, je govoril o samostanih klarisinj na Kranjskem zlasti v Ljubljani.¹¹⁸ Potem je učitelj jezikov Teubel

predložil zboru različna darila, med drugim nekaj brošur, med katerimi je popoln imenski seznam članov vseh avstrijskih jezuitskih kolegijev v letu 1773, kjer najdemo mnoga znana imena, kot so Rieger, Gruber, Hohenwart, Taufferer itd. Član Historičnega društva za Kranjsko Cantoni je predal društvu delo o najbolj znanih vrtovih Evrope v 18. stoletju, kar je bila pomembna pridobitev za knjižnico.

5.7.1860¹¹⁹ je gimnazijski ravnatelj Nečasek prebral zanimiv prispevek h kulturni zgodovini Kranjske, ki je nastal leta 1792 in ga je napisal tedanji bibliotekar ljubljanske študijske knjižnice Fr. Wilde. Prispevek ima naslov Hauptabelle über den Zustand der Unterrichts-anstalten im Herzogthum Krain in so ga Mittheilungen tudi objavile.¹²⁰

Potem je H. Costa predaval o razvoju uprave na Kranjskem in v sosednjih deželah od leta 1522 do 1853, kar je objavil v dunajskem listu Wanderer,¹²¹ v Mittheilungen pa je le povzetek tega članka.¹²²

H. Costa je opozoril tudi na štiristo-letnico ustanovitve ljubljanske škofije, ki bo decembra 1861. Potem je P. Radič spregovoril o dveh cesarskih listinah iz 11. stoletja, ki se nanašata na Bled (gre za listini iz leta 1004 in 1040, ko so briksenški škofje prejeli Bled in okolico).

4.9.1860¹²³ je E. H. Costa predstavil delo Bede Dudika o zgodovini Moravske. Poudaril je, da Dudik pretresa vprašanje, od kod in kdaj so prišli Slovani v Evropo. Costa omenja, da se Dudiku ne zdi nemogoče, da bi Slovani bili avtohtoni na tem ozemlju oziroma da so prišli že v 4. in 5. stoletju pred n. št. v Evropo. Dalje opozarja Costa na poglavja o temeljih slovanske državnosti, o pokristjanjevanju v času Cirila in Metoda, omenja kneze Rastislava, Svetopolka in Mojmirja ter nenaden konec moravsko-panonske države leta 906. Costa zaključuje svoj prikaz z vprašanje, kdaj bo dobila Kranjska svojega historiografa in izraža željo, da bi se to kmalu zgodilo, predno bo prepozno.¹²⁴

Tajnik Dimitz je potem prebral iz svojega dnevnika, kaj vse je ob pomoči društvenih poverjenikov videl na svojih potovanjih po deželi.

Zlasti hvali prizadevanja dekana Grašiča iz Bistrice na Notranjskem. Od njega je prejel nekaj novcev za društveno zbirko, si ogledal izkopavanja v Dornberku itd. Precej se je Dimitz razpisal o Loki in obžaloval, da so mnoge listine bile uničene s prodajo Terpinčevi tovarni papirja. Kljub temu pravi, da je društvo prejelo precej novih listin in da bo zato katalog listin izpopolnjen, sestavljen pa bo tudi osebni in stvarni register vsega gradiva, da bo tako skupaj z gradivom, ki je v muzejski zbirki, lahko služilo bodočim zgodovinopiscem Kranjske. Dimitz je opisal še nekatera arheološka izkopavanja zadnjega časa, predvsem tista na področju trebanjskega okraja in pri Moravčah. Ob koncu Dimitzevega poročila, ki je vzbudilo veliko zanimanje, se je oglasil še muzejski kustos Dežman in omenil, da je neki pastir v Kamniških Alpah najdeno zlato fibulo prodal za 200 ft na Dunaj. Dežman pravi, da se tako za deželo najdragocenejše stvari izgublajo in da bi oblasti v deželi mogle vplivati na to, da se te dragocenosti ohranijo v deželi.

8.11.1860¹²⁵ je pričel mesečni zbor društveni kustos A. Jelovšek s predavanjem o postavitvi tedanjih šolskih stavb in o vpeljavi učnih zavodov (Lehranstalten) v Ljubljani. To predavanje ni posebej objavljeno, je pa precej podrobno povzeto v rubriki o mesečnih sestankih. Zdi se mi, da je ostalo precej neopaženo, saj ga današnji raziskovalci ne navajajo, čeprav prinaša mnogo zanimivega iz zgodovine šolstva. Jelovšek podaja ves historiat v zvezi s prenovo licejske stavbe, nekdanjega frančiškanskega samostana, za šolske namene. Podrobno navaja Linhartov predlog z dne 14. julija 1786 na notranjeavstrijski gubernij, ki je bil v celoti sprejet in so se prenovitvena dela pričela januarja 1788 in trajala do septembra 1790. Normalka se je brez problemov preselila tja, medtem ko so preselitvi gimnazije nasprotovali nekateri profesorji, med njimi Inocenc Taufferer, ki so poslali 5. decembra 1789 na dvorno študijsko komisijo ugovor s predlogom, naj bi gimnazija ostala v starem šolskem poslopju jezuitov pri šentjakobski cerkvi, kar pa ni bilo sprejeto. V Ljubljani obstoječi filozofski študij je bil 1785 ukinjen. Jelovšek omenja razne prošnje in predloge, dokler ni bil aprila 1788 ta študij spet dovoljen.

Dalje omenja, da je s cesarskim dekretom 10. junija 1791 bil uveden teološki študij v Ljubljani za vzgojo duhovniškega naraščaja s Kranjske, Istre, Benečije, Goriške in Trsta. Našteva imenovanja profesorjev za posamezne predmete, njihove plače in nazive (v glavnem so dobili naziv lektor, dokler niso imeli doktorata). Na čelu te teološke fakultete je bil T. F. Pogačnik. Tako so se decembra 1791 pričela predavanja iz teologije.

Jelovšek je vsekakor zbral zelo zanimive podatke iz arhivskega gradiva in ustnih virov, žal pa natančno ne navaja, od kod jih je črpal, kar je sploh velika slabost tedanjega zgodovinopisja. Res je pa tudi, da so arhivi tedaj še sorazmerno slabo urejeni in citiranje virov niti ni možno. Nato je tajnik Dimitz predstavil novo delo P. Hicingerja *Das Quecksilber Bergwerk Idria*. Spregovoril je še o Krasu (Carsia), in to po objavah v *Laibacher Zeitung* in *Triester Zeitung*, po podatkih starih antičnih piscev in srednjeveških virih ter poudaril naravno povezavo Krasa in Trsta s Kranjsko. Ob koncu je E. H. Costa opozoril na nekaj literarnih novosti in na zbirko centralnega arhiva za zakonodajo, upravo in statistiko na Dunaju, ki da ima marsikaj uporabnega tudi za našo zgodovino.

6.12.1860¹²⁶ je tajnik Dimitz prebral dve pismi Dobrovskega Valentinu Vodniku iz let 1806 in 1808. Pismi sta se nahajali v muzeju in sta po vsebini bili zelo zanimivi, zato ju je Dimitz v naslednjem letniku *Mittheilungen* tudi objavil.¹²⁷ Dimitz je predstavil tudi dvanajst Kopitarjevih pisem iz let 1809 do 1813, ki so bila pisana delno v slovenščini, delno v latinskem jeziku. Ugotovil je, da dajejo ta pisma živo sliko tedanjega duhovnega gibanja med Slovenci, od katerih so nekateri študirali na Dunaju in pri tem prihajali v stike zlasti s Srbi in Črnogorci. E. H. Costa, ki je na enem od prejšnjih sestankov predstavil Zgodovino Moravske, je sedaj spet opozoril na podobnost razvoja Kranjske in Moravske ter menil, da bi Kranjcem na področju zgodovinopisja morala Moravska biti za zgled. Hvalil je delavnost moravskega stanovskega odbora in zgodovinsko-statistične sekcije Moravsko-šlezijske družbe in nekaterih posameznikov. Za konkretno predstavitev pa je izbral II. del 7.

knjige Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (1854). Nato je predstavil še delo založnika Edvarda Hölzla iz Olomouca o kronovinah avstrijske monarhije in njihovih geografskih razmerah. Pri tem delu je sodelovalo več avtorjev. V prvi knjigi sta zajeti Moravska in Šlezija, druga knjiga pa naj bi zajela Češko in južnoslovanske dežele (Kranjsko, Istro, Hrvatsko, Slavonijo, Dalmacijo).

Če poskušam ob koncu podati sodbo o društvenih sestankih leta 1860, lahko ugotovim, da je sestankov bilo skupno osem, na njih pa so nastopili povprečno po trije predavatelji. Krog predavateljev se je ožil, v glavnem predavajo E. H. Costa (sedemkrat), A. Dimitz (petkrat), Jelovšek (trikrat), po dve predavanji sta imela Nečas in H. Costa, po eno pa Radič, Schrei in Teubel. Vse manj je pravih predavanj, vse bolj se uveljavljajo poročila o literarnih dosežkih na področju zgodovine in geografije. Videti je precejšnje zanimanje za slovansko problematiko (pisma Dobrovski - Vodnik), za zgodovino šolstva, problem arhivov, turških vpadov ipd.

3.1.1861¹²⁸ se je sestanek pričel s spominskim govorom ob smrti dolgoletnega sodelavca Historičnega društva za Kranjsko in pisca več filološko-zgodovinskih razprav prof. Franca Metelka. O njem je govoril gimnazijski ravnatelj Nečasek, ki je ob tej priložnosti poudaril velike Metelkove zasluge v času štiridesetletnega učiteljevanja, še zlasti ga je hvalil kot strokovnjaka za slovenski jezik, ki je poznal tudi vseh deset slovanskih dialektov, poleg tega pa še latinščino, grščino, italijanščino, nemščino, francoščino, hebrejščino. Pohvalil pa je tudi Metelkovo človeško dobroto, saj je bil znan kot podpornik revnih dijakov.

Tajnik Dimitz je govoril o pismih J. N. Primica, prvega profesorja za slovenski jezik na liceju v Gradcu. Dimitz je podal izvlečke iz šestnajstih pisem, ki jih je hranil deželni muzej v Ljubljani.

To so Primčeva pisma Vodniku iz let 1808 do 1813, nekatera so pisana v slovenščini, druga v nemščini. Vsebujejo mnogo zanimivega literarnozgodovinskega in jezikoslovnega gradiva. Predvsem pa se v njih Primic obrača na Vodnika s prošnjo za slovenske knjige, da bi v Gradcu lažje študirali slovenščino. Dimitz omenja, da je prvo pismo iz leta 1808 poskus pisemskega pisanja v slovenščini. V pismih med drugim Primic izraža željo, da bi Vodnik in Kopitar mogla prevesti komandni jezik brambovcev v slovenščino. V pismu 13. maja 1810 omenja, da je zbral v Gradcu okrog sebe petnast teologov za slovnične študije slovenskega jezika. Zbirali se bodo trikrat tedensko in predelovali Kopitarjevo slovnico ter se vadili v prevajanju. Primic piše: "Ta srečni začetek je vzpodbujal v mladih ognjevitih glavah že misel ene Academie des inscriptions slavonnes in je pokazal njihovim duhovnim očem novega Svatopluka, ki je hlapčevstvo svojega ljudstva zlomil". Izvemo tudi, da je Primic prosil Vodnika za nasvet glede svojega študijskega načrta in še za več slovenskih priročnikov ter obžaloval, da teh na Štajerskem primanjkuje. V pismu z dne 28. junija 1810 sporoča, da od 13. maja 1810 dalje obstaja v Gradcu slovensko društvo, da so že nekaj stvari prevedli in da imajo v načrtu ustanovitev stolice za slovenski jezik (kar je bilo potem 1812 uresničeno). V glavnem pa prevladuje v pismih filološka tematika, in sicer primerjave med kranjskim in štajerskim narečjem slovenskega jezika.

Na mesečnem sestanku prisotni gimnazijski profesor in dober poznavalec štajerskega narečja Macun je pohvalil Primčeva prizadevanja. Tudi sicer omenja Dimitz, da se je razvila živahna debata navdušenih rodoljubov.

7.2.1861¹²⁹ je Dimitz nadaljeval z isto tematiko. Med drugim izvemo, da je Primic zagovarjal čisti slovenski jezik in ne gorenjski dialekt, da se je trudil za slovenski slovar, da je bil občudovalec Herderjevih spisov ipd.

Dejstvo, da sta kar dva sestanka obravnavala Primčeva pisma, kaže na veliko zanimanje za prizadevanja tega prezgodaj izčrpanega slovenista, obenem pa tudi zanimanje za slovenski jezik sploh.

7.3.1861¹³⁰ je na mesečnem sestanku H. Costa kot se mi zdi, prvičkrat imel nekakšen politični govor, in sicer o razmerah na Kranjskem. Po vsej verjetnosti je ta njegov govor v zvezi s sprejetjem februarskega patenta. Costa predlaga, kaj naj bi bodoči deželni zbori razpravljali, predlaga ponovno vzpostavitev meja vojvodine, kot je po zgodovinskem pravu že stoletja obstajala in kot jo on sam (H. Costa) v Freihafen von Triest l. 1849 in pred kratkim Hicinger v Laibacher Zeitung predstavil. Costa je govoril še o davkih, šolah ipd.

Na istem sestanku so sporočili še nekaj novosti s področja arheologije. Tako so prebrali Leinmüllerjevo pismo o izkopavanjih pri Krškem, medtem ko je kustos deželnega muzeja Dežman govoril o zbirki grobnih svetilk, ki jih hrani muzej. Govorili so tudi o prepisih dveh kranjskih listin iz 15. stoletja, ki bi jih naj za društveni arhiv opravil učitelj na normalki Praprotnik (ta je društvu tudi podaril svoje pesmi).

Naslednji mesečni sestanek je bil šele 1.8.1861.¹³¹ Zakaj taka zamuda, ni nikjer pojasnjeno, vendar menim, da je primanjkovalo predavateljev, saj je zadnje čase v glavnem predaval le Dimitz. Tudi sedaj je Dimitz obširno govoril o vsebini gimnazijskih izvestij¹³² oziroma o tistem delu, ki prinaša razprave.

Najprej je poslušalcem na kratko predstavil Nečaskov članek o zgodovini ljubljanske gimnazije v letih 1774-1792. Opozoril je na Nečaskovo ugotovitev, da pomeni ukinitvev jezuitskega kolegija pravo prelomnico v razvoju šolstva, čeprav so nekdani jezuiti še dalj časa učili na gimnaziji. Med drugimi omenja I. Tauffererja. Dalje navaja ukinitvev in ponovno vzpostavitev filozofskega študija v Ljubljani (o tem so govorili že na enem od prejšnjih sestankov). Precej več prostora in časa je Dimitz posvetil dvema slovensko pisanima Marnovima člankoma v gimnazijskih izvestjih in sicer Slovnice slovenskega jezika (1861) in Slovenskega cerkvenega jezika pravo ime, prvotna domovina in razmere proti sedanjim slovanskim jezikom (1860). Gimnazijski katehet Josip Marn je bil namreč Metelkov učenec in se je ukvarjal s slovanskim jezikoslovjem, študiral Šafařika, Miklošiča, Kopitarja in druge, vendar ga med člani Historičnega društva ni najti. Dimitz se v svojem povzetku Marnovega članka ne zadržuje dosti pri samih slovnica, omenja le Bohoričevo slovnico in pravi, da kot je reformacija v svoji domovini na novo oživila (nemški) jezik, tako je vzbudila in dvignila slovenstvo (Slovenenthum) tudi pri nas. Veliko bolj zanimiv se zdi Dimitzu drugi del Marnove razprave, ki govori o slovenskem in slovanskem knjižnem jeziku in pisavi. Marn je namreč zapisal: "Mnogi tožijo, da Slovani nimamo svojega knjižnega jezika. Meni se pa zdi, a) da je prav, da ga nimamo, in b) da ga že imamo". To kar omenja Marn pod b), naj bi bil staroslovanski knjižni jezik, ki je nastal v času Cirila in Metoda: "Ta se sicer več nikjer ne govori, ga pa poznajo vsi učeni Slovani in se predava na vseh boljših učiliščih po Slovanskem."¹³³ Sicer pa Marn meni, da se slovanska narečja ne smejo spojit v en knjižni jezik. Dimitz navaja tudi naslednje Marnove ugotovitve: od leta 1550¹³⁴ se je slovenski jezik dvignil v knjižni jezik in obvladuje dovolj obsežno področje; razen v pravi Sloveniji najdemo Slovence še v zahodni Ogrski (misli na Železno županijo in županijo Zala) in še v treh županijah (varaždinski, zagrebški in križevski) in že Kopitar pravi, da so prebivalce teh šele po mohački bitki 1526 prištevali k Hrvatom, Trubar jih je menda imenoval Spodnje Vinde, Habdelič v 17. stol. pa Hrvat-Sloveni. Slovenščina se ni stopila s hrvaščino in se še ne bo, pač

pa sta si zelo blizu hrvaščina in srbščina, edina ovira za spojitve je cirilica. Zaradi latinice ostajajo Hrvati v zvezi z omiko zahodnih dežel. Toda Srbi ne morejo opustiti svoje pisave, ker je v njej več črk za oznake glasov. Marn meni, da smo Slovenci po jeziku bližji ogrskim Slovincem in Slovakom, opozarja pa, da se moramo varovati predvsem vplivov grških in latinskih besed. Nadalje je Dimitz iz Marnovega prispevka povzel še naslednje misli: Slovenščina mora biti ohranjena, ne sme izginiti v valu drugih narečij, že zato ne, ker je prava hči staroslovenščine. Slovanski vzajmenosti ni nasproten in trdi, da Slovani že imajo svoj knjižni jezik, to pa je staroslovanščina, ki ima tudi svojo pisavo cirilico. Če bi se kateri od živečih jezikov, pravi Marn, povzpел v knjižni jezik vseh Slovanov, bi moral prevzeti kot pisavo cirilico, ki je slovanski črkopis in ima za vse glasove ustrezne črke, česar latinica nima, poleg tega jo piše večina Slovanov (Bolgari, Srbi, Rusi, Rusini). Ob koncu je Dimitz povzel Marnove misli takole: "Die Cyrilica und Glagolica ist den Gelehrten geläufig, wird geschriben und in den Schulen gelehrt. Darin liegt also die wahre slavische Wechselseitigkeit (die vzajmenost Kolar's), dass wir Altslovenisch lernen, darneben unser Slovenisch eifrig betreiben und es auf Grund des Altslovenischen eifrig fortentwickeln und ausbilden, aber auch die nächsten slavischen Dialekte studiren und für die Entwicklung unserer Literatur verwehren. So wird unser alter Ruhm wieder aufblühen!". Žal nam Dimitz nič ne sporoča o tem, ali je bilo na to temo kaj diskusije. Lahko pa trdim, da sam Dimitz ni polemičen do tega Marnovega prispevka.

Potem je E. H. Costa spregovoril o treh novih zgodovinopisnih delih, ki so bila zanimiva tudi za "našo deželo". Najprej je govoril o drugem delu Ilwolfove razprave o turških vpadih na Štajersko¹³⁵ in menil, da se je avtor močno naslonil na vire, da je, kjer je bilo mogoče, upošteval tudi sosednje dežele, Koroško in Kranjsko, ter da dogodke posameznih dežel opisuje vedno v zvezi s splošnim dogajanjem. Costa pravi, da je Ilwolf kritičen do nekaterih podatkov štajerskih piscev, zlasti pa do Megiserja, ki je poročal npr. o

porazu Turkov 1492 pri Beljaku, kar so Valvasor in še nekateri povzeli. Costa opozarja, da je že Hermann ugotovil, da sodobni viri tega ne omenjajo in da gre torej za Megiserjevo izmišljotino. Takih dvomljivih datumov je še več, vendar Ilwolf npr. podatek, kaj je bilo z vpadom na Kranjsko 1431, prepušča, naj ga razrešijo Kranjci sami. Costa opozarja še na več takih datumov. Kot drugo delo je Costa predstavil knjižico H. C. Wilh. Séllema o Primožu Trubarju.¹³⁶ Costa sicer pravi, da delo ne prinaša mnogo novega, ga pa vendar pozdravlja, ker podaja dosedanje rezultate znanstvenih raziskovanj. Obžaluje le, da avtor ne zna slovenskega jezika in se je zato moral nasloniti na predhodnike. Strinja se s Sillemovo ugotovitvijo, da je Trubar postavil temelje slovenski literaturi. Omenja, da skupnost (Gemeinsamkeit) slovenskih narečij pri prebivalcih Štajerske, Koroške in Kranjske Trubar dokazuje v svojem pismu cesarju Maksimiljanu leta 1560. V nekem predgovoru pa Trubar podaja upanje, da bi mogli njegovi slovenski prevodi biti razumljivi tudi južnim Slovanom ilirskega polotoka (Hrvatom in Turkom).

Kot tretjo ocenjuje Costa Klunovo knjigo Allgemeine Geographie¹³⁷ in pravi, da vsako novo Klunovo delo dokazuje veliko pridnost in praktično spretnost moža, ki je bil dalj časa v naši sredi in je deloval na raznih področjih.

5.9.1861¹³⁸ je na sestanku E. H. Costa podal predlog o združitvi Historičnega in Muzejskega društva. Spomnil je na spomenico prof. Richterja iz leta 1840 in tedanji načrt o vnovični oživitvi Poljedeljske družbe za Kranjsko, ki bi imela šest sekcij, od teh eno za domoznanstvo. Costa je govoril tudi o sedanjih odnosih med društvoma, o zbirkah, o pogojih za združitev ipd. Kot glavni pogoj za združitev obeh zbirk (muzejske in društvene) je predlagal nastavitev kustosa za zgodovinsko (arhivsko) in bibliotekarsko zbirko. Obe naj bi bili odprti dvakrat tedensko za obiskovalce, tako kakor je to že pri naravoslovni zbirki. Potem je L. Germonig precej obširno spregovoril o vsebini Marmontovih spominov, ki so izšli v nemščini.¹³⁹ Germonig opozarja predvsem na to, kaj Marmont piše o

Kranjski oziroma o Ilirskih provincah, o celinski zapori, vlogi Trsta, o organizaciji šolstva v Ilirskih provincah itd.

7.11.1861¹⁴⁰. sta mesečnemu sestanku prisostvovala oba najvišja predstavnika na Kranjskem, in sicer deželni glavar A. Codelli, ki je bil obenem ravnatelj društva, in deželni predsednik dr. Karel Ulepič, nekdanji tajnik društva. Sicer je pa tudi prejšnja leta deželni namestnik Chorinsky večkrat bil navzoč na teh sestankih. Prvi je predaval tajnik Dimitz o kranjskem rojaku jezuitu Hallersteinu,¹⁴¹ ki je umrl v Pekingu 1775, kjer je bil prefekt astronomske akademije. Dimitz navaja vsebino več Hallersteinovih pisem bratu in ga primerja z Barago in Knobleharjem. Navaja tudi Zupanov epigram. Nato je govoril P. Radič o delu Antona Vramca Kronika vezda, ki je izšlo 1578 pri Mandelcu v Ljubljani in o Mandelčevi tiskarni na sploh.¹⁴² Pravzaprav je predstavil tri dela, in to Spindlerjev pogrebni govor, posvečen Herbardu Auerspergu, ki je izšel leta 1575. Drugi tisk, ki ga Radič podrobneje opiše, je iz leta 1578 in govori o turškem napadu na mesto Metliko. Ta tisk je bil ohranjen v društveni knjižnici. Kot tretji tisk je Radič predstavil Vramčevo Kroniko vezdo. Izvod tega dela je imela ljubljanska licejska biblioteka, in sicer drugo izdajo, na kar je opozoril že I. Kukuljević v svoji Bibliografiji. Kukuljević je tudi ugotovil, da je to edini znani izvod druge izdaje, kot je edini znani izvod prve izdaje tisti v lasti Ljudevita Gaja. Potem je Radič predstavil še nekaj vsebine tega dela. Opozoril je, da Vramec omenja nekatere svetovne dogodke kot smrt J. Husa in Hieronima 1415, državni zbor v Wormsu 1521 in Lutra, dalje E. Rotterdamskega, T. Mora, Enea Silvia, od domačih pa Kacijanarja in boj proti Turkom, kmečki upor 1573 (v zvezi s tem Radič opozarja, da je v kranjskem deželnem arhivu ohranjena korespondenca o celotnem poteku dogodkov). Radič zaključuje z ugotovitvijo, da Vramec razmere na Kranjskem le toliko omenja, kolikor se povezujejo s hrvaškimi.

Sledilo je tretje predavanje, in sicer je E. H. Costa podal oris cesarske biblioteke v Petrogradu po publikaciji, ki je bila delo

dr. M. Korfa iz leta 1859. Korf je bil namreč častni član Historičnega društva za Kranjsko in tako je ta publikacija prišla v Ljubljano. Costa zelo hvali petrograjsko knjižnico in pravi, da je vredna posnemanja zlasti razstava znamenitih rokopisov, inkunabul, misalov, miniatur. Posebno pozornost pa zasluži zbirka t.i. "rusica", ki ima dva oddelka, v prvem so vsa dela v slovanskih jezikih v cirilici, v drugem pa preostala dela. Costa omenja, da ima Korf v načrtu poseben oddelek za vse slovanske knjige in na podlagi tega naj bi nastala bibliografija slovanskih knjig. Iz celotnega predavanja pa veje veliko občudovanje do Rusov.

5.12.1861¹⁴³ je tajnik Dimitz govoril o zgodovini ljubljanske škofije. Začel je z enomskimi škofi v 3. in 4. stoletju, se dotaknil vprašanja pičenskih škofov, nadaljeval z ljubljanskimi škofi 15., 16. in 17. stoletja, vendar tega predavanja ni posebej objavil. Nato je Dimitz zboru predstavil še, kot pravi, mladega in talentiranega doslej v Novicah in drugih časopisih delujočega štajerskega Slovenca Janka Purkmeistra-Vijanskega oziroma njegov almanah Nanos - slovenski zabavnik za leto 1862.

Za konec je še P. Radič spregovoril o nekrologih ob smrti nemškega zgodovinarja Fried. Chr. Schlosserja. Omenja, da je bil tudi sam v času študija občudovalec Schlosserja, potem pa navaja vsebino nekrologa, ki ga je podal nemški zgodovinar Gervius. Ta je trdil, da je bil Schlosser prav tako visoko cenjen kot Arndt in Dahlmann, kasneje pa je prišlo do preobrata v javnem mnenju. Očitali so mu med drugim pomanjkanje metode, nenačrtnost v predstavitvi zgodovinskega dogajanja ipd. Tudi Gervius ne zanika nekaterih Schlosserjevih napak. Radič omenja tudi razlike (nasprotja) med Schlosserjem in Rankejem - obeh nasprotujočih polov zgodovinopisja, kakor je v nekrologu zapisal J. Schmidt.

V letu 1861 se mi zdi kriza glede predavateljev še večja, saj je Ljubljana prejšnje leto izgubila Jelovška, ki se je preselil v Trst, ostal je sicer dopisni član društva, vendar se je kasneje le malo oglašal. Prav tako je ob koncu leta 1860 umrl prof. Metelko,

Hicinger se je manj oglašal, Trstenjak pa sploh ne več. Tako kot predavatelje na sestankih srečujemo le še Dimitza (šestkrat), E. H. Costo (trikrat), Radiča (dvakrat), po eno predavanje pa so imeli Germoig, H. Costa in Dežman. Kljub temu je bilo sestankov še vedno sedem, na enem sestanku imamo po dva predavatelja.

Še manj kot v letu 1860 bi mogli v letu 1861 reči, da gre za predavanja, ki slonijo na raziskovalnem delu oziroma delu na virih. V pretežni meri namreč prevladujejo teme, ki navzoče seznanjajo z novejšo historiografsko literaturo doma in v tujini. Takih ocen se v glavnem loteva E. H. Costa, ki mu je treba priznati široko poznavanje tedanje evropske literature. Dimitz pa je v glavnem povzemal zanimivejše članke o Kranjski, ki so izšli v sorodnih revijah.

Treba je poudariti tudi, da je za leto 1861 značilno veliko zanimanje za slovenstvo in slovanstvo (hvala Metelka, Primca, Trubarja, Vramca, Marnovih člankov, petrograjske biblioteke). Velike simpatije do Slovanov in še posebej do Rusov, ki se v tem času kažejo pri nas, so torej prodrle tudi v kranjsko historično društvo, čeprav jih najbrž vsi niso odobraval.

9.1.1862¹⁴⁴ je tajnik Dimitz predaval o znamenitem zgodovinskem viru Dizmovi kroniki in o članih Dizmove bratovščine, ki so opisani v njej. Bratovščino so ustanovili 1688 na predlog upravnika idrijskega rudnika Künpacha, ki je v njej vpisan kot prvi. Zadnji vpisani akademik je bil grof Blagay. Dimitz navaja 26 članov bratovščine z glavnimi življenjepisnimi podatki. Leta 1862 je delo bilo še v posesti družine Erberg v Dolu.¹⁴⁵ O njem je pisal že leta 1852 dr. V. F. Klun,¹⁴⁶ kasneje pa Radič v Blätter aus Krain (1864). Zaradi upodobitve grbov je kronika do danes zanimala zlasti umetnostne zgodovinarje in je v novejši literaturi obdelana predvsem s tega vidika.¹⁴⁷

V naslednjem predavanju se P. Radič loteva obravnave starega rokopisa iz nekdanjega samostana v Bistri, namreč Avguštinove De civitate Dei, prepis iz leta 1347. Radič poudarja, da so bili samostani središče kulturnega življenja, in obžaluje, da jih je Jožef II. razpusstil. Podaja kratko zgodovino Bistre, nato pa preide na opis Avguštinovega dela. Ob koncu pravi, da je Kranjska v preteklih stoletjih bila vedno povezana s splošnim kulturnim razvojem civilizirane Evrope.

6.2.1862¹⁴⁸ je govoril ravnatelj Nečasek o leta 1792 na ljubljanskem liceju organiziranem študijskem konsesu. Povedal je, da je v gimnazijskih aktih našel zanimivo predavanja profesorja in kasnejšega bibliotekarja Wildeja o tem vprašanju, datirano s 5. avgustom 1792. Wilde je poudarjal važnost poučevanja in skrb, ki so jo oblasti v Avstriji posvečale temu in pri tem navedel kot dokaz ljubljanski licej, katerega plače in vzdrževanje dijakov je znašalo letno 13 do 14.000 ft. Wilde je govoril o glavnih smereh javnega pouka, o normalkah, o gimnaziji, o filozofskem študiju ipd. Po študijskem načrtu naj bi študijski konses zavzemal nekakšno vmesno stopnjo med učiteljskim zborom in študijskim referatom (pri deželi). Ti podatki, na katere je opozoril Nečasek, so vsekakor pomembni za zgodovino našega šolstva in Nečasek je tu oral ledino in prav njemu gre za sluga, da jih je otel pozabi.

Zaradi vsega tega gotovo tudi ni bilo pretiravanje, ko je po tem predavanju tajnik Dimitz zelo obžaloval Nečaskov odhod in preselitev v Prago in poudaril njegove velike zasluge za zgodovino šolstva,

še posebej za zgodovino ljubljanske gimnazije.

Peter Radič je navzočim sporočil, da je dobil zagotovilo od univerze v Freiburgu, da se tam nahajajo pisma prof. Tomaža Dolničarja profesorju Engelbrechtu Klüpfelu. *Dolničarja*

Potem je Radič prebral iz svojega pravkar na Dunaju objavljenega dela Herbart VIII von Auersperg nekaj o kmečkem uporu 1573.

Naslonil se je na dokumente, ki so v deželnem arhivu. Kot glavni vzrok upora navaja hud pritisk plemstva na podložnike. Omenja zahteve kmečke zveze za ukinitve plemstva, oskrbnikov, naklad, odprtje cest in zahtevo po "stari pravdi". Omenja tudi idejo, da bi v primeru zmage za vse slovanske dežele v Zagrebu ustanovili cesarsko namestništvo. Sami naj bi pobirali činž in druge davke in skrbeli za meje. Radič popravlja tudi Valvasorja, ki je trdil, da je v Zagrebu bil ubit kmečki kralj Ilija. Radič navaja, da je bil to Gubec, znan tudi pod imenom Beg, medtem ko je Ilija bil tedaj v zaporu na Dunaju, sicer pa je bil vrhovni vojskovodja kmečke vojske. Glede števila upornikov se mu številka 20.000, ki jo navaja Valvasor ne zdi pretirana, pravi, da se nekje celo omenja 40.000 upornikov. Posledice upora so se po Radičevem mnenju pokazale v pripravah na izboljšanje urbarjev in sodstva.

Končno pa je še H. Costa predstavil dvojje zanimivosti iz ljubljanske zgodovine, in sicer je najprej na podlagi arhivskega gradiva prikazal spopad med ljubljanskimi meščani in vojsko v 17. stoletju, nato pa je govoril še o zgodovini dvobojev v 17. stoletju s posebnim ozirrom na Kranjsko.

7.8.1862.¹⁴⁹ se je mesečni sestanek pričel s spominskim govorom H. Coste ob smrti Karla Ulepiča, deželnega predsednika in častnega člana društva, ki je bil eden od devetih mož, ki so ob začetku leta 1840 pod pokroviteljstvom nadvojvode Janeza pripravili prošnjo za dovoljenje ustanovitve Historičnega društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko. Na začetku je bil Ulepič tudi začasni tajnik društva in ima velike zasluge, da je društvo že leta 1844 doseglo 320 članov. H. Costa je spregovoril nato še o priročniku P. Radiča Geschichte Krains (1862) in je ob tej priložnosti ponovno spomnil

na dolgoletno željo po zgodovini Kranjske, češ da od Vodnik-Richterjevega priročnika dalje ni nič primerneга zlasti za šolsko mladino, čeprav sta Klun in Hicinger svoj čas (1856) sprejela kot obvezo, da bosta napisala tak priročnik.

E. H. Costa pa je ocenil delo L. Bechsteina *Deutsches Museum für Geschichte, Literatur, Kunst und Alterthumsforschung* (Leipzig 1862, 352 str.), kjer peto poglavje obravnava zgodovino reformacije na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem v letih 1582-1583, s tem je ponovno opozoril na zgodovino reformacije v notranjeavstrijskih deželah. Končno je spregovoril dr. E. H. Costa še o razširjenosti slovanskih bivališč v najstarejših časih v srednji Evropi. Pravzaprav je povzel razpravo, ki jo je napisal nemški zgodovinar dr. G. Landau leta 1862 o raziskavah v Turingiji in vzhodni Frankovski ter ugotovil, da je v vsej vzhodni Nemčiji prej bil naseljen slovanski živelj, šele kasneje so to ozemlje kolonizirali Nemci.

11.9.1862¹⁵⁰ je H. Costa prebral razpravo K zgodovini trgovanja s soljo na Kranjskem,¹⁵¹ ki prinaša vrsto zanimivih podatkov deloma na podlagi starejše literature, deloma na podlagi arhivskega gradiva in zajema čas od 13. stoletja do konca 18. stoletja.

Študijo, ki je nastala na podlagi arhivskega gradiva, je prispeval Dimitz. Govoril je o kulturnozgodovinskem iz deželnosodnih in kriminalnih protokolov gospostva Loka v letih 1625 - 1689. P. Radič je poslal sestavek o enem izmed članov družine Taufferer, in sicer je bil to Franc Ksaver Ignac Jakob Jodok Taufferer, rojen 1736 v Višnji Gori in umrl kot prošt samostana Vorau na Štajerskem.¹⁵²

Bil je brat zadnjega stiškega opata in brat Inocenca Tauffererja, šolnika in bibliotekarja. Ob koncu pa je dr. E. H. Costa spregovoril še o tretjem delu razprave štajerskega zgodovinarja Franca Ilwolfa o turških vpadih na Štajersko, objavljeni v glasilu Histo-ričnega društva za Štajersko.¹⁵³ Ilwolf je bil tudi član kranjskega društva in Costa je prvi in drugi del te njegove razprave predstavil že leta 1860 in 1861. V tretjem delu se Ilwolf loteva raziskovanja turških vpadov ob koncu 15. stoletja in v začetku 16. stoletja. Costa posebej opozarja na tiste dela razprave, ki so

zanimivi za kranjsko zgodovino.

3.10.1862¹⁵⁴ je H. Costa obujal spomine na prizadevanja za slovensko leksikografijo. Spominjal se je svojih študijskih let v Gradcu in tega, kako je na pobudo univerzitetnega profesorja Kolomana Kvasa pričel sestavljati slovar z naslonitvijo na Megiserja, Pohlina, Jarnika idr., od slovnice pa so mu dobro služile zlasti Pohlina in Kopitarjeva. Omenja zapreke, ki so se pojavile predvsem zaradi različnih slovanskih črkopisov, zato je sestavil primerjalne tabele s tedaj obstoječimi slovanskimi znaki za črke. Sredi tega študija pa je sprejel službo na Dolenjskem. Za njim se je dela lotil Anton Murko in ga tudi dokončal. Costa omenja, da ga je Murko prav v zvezi s tem delom obiskal v spremstvu Miklošiča v Novem mestu in da mu je ob slovesu napisal v album: "Slava bode spet slovela,
ki Slovencom da ime.
Po deželah se raznesla,
perdobila češčenje" (v bohoričici).

Miklošič pa je napisal geslo: "Nil non pro patria lingua!" Sledilo je predavanje mladega Jurija Kozine o zgodovini pleterskega samostana (kasneje je obdelal še nekaj drugih samostanov). Zanimiv je Kozinov odnos do arhivskega gradiva, do izdaje regestov, poznavanje dunajskega dvornega arhiva, kjer je našel nekaj gradiva za Pleterje. P. Radič pa je v zvezi z neko raziskavo o Kočevski spet bil v Ljubljani in je na sestanku govoril o svojih arheoloških odkritjih na ruševinah gradu Friedrichstein.¹⁵⁵

6.11.1862¹⁵⁶ Tokrat je E. H. Costa predstavil knjigo Avgusta Pott-hasta *Bibliotheca historica medii aevi, Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters von 375-1500* (1. del, Berlin 1862). Opozoril je, da se, kdor je kdaj napisal vsaj majhno znanstveno delo, zaveda velike vrednosti natančnih in popolnih bibliografskih priročnikov. Poudaril je, da je bibliografija znanost novejšega časa in da je za zgodovinsko znanost predvsem pomembno to, kar nudi Sybelov¹⁵⁷ *Historischer Zeitschrift* in v Göttingenu izhajajoča *Bibliotheca historico-geografica*. Costa tudi obža-

luje, ker je široko zasnovano delo Schmit-Tavere Bibliografie zur Geschichte des österreichischen Kaiserstaates ostalo nedokončano. Po tem uvodu se Costa usmeri k prikazu vsebine Potthastovega dela, ki ga zelo ceni. Pri tem se prav gotovo ni zmotil, saj je to delo še v današnjem času pomemben priročnik.

Prvikrat se je na mesečnem sestanku s predavanjem predstavil suplent Alfons Müllner, govoril je o več rimskih napisih in o nekem srednjeveškem nagrobniku na pokopališču v Stari Loki. P. Radič, ki se je pravkar vrnil s potovanja po Kočevskem, je govoril o biblioteki knezov Auerspergov v Ljubljani glede na literarno zgodovino Kranjske. Poudaril je velik pomen te knjižnice, ki je tedaj štela 3257 knjig, med njimi so bile nekatere zelo dragocene. Opisal je njeno notranjo ureditev in naštel nekaj pomembnejših del, tako rokopisnih kot tiskanih in inkunabul.¹⁵⁸ To predavanje je vzbudilo napeto diskusijo o arhivih in H. Costa je opozoril na nedavno prodajo arhivalij kot makulature (nerabni papir, ovojni papir). Društvenemu tajniku so naročili, naj se obrne na deželno vlado in skuša doseči, da se taki dogodki preprečijo in da bi bilo pridobivanje arhivalij pridržano Historičnemu društvu.

Za konec temu sestanku je še ing. Leinmüller govoril najprej o rimskem votivnem kamnu, najdenem v okraju Kostanjevica, nato pa še o neki numizmatični najdbi iz Trsta.

4.12.1862¹⁵⁹ je najprej E. H. Costa spregovoril o Čopovem odkritju o ~~nekem predzgodovinskem praljudstvu v Švici~~. Potem je opisal rokopis Matije Čopa o slovenski literarni zgodovini. Costa je bil namreč lastnik tega rokopisa, ki je bil kupljen iz Čopove zapuščine. Omenja, da delo ni popolnoma dokončano za tisk, ampak je bolj predlog ali skica, ki je nastala na pobudo Šafařika in kot dodatek njegove Geschichte über slavischen Sprache und Literatur. Posebna vrednost tega rokopisa pa so Kopitarjeve pripombe, ker je bil rokopis verjetno najprej poslan Kopitarju. Costa potem navaja naslove posameznih poglavij.¹⁶⁰

Že iz samega opisa tega dela se vidi Costov odnos do Čopovega rokopisa in seveda Costova velika skrb za kulturno dediščino.

Žal je po njegovi smrti mnogo tega, kar sta zbrala Henrik in Etbin Costa bilo prodano v tujino.¹⁶¹ Tako sta dva človeka, ki sta imela velike zasluge za zbiranje arhivskega in knjižnega gradiva Klun in Costa, prvi zaradi nenadnega odhoda iz Ljubljane, drugi zaradi hitre smrti, prepustila svojo bogato zapuščino usodi. Za Costovo zapuščino vsaj vemo, kam je šla (razen dnevnikov), medtem ko za Klunovo ne vemo ničesar.

Tudi nadaljnja tematika tega sestanka je bila posvečena vprašanju rokopisnega oziroma arhivskega gradiva. Nadvse zanimivo je govoril spet P. Radič o arhivu in registraturi kranjske pokrajine (Landschaft). Poudaril je njeno zgodovino in izvleček iz indeksa aktov. Opozoril je, da je tu mogoče najti še mnogo za zgodovino reformacije (kar je nameraval izdati župnik Elze) in za zgodovino dežele nasploh. Predavatelj je še posebej poudaril potrebo izdelave arhivskega repertorija, ki je za zgodovinarje pri pisanju temeljite deželne zgodovine nepogrešljiv. Opozoril je na svojo brošuro o sedanjem deželnem arhivu, ki je pravkar izšla.¹⁶² Nameraval je ponuditi deželnemu zboru praktičen predlog o reorganizaciji arhiva. Na seji ravnateljstva društva 29. novembra 1862 so namreč že razpravljali o predlogu H. Coste glede ustanovitve deželnega arhiva. Ob koncu sestanka je tajnik še sporočil stališče iz pisanja H. Freyerja iz Trsta o usodi stanovskega arhiva med francosko okupacijo. Tedaj je bil arhiv shranjen v vlažnih kletnih prostorih šolske zgradbe. Po odhodu Francozov so arhiv dvignili, vendar je bil zelo poškodovan.

Skupaj se je v tem letu zvrstilo sedem mesečnih sestankov (poleg občnega zbora), na vsakem so bila povprečno tri predavanja. Nastopilo je devet predavateljev, največkrat sta se pojavila H. Costa in P. Radič, in sicer kar po petkrat. Po številu predavanj sledi nato E. H. Costa (4), tajnik Dimitz (2), nato pa še Nečasek, Kozina, Müllner, Leinmüller in Freyer (1). Značilna je izrazita usmerjenost predavanj v problematiko arhivskih virov in arhivov nasploh. Na drugem mestu so ocene in poročila o novejši historični literaturi, nekaj malega je še s področja arheologije in zgodovine šolstva.

15.1.1863¹⁶³ je govoril H. Costa o slovanskih apostolih Cirilu in Metodu ter njunih zvezah s Kranjsko. Svoj prispevek je navezal na neko korespondenco v Triester Zeitung, ki o teh zvezah dvomi. Costa je citiral delo J. A. Ginzla o Cirilu in Metodu iz leta 1857, naslonil pa se je tudi na starejše pisce: Schönlebn, Valvasorja, Vodnika, Janischa in Hicingerja. Predvsem zadnji je trdil, da se je vpliv slovanskih apostolov čutil tudi na Kranjskem in da so v hrvaških deželah bili poskusi uvajanja slovanske maše, da je v Primorju in Dalmaciji še danes nekaj rimokatolikov, ki imajo slovansko mašo. Omenja glagolite, ki imajo lastno pisavo. Potem je Dimitz navzoče seznanil z rokopisom, ki je last Historičnega društva, njegov avtor pa je Leopold Lieber. V njem opisuje meje Kranjske v začetku osemdesetih let 18. stoletja in opozarja, da je meja proti Goriški bila večkrat spremenjena, opozarja na nekatere enklave (Malo in Veliko Ubelsko, Ostrošno čelo), omenja tudi štajersko enklavo (Motnik) in hrvaško enklavo (Žumberak). Idrijski rudnik je po teh podatkih bil pod goriško jurisdikcijo.

5.2.1863¹⁶⁴ je govoril Dimitz o zgodovinskih noticah iz arhiva deželnega sodišča v Ljubljani in pokazal, da se na podlagi arhivskih virov lahko osvetlijo ne samo personalne zadeve, ampak tudi posestne razmere plemstva, privilegiji mest, samostanov itd. Že takoj naslednji mesec so Mittheilungen pričele objavljati izvlečke iz tega arhiva. Ing. Leinmüller je prebral svojo razpravo o novcih kot zgodovinski znamenitosti in oznakah prometnih poti ter trgovini v starem veku. Tega ni posebej objavil, daljši povzetek tega predavanja je v poročilu o tem mesečnem sestanku.

5.3.1863¹⁶⁵ je Leinmüller predaval o nekem antičnem votivnem kamnu. Nato je E. H. Costa prikazal delo društvenega člana profesorja državnih znanosti v Innsbrucku dr. H. J. Bidermanna o starih Rusinih (Ukrajincih), njihovih bivališčih ter njihovi zgodovini. Delo je pravkar izšlo (1862) in ga je Costa ocenjeval kot velik prispevek k etnografiji Avstrije. Društveni tajnik je nato še opozoril, da je Elze pravkar izdal tekst o superintendentih na Kranjskem v 16. stoletju, o čemer bodo govorili prihodnjič.

9.4.1863¹⁶⁶ je imel novi ravnatelj društva H. Costa zanimiv govor; v njem je obžaloval, da na Kranjskem, če izvzamemo Radičevo delo o Herbartu Auerspergu in Vodnikov album, nimamo nobenega večjega zgodovinskega dela, ampak le redke brošure. Omenil je, da je pred kratkim v "zunanjih časopisih" pisalo o našem društvu in da se je očitalo ravnateljstvu, da je premalo storilo za društvo.¹⁶⁷

Costa meni, da je sicer res, da morajo predvsem odborniki skrbeti za razcvet društva in dosego ciljev, da pa se vse krivde ne sme prevaliti le nanje, ker so bile tudi druge ovire, npr. denarne, saj društvo nima na razpolago nobenih drugih finančnih sredstev razen članarine. Costa je kritiziral položaj zgodovine na sploh (zlasti domovinske v šolah) in rekel: "Skušnje nas učijo, da zgodovinsko izobraženi možje zastopajo javne interese v parlamentu in drugod popolnoma drugače in bolj utemeljeno." Potem je pozdravil oba zgodovinska spisa, ki sta jih v zadnjem času objavila Elze¹⁶⁸ in dr. Keesbacher, čeprav nista Kranjca. Elzejeva razprava o superintendentih na Kranjskem v 16. stoletju je izšla na Dunaju.¹⁶⁹

Costa poudarja, da ne gre le za zanimive življenjske slike petih superintendentov, ampak tudi za številne zanimive podatke o reformaciji. Poleg tega izvemo, da Elze pripravlja še neko večje delo o reformaciji na Kranjskem, ki ga vsi željno pričakujejo.

Potem je Costa spregovoril še o tretjem delu, ki je izšlo 1861. leta in nosi naslov Zbirka lokalnih dogodkov vseh duhovnih nadarbin na Kranjskem.¹⁷⁰ To je obsežno delo v oktav formatu z litografijami, vendar pa avtor ni naveden. Costa meni, da bo to statistično delo zelo zanimivo in uporabno. Sam Costa pa je društvu spet podaril nekaj rokopisov iz 17. in 18. stoletja, ki jih je na sestanku tudi predstavil. Društveni tajnik Dimitz pa se je spomnil pravkar umrlega Petra Chlumezkyja, dopisnega člana društva, sicer pa svetnika moravskega deželnega namestništva, ki je imel v preteklosti velike zasluge za varstvo arhivskega gradiva in za zgodovino Moravske ter so ga Mittheilungen že prej večkrat zelo hvalile.

Tajnik Dimitz je še povedal, da je društvo dobilo od svojega dopisnega člana Kandlerja, zaslužnega tržaškega zgodovinarja več zgodovinskih del. Posebej natančno je nato predstavil vsebino dela

Storia del Consilio dei Patrizi di Trieste 1382-1809 con documenti (Trst 1858). Očrtal je pomen tega dela tako za zgodovino Trsta kot za njegovo kranjsko zaledje.

13.8.1863¹⁷¹ je podal Dimitz na podlagi linstinskega gradiva zgodovino strelstva na Kranjskem. Že pred njim se je Radič ukvarjal z zgodovino strelskega društva.¹⁷² Dimitz je svoje izsledke objavil kar v obliki daljšega poročila o mesečnem sestanku. Razprav na to temo je bilo še več in prav nenavadno se mi zdi to zanimanje za zgodovino strelstva. Ravnatelj Costa je potem govoril o albumu portretov iz 18. stoletja. Album je bil last nekega Pollinija iz Ljubljane, znanega pod nazivom Dandy von Laibach v evropskih umetniških krogih. Sicer pa je bil sin zdravnika in fizika J. K. Pollinija, ki je imel hišo na Starem trgu 34 in je izviral iz beneškega plemstva, družina pa je pridobila tudi avstrijsko dedno plemstvo.¹⁷³

Sin je bil vsestransko nadarjen risar in glasbenik, kasneje pa operni pevec. Živel je v Parizu, kjer se je poročil s hčerjo nekega kardinala, kasneje pa je bil poročen z neko italijansko pevko. Živel je zelo razsipno, tako da je tudi ljubljansko hišo zelo zadolžil; prišel pa je v stik z raznimi imenitniki Evrope in jih upodobil v svojem albumu, med drugim poljskega kralja, grofa Herbersteina, grofa Malachovskega idr.

10.9.1863¹⁷⁴ Ravnatelj društva H. Costa je podal poročilo o novejših izkopavanjih v Ljubljani, o čemer so Mittheilungen prinesle obširnejše poročilo.¹⁷⁵ Izvemo tudi, da je Costa podaril društvu iz svoje zbirke bakrorez - votivno podobo v čast deželnega glavarja Kranjske W. E. Auersperga (1646-1673) in še nekaterih poslancev. Delo je po Costovem mnenju mojstrsko delo risanja in vrezovanja avtorjev J.B. Bottana in D. Manasserja. Prikazuje pogled na tedanjo Ljubljano s prispodobami poljedeljstva, rudarstva, trgovine in prometa, gradbene umetnosti, skulpture, živinoreje in lova. Izpuščena pa so področja kot npr. literatura. Potem je tajnik Dimitz govoril o zanimivostih iz arhivskih virov, in sicer: 1. o dogovarjanju ob imenovanju cesarskega teologa za Kranjsko (leta 1729), 2. o nemških komedijantih

na Kranjskem (1730) in o sporu med vicedomom in tedanjim ljubljanskim škofom, ker so komedijanti ob pustu 1729 v Ljubljani povzročali nered, 3. o gostilničarstvu v Ljubljani v 17. in 18. stoletju. Dimitz pravi, da je bilo gostilničarstvo v Ljubljani cvetoče že v 16. stoletju, prav tako pa tudi v Valvasorjevem času. Omenja, da je v 17. stoletju bilo več gostilničarjev pod zaščito dežele in so uživali npr. podporo letno 40 tovorov vina, prostih čepnine (Zapfenmass). Ker pa gostilne niso bile oproščene od vojaških nastanitev in teh je bilo veliko, so nastale neprilike, ko so posebno popotniki višjih slojev ostali brez prenočnin in so morali prenočiti na poštnih postajah ali v samostanih. Prihajalo je do pritožb celo na cesarja (ohranjene so pritožbe iz srede 17. stoletja za gostilno Pri divjem možu). To je za zgodovinarje in etnografa vsekakor zanimiva snov. Iz teh virov razberemo tudi cene gosposkih (10 kron) in služabniških malic (8 kron), cene vina itd.

O novejši literaturi je poročal E. H. Costa. Ravnateljstvo je namreč sklenilo, da bi na mesečnih sestankih poslušali tudi poročila o važnejših bibliotečnih pridobitvah in o vsebini pomembnejših del oziroma revij. Ta dolžnost je pripadla E. H. Costi, ki je že doslej večkrat poročal o novejši literaturi. S tem naj bi vzbudili pri članih vnemo za študij v društveni biblioteki. Med drugim je Costa opozoril na časopis Mittheilungen des Frankfurter Alterthumes Verein, kjer je Euler pisal o položaju nemških naseljencev v slovanskih deželah v srednjem veku, posebno glede na v Mittheilungen objavljeno Zahново razpravo o freisinških podložnikih na Kranjskem v 14. stoletju.

8.10.1863¹⁷⁶ Tajnik prebere poročilo mandatarja dr. F. Schreya iz Stične o izkopavanjih na Ilovi gori, kjer so našli rimske najdbe.¹⁷⁷ Sledi predavanje tajnika Dimitza o doslej manj znani verski sekti na Kranjskem v 16. stoletju (štiftarji, skakači, martrerji), ki je kar cela razprava, čeprav objavljena le v rubriki o mesečnih sestankih. E. H. Costa pa je v nekrologu septembra 1863 umrlemu Jakobu Grimmu najprej naštel številne izgube drugih znanstvenikov v zadnjih treh letih. Pričel je s Humboldtom, ki ga je označil kot "morda največjega moža našega stoletja", potem pa je omenil nekaj nemških

zgodovinarjev (Schlosser, Dahlmann, Gfrörer), pa Angleže (Macaulay, Hollam), Američane (W. Irving, Prescott), Italjane (Rumanin), od Slovanov pa ruskega pisatelja Aksakova in Bulgarina, od Čehov Hanko in Šafařika. Šele potem spregovori o Grimmu, ki je bil od 1858 dalje častni član Historičnega društva. Navaja Grimmovo pismo iz leta 1858, kjer ta omenja Trstenjaka in hvali Costovo Bibliografijo pravne zgodovine. Opiše glavna Grimmova dela in omenja, da je veliko študija posvetil slovanskim jezikom in zgodovini, kar ga je že zgodaj pripeljalo v tesno prijateljstvo z Vukom Štefanovićem Karadžićem, ki ga Costa naziva evropsko znanega srbskega učenjaka. Omenja, da je Grimm prevedel v nemščino Vukovo srbsko slovnico (1824) in opozarja na uvod k temu delu, ki dokazuje po Costovem mnenju, da se Grimm ni zadovoljil samo s poznavanjem enega slovanskega jezika, ampak, da so mu slovenski, češki, poljski, ruski idr. jeziki prav tako bili poznani. Omenja tudi Grimmovo pohvalno recenzijo ob izidu Vukove zbirke srbskih narodnih pesmi. Potem je E. H. Costa prebral poročilo, ki ga je poslal dopisni član društva P. Radič o nekem rokopisu iz dvorne biblioteke na Dunaju. V njem navaja, da je pod štev. 11.993 rokopisne zbirke našel za zgodovino Kranjske važen rokopis, v katerem je podana zgodovina ljubljanskega jezuitskega kolegija od 1598 do srede 18. stoletja, in sicer v obliki knjige listin. Vse listine in akti so tu natančno prepisani. Naslov knjige se glasi Liber Archivii Collegii Labacensis S.J. (Societas Jesu)... in obsega 602 strani na folio papirju. Vrednost tega rokopisa je po Radičevem mnenju toliko večja, ker se je v požaru jezuitskega kolegija veliko izgubilo. Radič navaja vsebino knjige po straneh, dodaja pa še vrsto pleterskih opatov v letih 1403-1593, ker so 1595 kartuzijo Pleterje prevzeli jezuiti.¹⁷⁸

12.11.1863¹⁷⁹ je tajnik prebral prispevek k zgodovini reformacije na Kranjskem, ki ga je poslal društveni mandatar P. Hicinger iz Postojne. Podatke je zbral iz škofijskega in semeniškega arhiva in so zelo zanimivi. Navaja namreč: 1. število krščenih, poročenih, umrlih po podatkih iz protestantskih matrik, kjer je vpisana tudi narodna pripadnost (npr. windisch, deutsch); 2. za leto 1583 in

in dalje navaja protestantske pevce (cantoren) in učitelje na Kranjskem po podatkih iz starih matrik (omenja Bohoriča, Frischlina itd.); 3. navaja razne izdatke dežele za predikante (omenjeni so Krelj, Trubar, Felicijan Trubar idr.).

Nato je sledilo še poročilo o najdbah rimskih novcev v Šilentaboru in Trnju pri Šenpetru ter pri kraju Prem v dolini Reke.

Sledi prispevek A. Dimitza o zgodovini jezuitov na Kranjskem iz še nenatisnjenih virov. Posebej se je ustavil ob gradnji jezuitskega kolegija v Ljubljani, opisal finančno podporo kranjskih stanov po letih vse do 1740. Dodal je še statistične podatke o kolegiju, in sicer o številu študentov (leta 1683 jih je 500) in število učiteljev.

Med novimi publikacijami je bila tokrat predstavljena najprej E. H. Coste Postojnska jama (1863) in separaten odtis iz avstrijskega časopisa za katoliško teologijo (1863) o Rusinih (Ukrajincih). Potem so prebrali še spis dopisnega člana Petruzzija, upokojenega gimnazijskega profesorja na Dunaju, sicer pa kranjskega rojaka, ki je analiziral nekatere antične napise in dopolnjeval starejše pisce, med drugim Schönleba, Dolničarja, Linharta. Ta spis je še danes lahko zanimiv za arheologe, ga pa Gratzy v svojem Repertoriumu ne navaja in ga torej ni mogoče najti, kakor še številne druge, na videz manj pomembne prispevke. Ob koncu sestanka je tajnik sporočil, da je društveni član in prizadevni arheolog Alfonz Müllner razrešil ob vznožju Ljubelja pri kraju Šent Lenart na korški strani najden rimski napis in da pravkar raziskuje dva zvona iz srednjega veka v Brodu pri Bohinju, za katera domneva, da sta italijanska.

17.12.1863¹⁸⁰ je imel tajnik Dimitz sam kar tri predavanja. Vsa so nastala na podlagi arhivskega gradiva. Najprej je govoril o zgodovini ljubljanskega strelišča v 17. stoletju in navezal na to, kar so Mittheilungen že prej objavile o zgodovini strelstva. Potem je govoril o sprejemu freisinškega škofa v Loki na podlagi poročila

cesarju Leopoldu I. iz leta 1698. Kot tretje je predstavil mestne čuvaje na stolpu ljubljanskega gradu in navedel nekaj različnih virov, kjer so njihove pravice zapisane. Omenja tudi t.i. mestne piskače. Že Valvasor je v XI. knjigi (str. 669) omenjal stolpne čuvaje, vendar je Dimitz poleg že znanih, navajal še nove vire tudi iz 18. stoletja.

Omenjena tri predavanja predstavljajo v bistvu tri samostojne članke, vendar jih najdemo spet objavljene le v rubriki o mesečnih sestankih. Leto 1863 pokaže, da je vsa teža mesečnih sestankov, skupno jih je devet, padla na tajnika Dimitza, ki je to leto obdelal in predstavil skupno šestnajst tem. Zgodilo se je, da je nastopil z dvema ali tremi temami in da je bil celo edini predavatelj, kot je bil tudi v Mittheilungen skoraj edini pisec. To brez dvoma kaže na krizo kranjskega zgodovinopisja. Dimitzu stoji ob strani le H. Costa, ki je tega leta prevzel ravnateljstvo in je sam pripravil štiri predavanja. E. H. Costa pa se sedaj kot predavatelj redkeje pojavlja (le trikrat), in še to v glavnem z ocenami novejši literature, med katero izbira v glavnem tako s slovansko problematiko. E. H. Costa ima namreč v tem času že polno raznih drugih zadolžitev.¹⁸¹

Leinmüller je prispeval dve predavanji, po eno pa so poslali P. Radič, P. Hicinger in Petruzzi. Obravnavana tematika temelji pretežno na raziskavah arhivskih virov (nekako dve tretjini), ostalo pa so ocene in prispevki s področja arheologije.

Prvi sestanek leta 1864 je bil 18.2.1864.¹⁸² Na njem je A. Dimitz prebral svoje predavanje o kosezih (Edlinger) v Zagorju in ga podnaslovil kot prispevek k pravni zgodovini Kranjske v srednjem veku. Obdelal je problem kosezov na področju gospostva Gamberk (Gallenberg) pri Zagorju ob Savi in se naslonil na podatke, ki jih je našel v vicedomskem arhivu v Ljubljani. Koseze je označil kot kmete, ki lahko svobodno razpolagajo s svojim posestvom, so osebno svobodni in imajo posebne privilegije. Dimitz govori o pravicah in svoboščinah kosezov od 15. do 18. stoletja. Med drugim opozarja, da se v neki uredbi nadvojvode Karla iz leta 1581 omenjajo kot Burger zu Sagor, sami pa so se v neki prošnji iz leta 1580 nazivali Burgermänner.¹⁸³ S tem prispevkom je opozoril na vprašanje, ki je kasneje v našem zgodovinoписju izzvalo vrsto polemičnih člankov in razprav in še danes ni popolnoma razjasnjeno oziroma imamo o njem razne teorije.

H. Costa je prispeval oceno obsežnega dela graškega zgodovinarja F. X. Kronesa *Umriss des Geschichtslebens der deutsch-österreichischen Ländergruppe in seinen staatlichen Grundlagen vom X. bis XVI. Jahrhunderte*.¹⁸⁴ Costa hvali to delo in navaja odlomek iz knjige, ki govori o Kranjski, slovenski marki in Metliki.

Naslednji mesečni sestanek je bil šele 11.8.1864.¹⁸⁵ Ravnatelj Costa je prebral vrsto pisem, ki jih je prejelo društvo, med drugim zahvalno pismo deželnega predsednika barona Schloissnigga ob izvolitvi za častnega člana ter pisma (in knjižna darila) prof. Kronesa iz Gradca, Haselbacha iz Kremsa in Petruzzija z Dunaja ob imenovanju za dopisne člane.

Nato je H. Costa še prebral svojo razpravo o eni najstarejših gotoskih gradenj na Kranjskem, t.j. o cerkvi v Stari Loki, ki so jo zaradi starosti nedavno podrli.¹⁸⁶

15.9.1864¹⁸⁷ je ravnatelj H. Costa govoril o dveh upodobitvah Ljubljane, ki bi bile morda še danes zanimive za umetnostne zgodovinarje. Prvo imenuje prospekt Ljubljane brez predmestij in je bakrorez, ki kaže mesto sredi 18. stoletja iz ptičje perspektive.

Dodana sta grba Kranjske in Ljubljane, poleg pa je še kranjski orel. Druga pa je risba, ki kaže nekatere predele Ljubljane (Kozlarjevo hišo, Zoisovo hišo itd.). Nato je član odbora Dimitz predstavil pesem v latinskem jeziku iz 16. stoletja, ki jo je v celoti tudi objavil.¹⁸⁸ Pesem je nekoč bila napis v kapeli sv. Trojice na Placu v Škofji Loki in opisuje potres 1511 in razne druge nadloge (kugo, hudo zimo, miši, lakoto, vojno in kmečki upor).¹⁸⁹ J. Kozina je govoril o zgodovini sirotišnic na Kranjskem. Omenja, da so že v začetku 18. stoletja nastale na Kranjskem sirotišnice in da ima zanje velike zasluge J. Hofmann. Kozina govori tudi o statutu iz leta 1761, ki je narejen po zgledu graškega. Izvemo, da so te ustanove sprejemale otroke od šestega do šestnajstega leta, kako so se zbirala finančna sredstva ipd. Vse podatke je avtor črpal iz rokopisnega gradiva, ki ga je društvo hranilo v svojem arhivu.

13.10.1864¹⁹⁰ je ravnatelj Costa pričel mesečni sestanek s pozivom, naj bi se v društvo, ki se posveča domovinski zgodovini, včlanili novi ljudje, članarina je sedaj 2 ft 10kron za kar društvo nudi uporabo bogate knjižnice in vsak mesec bodo dobili Mittheilungen. Kot vzorec so raznim izobražencem poslali avgustovsko številko svojega glasila. Costa pravi, da je bilo nekaj uspeha. Sledilo je predavanje Jelovška o bivši cerkveni razdelitvi Kranjske, kar pa ni objavljeno niti v povzetku poročila o tem sestanku, to je nekoliko nenavadno. Pač pa je v celoti ponatisnjena Elzejeva razprava, ki jo je društvu poslal in je bila na sestanku tudi prebrana. Njen naslov je Historische Miscellen über Stadt und Land.¹⁹¹ V 1. poglavju je Elze prikazal za zgodovino prometa pomembno pot ob Kokri v 16. stoletju, ki je pomenila važno prometno povezavo med Trstom, Kranjsko in Koroško, dokler ni nadvojvoda Karl ukazal zgraditi ceste čez Ljubelj. V 2. poglavju govori o Salendrovi ulici v Ljubljani, o kateri je bilo razširjeno mnenje, da njeno ime prihaja od Seeländer (nizozemska provinca), ker naj bi od tam prihajali raziskovalci barja. Toda Elze ponuja drugačno razlago na podlagi dokumentov iz deželnega arhiva iz leta 1620. Mimogrede pa vplete v razpravo tudi Gregorja Tauffererja, ki je bil pregnan zaradi

protestantizma. V 3. poglavju piše Elze o t.i. turški jami pri sv. Krištofu v Ljubljani,¹⁹² v 4. poglavju pa piše o opoldanskem zvo-njenju, ki naj bi po njegovih raziskavah nastalo v času turških vpadov na pobudo kranjske dežele.

Prvič je tokrat v okviru društva predaval K. Dežman, in sicer o domnevnih koliščarskih stavbah na Kranjskem. Povedal je, da je znani geolog prof. Hochstetter raziskoval po naročilu dunajske akademije kranjska jezera in ugotovil, da je bilo za taka naselja ob Bohinjskem jezeru prehladno, na Blejskem jezeru je bil že otok, ob Cerkniskem tudi ni našel sledov.¹⁹³ Edino mesto, kjer so doslej dokazane najdbe mostiščarskih naselij, je Ljubljansko barje in o tem piše potem Dežman nekoliko več.

10.11.1864¹⁹⁴ je H. Costa govoril o treh zanimivih spisih grofa Sigmunda Antona Hohenwarta-Gerlachsteina. 1861 so namreč na dražbi v Ljubljani prodali njegovo zbirko knjig, časopisov, koledarjev, deželnih kart in rokopisov, ki jih je kupil starinar J. Kozjek kot makulature. Med temi papirji je bila tudi mapa z lastnoročnimi spisi omenjenega grofa, ki jo je kupil H. Costa. V mapi so bili naslednji spisi:

1. Program pouka zgodovine,
2. O kaznilnici in prisilni delavnici na Dunaju (34 str.),
3. Spomini na jezuite (v francoščini, 149 str.),

Costa najprej navaja zanimive življenjepisne podatke o S.A. Hohenwartu, ki je bil rojen na gradu Kolovec (Gerlachstein) pri Domžalah leta 1730, šolal se je pri jezuitih na Dunaju in se potem ukvarjal predvsem z botaniko in zgodovino. Bil je v stikih z znanimi evropskimi znanstveniki, v Firencah je bil učitelj zgodovine sinov kasnejšega cesarja Leopolda II. Leta 1792 je postal škof v Trstu, 1794 pa v St. Pöltnu, nato pa 1804 nadškof na Dunaju. Umrl je leta 1820 v 91. letu starosti. Costa potem opiše še zanimivo vsebino vseh treh ohranjenih rokopisov. V prvem piše, kako in kaj bo poučeval zgodovino toskanske prince, v drugem se zavzema za izboljšanje razmer v kaznilnicah, v tretjem pa obuja spomine na jezuitski

red, ki mu je sam pripadal. Potem so na sestanku prebrali še zanimivo pisanje dekana P. Hicingerja o pouku na Kranjskem v srednjem veku, ki prinaša vrsto uporabnih podatkov za zgodovino šolstva na podlagi srednjeveških dokumentov.¹⁹⁵

15.12.1864¹⁹⁶ je H. Costa predaval o zgodovini Kazine v Ljubljani od leta 1782 dalje. Povedal je, da je uspelo Dimitzu najti v vice-deomskem arhivu dokaze, da je 4. decembra 1782 neki H. Moll, računovodja iz Trsta, pri kranjskem deželnem glavarstvu prosil dovoljenje za "lecturcasino" po vzorcu takih društev v Parizu, Londonu in Dunaju. Dovoljenje je dobil. Iz njegovega pisanja je tudi jasen namen tega društva, da bi se ljudje v njem namreč zbirali, razpravljali, imeli svojo biblioteko, zato pa bi bilo treba plačevati članarino. Za čas pred letom 1800 naj bi veljalo, kot je razvidno iz prošnje, da "in diesem Club wäre jedem honetten Menschen erlaubt, einzutreten, worunter jedoch die Honoratiores zu verstehen sind." Bolj izčrpne podatke o kazinskem društvu, pravi Costa, pa imamo iz leta 1800. Tedaj naj bi neki Castania v gledališki stavbi odprl lokal kazinskega društva. V času francoske oblasti je leta 1810 društvo po zaslugi Franca Galeta bolj oživel in dobilo statut. Costa tudi omenja seznam članstva tega društva iz leta 1813, ko je štelo 178 članov. Potem navaja še zanimiv opis nekega očividca iz leta 1814, ki omenja, da so se tu zbirali ljudje zanimivih stanov, da je bilo na razpolago veliko časopisov, slovarjev, atlas sveta, pa tudi razne uredbe in predpisi. Tu so se lahko sestajali trgovci in obrtniki ter sklepali posle, tu so se zbirali oficirji itd.¹⁹⁷

Ob koncu 20. let 19. stoletja se je kazinsko društvo preselilo v dve stavbi blizu mestne hiše, nato pa v Gosposko ulico. Leta 1834 je dobilo nov statut, 1837 pa se je preselilo v novozgrajeno stavbo Kazine. Ob koncu navaja Costa, da ima v njegovem času društvo le še devetindvajset članov. Za konec so prebrali še Radičev članek o vojvodi Rudolfu IV. in deželi Kranjski. Avtor zelo hvali Rudolfova prizadevanja za združitev Kranjske v 14. stoletju, omenja tudi

njegove zasluge za ustanovitev Novega mesta leta 1365 in opozarja na skorajšnjo obletnico. Potem razlaga tudi zgodovino Habsburžanov od 13. stoletja dalje, še zlasti se razpiše o nasprotjih do Otokarja II. Premisla in njegovi oblasti nad našimi deželami. To je pa tudi ena redkih razprav na mesečnih sestankih, ki se ukvarja s tematiko dinastične zgodovine. Takih razprav sem namreč pričakovala več, saj je eden glavnih očitkov tej generaciji zgodovinarjev, da pišejo predvsem dinastično zgodovino, poleg očitka, da pišejo v nemščini in le deželno zgodovino.

V celoti je bilo v letu 1864 šest mesečnih sestankov in skupno tri-najst predavanj. Število predavateljev se je skrčilo na osem, od teh živita Radič na Dunaju in Hicinger v Postojni, zato njuna predavanja berejo, sama pa nista navzoča. Povprečno pride torej na en sestanek eno predavanje in pol. Skoraj popolnoma so izginile ocene novejšje literature (samo enkrat), malo je tudi arheologije (enkrat), pretežni del razprav so raziskave, narejene na študiju arhivskega gradiva v glavnem iz društvenega arhiva. Največkrat je govoril H. Costa, imel je kar pet predavanj, pa tudi sicer je kot novi ravnatelj vodil mesečne sestanke v nasprotju z dosedanja prakso, ko jih je vodil tajnik. Dimitz je nekako stopil v ozadje, saj je imel le dve predavanji. Po enkrat so predavanja prispevali Kozina, Jelovšek, Elze, Dežman, Hicinger in Radič.

In še ena novost, da so predavanja namreč v celoti ponatisnjena v okviru rubrike mesečni sestanki z vsem kritičnim aparatom vred, medtem ko so prej objavljali le povzetke brez opomb. Zelo očitna je tudi popolna odsotnost E. H. Coste kot predavatelja, kar si pa najbrž lahko razložimo z njegovimi številnimi funkcijami, ki se jim je 1864 pridružilo še županstvo Ljubljane.

Leta 1865 je Historično društvo imelo zadnje leto samostojne mesečne zборе. Ravnatelj Costa, ki jih je vodil, se je močno trudil, da bi delo društva poživili in res se je med predavatelji pojavilo nekaj novih imen.

19.1.1865¹⁹⁸ je H. Costa pričel mesečni sestanek z zanimivimi podatki o stanju varovanja arhivske in druge dediščine na Moravskem. Povedal je, da ima ta dežela 22 arhivov in bibliotek cerkvenih korporacij, 807 farnih arhivov in 62 farnih bibliotek, 60 graščinskih arhivov in 64 bibliotek, 193 veleposestniških arhivov, 488 mestnih ali občinskih arhivov, 7 mestnih bibliotek, 8 zasebnih arhivov in najmanj še okrog 500 zasebnih arhivov. Costa zelo obžaluje, da se na Kranjskem še vedno premalo naredi za ohranjanje arhivov in dragocenih knjig. V imenu društva spet poziva na skrbno varovanje arhivalij in apelira zlasti na duhovščino, veleposestnike, občinske uradnike, magistrato in sploh na vse, ki imajo kakšne dokumente. Posebej aktivni pa bi morali biti po njegovem društveni poverjeniki.

Učitelj na višji realki Kozina je nato podal prispevek k zgodovini samostana Kostanjevica. V prvem delu je navedel tudi vrsto opatov. Čeprav je društvo obljubilo, da bo to predavanje objavljeno v Mittheilungen, pa se to ni zgodilo. Leinmüller pa je prebral prispevek o kmečkih ženitovanjih na Kranjskem in njihovi simboliki. To je zelo zanimiv prispevek, bolj etnografski kot zgodovinski. Med drugim našteva razne jedi in zanje uporablja slovenska imena (rožiči, pogača, kolači, tički).

16.2.1865¹⁹⁹ je H. Costa začel mesečni zbor s predavanjem o rojaku Janezu Nepomuku Šlakerju (1791-1863). Posvetil mu je lep in dolg govor, čeprav Šlaker ni bil član društva. Zanimiv je med drugim podatek, da je Šlaker potem, ko se je leta 1809 zaradi vojaščine pred Francozi umaknil na Koroško, bil pri nekem industrialcu ne samo kot domači učitelj, ampak je delal tudi v hišni računski pisarni. Tu je dobil temeljno finančno znanje, ki ga je kasneje lahko uporabil pri kranjski hranilnici. Po študiju bogoslovja v Celovcu in Ljubljani je bil kaplan in šolnik (učitelj pedagogike in metodike) ter celo

šolski nadzornik. Poleg pedagoške dejavnosti pa Costa poudarja Šlakerjeve zasluge za razvoj kranjske hranilnice, kjer je bil leta 1849 kurator, 1853 namestnik in 1854 vodja in je ta ustanova po njegovi zaslugi dosegla lepe uspehe. Veliko je storil tudi kot podpornik revnih študentov. Za gradnjo drugega nadstropja pri uršulinkah je daroval 2000 ft, v testamentu pa je zapustil raznim inštitucijam precej denarja, med drugim npr. za ustanovitev študentskega doma 2000 ft, nekaj pa še ubožnici v Kamniku in Ljubljani, fondu učiteljskih vdov ipd. Izvemo tudi, da je na njegove stroške bil izdan Mali slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar, ki ga je Šlaker mnogim revnejšim študentom delil zastonj. Costa omenja tudi njegove dobre odnose s škofi Gruberjem, Kutnerjem, Mešutarjem in Vidmarjem, nič pa ne omenja nezaupanja škofa Wolfa.²⁰⁰ Ob koncu je Costa pohvalil še Šlakerjeve zasluge pri izgradnji drugega nadstropja hranilnične zgradbe v letih 1861-1862.²⁰¹ Ta Costov življenjepis je bil dokaj izčrpen in poudarek je bil prav na Šlakerjevih zaslugah za uspeh kranjske hranilnice, pa vendar tega članka ne omenja niti SBL, čeprav so kasnejši življenjepisci nedvomno črpali iz njega.

Prof. dr. Bidermann iz Innsbrucka je poslal "Tirolske prispevke k zgodovini Kranjske". Pri svojih raziskavah je v arhivu cesarskega namestništva v Innsbrucku naletel na listine, ki se nanašajo na turške vpade in v zvezi z njimi dogovore stanov treh notranjeavstrijskih dežel iz leta 1474. Omenja pa tudi kmečko zvezo (Bauernschaft) na Koroškem, ki je poslala na sestanek koroških in kranjskih stanov v Wolfsberg spoštljivo, a odločno prošnjo. Dalje navaja originalna navodila treh dežel deželnemu zboru v Marburgu leta 1495, ki je razpravljal o turški nevarnosti. Poleg tega omenja originalne koncepte prisege zvestobe kranjskih stanov Karlu V. v Ljubljani 4. julija 1520.

Leinmüller pa je društvu poslal obširne izpiske (rodovnike) nekaterih kranjskih družin, narejene na podlagi krstnih in mrliških knjig ter drugih virov, in sicer za družine Budina, Hren, Codelli in Crobot.²⁰²

11.3.1865²⁰³ je gradbeni adjunkt Leinmüller iz Radanjega sela poslal sestavek o uskokih na področju Žumberka, ki jih je leta 1535 tu naselil cesar Ferdinand, in o svoboščinah, ki so jih ti dobili v 17. stoletju. Po obvestilu ravnatelja, da je društvo dobilo od ljubljanske hranilnice 30 ft, je sledilo predavanje, ki ga je pripravil prof. dr. Puff iz Maribora, in sicer o pisatelju J. A. Zupančiču (1788-1833). Predavanje je prebral H. Costa. Izvemo, da je bil Zupančič rojen v meščanski družini v Ljubljani in da je po študiju bil najprej suplent v Ljubljani, nato pa profesor zgodovine in geografije v Celju, zatem v Mariboru, od 1831 dalje pa v Kopru, kamor se je preselil zaradi zdravja. Pisal je nemško prozo, pesmi, biografije, napisal je dramo o turškem napadu na Maribor, ki naj bi ostala v rokopisu. Potem je še P. Radič predaval o biblioteki stiškega samostana, vendar pa to v Mittheilungen ni objavil.

6.4.1865²⁰⁴ je odprl Costa mesečni zbor z obvestilom, da je Blaznik podaril društvu en primerek litografiranega šematizma cesarskih mehiških čet avstrijskih prostovoljcev iz leta 1864.

Od dopisnih članov prof. Puffa iz Maribora in prof. Petruzzija z Dunaja je društvo prejelo dve dragoceni deli, in sicer od prvega biografijo bibliotekarja Likavca, od Petruzzija pa epigrafske novice. Ker so o Likavcu Mittheilungen že 1850 pisale, je bilo sklenjeno, da se ta biografija shrani v arhivu v zbirki biografij, medtem ko je Petruzzijeva razprava bila objavljena.²⁰⁵

Kot ravnatelj društva je H. Costa na tem sestanku ponovno opozarjal poverjenike, da naj bodo pri pridobivanju starin bolj uspešni in zlasti pozorni pri vsakih novih izkopavanjih v svojem kraju.

V zvezi z biografijo prof. Zupančiča, ki so jo obravnavali na zadnjem sestanku pa je povedal, da je graški Der Aufmerksame 17.2.1829 prinesel naznanilo, da je pravkar bila objavljena drama Der Türkensturm auf Marburg 1529. H. Costa je iz podatkov svoje zbirke prikazal proračun celotne cesarske vojske in njene oskrbe v letu 1778, ki ga je izdelal štabni avditor F. Zur in kjer so zanimivi podatki za vojaško zgodovino. Objavo teh podatkov je najbrž vzpodbudila tedanja avstrijsko-pruska vojna.

Potem so prebrali še zanimiv sestavek prof. Petruzzija o zvočnih posodah (Schallgefäße) v cerkvi v Pleterjah. Avtor je opozoril, da je že grški in rimski zvokovod, ki ga opisujejo antični pisci, bil nekaj podobnega. Za konec je J. A. Babnik predaval o poganskih grobovih na hribu Belšica na Gorenjskem, o čemer poroča že Valvasor. Tam so našli preko 300 poganskih grobov in nekaj nagrobnih kamnov z napisi. Babnik pravi, da je bil poleg, ko so leta 1831 šli pogledat to najdišče, kjer naj bi bili grobovi Tauriskov.²⁰⁶

18.5.1865²⁰⁷ je ravnatelj Costa sporočil, da je P. Hicinger poslal društvu kar sedem prispevkov, in sicer:

1. Prispevek k zgodovini Novega mesta,
2. O nekem še neopisanem rimskem kamnu pri Verneku ob Savi,
3. K vrstnemu redu deželnih glavarjev, vladarjevih namestnikov in poslancev na Kranjskem,²⁰⁸
4. K vrstnemu redu mestnih sodnikov in županov Ljubljane,²⁰⁹
5. Statistika o Kranjski iz 18. stoletja,²¹⁰
6. Izvleček iz listinskega registra Kamnika,²¹¹
7. O važnosti geologije za Kranjsko - to predavanje je bilo na sestanku tudi prebrano in takoj objavljeno,²¹² ostala pa so bila objavljena nekoliko kasneje.

V Hicingerjevem predavanju je omenjeno, da se dostikrat, ko nimamo na razpolago pisanih virov, naslonimo na dognanja geologije, kar se je pokazalo že pri raziskovanju Ljubljanskega barja. Med drugim Hicinger pravi: "Prav tako kot imajo geografska lega in položaj neke dežele velik vpliv na politično in vojaško zgodovino, ima tudi geološki karakter nekega področja veliko veljavo v njeni kulturni zgodovini."²¹³ Dalje poudarja pomen rudnega bogastva za razvoj industrije. Tako omenja razvoj železarstva na Gorenjskem (Sava, Javornik, Bohinj, Železniki) in nahajališča rude, kot je bobovec in manganova ruda. Za razvoj železarstva na Dolenjskem ki je novejšega datuma, meni Hicinger, da temelji na eni strani na rdečem železovcu (Rotheisenstein), ki je bil najden na področju ob Savi (pri Šent Rupertu), na drugi strani pa na peščencu, rjavem manga-

novcu in glinovnatem železovcu, ki se nahajajo v bolj zahodnih kraških predelih. Poleg železarstva poudarja tudi pomen idrijskega rudnika za vso monarhijo in pomen rudnikov svinca ter premogovnikov (Zagorje). Govori še o vplivu geološke sestave tal na poljedelstvo (kras), o šoti itd. Iz celotne razprave veje spoznanje, da bi zgo-dovinarji pri svojem delu morali poznati rezultate geoloških raziskav in jih upoštevali.

Leinmüller je spet poročal o rezultatih svojih raziskovanj, in sicer tokrat o protiturškem taboru pri Košani.²¹⁴ Sklicuje se na razpravo Karla Prennerja v 1. letniku Carniolie in našteva taborske cerkve na Gorenjskem, Dolenjskem, Notranjskem, Kočevskem. V zvezi s taborom pri Košani pa je še posebej zanimiv opis organizacije obrambe v 16. in 17. stoletju. Poimensko našteva tudi kapitane tega tabora. Tudi na tem občnem zboru je ravnatelj Costa obžaloval, da niso bolje obiskani ter je ponovno poudaril, da so ti sestanki odprti vsem, ki jih problematika zanima, torej tudi nečlanom. Javno se je zahvalil članom društva iz Zagreba, posebej nekemu Hochbaumu, ki je društvu podaril škofu Strossmayerju posvečeno karto Troedine kraljevine Hrvatske, Dalmacije in Slavonije v devet folio polah, izdelanih leta 1861. Ravnateljstvo se je tudi zavzemalo za to, da bi v Stični najdena portreta dobrotnikov samostana, namreč nadvojvode Leopolda Avstrijskega in njegove žene Viride, dobilo Historično društvo, slikar Karinger bi ju pa restavriral. Na tem sestanku so sklenili še, da bi se petsto-letnice ustanovitve Novega mesta spomnili tako, da bi kot separat odtisnili Hicingerjevo razpravo Beiträge zur fünf-hundertjährigen Gründungsfeier von Neustadt (Rudolfswerth) in Unterkrain in jo potem poslali raznim korporacijam in pomembnim osebam. Od 18. do 21. avgusta 1865 pa bi bila slovesna proslava tega jubileja. Ob koncu sestanka je še ljubljanski župan dr. E. H. Costa povzel besedo in je v zvezi s splošnim praznovanjem, šesto-letnice Dantejevega rojstva orisal njegovo življenje in delo, P. Radič pa je podal biografijo pravkar umrlega društvenega člana gradbenega direktorja Gintla.

9.8.1865²¹⁵ je bil zadnji mesečni sestanek, o katerem nam poročajo Mittheilungen. Na njem je najprej govoril ravnatelj društva o splošnih vprašanjih, omenil je tudi zahvalna pisma novoizvoljenih častnih in dopisnih članov, tako Tomascheka iz Celovca, župnika Elzeja in finančnega ravnatelja Felsenbrunna. Prof. dr. Bidermann iz Innsbrucka pa je poslal dopis v zvezi z vprašanjem nekdanje slovenske marke, kjer je poudaril, da je Žumberak nekoč pripadal Kranjski. Zavzel se je za stare deželne meje proti Hrvaški, pri čemer bi, kakor pravi, Kranjska pridobila. Posebej je Bidermann še opozoril na nekatere listine, ki se nahajajo v arhivu v Innsbrucku. Razveseljiv dokaz priznanja kranjskega društva je po besedah H. Coste pismo člana dunajske akademije in direktorja numizmatičnega kabineta Bergmanna, ki je obenem s pismom poslal svoje delo o sistemih ureditve zbirk srednjeveških in modernih novcev in medalj.²¹⁶

P. Radič je društvu posredoval 94. številko mariborskega lista Correspondent für Untersteiermark, kjer je bilo opisano znanstveno delo umrlega prof. dr. R. Puffa, medtem ko je na tem sestanku ravnatelj Costa prebral sestavek o Puffu iz Grazer Zeitung.²¹⁷ Navedel je zanimive podatke, kaj vse je obsegala Puffova zapuščina. Med drugim omenja, da je imel Puff več kot 600 zvezkov predvsem znanstvene literature, preko 700 novcev, 2180 kosov vezanih grbov, 600 pečatov, okrog 400 listin in razne druge starine. Costa je dejal, da je Puff marsikaj od tega namenil Historičnemu društvu za Kranjsko, kakor je razvidno iz njegovega dopisa z dne 7. maja 1865.²¹⁸ Vendar je uresničitev tega namena preprečila Puffova smrt. Njegovo rokopisno zapuščino²¹⁹ danes hrani graški deželni arhiv in verjetno je tja prišlo tudi zgoraj naštetu zbrano zgodovinsko gradivo.

P. Hicinger je poslal svoje predavanje o gotskih cerkvah na Kranjskem, predvsem o cerkvi v Cerknici.²²⁰ Tu je v glavnem zajel umetnostnozgodovinsko tematiko, pri tem se je naslonil deloma na starejše pisce (Valvasor), deloma na objavljene vire. Končno pa je še župnik Elze podal sliko "kulturnega stanja na Kranjskem v 16.

stoletju", kar je tu objavljeno le v povzetku, ker je Elze nameraval napisati o tem širšo razpravo. V omenjenem krajšem pregledu je Elze opozoril na silno težak položaj Kranjske v 16. stoletju, ko so jo prizadeli turški vpadi, vojne z Benečani, z martolozii (te imenuje ljudstvo, katerega izvor ni poznan!). Dalje omenja velike obremenitve kmetov z deželno obrambo (grmade, tabori), davki, posledicami padca vrednosti denarja. Omenja tudi t.i. vinski davek (der Haus-trunkel war besteuert). Kmet je v najtežjih letih lahko obdeloval polje le ponoči, ker je bil podnevni zaposlen z obrambo. Bilo je veliko pomanjkanje živine, za trgovino pa so morali plačevati razne dajatve, tako na poti med Ptujem in Trstom omenja kar štirinajst dajatev. Temu se je pridružila še kuga in razne druge bolezni. Elze omenja tudi skrb za reveže, govori o organizaciji poštne službe, organizaciji šolstva v 16. stoletju pri nas in zaključii z ugotovitvijo, da je pa kljub številnim viharjem in tegobam bila to doba velikega duhovnega razcveta, v kateri je bil postavljen temelj naše nacionalne literature. To dobo imenuje tudi zlata doba za Kranjsko. S tem predavanjem²²¹ se je Elze tudi poslovil od Historičnega društva, ker je odhajal na novo službeno mesto.

Na mesečnih sestankih 1865, ki jih je bilo skupaj šest, je bilo prebranih enajst referatov. Največkrat je besedo imel H. Costa, ki je kot ravnatelj opozarjal na razna pereča vprašanja, bral pisma nekaterih vidnejših društvenih članov ipd. Sam pa je pripravil štiri predavanja, od tega dve biografiji. Prav tako štirikrat je predaval Leinmüller. Po dve predavanji so pripravili Hicinger, Radič, Puff in Bidermann; če sami niso bili navzoči, so njihova predavanja prebrali. Po eno predavanje so imeli Kozina, Petruzzi, Babnik, Elze in E. H. Costa. Program predavanj v splošnem ni slab, saj kaže precejšnjo širino. Tako zajema problematiko od arheologije do etnologije in umetnostne zgodovine, prevladujejo pa predavanja, pripravljena na osnovi študija virov. Kaže se zanimanje za gospodarsko zgodovino, precej je tudi biografij. Kljub vsemu pa je društvo moralo doživljati krizo, kar kažejo neprestana Costova opozorila, da bi sestanki morali biti bolj obiskani, da bi člani društva morali biti bolj prizadevni ipd.

Dejstvo je, da v letu 1866 nimamo nobenih poročil o mesečnih sestankih. Leta 1867 pa pride po sporazumu z Muzejskim društvom do skupnih sestankov Historičnega in Muzejskega društva v prostorih Muzejskega društva. Toda o teh skupnih sestankih Mittheilungen ne poročajo, pač pa najdemo poročila v Laibacher Zeitung.

15.5.1867²²² je sestanek začel državni namestnik dr. Lehmann kot namestnik predsednika Muzejskega društva za Kranjsko in spregovoril o pomenu skupnih sestankov. Kot zastopnik Historičnega društva je navzoče pozdravil tajnik A. Dimitz in izrazil mnenje, da bosta obe društvi sodelovali s skupnim ciljem pospeševati domoznanstvo. Nato so se kot predavatelji zvrstili: Valenta, ki je govoril v imenu avstrijskega planinskega društva (Alpenverein) o Pernhartovi sliki Grossglocknerja, Dežman, ki je govoril o mehiškem prostovoljcu, piscu člankov o podzemnih jamah in sodelavcu Muzejskega društva H. Hauffenu. Spomnili so se častnega člana Muzejskega društva ministrskega svetnika M. Kollerja, ki je umrl na Dunaju. Prebrali so predavanje prof. dr. J. Hyrtla z Dunaja, ob koncu pa so bili seznanjeni z novimi pridobitvami Muzeja (pretežno zbirke kamenin in novcev).

28.11.1867²²³ so pred pričetkom predavanj navzočim pokazali nove pridobitve prirodoslovne zbirke in umetniške zbirke (zvon iz leta 1617, rimske svetilke itd.). Kot predavatelj se je najprej pojavil Dežman, ki je v zvezi s Pernhartovo sliko Triglavske panorame podal oris velikanske verige Julijskih Alp. Sledile so še razne prirodoslovne teme.

3.1.1868²²⁴ je bilo kot poročila Laibacherica na sestanku veliko ljudi. Predsedujoči dr. Lehmann je pozdravil navzoče ob novem letu, potem pa je kustos Dežman predstavil srednjeveške in antične predmete nedavnih izkopavanj. Akademski slikar Künkl je govoril o najdbah na Ljubljani. Nekdanji kustos Historičnega društva Jelovšek je poročal o neki rimski najdbi. Sledila so še tri predavanja s naravoslovno tematiko (Trinker, Dežman, Južek).

4.3.1868²²⁵ je govoril prof. Konšek o klimatskih razmerah na Dolenjskem, Trinker o zemeljski smoli, Valenta o statistiki otroških umorov, Dežman o zbirki medalj. Ob koncu so sledila obvestila o novjših darilih ki jih je prejelo Muzejsko društvo.

18.4.1868²²⁶ govori Dežman o pticah selivkah. Naravoslovno tematiko predavajo še Klisch, Tomasini iz Trsta in tudi prof. Konšek, ki smo ga srečali nekajkrat na mesečnih sestankih Historičnega društva, govori o ribah v naših vodah. Edino Trinker je predaval o zgodovini dolenjskega železarstva, o oblikah izdelkov, o tem, da je Čevljarski most v Ljubljani delo dvorske železarne.

14.11.1868²²⁷ je sestanek vodil Dežman in najprej predstavil nove pridobitve Muzejskega društva (keltske in emonske najdbe). Potem je Dežman govoril o novih spisih na Dunaju živečega prof. Petruzzija o rimskih napisih, medtem ko so ostala predavanja bila posvečena naravoslovju.

Kakor vidimo, so skupni sestanki pomenili popolno prevlado naravoslovnih tem, zgodovine skoraj ni, nekaj je arheologije. Vodilna osebnost je K. Dežman, medtem ko je udeležba nekdanjih predavateljev in članov Historičnega društva zelo skromna (Dimitz, Konšek, Jelovšek).

V naslednjih letih se položaj za Historično društvo še poslabša. Od leta 1869 dalje Laibacherica poročala le še o sestankih Muzejskega društva, čeprav naj bi šlo za skupne sestanke, kajti Historično

društvo formalno še obstaja.

Zvrstili so se sestanki: 22. januarja, 26. februarja, 24. marca in 29. aprila 1869; 19. januarja, 9. februarja, 2. marca, 29. aprila, 19. maja, 21. julija, 14. decembra 1870; 25. februarja, 5. aprila, 17. maja, 31. oktobra 1871; 21. marca 1872 ter 14. oktobra 1874.²²⁸

Na teh sestankih so kot predavatelji nastopali Trinker, Dežman, Perger, A. Luschin iz Gradca, Konšek, torej v glavnem zastopniki nemške stranke na Kranjskem. Od leta 1870 dalje zasledimo v poročilih o teh sestankih tudi obvestilo, da je sestanku sledil društveni večer v kazinski restavraciji.

Izmed tem, ki bi bile zanimive za zgodovinarje, pa naj omenim, da je 17. maja 1871 Dežman prebral spis Th. Elzeja, tedaj pastorja v Benetkah, o reformaciji na Kranjskem. Dežman sam pa je leta 1875 predaval o mostiščarjih na Ljubljanskem barju.²²⁹

11. Oris najvidnejših članov Historičnega društva za Kranjsko s
posebnim ozirom na tedanje zgodovinopisje

Velike zasluge za uspešno delo društva imajo nekateri posamezniki. Da bi bila slika o njihovem delovanju čim bolj popolna, sem se odločila, da nekaterim izmed njih posvetim več pozornosti, še zlasti zato, ker so podatki v Slovenskem biografskem leksikonu (SBL) velikokrat zelo pomanjkljivi ali celo napačni, na kar želim posebej opozoriti.

Prva leta obstoja Historičnega pokrajinskega društva za Kranjsko tja do njegove osamosvojitve leta 1850 sta bila za njegovo delovanje zelo zaslužna K. Ulepič in prof. Rechfeld, kot pisec člankov pa tudi F. X. Richter. Ker jih po letu 1850 praktično ne srečujemo več pri delu društva, jih v ta pregled nisem uvrstila, jih pa omenjam na drugih mestih, zlasti v poglavju o vsebini Mittheilungen.¹ Druge vidnejše člane društva, ki jih tukaj posebej navajam, sem razvrstila po abecedi.

1. Anton Codelli

Prvi ravnatelj Historičnega društva za Kranjsko, baron Anton Codelli, sam ni pisal kakih zgodovinskih člankov, od vsega začetka pa je vodil občne zборе društva. Funkcijo ravnatelja društva je opravljal v letih 1843 do 1863, nato je postal pokrovitelj društva. Istočasno je bil muzejski kurator, ponujali so mu tudi predsedstvo Muzejskega društva za Kranjsko, ki ga pa ni sprejel. Pomembne funkcije je imel tudi v deželni avtonomiji. Bil je namreč v letih 1861 do 1866 kranjski deželni glavar. 14.11.1866 je na lastno željo razrešen. Že zadnje leto ga je večinoma nadomešča dr. Karel Wurzbach.²

Codellija zastonj iščemo v SBL.

2. Et b i n H e n r i k C o s t a

Etbin Henrik Costa (1832-1875) je zanimiva osebnost kulturnega in političnega življenja tedanje Kranjske.

Ker je članek v SBL o E. H. Costi pisan zelo zgoščeno in se mi zdi marsikateri podatek pomanjkljiv, bom skušala povedati nekaj več, zlasti o njegovem delovanju na področju zgodovinopisja.³

Težko bi trdili, da je bil "par let" urednik Mittheilungen, kakor to navaja SBL.⁴ Urednik Mittheilungen je bil namreč le od septembra 1856 do vključno marca 1858. V tem času je bil tudi tajnik društva, in sicer najprej po Klunovem odhodu le začasni tajnik, nato pa je bil marca 1857 izvoljen za tajnika na občnem zboru. Aprila 1858 je od te funkcije odstopil, ponovno pa je bil izvoljen v odbor Histo-ričnega društva 1860, vendar samo za eno leto.

Prav tako pogrešam v SBL podatek, da je bil v letih 1869 do 1874 predsednik Slovenske Matice, nekaj časa pa prvi tajnik pravoznan-skega društva itd. Po mojih ugotovitvah tudi ne drži Kermavnerjeva trditev, da je E. H. Costa zadnjo stvar objavil v Mittheilungen leta 1858.⁵ Leta 1859 je objavil Ein Beitrag zur Geschichte des Ständewesens in Krain⁶ in leta 1861 precej obširno razpravo o Aca-demiji operozov.⁷ Ker pa je pogosto nastopal na mesečnih sestankih, kjer je največkrat predstavljal in ocenjeval novosti na knjižnem trgu, so v okviru poročil o mesečnih sestankih ponatisnjeni tudi ti njegovi prispevki.⁸ Res pa je, da po letu 1863 njegovo zelo aktivno sodelovanje v okviru društva nenadoma preneha, oglasi se le še enkrat leta 1864 s kratkim predavanjem v spomin na Danteja. To nje-govo nesodelovanje v društvu, ki mu je njegov oče ravnatelj, je res precej očitno, ima pa gotovo svoje vzroke.

Zanimivo je, kako Costo opisujejo in ocenjujejo sodobniki.

V. Urbas je kmalu po njegovi smrti popisal življenje in delo tega moža v posebni knjigi, ki je izšla pri Slovenski matici in ga je zelo hvalil.⁹

J. Vošnjak v svojih Spominih¹⁰ pravi, da je Costa "spoznal, da v nemški literaturi zaradi silne konkurence mu ne cvete noben lovor

in pečati se je začel s kranjsko zgodovino".

Celo zelo kritični Levstik je zapisal o njem v Slovenskem Narodu 1868, da je skozi in skozi naroden, da je poln talenta in znanja. Jurčič mu je v nekrologu leta 1875 priznal vztrajno delavnost in izvrstne zmožnosti.¹¹ Najprej se je proti Costi pričela obračati skupina okrog Elzeja in Dežmana, šele kasneje tudi mladoslovenci. Janez Trdina v Spominih piše o svojem sošolcu E. Costi, da je bil "pozneje Nemec, Slovenec, Avstrijec, panslavist, kakor je potegnil veter..."¹² Čeprav Trdina precej negativno opiše Costov značaj, pa mu vendar priznava veliko delavnost, saj pravi: "Njegova delavnost je bila strašna, neverjetna, skoraj nadčloveška: sedel je pri bukvah cele dni in noči, skoraj brez prestanka, brez počitka, brez jedi in pijače..." Trdina je že leta 1851 ostro ocenil njegovega Hitrega Slovenca (Der schnelle Slovene, 1850), ki naj bi bil nekakšen učbenik slovenskega jezika v štiriindvajsetih lekcijah, ki je celo doživel več izdaj.¹³

Na komaj triindvajsetletnega E. H. Costo je opozoril V. F. Klun v Mittheilungen 1855 ob priliki objavljanja Costovih Beiträge zur Literatur, betreffend Krain's Geschichte, Topographie und Statistik (nekakšne bibliografije kranjske zgodovine). Klun je v opombi pod črto naštel, kaj je s področja zgodovine mladi Costa že objavil.¹⁴ In sicer navaja:

1. 404 Regesten zur Rechtsgeschichte von Krain (izšlo v 13. zvezku Magazin für Rechts- und Staatswissenschaften, ...).
2. Zur Faustfrage in Krain (izšlo v Anzeiger des Nürnberger Museums 1855, str. 12.
Culturhistorische Notiz von Krain, prav tam str. 208-278.
3. Überglaube in Krain Ende des 17. Jahrhunderts (izšlo v Nürnberger Zeitschrift für Culturgeschichte...).
4. Erzbischof Andreas von Krain (izšlo v Österreichische Blätter für Literatur und Kunst 1853, str. 226).
Privilegienbuch der Stadt Laibach, prav tam št. 48, 1855.
Strafbuch der Stadt Laibach, prav tam, št. 1, 1856.
5. Strassen und Wasser in Krain (Laibacher Zeitung 1855, št. 226, 229).

6. Krain's slovenische Literatur 1854 (V: Donau, Beil. 25, ponatis v Grazer Zeitung, št. 100).
7. Joseph Repeschitz, ein krain. Stifter und Gönner des Landes-Museums, MHK 1851, str. 55-57.
Beiträge zur Literatur..., MHK 1855, str. 32 itd.

Kot je znano, je E. H. Costa po študiju prava v Gradcu napravil dva doktorata, in sicer iz filozofije (1853) in iz prava (1855). Leta 1855 je tudi objavil knjigo z naslovom Encyclopädische Einleitung in ein System der Gesellschaftswissenschaft; das ist: Darlegung der Grundprincipien, Entwicklung der Grundbegriffe, Skizze des Systems. Delo je izšlo na Dunaju pri založbi Auer in ima 120 strani. Obravnava filozofsko, pravno in zgodovinsko tematiko. Delo je doslej pri nas nekoliko bolj zanimalo le filozofe, kiso o njem tudi pisali in tako Costo uvrstili med slovenske filozofe.¹⁵

V prvem poglavju svoje knjige govori Costa o nekaterih osnovnih pojmi, in sicer o pravnem principu, državi in družbi, egoizmu, dalje o pravni, družbeni in državni znanosti, o izvoru države, o filozofski in historični šoli itd. Potem se v drugem poglavju ukvarja z raznimi fazami razvoja človeške družbe, ki jih deli na:

1. orientalni svet,
2. grški svet,
3. rimski svet,
4. germanski svet,
5. krščanstvo,
6. fevdalna država,
7. absolutna monarhija,
8. konstitucionalna monarhija.

V tretjem poglavju pokaže skico sistema družbenih znanosti, ki jih deli takole:

- a) Historične znanosti: 1. zgodovina,
2. statistika.
- b) Nauk o družbi. Splošni del: 3. o populaciji,
4. o nacionalni ekonomiji,
5. o kulturi.

- c) Nauk o družbi. Posebni del: 6. družina,
7. občina,
8. svobodna družba,
9. država,
10. zveza narodov.¹⁶

Precej piše o zgodovinski znanosti. Zgodovina mu pomeni vse, kar se je zgodilo. V širšem smislu vključuje tudi zgodovino nastanka zemlje in razvoj zemeljskih formacij. V pravem smislu pa so objekt zgodovine ne le svobodna dejanja. Zgodovina v ožjem smislu predstavlja razvoj človeškega rodu od najzgodnejših do današnjih časov. Zgodovina je ali splošna, če obravnava človeško družbo v njeni celoti, ali posebna, če obravnava posamezne dele ali individue ali posebna stanja. Prva je odvisna od druge. Kolikor popolnejša je specialna zgodovina, toliko lažja bo verna predstavitev splošne zgodovine.

Costa razlikuje naslednje podvrste specialne zgodovine.¹⁷

1. biografije. Vsak človek ima svojo zgodovino, vendar to, kar je, ni postal nenadoma, ampak postopoma. Dalje meni, da je s stališča splošne zgodovine upravičena le biografija tistega, ki je pripomogel k razvoju človeškega rodu v celoti, posebej in stvarno. To naj bi upoštevali tudi številni pisci spominov. O teh meni Costa, da so polni samohvale in sebičnosti. Po drugi strani se sprašuje, ali bi bilo bolje imeti avtobiografijo ali od drugih napisano biografijo. Pravi, da pač hoče vsak v avtobiografiji stvari olepšati, "vsak hoče pred sočlovekom sijati v kar najboljši luči." Če pa piše biografijo nekdo drug, je nevarnost v tem, ker nihče drug ne more odkriti pravih nagibov in motivov delovanja nekoga drugega. Costa predlaga, naj bi posamezniki napisali svojo biografijo, vendar naj bi jo prebral kak dober prijatelj ali nekdo, ki je avtorju blizu. Na tej podlagi naj bi potem nek tretji nepristranski avtor napisal biografijo.
2. deželna (lokalna) zgodovina. Ta je po Costovem mnenju upravičena iz več razlogov. Zgodovina vsake občine ne glede na število prebivalcev in velikost prostora je lahko zanimiva, zlasti je to pomembno zaradi pravnih razmer za juriste. Tako kot v biografiji

je tudi pri lokalni zgodovini najti veliko gradiva za predstavitve razvoja človeštva. Potem poudarja, da so nekaj časa bile zelo v modi "univerzalne zgodovine", potem je sledilo obdobje, ko so bile glavne naloge zgodovinarjev izdaje virov in specialne zgodovine. Costa pravi, da se tudi tu ne sme iti predaleč in da je najpomembnejša naloga zgodovine podati prispevek k zgodovini razvoja človeštva. Nasploh je pa važno, da zgodovinar popolnoma obvlada svoj predmet in da brez ozirov podaja resnico.

3. zgodovino države. To postavlja Costa višje kot biografije in lokalno (deželno) zgodovino, ker je že obseg njenega obravnavanja večji. Vsaka pomembnejša država ima, čeprav le v grobih obrisih, svojo zgodovino. Costa poudarja, da so v določenem obdobju zlasti te vrste zgodovino podpirali politiki (učitelji in državne znanosti). Zanimalo pa jih je predvsem zunanje razmerje držav, od notranjih sprememb pa so se največ ukvarjali s spremembami ustave, medtem ko je bil razvoj drugih "daleč bolj pomembnih kulturnih razmer v celoti zapostavljen".¹⁸
4. kulturno zgodovino. To pojmuje širše, kot jo pojmuje danes. H kulturni zgodovini šteje npr. vso gospodarsko zgodovino (zgodovino poljedelstva, živinoreje, obrti, trgovine...). V zvezi z metodo dela opozarja na izkoriščanje vseh vrst virov, ki so na razpolago. Če so dostopni arhivi, potem pravi, da je treba izkoriščati arhivsko gradivo, sicer pa tudi pesmi, ljudsko izročilo, materialne vire. Opozarja tudi na t.i. duhovno področje, t.j. na religijo, umetnost, znanost in njene veje (filozofijo, pravo...). Costo od vseh vej najbolj zanima pravo.
5. Zadnji in najvišji cilj zgodovinskega raziskovanja je filozofija zgodovine.
Ob koncu svojega razmišljanja o zgodovini (§ 13) ponovno poudarja pomen pragmatičnega zgodovinopisja, kjer se sprašujemo po vzrokih in posledicah posameznih dejstev. Ugotavlja, da je nemogoče naštetiti vse, kar se lahko uporablja kot zgodovinski vir, kajti vsaka nova kulturna veja, ki zahteva obdelavo svoje zgodovine, dodaja še kaj novega. Vse kar se najde, torej more biti vir.

V posebnem poglavju o pravni zgodovini (§ 14)¹⁹ omenja Costa stremljenja po obdelavi nacionalnih pravnih zgodovin. Poudarja, da je v tem smislu še najbolj obdelana francoska, manj pa španska, italijanska in angleška pravna zgodovina. Glede slovanske pravne zgodovine opozarja na Šafaříkov prispevek.

Dalje pravi, da je za obdelavo avstrijske pravne zgodovine bil narejen šele poskus. Krivda za to pa po njegovem ni v pomanjkanju objavljenih virov, ampak v potrebi po poznavanju jezikov v državi. Chabertov poskus, ki je bil po Costovem mnenju v prvem obdobju odličen, naj bi bil nedokončan, ker se zahteve po poznavanju vseh avstrijskih glavnih jezikov (nemški, slovanski, italijanski, madžarski) tedaj še daleč niso zavedali.²⁰ Costa omenja, da marsikatera dežela Avstrije še nima svoje zgodovine in v večini so šele pred kratkim pričeli izdajati vire. Tako je še do nedavna avstrijska pravna zgodovina bila obravnavana skupaj z nemško. To velja tudi za nemške dedne dežele do obdobja tesnejše združitve avstrijskih kronovin. Zato bo do tega trenutka vsaka skupina imela svojo lastno pravno zgodovino, čeprav so verjetno med njimi obstojale podobnosti in skupne značilnosti v življenju posameznih ljudstev deloma zaradi skupnega indoevropskega pokolenja, deloma zaradi večjih ali manjših medsebojnih stikov in tako pripravljale čas, ko so se najprej v rahli zvezi (loser Vereinigung) pod enim vladarjem, toda s posebnimi zakoni, kasneje pa v vedno tesnejšo zvezo posameznih delov združile; končno pa se je ideja združene Avstrije z enakimi zakoni pod Francem Jožefom vedno bolj uresničevala.

V posebnem poglavju obravnava statistiko (§ 15). Omenja, da si v glavnem stojita nasproti dve šoli o statistiki. Eno je zgodovinska in drugo matematična šola. Prva sloni na izpeljavi besede statistika oz. status - stanje, ali tudi Staat - država, druga pa na razlagi statističnih pojavov s številkami. Obe razlagi zaslužita vso pozornost. Costa definira statistiko kot sistematično razčlenjen nauk o stanju človeške družbe v sedanjosti ali v nekem kot sedanjost fiksiiranem trenutku, medtem ko kaže zgodovina razvoj do tega trenutka. Razlika med zgodovino in statistiko je torej v tem, da zgodovina predstavlja ves razvoj do danes,

statistika pa le sedanje stanje. Če bi statistiko različnih obdobj postavili drugo poleg druge, bi iz tega sicer bil viden razvoj, vendar bi še vedno manjkala tista pragmatična povezava, ki je sposobna združiti s poudarjanjem vzrokov in posledic posamezne statistične slike. Važno pri pojmovanju statistike je torej ustrezno stanje in vse, kar ima neko stanje, ima svojo statistiko.

Tako meni Costa, da v ožjem smislu razumemo pod statistiko predstavitev sedanjega stanja človeštva in človeške družbe, medtem ko so bili tudi časi, ko so pod statistiko razumeli nauk o stanju države, zlasti takrat, ko se je veliko govorilo o družbeni pogodbi (contrat social).²¹

Zanimivo je, da je to Costovo knjigo leta 1856 kratko, a negativno ocenil anonimni pisec v Literarisches Centralblatt für Deutschland,²² ki je izhajal v Leipzigu in ga je urejal dr. F. Zarncke. Isti časopis je 18. oktobra 1856 prinesel tisto znano anonimno kritiko kranjskih Mittheilungen in Klunovega Archiva, kjer je posebej ostro kritiziran Trstenjak in Hicinger. Na to kritiko je odgovarjal E. H. Costa v Mittheilungen,²³ o čemer sem že pisala. Ocenjevalec Costove knjige govori o neizmerni ošabnosti, ki je pisca zapeljala, da je ponudil občinstvu svoj kaotični izvleček iz šolskih zvezkov in drugih del. Očita mu površnost in lahkomiselnost ter dejstvo, da je hotel v svojem delu zaobseči široko področje znanosti od filozofije do statistike.

Čeprav je tedaj triindvajsetletni Costa najbrž res veliko stvari, ki jih navaja v tej knjigi, črpal ali iz predavanj na graški univerzi ali iz literature, je to delo vseeno zanimivo. Kaže pa tudi Costov bolj liberalni odnos do države in družbe, kakor smo si to mogli predstavljati na podlagi dosedanjih ocen.

Svoje poglede na zgodovino je izrazil E. H. Costa tudi na občnem zboru Historičnega društva za Kranjsko 14. februarja 1855 v predavanju o pokrajinski zgodovini in njenem odnosu do univerzalne zgodovine.²⁴ Tu je najprej podal pregled razvoja zgodovine od najstarejših časov, nato se je ustavil pri zgodovinopisju Avstrije in vprašanju deželne zgodovine. V marsičem se sklicuje na Helferta.²⁵ Posebej Costa poudarja pomen zgodovinskih virov, za sedanji čas pa pomen pisanja kronik ipd. Ta razprava ni odlomek iz zgoraj

omenjene knjige, čeprav najdemo v obeh določene stične točke.²⁶ Ponovno najdemo Costovo razmišljanje o zgodovini in o tem, kako naj se zgodovina piše, leta 1864 v Novicah,²⁷ kjer je objavljeno njegovo predavanje v ljubljanski čitalnici na to temo. Me drugim tu pravi: "Najpreprostejša in najprva zgodovina je le ob kratkem brez kake lepote zapisovala, kaj se je godilo. Taki so bili letniki (kronike) najstarejše dobe. Iz te je zacvetela pripovedujoča zgodovina, ki je imenitne dogodbe vezala in pripovedovala, da je vstrezala veselju radovednih bralcev... Šele vzročna (pragmatična) zgodovina je začela preiskavati, kje imajo svoje globokejšje jedro prigradbe, ktere je potem vezala po vzrokih in učinih, ter umetno devala v red po vseh pogodbah te notranje zveze." Potem še poučarja, da mora biti zgodovinopisec objektivni, če hoče doseči pravi namen. Dalje beremo: "Zgodovina je ali životopis (mišljena je biografija) ali osamna zgodovina (tu misli lokalno in deželno zgodovino) ali pa svetovna zgodovina." Izmed biografij velikih mož na Slovenskem omenja Slomškovo biografijo, obžaluje pa, da je pisana v nemščini. Še vedno pogreša Vodnikovo biografijo, čeprav je bilo veliko zbranega²⁸ in Prešernovo, za katero pa, kot pravi, nimamo kratkega opisa.

Med lokalnimi oziroma pokrajinskimi zgodovinami našteva Celjsko kroniko župnika Orožna in Vodnikovo Zgodovino kranjske zemlje za šole (v nemščini). "Tudi bi jako bilo želeti, naj bi se spisala v slovenskem jeziku zgodovina kranjske zemlje, še raje pa zgodovina slovenskega naroda. Res je, da bi prav ta zgodovina prizadevala velike težave, ker se je dozdanje zgodovinsko preiskovanje malo oziralo ali pa čisto nič na ljudstvo in njegove razne usode." Omenja kot izvrstno "zgodovino češke zemlje" Palackega. In dalje piše: "Če ne po jeziku, je vendar po svojem obsežku znamenita "dogodivščina štajerske zemlje", ki jo je v slovenskem jeziku spisal nepozabni rodoljub naš Anton Krempel."²⁹

Ko govori o svetovni zgodovini pravi: "V njej dobiva posamezni človek svoj zgodovinski prostor le v zvezi z drugimi ljudmi, ki so poklicani k enacemu namenu, in ki hrepene, da bi prišli do enacega konca. Take zveze po jeziku in po rodu imenujemo narod,

po zakonih in ustavah država, po svojem razmerji z Bogom verske družbe." Dotakne se tudi vloge velikih osebnosti v zgodovini in pravi, da se včasih prizadevanja kakega naroda izrazijo v eni veliki osebi, ki odseva značaj in življenje drugih ljudi in tako narodna zgodovina dobi biografsko lastnost. "Svetovna zgodovina zapisuje v svojo knjigo vse imena vredne pridobitke posameznih ljudi, oči pa ima vedno obrnjene na veliko celoto... Zgodovinar mora najprvo razumeti pri narodu njegove narodne posebnosti, potem razmerje z drugimi narodi in poslednjič razmerje s človekom sploh. Kar se tiče prvega, mora najpoprej dobro pogledati, kake lastnosti ima dežela, da bi zvedel, koliko so pripomogle tla in solnce, reke in gore ali mogočno morje, da se je narod v svojem izobraževanju tako zasuknil... Zgodovinar se tedaj mora vedno držati zemljopisca, mora s človekom popisati vse, kar je okoli njega... Nobenemu narodu pa ni dano, da bi v teku svojega življenja samoval, ampak srečati se mora z drugimi... To srečavanje pak je, ali mirno ali sovražno, in potem rodi vojne in osvojitve, ali pa mirno, in dela pogodbe in trgovske zveze." Potem Costa razmišlja o državi takole: "Po obliki, kakršno vidiš, da ima kaka država, sploh lahko meriš, na katerej stopnji duševne izobraženosti je nje ljudstvo, in zgodovinar mora posebno pazno slediti, kako se je državna ustava razgibala in drugačila."³⁰...

Poleg teoretičnih člankov o zgodovini, je E. H. Costa napisal nekaj zgodovinskih razprav, največ za Mittheilungen. Tu je kot svoj prvi članek objavil leta 1851 biografijo o J. Repežiču,³¹ ustanovitelju štipendijskega fonda, ki ga je bil med študijem v Gradcu deležen tudi sam.³² Pisal je pa npr. še o Valvasorjevem delu Die Ehre des Herzogthums Krain (1856) in kasneje o novo najdenem rokopisu Franca Antona Brecknerfelda Supplemente zu des Fhr. v. Valvasor Topographia von Krain (1860), o kranjskih deželnih stanovih in njihovem predlogu leta 1790 za reorganizacijo (1859), o Academii operosov (1861), o reformaciji v notranjeavstrijskih deželah (1862). Zelo veliko je napisal za Mittheilungen ocen o najrazličnejši zgodovinski literaturi: o razpravi

F. Ilwolda o turških vpadih na Štajersko, objavljeni v Mittheilungen (1860, 1861), o delu A. Senonerja Reiseskizzen aus der Lombardei und Venetien, ki opisuje tudi Kranjsko (1860), o delih moravskega zgodovinarja B. Dudika (1860), o znamenitem delu A. Potthasta Bibliotheca historica medii aevi (1862); pri tem je pokazal veliko znanje in verjetno je bilo tedaj na Kranjskem zelo malo ljudi, ki bi tako kot E. Costa sledili izhajanju novih knjig, ne samo v Avstriji, ampak tudi v Nemčiji, Angliji, Franciji, Rusiji, poleg tega pa še člankom v številnih domačih in tujih revijah in časopisih. Na mnogih mesečnih sestankih Historičnega društva je govoril prav o novi literaturi. Mnogokrat je poročal tudi o vsebini kranjskih Mittheilungen (npr. v Blätter aus Krain), v Laibacher Zeitung in Novicah pa o mesečnih zborih Historičnega društva. Velike zasluge si je pridobil tudi kot bibliograf, saj je v Mittheilungen v letih 1855-1857 v nadaljevanjih objavljal Beiträge zur Literatur, betreffend Krain's Geschichte, Topographie und Statistik in v letih 1856-1858 še Literatur-Berichte (o tem je več v poglavju o vsebini Mittheilungen).

Leta 1858 je Costa objavil tudi Bibliografijo nemške pravne zgodovine.³³

Mnogo je sodeloval v raznih polemikah. Tako je že 1856 v Mittheilungen odgovoril anonimnemu kritiku v leipziškem Centralblatt für Deutschland v zvezi s kritiko Klunovega Archiva. Potem je leta 1857 v Mittheilungen polemiziral z Elzejem glede portreta P.O. Vergerija ml. in leta 1858 polemiziral z Dežmanom v Laibacher Zeitung glede delovanja Historičnega društva. Marsikaj je objavil tudi v nemških in raznih avstrijskih revijah, tu želim opozoriti le na njegov daljši prispevek v Laibacher Zeitung leta 1857 v nadaljevanjih z naslovom Die Literatur des österreichischen Kaiserstaates vom 1. Jänner 1853 bis Ende Dezember 1854 in Allgemeinen und die Krains insbesondere.³⁴ V Laibacher Zeitung je objavil še druge prispevke, pisal pa je tudi v nemški list Triglav, ki je bil naklonjen Slovencem.

Izdal je še nekaj samostojnih publikacij,³⁵ uredil dvojezični Vodnikov spomenik (1859), kjer je sodelovalo veliko avtorjev od Levstika, Miklošiča, Anastasiusa Grüna do Matije Majarja in Urbana Jarnika, objavljeni sta bili tudi dve Prešernovi pesmi itd.

Marsikaj v zvezi z E. H. Costo bo najbrž še treba razjasniti. Mladoslavenci so ga odklanjali, mu zamerili tesno sodelovanje z Bleiweisom in ga šteli med prvake. Vendar bi po mojem zelo negativne ocene naših literarnih zgodovinarjev (Priatelj, Slodnjak) bilo treba omiliti in videti tudi pozitivno, ne pa samo negativno plat. Res je seveda, da je Costa veliko pisal v nemščini, toda kam pa naj bi v petdesetih letih 19. stoletja pisal slovenske znanstvene članke, ko pa smo premogli le Novice in Zgodnjo Danico. S slovenskimi prispevki je pričel v večji meri sodelovati šele po ustanovitvi Slovenske matice. Dotlej pa je v Novicah objavil nekaj manjših člankov, in ko je bil tajnik Historičnega društva tudi poročila o mesečnih sestankih. Leta 1865 se je odločno zavzel na občnem zboru Historičnega društva za slovensko pisano Zgodovino Kranjske v nasprotju z nekaterimi drugimi, ki so še vedno mislili na nemško delo (H. Costa) ali na nemško in slovensko pisano zgodovino (P. Radič).³⁶

In nenazadnje je treba poudariti, da je bil E. Costa tisti, ki se je ves čas močno zavzemal za ustanovitev kranjskega deželnega arhiva, ker je bil prepričan, da so poleg dunajskega dvornega in državnega arhiva potrebni tudi arhivi v posameznih deželah.

3. H e n r i k C o s t a

Henrik Costa (1799-1871) je bil višji carinski ravnatelj. SBL mu je namenil le osemindvajset vrstic, kar se mi zdi glede na njegovo delovanje vendarle premalo. Če ga primerjamo z nekoliko starejšima sodobnikoma Rechfeldom ali Richterjem, ki pa sta le nekaj let preživela na Kranjskem, a je njuno delo v SBL zelo natančno popisano, potem menim, da bi tudi Henrik Costa zaslužil daljši članek. Gotovo Costa ni bil kak velik znanstvenik, napisal pa je vrsto prispevkov, ki bi zaslužili več pozornosti in objektivnejšo oceno. Na tem mestu želim zlasti opozoriti na prizadevanja H. Coste na zgodovinskem področju v okviru Historičnega društva za Kranjsko. Srečamo ga že med predlagatelji za ustanovitev Notranjeavstrijskega historičnega društva, od 1844 do 1847 je član odbora kranjske sekcije društva, v odbor Historičnega društva za Kranjsko je izvoljen 1862, nato pa 1863 postane ravnatelj društva in obdrži to funkcijo do januarja 1867, ko je kot ravnatelj odstopil.³⁷

Zelo veliko je pisal v Mittheilungen, pogosto pa je tudi nastopal kot govornik na občnem zboru društva ali kot predavatelj na mesečnih sestankih. Mittheilungen so objavile blizu štirideset njegovih krajših ali daljših člankov oziroma predavanj.³⁸ Sprva se je ukvarjal s proučevanjem obdobja Ilirskih provinc,³⁹ marsikdaj se je podpisal le s kraticami (H.C.).

Napisal je več biografskih prispevkov, in sicer o J.K. Likavcu (1850), o J.C. Schmidburgu (1852), Lattermannu (1855), J.N. Šlakerju (1865), o nekaterih umrlih članih društva je govoril na društvenih sestankih. Nekateri tovrstni podatki bi bili gotovo pozabljeni, če jih Costa ne bi zapisal. Posebej se mi zdi dobra Šlakerjeva biografija, in čeprav se skoraj popolnoma ujema s kasnejšimi podatki v SBL, tam kot vir ni omenjena. Pisal je tudi o imenu Triglav (1856), o Valvasorjevi Slavi... (1856), objavil je vrsto statističnih prispevkov (1857) npr. o ljubljanski gimnaziji, o statistiki Kranjske leta 1780. Posebej so ga zanimale stare pasionske igre in procesije velikega petka (1857). O tem je predaval in pisal. Dalje je pisal o antičnih in sred-

njeveških spomenikov v Ljubljani, o spomeniku Radeckega (1860), objavil je zgodovino deželne zakonodaje iz leta 1740 (1860), pisal pa je tudi o krvavem spopadu med ljubljanskimi meščani in vojaki leta 1645 (1862), o dvobojih na Kranjskem (1862), o trgovini s soljo (1862), o zgodovini slovenske leksikografije (1862), pa o prostozidarski loži v Ljubljani v času Ilirskih provinc (1863). Zanimivo je prikazal zgodovino kazinskega društva od 1782 dalje (1864), pisal o slovenski marki v srednjem veku (1865), o zgodovini cerkve in fare sv. Gregorja v Stari Loki (1866), predaval o t.i. svetem grobu v Ljubljani (1866) itd. Večkrat se je v okviru društva zavzel za to, da bi končno dobili temeljitejši pregled zgodovine Kranjske, prizadeval si je za ustanovitev deželnega arhiva. Na mesečnih sestankih je pogosto imel priložnostne govore (posebno potem, ko je bil ravnatelj društva), npr. ob štiristo letnici ljubljanske škofije (1860), o nalogah deželnih zborov (1861), ob smrti Karla Ulepiča (1862) itd.

Imel je celo vrsto predavanj, ki jih ni posebej objavil v *Mittheilungen*. Tako je predaval o razvoju uprave na Kranjskem od 1522 do 1853 (1860), kar je objavil v reviji *Der Aufmerksame*, o izdatkih za vojsko leta 1778 je predaval leta 1865, o Cirilu in Metodu leta 1863 in isto leto tudi o Čopovem rokopisu slovenske literarne zgodovine, ki je bil njegova last in je kasneje s Costovo zapuščino prišel v Petrograd. Večkrat je opozarjal na novosti v historični literaturi, tako je npr. govoril o Elzejevem spisu o superintendentih kranjske cerkve, o Keesbacherjevi Zgodovini filharmoničnega društva itd.⁴⁰

Če vsemu temu prištejemo še njegovo leta 1848 tiskano knjigo z naslovom *Reiseerinnerungen aus Krain*,⁴¹ ki prinaša vrsto zanimivih zgodovinskih podatkov in brošuro z naslovom *Krain und Radetzky*,⁴² ki je SBL ne navaja, dalje Costov rokopisni dnevnik o kongresu Sv. alianse v Ljubljani,⁴³ in če vemo, da je objavljaj tudi v *Illyrisches Blatt*, v *Lloyd*,⁴⁴ v *Laibacher Zeitung*, v *Carniolii*, v *Vodnikovem spomeniku* (*Vodnik-Album*) in še kje, potem mu je mogoče pripisati vsaj veliko zavzetost za deželno-zgodovinsko problematiko. V zadnjih letih obstoja *Mittheilungen*

je bil H. Costa poleg Dimitza prav gotovo tisti, ki je največ prispeval k izhajanju društvenega časopisa. Kmalu po njegovem odstopu januarja 1867 je tudi konec izhajanja Mittheilungen, prav tako je konec samostojnih društvenih sestankov.

4. A v g u s t D i m i t z

Glavni steber Historičnega društva za Kranjsko v šestdesetih letih je bil prav gotovo Avgust Dimitz (1827-1886). Šele on je bil tisti, ki je v letih 1874-1876 uspel izdati dokaj obširno Zgodovino Kranjske, vendar v nemščini.⁴⁵ Delo je izšlo že potem, ko je Historično društvo za Kranjsko praktično prenehalo obstajati, društveni časopis pa tudi ni več izhajal od leta 1868. Dimitz sam je kasneje dejal, da je stremel za tem, da bi ponudil društvom, ki so prej kot zamenjavo dobivala Mittheilungen, neko nadomestilo. To se je zgodilo, ko je izdal svojo Zgodovino Kranjske. Takole pravi: "Ich kann wohl auch dieses mein Werk als Werk des Vereines bezeichnen, denn die Anregung zu demselben habe ich im Verein erhalten, und er hat mir einen grossen Theil des Materiales geliefert."⁴⁶

Tajniške posle društva je Dimitz prevzel po občnem zboru marca 1859 in ne že 1858, kot to navaja SBL. Dimitz je bil od leta 1859 ves čas član odbora društva in urednik Mittheilungen (1859-1868). Ni pa bil ves čas tajnik društva.⁴⁷ Zaradi preobremenjenosti v redni službi, kot je sam navajal, je leta 1864 tajniške posle odložil. Za njim jih je prevzel Pfeifer (1864-1866).

Že leta 1867 pa Dimitza spet srečamo kot tajnika.

Ves čas delovanja v društvu je marljivo zbiral gradivo za svojo zgodovino. Ker je kot urednik dobro poznal vsebino Mittheilungen, je to znanje koristno uporabil za pripravo svojega obsežnega zgodovinopisnega dela. V začetku je za Mittheilungen pisal razprave, kasneje pa je objavljial pretežno vire. Dobro se je zavedal, da je zbiranje in objavljjanje virov predpogoj za nastanek sintetičnega dela. Kot tajnik društva je redno in podrobno poročal o mesečnih sestankih in občnih zboreh (od 1859-1864) tako v Mittheilungen kot tudi v Laibacher Zeitung, katere redaktor je bil šest let.

Ko je prevzel tajniške posle Historičnega društva, je v Mittheilungen objavil poziv k sodelovanju,⁴⁸ kjer je izrazil upanje,

da ga bodo člani podprli pri njegovih prizadevanjih za poživitev dela društva. Obrnil se je na vse v "ožji domovini Kranjski in širši domovini Avstriji" razširjene člane, da bi sodelovali pri skupnem delu. Menil je, da vsak lahko kaj prispeva, nekdo morda z zbiranjem vsega, kar mu nudi njegov okraj od listin, novcev in drugih starin; drugi lahko na podlagi virov obdeluje posamezna obdobja deželne zgodovine; tretji opisuje stare zgradbe itd. Dimitz poudarja, da je "bilo naše ozemlje prizorišče raznih bojov, ima pa tudi sicer mnogo drugih zanimivosti" in obljublja, da se bo trudil in deloval, kot so že pred njim delovali zlasti Klun in Costa.

V Mittheilungen se je Dimitz loteval zelo različne problematike. Gratzkyjev Repertorium navaja kar 47 njegovih objav v Mittheilungen, vendar so med njimi tudi povzetki predavanj na mesečnih sestankih. Pisal je o t.i. francoskem medvladju oziroma o Ilirskih provincah (1861), in sicer o policijski in gozdni upravi, o stavbarstvu, zlasti o gradnji mostov in cest. Posegel je v obdobje reformacije in protireformacije, pisal je o verskih sektah (1862, 1863, 1867) in o tem objavljaj tudi razne dokumente. Zelo dober je njegov pregled kranjskih nemških časnikov (Zeitungswesen in Krain, 1859). Napisal je več biografskih prispevkov, npr. nekrolog ob Humboldtovi smrti (1859), predaval in pisal je o kranjski plemiški družini Hallerstein (1861), predaval je o Primcu in njegovih pismih Vodniku (1861). Imel je tudi predavanje o proračunu notranjeavstrijskih dednih dežel v 18. stoletju (1859) in o bojih s Turki v naših krajih (1860). Zanimala ga je problematika jezuitov na Kranjskem in o tem je pisal in predaval s posebnim ozirom na ljubljanski jezuitski kolegij (1863). Ljubljanske zgodovine se loteva v sestavkih o zgodovini strelcev (1863) in mestnih piskarjev (1863). Piše pa tudi o svobodnjakih - edlingih v Zagorju ob Savi (1864), pa o zgodovini Kočevja in Kostanjevice (1864). Lokalno-zgodovinske problematike se loteva še ob raznih priložnostih v zvezi z objavami virov. Med zanimivejše prispevke sodi tudi pisanje o Dizmovi kroniki (1862) in izvleček iz Kukuljevićeve Hrvaške bibliografije (1862).

Posebno pozornost je Dimitz namenjal vprašanju arhivov na sploh in zbiranju arhivskega gradiva na Kranjskem, o čemer je tudi pisal (1860). Velike zasluge ima tudi za objavljane virov v *Mittheilungen*, čemur se je posvečal zlasti zadnja leta izhajanja društvenega glasila. Zanimale pa so ga tudi izdaje virov v drugih deželah. O tem je pisal nekakšne ocene in opozarjal posebej na morebitne zveze s Kranjsko. Tako je pisal o izdaji virov *Documenta historiae Forojuliensis*, ki jo je pripravil Bianchi (1859-1862), o delu P. Kandlerja *Storia del Consilio dei Patrizi di Trieste...* (1863). Objavil je regeste pomembne za zgodovino škofjeloškega gospostva (1859), dalje regeste iz arhiva Auerpergov (1865), objavil je posamezne zanimivosti iz arhiva kranjskega muzeja (originalne izpise T. Hrena, 1862; zbirko patentov in uredb 1862 itd.).

Dalje je iz urbarja gospostva Planina iz leta 1573 objavil izpiske o turških vpadih leta 1559 na Dolenjsko (1860), objavil je razne listine o Stični (1861), o zaslišanju čarovnic (1862). Potem je objavil še razne zapiske iz deželnosodnega arhiva v Ljubljani (1863), iz arhiva mestnega magistrata v Ljubljani (1863), vsebino vicedomske knjige v Ljubljani iz leta 1496 (1868) itd.

Večkrat je objavil dokumente, ki se nanašajo na zgodovino reformacije (1863, 1867), pa virov v zvezi z uskoki (1868), vrsto listin iz zgodovine Novega mesta (1865). Pisal je o arhivu Della Bone iz Gorice (1868) in o pismih Dobrovskega Vodniku (1861) in še o čem.

Kot tajnik društva je pokazal veliko interesa za slovensko in slovansko problematiko, čeprav je bil po rodu Nemec. To trditev dokazuje podroben pregled mesečnih sestankov, kjer je precej sodeloval z raznimi predavanji. Posamezna predavanja s teh sestankov so objavljena v *Blätter aus Krain*, kjer je tudi sicer precej objavlj⁴⁹al, npr. o kmečkih uporih, o umestitvi nekaterih deželnih glavarjev, o zgodovini sprehajališča Rožnik, o kopališčih v Ljubljani in Kamniku, o mestnih pravicah Kranja, o zgodovini ljubljanskega gradu. Bil je redaktor *Laibacher Zeitung* in

seveda tudi pisec člankov v njej. Med drugim je tu objavil študijo o Židih na Kranjskem od 13. do 18. stoletja, o procesu proti čarovništvu v Ljubljani 1664, pa o petstoletnem jubileju Ljubljane kot deželnega glavnega mesta.

5. T h e o d o r E l z e

Protestantski pastor Theodor Elze (1823-1900), ki je v Ljubljani služboval v letih 1852-1865, je bil prav tako med aktivnejšimi člani Historičnega društva. Največ prispevkov je objavil v Mittheilungen na temo reformacije,⁵⁰ čeprav se je ukvarjal tudi z nekaterimi drugimi vprašanji. Prvič se je v Mittheilungen oglasil že 1852 ob polemiki Bleiweis-Klun glede izvora imena Ljubljana. 1853 je objavil prispevek z naslovom Die Sage vom Schloss in Laibach, kjer je primerjal stare pripovedke o Ljubljani in ljubljanskem gradu z zgodovinskimi podatki. Nato ga spet srečamo leta 1856 z numizmatično študijo kot prispevkom h kulturni zgodovini (o tem je tudi predaval na seji društva). V letu 1861 je objavil v Mittheilungen številne regeste, najprej regeste 116 listin z gradu Turjak, ki se nanašajo na leta 1241-1399, nato regeste osmih listin z gradu Ortnek za leta 1533 do 1675 in še regeste desetih listin z gradu Medija.

Leta 1864 je pod naslovom Historische Miszellen über Stadt und Land pisal o zgodovini cest skozi Kokro, o Salendrovi ulici v Ljubljani, o turški jami pri cerkvi sv. Krištofa in o opoldanskem zvonjenju. O vsem tem je leta 1864 tudi predaval na mesečnem sestanku. 1865 je predaval še o kulturnih razmerah na Kranjskem v 16. stoletju. Po svojem odhodu iz Ljubljane je ostal v stikih z društvom in nadaljeval z raziskovanjem reformacijske zgodovine. Bil je tudi član Muzejskega društva in je 1862 za Jahresheft des Vereines des krainischen Landes-Museums napisal članek o zgodovini Kočevja.

Elzejevo zelo plodno delovanje je v Slovenskem biografskem leksikonu natančno popisal France Kidrič,⁵¹ ki je med drugim zapisal, da je Elze kmalu po prihodu v Ljubljano postal središče nemške družbe in da je v slovenskih krogih imel najbrž takrat malo osebnih stikov, razen v zgodovinskem društvu. Dalje pravi, da je bil v tem društvu na strani Dežmanove opozicije proti Trstenjakovim spisom in Costovi redakciji Mittheilungen.

Po pregledu zapisnikov sej občnih zborov in mesečnih sestankov Historičnega društva je mogoče reči, da je nasprotovanje Costi pri Elzeju še bolj očitno kot pri Dežmanu. Zelo jasno se kaže nasprotovanje Costi tudi v dejstvu, da ne Elze ne Dežman nista sodelovala pri dvojezični publikaciji, ki jo je uredil Costa, t.j. pri Vodnikovem spomeniku, 1859.

6. L u d v i k G e r m o n i k

Ludvik Germonik (1823-1909), plodovit nemški pisec, je živel v letih 1857 do 1872 v Ljubljani; bil je pomočnik v licejski knjižnici. Levstik ga v svojih pismih velikokrat omenja in piše njegov priimek Grmovnik. Skupno jima je bilo predvsem zanimanje za Prešerna. V SBL je popisano Germonikovo mnogovrstno delo,⁵² vendar moram nekatere podatke popraviti in dopolniti. Podatek, da je bil od 1860-63 arhivar in kustos Muzejskega društva v Ljubljani in da je uredil arhiv tega društva, ne drži. Ne gre za Muzejsko društvo, ampak za Historično društvo, katerega član je bil od 1857 dalje, medtem ko se v obstoječe Muzejsko društvo ni včlanil. Arhiv Historičnega društva je urejal že od 1857 dalje in leta 1858 je v Mittheilungen objavil obširen popis ureditve arhivskega gradiva pod naslovom Die bisherigen Arbeiten zur Ordnung des hiesigen historischen Archivs.⁵³ Po Jelovškovem odhodu iz Ljubljane 1860 je prevzel tudi urejanje drugih zbirk, zato ga Mittheilungen v letih 1860-62 nazivajo društveni kustos. Večkrat je sodeloval na mesečnih sestankih s predavanji. Izbira tematike, s katero se je ukvarjal, kaže na njegovo precej liberalno usmeritev. Na decembrskem sestanku leta 1857 je poročal o najdenem poročilu o obisku cesarja Jožefa II. v Ljubljani 20. in 21. marca 1784.⁵⁴ Večkrat je predaval leta 1859, in sicer o italijanskih karbonarjih in ljubljanskem kongresu 1821, o pesnitvi A. Grüna Nachruf an Prešeren v Vodnikovem spomeniku, dalje o prvi francoski invaziji na Kranjsko leta 1797, o reformaciji na Kranjskem in vlogi Primoža Trubarja. Nič o teh zanimivih temah pa v Mittheilungen ni objavil v obliki razprave, to je velika škoda. Žal tudi ni podatkov, kjer so ta predavanja bila objavljena, če je do objave sploh prišlo. 1861 je spet predaval, in sicer o Spominih Maršala Marmonta, ki so izšli tudi v nemškem prevodu 1857. leta. Opozoril je zlasti na Marmontovo pisanje o Kranjski in Ilirskih provincah.⁵⁵

7. Peter Hicinger

Peter Hicinger (1812-1867) je v času delovanja Historičnega društva služboval kot lokalni kurat v Podlipi (1847-59), nato kot župnik in dekan v Postojni (1859-67). V SBL mu je namenjen sorazmerno kratek članek (40 vrstic), bolj poudarjene so tu Hicingerjeva pesniška dela.⁵⁶ Niso omenjeni njegovi zgodovinski prispevki v Mittheilungen, ki jih Gratzkyjev Repertorium našteje kar 60, v resnici bi jih bilo lahko še več, če bi upošteval vsa predavanja na mesečnih sestankih. Poleg v Mittheilungen je Hicinger v nemščini pisal še v Blätter aus Krain, Illyrisches Blät, Klunov Archiv in še kje.⁵⁷ Številne zgodovinske prispevke je objavljaj tudi v slovenščini, in sicer v Novicah in v Zgodnji Danici. Treba pa je reči, da je, kot omenja SBL, v Zgodnji Danici res pisal predvsem o cerkveni zgodovini, medtem ko je v Mittheilungen obravnaval različno tematiko. Ker je bil kot pisec zelo ploden, je s svojimi prispevki opozoril na marsikatero stvar, ki bi sicer bila pozabljena. Posamezni prispevki so dobri in mnogi so jih kasneje uporabljali, ne da bi jih citirali.

V petdesetih in šestdesetih letih so nekateri pričakovali, da bo morda Hicinger tisti, ki bo napisal kranjsko zgodovino, to se pa žal ni uresničilo.

Tukaj bom skušala na kratko prikazati njegov delež razprav v Mittheilungen, deloma tudi predavanj, ki so bila objavljena v poročilih o mesečnih sestankih.

V Mittheilungen je pričel objavljati leta 1847. Kot prvo stvar je tu objavil zgodovino cerkva na Kranjskem, s katero je posegel na področje umetnostne zgodovine in opisal nekatere gotske elemente v cerkvah v Št. Rupertu, Prapročah, Dobu in Krtini pri Domžalah, pri Ihanu itd. Tudi kasneje je še pisal o gotških cerkvah na Kranjskem (1865), še posebej o cerkvi pri Cerknici.

Problematika, ki mu je bila očitno najbližja, je rimska antika, saj je tovrstnih prispevkov največ. Pisal je o rimskih spomenikih, rimskih cestah in utrdbah, (1854, 1855), o načrtih nekaterih rimskih mest, o škofih iz Emone (predavanje 1857), o vprašanju svobode prebivalcev (staroselcev) pod Rimljani (1863), o rimskih

vojaških utrdbah in legijah (1864). Arheologi in strokovnjaki za antiko bodo verjetno nekoč morali podati temeljitejšo oceno tega njegovega dela.⁵⁹

Veliko pozornost je usmerjal v delo na zgodovinskih virih, bodisi da jih je objavljajal v celoti ali kot regeste, bodisi da jih je opisoval in tako opozarjal nanje. Leta 1854 je opozoril na anonimni spis *De conversione Caranthanorum*, ki ga je spoznal pri Hanziču. 1853 je objavil izvlečke iz arhiva trga Mokronog in podal seznam listin iz samostana Bistra, leta 1854 je objavil listine v zvezi z mestom Lož in več regestov, 1855 je pisal o še ne tiskanih virih za zgodovino Kranjske, 1855 in 1856 je objavljajal izvlečke iz listin oglejskega patriarhata, ki so zadevali slovensko zgodovino, leta 1856 tudi izvlečke iz listin kapitelskega arhiva v Čedadu, poročal je o freisinških listinah po Zahnovi izdaji *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* (1862). Tu in tam se je loteval tudi urbarjev, kot npr. postojnskega iz leta 1581. Objavil je še regeste iz listin o kartuziji Bistra (1864), regeste o vojnah z Benečani v letih 1508-1514 (1864) ter izvlečke iz listin mesta Kamnik (1865). S članki je posegal v srednjeveško problematiko. Pisal je o škofu Andreju na Kranjskem (1858), pa o političnih razmerah v srednjem veku na Kranjskem do prihoda Habsburžanov (1856), o srednjeveški trgovini med Kranjsko in Benečani (1865).

Posebno področje obravnav predstavljajo lokalnozgodovinski prispevki. Med te bi lahko šteli prispevke k zgodovini Tržiča (1859), zgodovini Novega mesta (1859 in 1865), prikaz gospostva Postojna v srednjem veku (1860), opis zgodovine Loža in Cerknice (1854) ter spis o nagrobniku kneginje Viride v STični (1858). Imel je predavanje o zgodovini idrijskega rudnika (1860), to predavanje je v celoti bilo objavljeno v *Blätter aus Krain* (1860), iz tega pa so napravili tudi samostojno brošuro.

Večkrat je posegel v dobo reformacije, 1863 je na to temo predaval v okviru društva, reformacijo je obravnaval še leta 1864 in 1865. Imel je mnogo najrazličnejših predavanj, npr. o nekem glagolskem rokopisu (1858), pa o pomenu geologije za zgodovinsko raziskovanje

Kranjske (1865), med boljšimi predavanji je gotovo tisto o zgodovini šolstva na Kranjskem v srednjem veku (1864).

Med zanimivejšimi prispevki je objava dokumentacije o poskusu ustanovitve Historičnega društva za Kranjsko iz leta 1819 (1858).

S tem prispevkom je opozoril na načrte, ki jih je glede ustanovitve takega društva imela tedanja Poljedeljska družba.

Objavil oziroma dopolnil je še vrstni red deželnih glavarjev, deželnih upraviteljev in poslancev Kranjske (1865), vrstni red mestnih sodnikov in županov Kranjske (1865), statistiko Kranjske v 18. stoletju (1865) itd.

V Klunovem Archivu (1854) je objavil dva prispevka,⁶⁰ in sicer o cerkveni razdelitvi Kranjske od začetkov krščanstva do 19. stoletja z dvema kartama in o zgodovini kartuzije Bistra.

Hicinger je bil tesno povezan s problematiko Trstenjakove avhtonistične teorije. Na Klunov predlog je namreč za Mittheilungen napisal povzetek dotedaj objavljenih Trstenjakovih tez.⁶¹

Pri tem je pokazal precej simpatij za Trstenjakovo teorijo in Klun je kasneje zapisal, da bi Hicingerju res lahko očitali, da ni bil samo poročevalec in človek stoječ nad dvema strankama, ampak je pogosto tudi sam potegnil s stranko. Omenjeni Hicingerjev prispevek je zelo dolg in je napisan v obliki vprašanj in odgovorov, kot npr.:

1. Kateremu ljudstvu in jeziku so pripadali Kelti?
2. Kako in kdaj so Kelti prišli v notranjeavstrijske dežele?
3. Kdaj in kako so sem prišli Germani?
4. Katera druga ljudstva so poleg Keltov živela v notranjeavstrijskih deželah?
5. Ali so mogla biti med starimi prebivalci Notranje Avstrije kakšna slovanska plemena?
6. Kateri razlogi so za zgodnjo slovansko poselitev?

Glede teh vprašanj je navajal Hicinger trditve, da so Kelti prišli pozneje v Panonijo in da so bili stari Noričani in Panonci slovanskega rodu. Govori pa o dveh poselitvah, t.i.

starejši, predkeltski, in o mlajši, novi, to je tisti med leti 500 in 600 n.št. Navaja celo vrsto dokazov, zlasti se opira na pisanje antičnih piscev, geografsko poimenovanje rek, gora, krajev, sklicuje se dalje tudi na Linharta in Mucharja, na mitološka imena in slike na starih spomenikih itd.⁶²

V zvezi s temi problemi piše Hicinger 1858 v Novicah:

"Nočem reči, da je s tem že vsa pravda dognana; vsaka reč potrebuje svojega časa, dokler se ne ugotovi in ne sezori; zlasti to velja o slovenskih rečeh. Koliko časa se je gnala pravda za glagolico in cirilico; vzadnje je glagolica ostala pervinska, pravi plod sv. Cirila in Metodija. Taka je tudi pravda o narodnosti starih Panoncev in Noričanov. Če ne več, je iz spredaj navedenih prič jasno, da ta pravda je še: "eine offene Frage" - odprto vprašanje."⁶³

Istočasno kot na Trstenjaka so se pričeli torej tudi napadi na Hicingerja. Kljub temu pa je Hicinger še naprej ostal sodelavec Mittheilungen, medtem ko se Trstenjak po Costovem odstopu z uredniške in tajniške funkcije v Mittheilungen, ni več pojavljal, nasprotno pa je v Novicah objavljajl še naprej.

Tako je Hicinger eden redkih piscev v Mittheilunge, ki je vse do smrti (1867) tu še objavljajl. Torej je sodeloval tudi potem, ko so vodilno vlogo v društvu vedno bolj prevzemali kranjski Nemci, Slovenci pa so se bolj zbirali okrog Slovenske Matice. Zaradi znane polemike z Levstikom v Novicah in s Cegnarjem v Glasniku je Hicinger izgubil mnogo ugleda predvsem med mladimi. O tem je že veliko napisanega.⁶⁴

Čeprav spada Hicinger med najbolj prizadevne in najbolj plodne sodelavce Historičnega društva za Kranjsko, mu Mittheilungen ob smrti niso posvetile nobenega spominskega članka.

Ob koncu tega kratkega zapisa o Hicingerju, naj še enkrat poudarim, da je zelo veliko pisal za Novice (večkrat je isto objavljeno tudi v nemščini v Mittheilungen) in da je že od leta 1865 dalje sodeloval pri Slovenski matici. Na občnem zboru matice septembra 1866 pa je bil izvoljen za zunanjega odbornika.

Leta 1865 je v Laibacher Zeitung objavljajal podlistek Deutsch und Slovenisch.⁶⁵ Sodeloval je tudi pri Triglavu. Od leta 1859 dalje je izdajal vsako leto Domač koledar slovenski (od 1865 dalje pri Slovenski matici), sodeloval je pri Vodnikovem spomeniku, Učiteljskem tovarišu, Einspielerjevem Slovencu in še kje. Marn je o njem leta 1874 zapisal, da je ves čas svojega življenja deloval domoljubno in ni obračal plašča po vetru, da je pisal leta 1848 o slovenskih rečeh, leta 1862 pa je nastopil proti nemškutarstvu.⁶⁶

8. A n t o n J e l o v š e k

Anton Jelovšek (Jellouschek), 1809-1877, je bil po poklicu državni knjigovodja, ljubiteljsko pa se je ukvarjal z zgodovino. V letih 1847 do 1861 je bil sodelavec Mittheilungen, kjer je objavil okrog dvajset člankov z različno tematiko. Že prej pa ga najdemo kot sodelavca Carniolie, kjer je leta 1844 objavil vrsto krajših prispevkov. Sodeloval je tudi v Klunovem Archivu, napisal je kratek prispevek z naslovom Valvasor in Vodnik za publikacijo Vodnikov spomenik (1859). Pisal je tudi v Illyrisches Blatt,⁶⁷ Blätter aus Krain⁶⁸ in Laibacher Zeitung.⁶⁹

Pisec Jelovškovega nekrologa⁷⁰ poudarja, da je imel velik smisel za urejanje zbirk, hvali njegovo vnemo in pridnost in omenja da je po njegovi zaslugi nastalo kar nekaj zanimivih razprav, čeprav ima to njegovo delo bolj kompilatorski značaj. Napravil je številne izpiske iz arhivalij, pripravil več kronoloških pregledov in v rokopisu je ostalo njegovo delo Chronologisch-biographische Reihenfolge aller römischen Könige, Konsulen, Kaiser und Päpste, sowie auch der Regenten anderer Länder Europas.

Po letu 1861 se v Mittheilungen ne pojavlja več. Glavni vzrok za to je najbrž v tem, ker je bil premeščen v Trst. To premostitev omenjajo Mittheilungen.⁷¹ Izvemo, da je bil novembra 1860 z državnim knjigovodstvom premeščen v Trst, ne izvemo pa, kdaj se je spet vrnil v Ljubljano. V nekrologu pa službovanje v Trstu sploh ni omenjeno. Pač pa iz nekrologa izvemo, da je bil zadnja leta precej bolan, kar bi lahko tudi bil vzrok za to, da se ni več oglašal v društvenem glasilu. Pisec nekrologa v Laibacher Tagblatt pravi, da je vse do svoje smrti, čeprav zelo bolan, redno zahajal v prostore društva v licejski zgradbi. Tedaj je Historično društvo za Kranjsko praktično že prenehalo z delom, obstajalo je le še formalno.

Na tem mestu naj opozorim na napako v SBL, kjer je spet zamenjano Historično društvo z Muzejskim društvom. SBL navaja, da je Jelovšek pisal za publikacije Muzejskega društva in da je bil kustos Muzejskega društva, kar ne drži. Mislim, da ni bil niti član Muzejskega društva, pač pa je bil zelo delaven v okviru Historičnega društva, kjer je brezplačno urejal zbirke. Le enkrat, potem ko so bili uvedeni skupni mesečni sestanki Historičnega in Muzejskega društva, srečamo A. Jelovška na mesečnem sestanku (3. januarja 1868), ko je poročal o neki rimski najdbi.⁷²

Iz poročil o občnih zborih in mesečnih sestankih tudi vidimo, da se je od leta 1851 dalje redno udeleževal občnih zborov, 1858 je v poročilu o delu društva omenjen kot "naš neutrudni kustos", že leta 1856 pa je bil pohvaljen, ker je bistveno pripomogel k izdaji Diplomatarium Carniolicum. Občasno se na mesečnih sestankih pojavlja kot predavatelj. Zelo znan je kot odličen numizmatik, baje je imel dragoceno lastno zbirko, ki jo je prepustil društvu.

Na občnem zboru 1861 je imenovan za dopisnega člana.⁷³

Omenim naj vsaj v grobem tematiko, s katero se je ukvarjal Jelovšek. V Carniolii je 1844 pisal o Auerspergih in Attemsih, o nagrobniku v ljubljanski stolnici iz leta 1456, kjer se omenja škof Martin iz Pična, o redu templarjev, o kipu Konstantina Velikega iz Emone, o praznovanju zmage pri Sisku (1593) v Ljubljani, O Turjaku, Idriji, Radovljici, Škofji Loki, o tržaškem pristanišču.

V Mittheilungen pa je pričel objavljati leta 1847. Tedaj je v nadaljevanjih pisal o zgodovini mesta in škofije Trst, deloma pa posegel tudi na področje oglejskega patriarhata, na ostalo avstrijsko Primorje in Kranjsko. Dalje je pisal o novcih nemških škofov in nadškofov s posebnim ozirom na ljubljansko škofijo (1849). V rubriki Die Lapidar Denkmäle je opisal rimske, srednjeveške in novoveške kamnite najdbe v Ljubljani (1850).

Potem je pisal o zidanju cerkve na Žalostni gori pri Preserju (1850), o prevzemu loškega arhiva (1851), o zgodovini ljubljanske

škofije s seznamom škofov (1852), o novcih na Kranjskem v srednjem veku (1854). V rubriki Historische Miscellen je objavil razne krajše notice, pa tudi vire, npr. listine iz arhiva Historičnega društva, ki segajo od 14. do 19. stoletja, gradivo o zidanju semenišča v Ljubljani, gradivo iz zgodovine ljubljanske škofije (1854). Objavljal je še izvlečke iz inventarja samostana Bistra iz leta 1782, ko je bil razpuščen (1854), dnevnik nekega S. o dogodkih v Ljubljani od julija 1815 do novembra 1818 (1860).

Veliko je Jelovškovih lokalnozgodovinskih prispevkov, npr. iz zgodovine Ljubljane: o nagrobnem napisu škofa Martina iz Pična (1856), o šempetrski fari (1858), o gradnji cerkve sv. Florjana na Starem trgu (1859), o zgodovini mestne hiše v Ljubljani (1858), o šentjakovski cerkvi (1858), o neki medalji iz leta 1584 (1861). Imamo tudi članke o romarski cerkvi pri Sv. Primožu in Felicijanu v Kamniku (1856), o mineralnem vrelcu v Dolenjskih Toplicah (1856), o zgodovini Škofje Loke v srednjem veku (1856).

Izmed predavanj, ki jih je imel v okviru mesečnih sestankov, je zelo zanimiva razprava o jezuitskem kolegiju v Ljubljani (1860), o Ljubljani med julijem 1815 in koncem 1818 (1860), dalje je zelo zanimivo predavanje o šolskih stavbah in višjih študijih v Ljubljani (1860), ki je zelo pomembno za zgodovino šolstva, a premalo znano.

Torej je mogoče zaključiti, da je poleg objavljanja virov delal največ na cerkveni zgodovini. Pisal je na osnovi starejše literature in na novo odkritih virov. Časovno se je največ ukvarjal s srednjim vekom in 16. stoletjem.

9. Vincenc Fereri Klun

Nedvomno je bil osrednja osebnost Historičnega društva in glavni usmerjevalec njegovega dela v petdesetih letih dr. Vincenc Fereri Klun (1823-1875). Po končani gimnaziji in liceju v Ljubljani je napravil doktorat iz filozofije v Padovi. Od leta 1851 do 1856 je bil tajnik Historičnega društva za Kranjsko in urednik Mittheilungen. Istočasno je bil tajnik kranjske trgovske in obrtne zbornice ter urednik Laibacher Zeitung (1849-1856). Od leta 1852 je bil profesor na zasebni ženski šoli v Ljubljani, ki jo je ustanovila njegova poznejša žena, po rodu Švicarka.

Njegove zveze z Maninom v Benetkah leta 1848 in njegovo liberalno prepričanje naj bi v času reakcije bili usodni zanj. Poleti 1856 je odšel v Švico, ker mu je bila odvzeta pravica poučevanja na katerikoli srednji šoli v Avstriji. To se je baje zgodilo zaradi zaplembe nekega pisma, ki ga je pisal ženinim sorodnikom v Švico in kjer je izrekel neugodno mnenje o Bachu.⁷⁴ Medtem ko je žena po velikem trudu uspela dobiti nazaj pravico vodenja privatne ženske šole v Ljubljani, pa se Klunu ni posrečilo dobiti pravice poučevanja.⁷⁵ Tako je nekaj časa še ostal tajnik trgovsko-obrtne zbornice in urednik Laibacher Zeitung, nato pa je odšel poučevati v Liechtensteig v Švici. Kmalu ga srečamo v Zadru kot profesorja, od konca leta 1857 pa je bil profesor geografije in statistike na trgovski akademiji na Dunaju, od 1862 privatni docent za geografijo na dunajski univerzi, 1869 postane dvorni svetnik v trgovskem ministrstvu. 1867 je bil izvoljen v kranjski deželni zbor, isto leto pa tudi v dunajski državni zbor.⁷⁶

Ob njegovi smrti je Slovenski narod zapisal,⁷⁷ da je Klun storil veliko dobrega za slovenstvo, da je bil "duša bivšega tako marljivega kranjskega zgodovinskega društva", dalje pa beremo: "Klun je bil izdajalec svojega naroda. Zaupanje, ki si ga je pridobil s svojimi zaslugami, je zlorabil, da je dobil od naroda mandat v deželni in državni zbor in kadar je svoj namen dosegel, uskočil je iz narodnega tabora v vladni, sè slovenskega stališča v nemško..."

Klunovo življenje in delo ob revolucionarnih dogodkih v Benetkah leta 1848-49 je podrobneje obdelal Jože Pirjevec,⁷⁸ medtem ko je o Klunovih gospodarskih in družbenih pogledih pisal Peter Vodopivec. Vodopivec ugotavlja, da je bil Klun po svojih gospodarskih nazorih dokaj napreden, zagovornik liberalne gospodarske politike, ki se je zavzemala za napredek industrije in meščanstva. Kljub liberalnim nazorom je med Slovenci Klun užival velik ugled vse do svojega prestopa v nemški tabor.⁷⁹ Tudi med člani Historičnega društva je bil zelo cenjen, kar se je še zlasti pokazalo po njegovem odhodu iz Ljubljane. Klun pa je zanimiv tudi za etnologe, saj je napisal več člankov in razprav, ki segajo na področje etnologije in jih objavil v raznih revijah. Pisal je npr. o rojenicah,⁸⁰ napisal je obširno razpravo o Slovencih v reviji Russkaja beseda (1857), kjer je opisal slovensko nošo, nekatere običaje kot pustovanje, običaje v zvezi z zelenim Jurijem, razne praznike (cvetna nedelja, velika noč in božič) ipd. Posebej na njegov prispevek k slovenski etnologiji je opozoril V. Novak,⁸¹ ki se je ukvarjal z razpravo v Russki besedi. To naj bi Klun napisal po posredovanju M. F. Rajevskega (odlomek te razprave je objavljen tudi v knjigi Vodnikov spomenik). Glede tega obsežnega spisa (57 strani) meni Novak, da ne prinaša ravno veliko izvirnega, ampak je avtor v njem le spretno strnil dognanja in mnenja drugih piscev. Novaku se tudi zdi pretirano imenovati ta spis etnološko sliko Slovencev, kot ga je označil A. Pirjevec v SBL. Na tem mestu naj opozorim, da Novak napačno omenja Klunovo sodelovanje v Mittheilungen des Musealvereins für Krain, v resnici gre za Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain. Klun tudi ni izdajal Archiv für die Landeskunde...,⁸² ampak Archiv für die Landesgeschichte.

Klun je zanimiv tudi za geografe, kajti po odhodu iz Ljubljane se je vedno bolj posvečal geografiji. V tem smislu je o njem pisal V. Bohinec, ki je opozoril, da je Klunova nemško pisana občja in trgovska geografija, zlasti njen I. del,⁸³ v tedanji

Avstriji pomenila končni prelom s starimi metodami v šolski geografiji. Topografije ne prinaša več v tako suhoparni obliki, v njej se kaže odpor proti shematični razdelitvi gradiva po političnih enotah. Na Dunaju je bil Klun več let tajnik Geografske družbe in med njenimi najmarljivejšimi člani. Imel je v tem okviru tudi številna predavanja.⁸⁴

Nas zanima predvsem Klun kot zgodovinar. Član Historičnega društva je postal že 1844. Verjetno je svoj prvi zgodovinski prispevek objavil v Carniolii 1844 pod naslovom Rückblicke in Laibach's Vergangenheit.⁸⁵ To je kronologija Ljubljane od 1221 pr.n.št. do ljubljanskega kongresa 1821. V Mittheilungen je 1851 ponovno objavil kronološki pregled dogodkov v Ljubljani z nekaterimi manjšimi popravki, vendar je segel le do leta 1443.⁸⁶ Maja 1851 se je prvič oglasil v društvenem glasilu kot tajnik društva, in sicer z obsežnim pozivom "na prijatelje domovinske zgodovine".⁸⁷ V njem se sprašuje, kdo ne pozna vpliva zgodovine naroda na njegov literarni, politični in moralni razvoj. To je bilo pomembno v vseh časih in pri vseh narodih... Potem razlaga, da se je Historično društvo ustanovilo z namenom zbirati vse, kar kjerkoli daje pogled na zgodovino preteklosti ali sedanjosti Kranjske. Društvo je že marsikatero dragoceno stvar rešilo, kar je sedaj shranjeno v arhivu in tako iztrgano uničenju. Vendar pa na Kranjskem še vedno ni narejeno toliko, kolikor bi bilo lahko. Klun se sprašuje, kdo je kriv za to. Priznava, da je društvo premalo aktivno in nadaljuje: "Ker sem bil izvoljen za začasnega tajnika, imam za svojo prvo nalogo, da se v imenu ravnateljstva poln zaupanja obračam na člane s prošnjo, da podprejo ravnateljstvo v resnih stremljenjih po pospeševanju in realizaciji društvenih ciljev. Glavna pozornost bo posvečena društvenemu časopisu Mittheilungen. Te naj bi prinašale predvsem znanstvene prispevke zgodovinske vsebine, izmed listin pa bomo občasno objavili tiste, ki bi mogle biti splošnega pomena za vso deželo. Na tak način se bodo Mittheilungen razvile v resnični historični list Kranjske, kjer bodo prebivalci lahko našli znanstveno obdelane šege, navade, literarna stremljenja,

biografije znanih Kranjcev itd. Zato apeliram na znano domovinsko ljubezen Kranjcev, na možnost delovanja za zgodovino svoje lepe domovine. Na ta način se bodo Mittheilungen spremenile v Repertorij za zgodovino Kranjske in tako bo sestava popolne zgodovine Kranjske olajšana."

Kot tajnik je bil Klun tudi glavni sestavljalec statuta društva leta 1851, o čemer sem podrobneje govorila v poglavju o statutu. Na začetku novega letnika (1852) imamo ponovno Klunovo vabilo k sodelovanju v društvu in poziv vsem prijateljem domače zgodovine, naj pošiljajo društvenemu glasilu prispevke zgodovinske, geografske in statistične vsebine. Takole pravi: "Mnogi dragoceni dokumenti, ki bi bili poslani društvu v originalu ali overovljenem prepisu, bi mogli biti koristno uporabljeni pri graditvi deželne zgodovine. Mnoge priče iz časa francoske okupacije pripovedujejo v družinskih krogih svoje doživljaje in pripombe, ki bodo morda z opazovalcem umrle, medtem ko bi se na papir prenesene in društvu dane na uporabo, mogle uporabiti za dragoceno prikazovanje zgodovine. Topografski orisi različnih področij Kranjske, navede, običaji, poročila o starejših gradbenih spomenikih itd., vse to bi imelo zbrano in zgodovinsko pojasnjeno veliko vrednost za domačo zgodovino."⁸⁸

Ponovno se Klun obrača na društvene člane oktobra 1852 v posebnem prispevku Klic prijateljem domovinske zgodovine,⁸⁹ kjer poziva, naj mu pomagajo pri zbiranju materiala za drugi zvezek Archiva in pravi: "Težko, trpko, malo poplačano delo je zbiranje in raziskovanje na komaj pregledanem polju, vendar je z združenimi močmi mogoče na področju znanosti veliko narediti". Tudi kasneje še večkrat poudarja, da je treba pri znanstvenem raziskovanju moči združiti. V omenjenem članku pravi, da se zaveda, da njegov Archiv ni popoln, prosi bralce za potrpljenje in podporo, ponovno jih opozarja, naj zbirajo podatke iz obdobja francoske okupacije, ker ta čas še vedno nudi zanimive posameznosti, ki bodo z izumiranjem očitvidcev za prihodnje rodove popolnoma izgubljene.

Posebej ga zanimajo tudi viri o zgodovini Stične. Vse zbrano naj bi pošiljali na Klunov naslov.

Posebno pozornost je Klun posvečal objavljanju virov. Od Ulepiča je prevzel rubriko *Diplomatarium Carniolicum* v *Mittheilungen* (1852, 1854-55), ki je enkrat pod tem naslovom izšla separatno kot priloga društvenega časopisa (1855). Pričel je izdajati tudi *Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain*, vendar so izšli le trije zvezki (1852-1854). V njem je objavljal tako vire kot razprave. Oboje pa je po njegovem odhodu zamrlo.

V okviru društva je kot prilogo *Mittheilungen* in s prispevki članov in še nekaterih drugih darovalcev pripravil *Denkbuch der Unterthanstreue im Herzogthume Krain* (1853).

Poleg uredniških in organizacijskih poslov v zvezi s Historičnim društvom je seveda tudi objavljal zgodovinske in literarnozgodovinske prispevke.

K vprašanju zgodovine Ljubljane se je spet vrnil ob znani polemiki o izvoru imena Ljubljana. Klun je namreč v prvi knjigi Archiva objavil nemško izpeljavo imena Ljubljana. Nato je Bleiweis v Novicah 24. novembra 1852 nastopil s slovansko obliko po Jarniku, kar je sprožilo polemiko. V *Mittheilungen* se je oglasil Elze, Klun pa je kot urednik v precej obširni opombi⁹⁰ zapisal, da oba učena moža (Bleiweis in Elze) izhajata iz različnega izhodišča. Prvi prevzema nemško in drugi slovansko poimenovanje kot prvotno; vendar, meni Klun, da more in mora pri obeh odločiti samo zgodovinska raziskava. Kolikor bolj se ta tema obravnava, bolj se osvetljuje temno obdobje boja krščanskih Frankov s poganskimi Slovani, kar je le v korist deželni zgodovini. Vendar pa Klun še dodaja, da njegove dosedanje raziskave kažejo, da je nemška izpeljava starejša. Če bi pa nadaljnje raziskave ponudile drugačne rezultate, bo spremenil svoje mnenje. Elzejevi razlagi je Klun dodal še svojo⁹¹ in takole zaključil: "Ob koncu mislim, da je treba dodati, da imam jaz prav tako kot dr. B(leiweis) slovanski narodni občutek in ljubezen za svoje ljudstvo: toda pri zgodovinskih raziskavah ne more biti nobenega ozira na to,

ampak samo luč in resnica morata biti najdeni".

Še isto leto je k zgodovini Ljubljane dodal prispevek iz arhiva ljubljanskega mesta z naslovom Inhalt gemeiner Stadt Laibach fürnembsten Freiheiten. Zajel je čas od 1320 do 1660 in opisal skupno 115 različnih večjih ali manjših privilegijev.⁹² Sam je opozoril, da si ne sledijo kronološko, ampak tako kot so zapisani v privilegijski knjigi. Čeprav jih ni komentiral, predstavlja ta objava zanimiv in koristen prispevek k ljubljanski preteklosti.

Od 1852 dalje se Klun precej ukvarja z literarno zgodovino Kranjske in o tej temi piše v različne revije⁹³ in tudi v Mittheilungen objavi pod naslovom Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain razpravo v več nadaljevanjih.⁹⁴ V njej je poudaril, da ima raziskovalec in pisec zgodovine veliko in odgovorno nalogo, zato bo s hvaležnostjo sprejel vsako osnovano pripombo na to svoje pisanje. Izvemo tudi, da je mnogo podatkov za to svoje delo dobil v t.i. "dolskem rokopisu".⁹⁵ Potem v prvem delu najprej razloži, zakaj se je odločil za naslov Literana zgodovina Kranjske in ne Literana zgodovina Slovencev. Kot osnovni vzrok navaja dejstvo, da ne bo obravnaval samo tega, kar je izšlo v slovenščini. Pravi, da se bo potrudil, da bi prikazal duhovne produkte dežele ne glede na to, ali so pisani v slovenskem ali v kakem drugem jeziku in jih bo kritično obravnaval. Kot prvo dobo, ko se je pričel na Kranjskem literarni duh odlično razvijati, navaja 16. stoletje - dobo reformacije. Opiše dokaj točno zasluge Trubarja, Tiffernusa (štipendije), prihod profesorjev iz nemških dežel v Ljubljano (Budina, Frischlin), ustanovitev stanovske šole itd. V tem članku izstopa trditev o velikem nemškem vplivu na slovenstvo Kranjske. V nekaterih nadaljevanjih (III., IV., in VII.) se spet vrača k problematiki reformacije.⁹⁶

V drugem nadaljevanju je prikazal nekaj starih za Kranjsko zanimivih rokopisov, ki so v glavnem bili shranjeni v dolskem arhivu, nekateri pa tudi drugod. Na kratko opiše naslednje rokopise:

1. Rokopis H. Tallnerja iz leta 1456 v dveh delih, ki je prepis Zgodovine Avstrije po starih sagah (I. del) in t.i. junaški ep o Aleksandru Velikem (II. del). Za našo zgodovino sam rokopis ne pomeni kaj dosti, vendar pa Klun omenja, da je njegov prepisovalec Tallner kranjski rojak iz Trebnjega in znani prepisovalec starih tekstov, ki so ga poznali tudi sodobniki, npr. E. S. Piccolomini. Kot zanimivost naj opozorim, da je ta rokopis izginil med prvo svetovno vojno.⁹⁷
2. Rokopis J. L. Schönleba o kranjskem plemstvu (Appendix ad Annales et Chronologiam Carnioliae...1674.
3. Rokopis o zgodovini jezuitskega kolegija v Ljubljani od 1596 do 1691.
4. Dnevnik jezuitskega kolegija v Ljubljani.
5. Delo J. G. Lukančiča: Genalogije knezov in grofov vojvodine Kranjske in Kranjska spominska knjiga.
6. T. Dolinarja zbrane notice o bratih Janezu in Henriku s Kranjske.
7. Glagolski rokopis z letnico 1474.
8. Inventar ljubljanskega škofa J. Rabatte (1683).
9. Vpisna knjiga Dizmove bratovščine (našteva nekatere člane, omenja, da je veliko slik za to knjigo izdelal slikar Grahovar).
10. Knjiga Marijine bratovščine.
11. Tu omenja še razne druge rokopise, ki jih je videl v raznih bibliotekah, npr. T. Hrena Annales sacrae et Prophane, Schönlebnov drugi del Carniola nova, rokopis M. Baučerja, Valvasorja, Hypolita idr., nekatere omenja tudi Linhart v svoji Zgodovini.

V III., IV. in V. nadaljevanju se je lotil obravnave starih tiskov, in sicer: 1. dela, tiskana v Ljubljani,
2. dela, tiskana zunaj dežele, a so jih napisali pisci s Kranjske.

Prvo poglavje je razdelil na dobo Mandelčevih tiskov in dobo Mayerjeve tiskarne. Naštel je številna dela, ki so nastala v obeh tiskarnah, pri tem se je spet naslonil na Erbergov rokopis, na Valvasorja idr. Ko piše o delih, tiskanih zunaj dežele, pa se naslanja na podatke dolске biblioteke, Valvasorjeve podatke v IV. knjigi, dalje Zupančičeve literarne zapise, zapise Brückenfeldovega arhiva.

V VI. nadaljevanju je Klun pisal o tem, kako ga je v dolskem arhivu nahajajoča zbirka portretov (bakrorezov) vzpodbudila, da bi izdal delo z naslovom Ehrenspiegel von Krain. Omenja, da je v dolski zbirki vsakemu portretu priložena biografska skica, poleg tega pa izvemo, da je tudi sam Klun še iz drugih virov zbral precej biografij znamenitih Kranjcev (v opombi jih poimensko našteva), tako da bi knjiga lahko obsegala okrog 100 biografij. Delo naj bi obsegalo 25-30 tiskarskih pol in Klun je nameraval s subskripcijo ugotoviti, če bo to delo lahko izdal. Vendar pa nisem mogla ugotoviti, ali je to delo sploh kdaj izšlo. K omenjenemu članku je Klun dodal 65 kratkih biografij znamenitih Kranjcev po podatkih iz dolskega arhiva.

Leta 1854 je nadaljeval s svojimi prispevki o literarni zgodovini Kranjske in v VII. delu se je spet široko razpisal o reformaciji, obravnaval je P. Trubarja, A. Bohoriča, J. Dalmatina. Iz opomb vidimo, da je poleg starejših del (Valvasor), uporabljal tudi nekatera dela nemških avtorjev iz konca 18. in prve polovice 19. stoletja, uporabljal je tudi originalne dokumente, ki jih je imel sam (!), naslonil se je v nekaterih sodbah na Kopitarja, seveda pa je izrazil tudi svoje lastno mnenje. Vidi se, da je prispevek slovenskih protestantov zelo cenil, ponovno pa je poudaril velik vpliv nemštva na slovenstvo na Kranjskem prav v tem času, in sicer piše:

"Betrachten wir weiter diese Periode, so werden wir finden, dass der geistige Verkehr und der gleichsam innige literarische Anschluss an Deutschland neben den unberechenbaren Vorthellen der Weckung des intellectuellen Lebens unter den Slovenen auch den Nachtheil hatte, dass die Entwicklung gleich im Anfange keine nationale sondern eine fremdartige war. Von diesem Zeitpunkte an dürfte hauptsächlich der überwiegende Einfluss des deutschen Elements über das slavische in Krain gerechnet werden; ein Einfluss, der in der Folge durch den stets wachsenden Gang deutscher Aufklärung auch hier sich immer mehr geltend machte. Das deutsche Element, oder vielmehr die Hinneigung aller wissenschaftlich gebildeten Krainer an die grossen Schöpfungen Deutschlands, und die sich stets mehrende Entfremdung des slavischen Elements hat daher vielleicht seinen vorzugsweisen Grund in dem ersten wissenschaftlichen Auftreten Krains im 16. Jahrhunderte, in dem damals

fast als nothwendig sich ergebenden literarischen Austausch mit Deutschland sicherlich erachteten es weder die Männer des 16. noch der folgenden Jahrhunderte als eine Verletzung des Nationalismus, wenn sie dort in Verkehr traten, von wo allein ein günstiger Einfluss auf nationale Bildung in sicherer Aussicht stand; obwohl der Wunsch nicht unterdrückt werden kann, dass dieses etwas weniger auf Kosten der Sprachbildung selbst geschehen wäre".⁹⁸

V zadnjem (VII.) nadaljevanju je Klun obravnaval pomen T. Hrena in prizadevanja 17. stoletja za literarni razvoj. Medtem ko imenuje dobo protestantizma prvo dobo slovenske literature, imenuje 17. stoletje drugo ali katoliško dobo. Hvali Hrenova prizadevanja na literarnem področju, omenja tudi zasluge avguštincev, medtem ko za jezuite meni, da razen redkih izjem niso ničesar prispevali na tem področju, čeprav so imeli v svojih rokah izobraževanje. Potem omenja Čandka, Paglavca, Hypolita. Ob koncu pa pripominja, da je še sreča, da je ta doba dala tudi Schönlebna in Valvasorja.⁹⁹

V letih 1853 in 1855 je Klun objavljial v Mittheilungen članke o statistiki in topografiji Kranjske.¹⁰⁰ V prvem (Zur landwirtschaftlichen Statistik Krain mit Ende 1852) piše, da je naloga Mittheilungen ne le raziskovati preteklost, ampak obvarovati pred pozabo in ohraniti bodočnosti sliko sedanjega stanja dežele. Meni, da je za topografijo in statistiko na Kranjskem še premalo storjeno, zato poziva svoje sodeželane, naj zbirajo podatke o svoji okolici, da bi se tako povečalo poznavanje domovine. Nato podaja statistiko poljedelstva po podatkih iz letnega poročila kranjske trgovsko-obrtno zbornice za leto 1852. Po teh podatkih je tedaj imela Kranjska 500.839 prebivalcev, Klun omenja, da je posest na Kranjskem zelo razdrobljena kot z izjemo Primorja nikjer drugje v monarhiji. To potrdi tudi s številnimi podatki o tem, koliko je njiv, vrtov itd. Celotna posest pa je po njegovih podatkih razdeljena med 73.469 lastnikov. Navaja letni pridelek posameznih kultur od ajde, ovsa, rži, ječmena, krompirja, fižola, repe, korenja. Omenja tudi pridelek Lanu, detelje, lucerne, stročnic, zelenjave in sadja. Pravi, da je po letu 1837 širok obseg dobilo gojenje murve in sviloprejk. Govori o vinski produkciji in živinoreji, o čebelarstvu, ribolovu, planšarstvu, gozdarstvu.¹⁰¹

To tematiko je Klun nadaljeval leta 1855 z nekoliko spremenjenim naslovom (*Beiträge zur Topographie und Statistik von Krain*). Kot sam pravi, je deloma uporabil rokopis dr. Richterja iz let 1818-22, ta pa je uporabljal podatke iz Hoffovega dela *Gemälde aus Krain*. Obenem Klun hvali velike Richterjeve zasluge za zgodovino in topografijo Kranjske. Pri svojem delu pa pričakuje Klun največ podpore od duhovnikov in mandatarjev in pravi, da bo zelo vesel vsakega opisa kraja, orisa stanja materialnega in duhovnega življenja, opisa gradov, cerkva ipd., ki naj bodo po možnosti opremljeni z zgodovinskimi datumi. Za začetek je kar sam prispeval opis zgodovine Turjaka, ki ga ne šteje za vzorec, vendar skuša z njim pokazati, kakšen naj tak topografski prispevek bo. Čeprav je pri tem opisu res pretežno naslonjen na opise iz starejših piscev (Valvasor, Megiser, Hoff, Richter, Linhart) vendar je pri nekaterih njihovih ugotovitvah kritičen, tako npr. glede Valvasorjeve razlage imena Turjak iz tur, ki so jo prevzeli številni drugi pisci, med njimi tudi H. Costa v svoji *Reiseerinnerungen...*, Klun pravi, da bi bila mogoča kakšna druga slovanska razlaga.¹⁰²

Najbolj zanimiv je Klunov prispevek o zgodovinskem raziskovanju in zgodovinopisju na Kranjskem,¹⁰³ kjer se kaže njegov odnos do slovenske zgodovine (nekajkrat citira Linharta), in to je tudi eden pomembnejših teoretičnih člankov v *Mittheilungen*, čeprav je v marsičem spet naslonjen na podatke iz Erberga. Objavil ga je tudi v reviji *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst*.¹⁰⁴ Ker sem o njem obširno pisala v poglavju o vsebini *Mittheilungen*, ga tu le omenjam. Opozoriti velja še na Klunov polemičen članek z naslovom *Einige Worte an Mathias Koch*,¹⁰⁵ ki je bil obravnavan na mesečnem sestanku že avgusta 1856, izšel pa je nato tudi v *Novicah*.¹⁰⁶ Sicer zelo natančni A. Pirjevec, ki je pisal Klunovo biografijo za SBL, ga ne omenja, prav tako ga ne omenjajo razni drugi raziskovalci te dobe, zlasti tisti, ki so se ukvarjali z vprašanjem Trstenjakove avtohtonistične teorije.¹⁰⁷ Čeprav se Klun ni postavil na stran Trstenjaka, je pa vendar menil, da je treba vprašanje obravnavati. Postavil se je na stališče, da naj *Mittheilungen* objavijo stvari za in proti in kot urednik zato tudi dal prostor za objavo tako Kochu kot Knablu,

Trstenjaku in Hicingerju. Prav v tej polemiki je Klun tudi jasno povedal, da Historično društvo za Kranjsko ni nemško društvo, ampak slovensko, ker je tudi zgodovina Kranjske pretežno slovanska, ne pa nemška. Izrazil je tudi svoje mnenje o panslavizmu, iz česar vidimo, da je zagovornik literarnega in ne političnega panslavizma.¹⁰⁸

Sicer pa piše Klun precej o slovanstvu in slovenstvu v svoji v Moskvi objavljeni razpravi Sloveny, katere vsebino nam je šele pred nekaj leti odkril prof. V. Novak.¹⁰⁹ Iz nje povzemam na kratko le nekatere ugotovitve. Med drugim Klun piše, da je za slovenstvo krajev odločilen jezik, v katerem se opravlja bogoslužje. Precej točno opiše slovensko narodnostno mejo na severu in zahodu, opiše razmere v Istri, navaja statistiko Slovencev po pokrajinah in jih našteje skupno 1274000, piše o tem, kako so Slovenci raztreseni v sedmih pokrajinah. Zato bi ob prihodnji preobrazbi Avstrije morali tudi to upoštevati, ker ta delitev ni z ničemer utemeljena. Toliko stoletij zatirani in zavedni Slovenci z zavistjo gledajo svoje sonarodnjake, ki so politično združeni. Njihova združitev v posebno kronovino Slovenijo ne bi bila nevarna državni enotnosti. Potem preide na opis Kranjske, omenja nemške otoke v Beli peči, Kočevju, Sorici in Bitnju. Tudi v uvodu k etnološkemu opisu omenja narodnostne razmere in pravi, kako so Slovenci kot skrajni odrastek slovanskega plemena bili stalno izpostavljeni raznarodovanju. Dalje pravi: čeprav se imenujemo Slovenci, je še pred kratkim v literaturi bil spor o tem, ali je to poimenovanje pravilno. Hoteli so nam vsiliti pokrajinska imena: Kranjci, Korošci, Štajerci itd. namesto stoletnega častnega imena narodovega, toda tudi avstrijska oblast je uradno priznala rabo našega narodnega imena.

Če govorimo o Klunu kot zgodovinarju, torej lahko rečemo, da ga zanimajo tako sodobni problemi kot problemi preteklosti, tako gospodarski kot politični in tudi literarnozgodovinski ter zgodovino-pisni. Čeprav se seveda ne odreka pokrajinski zgodovini, pa vendar poziva, naj bi Mittheilungen prinašale tudi članke, ki segajo na področje sosednih pokrajin.¹¹⁰

Zadnji Klunov prispevek v Mittheilungen je nekrolog škofa A.A.

Wolfa,¹¹¹ kjer poleg biografskih podatkov navaja tudi podatke o zgodovini ljubljanske škofije, govori o odnosu do nadškofije v Gorici, o tem, kdo je prvi pridobil naziv knezoškof ljubljanski, ki ga je imel tudi Wolf ipd. Omenja, da so goriški metropoliji po preureditvi leta 1831 pripadale škofije v Ljubljani, v Trstu s Koprom, v Puli, Poreču in krška škofija ter da je tedaj od tržaške škofije k ljubljanski priključena dekanija Postojna in Ilirska Bistrica, od goriške nadškofije pa dekanija v Vipavi. Tako je ljubljanska škofija obsegala celotno Kranjsko in je bila razdeljena na 20 dekanij. Klun omenja, da so bile decembra 1854 velike proslave v čast tridesetletnega škofovanja A. A. Wolfa in da sta tedaj v imenu Historičnega društva ravnatelj Codelli in tajnik Klun izročila Wolfu posebno čestitko.

V zvezi s Klunom se mi zdi zanimivo pisanje Novic leta 1864 ob priliki izida Klunove *Die slovenische Literatur, Eine historische Skizze* (Dunaj 1864). To delo je bilo natisnjeno kot 5. in 7. zvezek *Oesterr. Revue*. V Novicah beremo: "Dober sad Klunove knjižice se je unidan že pokazal v Globusu, kjer vrednik tega v severni Nemčiji izhajajočega časnika, trdi Nemec, podučen po Klunovi knjigi popravlja Issleibov spis o Slovencih, kateri si je predrznil po svetu poslati smešnico, da je beseda "slovensk-a-o" še le znajdba novih časov! Ker nam Slovencem mora tudi za to mar biti, kaj drugi narodi o nas mislijo in vejo, moramo tedaj hvaležni biti možem, ki bodisi v kakem slovanskem ali nemškem ali laškem in francoskem jeziku pošteno razglašajo naš narod in naše slovstvo..." Potem Novice ponatiskujejo odlomek v nemščini iz omenjenega dela (str. 17), kjer Klun razmišlja o nemštvu in slovenstvu na Kranjskem. Klun pravi, da sta še do nedavnega pojma izobrazba (omika) in nemštvo bila skoraj sinonima in da so slovenski pisatelji bili kot osamljene zvezde na literarnem nebu. Razmere pa so se v zadnjem desetletju skoraj popolnoma spremenile. Klun se spominja, da so kot šolarji v začetku tridesetih let bili kaznovani, če so si predrznili govoriti v materinem jeziku, da se niso mogli vključiti v igre vrstnikov iz boljših družin, ki so govorili samo nemško, njihovemu slovenskemu jeziku pa so se rogali. Kot študentje so že čutili razkol na nemško misleče in slovensko misleče (ali Nemce in

narodne), kar je od začetka štiridesetih let postajalo vedno bolj ostro. Od leta 1848 še bolj pa od oktobra 1860 dalje je pa po Klunovem mnenju komaj še mogoče govoriti o strankah. Nemška stranka obstaja po njegovem le v Ljubljani, v drugih deželnih mestih ima pa le posamezne glasove, ki so v razmerju do "narodnih" redki in ne morejo vplivati na nobeno važnejšo odločitev. Poudarja tudi, da so deželno ljudstvo in katoliška duhovščina nosilci slovenstva, pa tudi inteligenca, duhovni in gmotni kapital dežele so za narodno zastavo. Kranjska je dejansko slovanska dežela, kjer živi (Klun misli na šestdeseta leta 19. stoletja) 40.000 do 50.000 Nemcev. Sicer pa se pri prebivalstvu kaže slovanski duh, tudi v šolah, uradih, cerkvi in v družini. Ponovno poudarja, da se je to spremenilo v zadnjih treh desetletjih.¹¹²

Klun je torej tudi potem, ko je živel na Dunaju še pisal o razmerah na Kranjskem in se vključeval v razpravljanja o slovensko-nemških odnosih v deželi. Omenim naj njegov sicer kratek predgovor k brošuri *Krain und das Deutschthum*, ki je izšla 1862 in naj bi jo napisal F. Malavašič kot odgovor na spis *Das Deutschthum in Krain*.¹¹³ Klun takole piše: "Ohne Kenntniss der Sprache und Literatur gibt es keine Kenntniss des Volkes selbst; und doch massen sich so Viele, deren ganze Kritik nur in einem Negiren alles Dessen besteht, was nicht über ihren Leisten geschlagen werden kann, Urtheile über ein Volk an, welches sie aus wässerigen Beschreibungen einzelner Touristen oder aus den Ausbrüchen mancher Nationalitäts-Renegaten kennen gelernt haben. Man muss in und mit dem Volke gelebt haben, in seine Denken und Fühlen, in seine Sprache und Literatur, in seine politische Geschichte und in die religiösen Anschauungen hineingedrungen sein, will man es verstehen, kennen, beurtheilen."

Žal je Klun sam kasneje prestopil v nemški tabor.

10. J u r i j K o z i n a

Med plodnejše sodelavce v Mittheilungen v šestdesetih letih spada Jurij Kozina (1838-1879) - prezgodaj umrli zgodovinar in geograf, profesor na višji realki v Ljubljani in eden redkih poklicnih zgodovinarjev v okviru Historičnega društva. Opravil je veliko delo z objavo regestov nemškega viteškega reda v Ljubljani.¹¹⁴ Posebej ga je zanimala zgodovina kranjskih samostanov (Pleterje, Bistra, Kostanjevica, nameravani samostan v Bohinju) zgodovina sirotišnice itd. O njem je zelo natančno pisal J. Mal v SBL.¹¹⁵ Vendar je treba dodati še nekaj zanimivih podatkov o Kozini prav v zvezi s Historičnim društvom. V šestdesetih letih je bil redno navzoč na občnih zborih, na mesečnih sestankih pa je nastopal kot predavatelj. Posebne zasluge si je pridobil pri ureditvi društvenega arhiva, še zlasti pri pripravljanju regestov. V zvezi s tem ga Dimitz v tajniškem poročilu omenja že na občnem zboru 1861.¹¹⁶ Na občnem zboru 1864 pa je bil Kozina celo izvoljen za tajnika društva in člana odbora in sicer z dvajsetimi glasovi, medtem ko so dobili kot odborniki Dimitz triindvajset glasov, Zamejic petindvajset in E.H. Costa štirinajst glasov. Vendar pa je Kozina tako tajniško funkcijo kot članstvo v odboru odklonil in so potem izvolili za tajnika J. Pfeiferja.¹¹⁷

Leta 1865 se je Kozina na občnem zboru oglasil v zvezi z diskusijo o zgodovini Kranjske. Menil je, da ni prvenstvena naloga društva, da napiše zgodovino Kranjske, ampak da je njegova osnovna naloga zbiranje gradiva za tako delo, kot je to poudarjeno tudi že v l.členu društvenega statuta. Kozina priporoča, da je treba najprej razširiti poznavanje arhivov dežele, da bi pisci zgodovine vedeli, kje naj iščejo gradivo. Dokler pa arhivi niso raziskani, je po njegovem tudi izdaja zgodovinskega priročnika Kranjske nemogoča. Opozoril je na situacijo na Koroškem, kjer je že pred dvajsetimi leti pričela nastajati zgodovina dežele, a še vedno ni končana. Na koncu pa pravi: "Die heimatliche Geschichte werde nicht wegen Mangels eines Schulbuches nicht gepflegt, dies scheine vielmehr in dem Mangel an Arbeitskräften zu liegen. Mit einer Umarbeitung der Geschichte Vodniks, mit der Abfassung eines blossen

Schulbuches werde nicht viel gewonnen, die Entwicklung der heimatlichen Geschichte werde damit nicht gefördert."¹¹⁸

Ponovno je Kozina omenjen na občnem zboru društva leta 1867 v zvezi z urejanjem arhiva.¹¹⁹

Kot zanimivost naj povem še, da je bil Kozina npr. 1. 1868 izvoljen za člana odbora Dramatičnega društva, ki mu je predsedoval Levstik,¹²⁰ kasneje pa je bil Kozina menda celo Levstikov tekmeč pri Franji Koširjevi.¹²¹

11. J o ž e f L e i n m ü l l e r

Jožef Leinmüller je bil geometer v Krškem in ima velike zasluge za izkopavanje Neviiodunuma, risanje načrtov v zvezi z izkopavanji ter za poročanje o novih odkritjih. Član Historičnega društva je bil od 1857 dalje in v letih od 1857 do 1861 je društvu pošiljal redna poročila v zvezi z izkopavanji, kasneje pa je objavljaj tudi članke, ki bi zanimali etnologue. V SBL ni vključen. Treba pa je tudi popraviti podatek, ki ga navajajo arheologi, da je namreč raziskoval za Rudolfinum.¹²² Ni bil ne član Muzejskega društva, ne omenjen v poročilih Muzejskega društva¹²³ in v Mittheilungen des Musealvereins für Krain 1866.

Historičnemu društvu je njegovo delo priporočil društveni mandatar in predstojnik okrajnih uradov (Bezirks-Vorsteher) v Krškem Janez Zupanc in v zvezi s tem delom je poslal društvu pismo, ki so ga prebrali na občnem zboru 1858 in je tudi objavljeno.¹²⁴ Poleg poročil o izkopavanjih v Drnovem je pošiljal Leinmüller poročila za mesečne sestanke, npr. leta 1862 sestavek o nekem votivnem kamnu iz rimske dobe, najdenem v Malencah (okraj Kostanjevica), leta 1863 o novcih kot zgodovinskem spomeniku in oznakah prometnih poti ter trgovini v starem veku. Leta 1865 je Leinmüller prispeval predavanje o kmečki ohceti na Kranjskem in njeni simboliki, objavil pa je še članke o uskokih oziroma o njihovih pravicah, o taboru pri Košani, o kranjskem ljudskem pesništvu in leta 1866 članek o kranjskih ljudskih pripovedkah. S tremi pesmimi in krajšim člankom o nekem rimskem napisu je sodeloval 1859 pri Vodnikovem spomeniku.¹²⁵

12. Franc Metelko

V petdesetih letih je bil eden izmed zelo delavnih članov Historičnega društva nedvomno prof. Franc Metelko (1789-1860). O njem je v SBL objavljen izčrpen članek, ki opisuje Metelkovo delovanje na področju jezikoslovja, popisana so številna njegova dela, usoda metelčice ipd.¹²⁶ Avtor članka v SBL omenja, da je Metelko kot član Zgodovinskega društva na sejah pogosto bral razne svoje jezikoslovne in literarnozgodovinske sestavke, ne omenja pa, da je v Mittheilungen objavil vrsto teh svojih predavanj, in sicer v letih 1856 do 1858.

Tako je leta 1856 pisal o najstarejših pisanih spomenikih Slovanov, leta 1857 o členu Zlate bule in isto leto o patru Maximusu, borcu za prava načela slovanske gramatike. Pisal je tudi o Cirilu in Metodu (1857), o vrednosti in usodi cirilske ortografije (1857), o slovanski liturgiji v Primorju (1858), o zgodovini slovenske liturgije (1858). Metelko je umrl 27.12.1860, že 3. januarja 1861 je imelo Historično društvo svoj mesečni sestanek, kjer je o Metelkovem življenju in delu govoril Nečasek, povzetke njegovega govora pa je prinesla januaraska številka Mittheilugen 1861.¹²⁷

Vsekakor je treba poudariti, da so Metelkovi prispevki kot predavanja ali kot objave dajali društvu slovanski oziroma slovenski značaj.

13. J. N. Nečas ek

Jan. Nep. Nečas ek (1813-1866), gimnazijski profesor češkega rodu, je bil od 1852 do 1862 gimnazijski ravnatelj v Ljubljani. Pisec članka v SBL¹²⁸ je o njem zapisal: "Kot odkrit domoljub je po dolgotrajni borbi dosegel, da se je začela slovenščina na ljubljanski gimnaziji poučevati v materinščini in da se je 1861 uvedla kot učni jezik za verouk v prvi razred." Treba pa je povedati še, da se tudi iz njegovega sodelovanja pri delu Histroičnega društva kažejo simpatije za slovenski jezik in zgodovino, zlasti za zgodovino šolstva. Iz arhivov je izbrskal mnoge zelo dragocene podatke in glede tega je danes prav gotovo premalo znan in cenjen. Že leta 1856 je nastopil kot predavatelj na mesečnih sestankih kar trikrat, in sicer s tematiko o zgodovini gimnazije v Ljubljani zadnjih osemdeset let, predvsem pa v času Ilirskih provinc. Leta 1857 je predaval na šestih mesečnih sestankih spet o zgodovini šolstva v francoski dobi, posegel pa je tudi nekaj stoletij nazaj, t.j. v čas protestantskega šolstva in šolstva v dobi jezuitov.¹²⁹ Del njegovih predavanj prinašajo Mittheilungen le v povzetku, delno so objavljena v Izvestjih ljubljanske gimnazije. Napisal je tudi dve biografiji, namreč o I. Tauffererju (1858) in F. Metelku (1861). Zanimala ga je tudi problematika višjih študijev v Ljubljani - o tem je predaval v društvu 1859, objavil je tudi prošnjo odbora kranjskih deželnih stanov iz leta 1787 do cesarja za obnovo filozofskega študija v Ljubljani (1859). Čeprav je Šlebingerjev članek v SBL zelo natančen in upošteva Nečaskovo delo v okviru Histroičnega društva, naj vendarle opozorim na neko stvar, ki jo je spregledal. Šlebinger navaja samo, da je Nečas ek objavil Wildejev osnutek za organizacijo študijskega sosveta na ljubljanskem liceju iz leta 1792 (1862). Še pomembnejši se mi zdi prav tako Wildejev tekst, ki ga je našel in objavil Nečas ek leta 1860 in nosi naslov Haupttabelle über den Zustand der Unterrichts-Anstalten im Herzogthume Krain.¹³⁰ Wilde ga je napisal 31. oktobra 1792 in je v njem podal splošen pregled razvoja šolstva na Kranjskem od 1418 dalje. Precej natančno je opisano protestantsko

Šolstvo in jezuitsko šolstvo, vloga Academijske opere, Poljedeljske družbe v 18. stoletju, dalje strokovno šolstvo oziroma uvedba nekaterih strokovnih predmetov na liceju. Dodana je vrsta statističnih podatkov, poimensko pa so celo naštetih učitelji na posameznih šolah (teološki in filozofsko-kirurški študij, gimnazija v Ljubljani in Novem mestu).

Ob odhodu Nečaska iz Ljubljane na službovanje v Prago, mu je Historično društvo na februarjem sestanku 1862 izreklo posebno zahvalo.

14. P e t e r P e t r u z z i

V zadnjih letih izhajanja Mittheilungen se je v delo društva vključil tudi Peter Petruzzi (1799-1875), sicer filolog, profesor v Ljubljani celih enaintrideset let¹³¹ in torej učitelj več generacij Slovencev, med drugim Trdine, Levstika, Stritarja. Trdina o njem pravi, da je znal veliko, da je med kolegi gotovo največ bral, vendar si ni znal pridobiti avtoritete.¹³²

Poleg filologije ga je zanimalo zlasti domoznanstvo. Vendar je pri Historičnem društvu pričel sodelovati sorazmerno pozno, šele 1863, ko je bil izbran za dopisnega člana. Tedaj se je že preselil na Dunaj, potem ko je v Ljubljani dočakal upokojitev (1862). Članki, ki jih je objavil v Mittheilungen, se skoraj izkjučno nanašajo na rimsko antiko. 1863 so na mesečnem sestanku prebrali izvleček iz njegovega predavanja o rimskih napisih,¹³³ v čemer je dopolnil starejše pisce, našel pa je tudi nekaj novih napisov. 1864 je objavil daljšo razpravo o rimskih gradbenih delih v ljubljanski kotlini, kjer je obravnaval gradbeni material (les, kamen, kovine), rimske ceste, mostove, Emono, rimske napisa itd. Na rimsko dobo se nanašajo še objave iz let 1865 in 1866, in sicer ena s področja epigrafike, druga o ozemlju Kranjske pod Rimljani po letu 364, tretja pa o okolici Verneka v rimskem času.

Tudi v predavanju leta 1865 o "zvočnih posodah" v cerkvi v Pleterjih je pravzaprav primerjal te zvočne naprave s tistimi pri Grkih in Rimljanih. Petruzzi je sodeloval s Costovim krogom že leta 1859, ko je v Vodnikovem spomeniku objavil prispevek Vodnik und seine Zeit.¹³⁴ Čeprav je veljal za Italijana in je pisal v glavnem nemško, je bil velik občudovalec Vodnika in je mnogo prispeval k osvetlitvi Vodnikove biografije. Ima pa tudi zasluge, da je za epigrafiko navdušil Alfonsa Müllnerja.¹³⁵

15. P e t e r R a d i č

Zgodovinar in časnikar Peter Radič (Radics; 1836-1912) spada med mlajše, vendar zelo plodne sodelavce Historičnega društva za Kranjsko. V društvo se je vključil 1855 še kot študent v Gradcu in leta 1856 je prvič prispeval v Mittheilungen članek oziroma oceno o delu Stanislaw Baranski: Weltgeschichte in Annalen, Chroniken- und Historienreise... (izšlo 1856), naslednje leto je sodeloval pri Costovi bibliografiji (Beiträge zur Literatur) in pisal tudi ob izidu Ilwolfove razprave o najstarejših prebivalcih Norika. V začetku se je podpisoval Radits, kasneje pa kar Radič, od srede šestdesetih let dalje pa Radics. V Mittheilungen je objavil blizu dvajset prispevkov z najrazličnejšo problematiko.¹³⁶ V petdesetih in šestdesetih letih je veliko objavljal še zlasti v Blätter aus Krain, Laibacher Zeitung, Agramer Zeitung, Triglavu itd. Z društvom je sodeloval tudi še potem, ko se je 1862 preselil na Dunaj. Njegova Geschichte Krains ni doživela nadaljevanja, izšel je le prvi zvezek (1862). Večkrat je predaval na mesečnih sestankih npr. 1858 o utrditvi Ljubljane po podatkih rokopisa, ki ga je našel v dunajski dvorni biblioteki. Leta 1859 je govoril o zaroki nadvojvode Ferdinanda II. z Marijo Ano Bavarsko leta 1600, dalje še isto leto o Juriju Lenkoviću, kranjskem deželnem glavarju. Ob stoletnici Schillerjevega rojstva je govoril o njegovem delu in prevodih njegovih pesmi v slovenščino. Potem je 1860 govoril o dveh cesarskih listinah iz 11. stoletja, nanašajočih se na Bled, zanimala ga je tudi reformacija in o tem je pisal na podlagi arhivskega gradiva (1861). 1861 pa je predaval o delu A. Vramca Chronika vezda iz leta 1578. Govoril je o problemih historiografije, ko je spregovoril o nekrologih ob smrti nemškega zgodovinarja Schlosserja. Na sestankih 1862 je predaval najprej o najdenem starem rokopisu iz Bistre, potem o arheoloških ostankih nekdanjega celjskega gradu Friedrichstein na Kočevskem, pa o Tauffererju, dalje o arhivu in registraturi kranjske dežele, kjer je našel mnogo gradiva za zgodovino reformacije. Spet ga srečamo leta 1864 s predavanjem o vojvodi Rudolfu IV in Kranjski, leta 1865 govori o biblioteki stiškega samostana, ob smrti gradbenega direktorja Gintla pa poda njegovo biografijo.¹³⁷ Leta 1859 je sodeloval

tudi v Vodnikovem spomeniku.

Že kot študent v Gradcu se je vključil (1857) tudi v Historično društvo za Štajersko in v njem prav tako aktivno sodeloval.

Zasledimo ga med darovalci za društveno zbirko, v poročilu občnega zbora štajerskega historičnega društva za leto 1858¹³⁸ pa je posebej poudarjena Radičeva zasluga, da je v dunajski dvorni biblioteki našel načrte iz leta 1660 za obrambo pred Turki za trdnjave Gradec, Feldbach, Ptuj in Fürstenfeld ter 147 listov obsegajoče poročilo. V poročilu občnega zbora za leto 1859 je omenjeno,¹³⁹ da je Radič poslal sestavek Der windische Bauern-Aufstand im Jahre 1573 in da je med drugim našel nove listine v kranjskem deželnem arhivu. Ugotovil je, da Ilija Gregorič ni bil vodja upora, ampak le vojaški vodja. Zakaj je potem sredi šestdesetih let Radič izstopil iz štajerskega društva, ni jasno; dejstvo pa je, da njegov izstop sovпада z izstopom še nekaterih članov, med katerimi jih je nekaj iz spodnje Štajerske.¹⁴⁰

16. E l i j a R e b i č

Gimnazijski prefekt Elija Rebič (1784-1865) je bil dolgoletni aktivni član Historičnega društva za Kranjsko. SBL prikazuje njegovo sodelovanje v Mittheilungen precej natančno.¹⁴¹ Dodam naj le še podatek, da je bil kar deset let član odbora Historičnega društva (1848-1858) in da je v času kratkotrajne krize po Costovem odstopu s tajniškega mesta Rebič uredil nekaj števil Mittheilungen leta 1858. Ukvarjal se je skoraj izključno s starejšo zgodovino, zlasti z rimskim obdobjem pri nas in pri tem segel tudi zunaj meja Kranjske na področje Goriške in Trsta.¹⁴² V svojem času pa je bil znan tudi po teoriji o slovanskem izvoru Skitov in Sarmatov, kar je bila njegova priljubljena tema na mesečnih sestankih, s katero pa ni prodril. Ker med člani društva ni našel somišljenikov glede tega, tudi ni prišlo do objave člankov o tem problemu, ampak so ostale le krajše beležke v poročilih o mesečnih sestankih.¹⁴³

17. D a v o r i n T r s t e n j a k

O štajerskem duhovniku in gimnazijskem učitelju v Mariboru Davorinu Trstenjaku (1817-1890) je bilo doslej napisanih že veliko člankov, razprav in celo doktorska disertacija.¹⁴⁴ Med sicer izčrpnimi podatki, ki jih prinaša o njem SBL, pa pogrešam omembe Trstenjakovega sodelovanja v Historičnem društvu za Kranjsko in v Mittheilungen. Član kranjskega društva je bil verjetno že pred letom 1854, tega leta pa je postal dopisni član. V letih 1854 do 1858 je sodeloval v Mittheilungen in v svojih člankih dokazoval, da so bili stari Panonci Slovani. Že pred tem se je z isto tematiko pojavljal v Novicah. Verjetno je pričel objavljati v nemščini na pobudo P. Hicingerja, ki je leta 1854 v Novicah pisal, da "ne bi bilo napačno, ako bi se Trstenjakovo razlaganje hitreje ne le med Slovani, ampak tudi med Nemci razglasilo; in prav je storil nekdo, ki je lansko leto v dunajskem cerkvenem časniku na tisto pokazal, - samo s prekratko besedo je bilo. Najbolje je gotovo, ako gosp. Trstenjak s celim razlaganjem sam pred učeni nemški svet stopi; kdor drug bi njegove slovenske spise kar gladko in neutegoma v nemško pretolmačiti se predrznil, lahko bi se opekeli...".¹⁴⁵

Tako je leta 1854 Trstenjak v Mittheilungen objavil svoje razmišljanje o napisu Deus Chartus iz Vidma (Krško)¹⁴⁶ ter zavzel drugačno stališče kot graški zgodovinar R. Knabl. Potem je pisal o imenih Ind, Sind, Vind, Ant, Spor in Slav in iskal korenine teh besed v indijskih imenih božanstev.¹⁴⁷ Pisal je tudi o starih Japodih,¹⁴⁸ o pomenu rimskega napisa "Laburo ex voto sacrum"¹⁴⁹ o bogovih Jarmogiusu, Latoviusu, boginjah Noreji, Adsoluti, o pomenu imena Emona.¹⁵⁰ Poleg tega je poslal društvu več predavanj za mesečne sestanke, ki so jih brali februarja, aprila, maja, julija in oktobra 1857.¹⁵¹

S svojo romantično avtohtonistično teorijo je v času Bachovega absolutizma hotel krepiti narodno zavest. Poleg nasprotnikov v štajerskem historičnem društvu zlasti med graškimi zgodovinarji (R. Knabl), si je nakopal tudi sovraštvo nemških zgodovinarjev,

še posebej M. Kocha, ki ga je napadel v svoji knjigi Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns (Leipzig 1856).¹⁵² Tudi Mommsen se ni strinjal z nekaterimi njegovimi razlagami rimskih napisov.

V Historičnem društvu za Kranjsko je proti Trstenjaku nastopila zlasti skupina Nemcev (Elze, Issleib) in Dežman.¹⁵³ Prav zaradi Trstenjakovih spisov pride do spora med omenjeno skupino in urednikom E. H. Costo in do Costovega odstopa s položaja tajnika in urednika. Potem se Trstenjak ne pojavlja več niti s predavanji niti s članki. Ostal pa je član kranjskega društva še naprej. Bil je tudi član Historičnega društva za Koroško, ne pa član štajerskega društva.

18. Viljem Urbas

O Viljemu Urbasu (1831-1900) je napisala izčrpno biografijo Marija Stanonik.¹⁵⁴ Omenila je njegova prizadevanja na področju etnologije, zgodovine, geografije, pedagogike. Ugotovila je enaindvajset bibliografskih enot. Med najbolj znanimi Urbasovimi deli je gotovo v slovenščini napisan življenjepis Etbina Henrika Coste, ki ga je izdala Slovenska matica 1877. To knjižico Stanonikova označuje kot "davek času", s čemer se ne strinjam, kajti vlogo E. H. Coste bo treba pravičnejše ovrednotiti in ne videti samo odnos Levstik-Costa. Predvsem pa je to Urbasovo delo pomembno, ker je nastalo na podlagi Costovih dnevnikov (25 zvezkov), ki so se kasneje izgubili.¹⁵⁵ Popolnoma je Stanonikova spregledala Urbasovo sodelovanje pri delu Historičnega društva za Kranjsko, katerega član je bil vsaj od 1854 dalje. V Mittheilungen najdemo njegov prispevek z naslovom Camillo Maschek,¹⁵⁶ kjer je podrobno prikazal življenje in delo mladega skladatelja in učitelja glasbe, morda celo sošolca (oba sta rojena 1831), ki je umrl star komaj osemindvajset let. Tudi Maschek je bil član Historičnega društva. Urbas je bil v društvu precej aktiven v času, ko je bil tajnik društva E. H. Costa. Leta 1857 in 1858 je Urbas na mesečnih sestankih imel nekaj predavanj o geografiji in topografiji Kranjske, kar naj bi bilo v Mittheilungen leta 1858 objavljeno, vendar do te objave ni prišlo.¹⁵⁷ V poročilu o mesečnih sestankih je Costa o Urbasovem predavanju zapisal, da si je z njim pridobil enake zasluge kot dr. Klun s svojim predavanjem o zgodovinskem raziskovanju in zgodovinopisju na Kranjskem.¹⁵⁸

IV. ODNOS HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO DO MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO

Leta 1839 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Društvo kranjskega deželnega muzeja (od leta 1865 Muzejsko društvo za Kranjsko) z namenom, da skrbi za deželni muzej, ki so ga 1821 leta ustanovili kranjski deželni stanovi in je bil navezan le na prostovoljne prispevke. Društvo je imelo v začetku poluraden značaj in je prišlo zaradi muzeja večkrat v konflikt z deželnimi stanovi.¹

Društvena pravila, sprejeta leta 1839, imajo skupno 24 členov in precej podrobno govorijo o organizaciji društva, o članstvu, članarini, o odboru, o poverjenikih itd.² Poudarjajo, da se društvo ustanavlja kot kranjsko deželno društvo in ima značaj prostovoljnega privatnega društva. Namen ustanovitve društva je, kot beremo v členu 4, ohranjanje in pospeševanje kranjskega deželnega muzeja, pri tem se omenjeni člen statuta sklicuje na tiskani poziv predsednika kranjskih deželnih stanov barona Schmidburga z dne 15. februarja 1823 (An die vaterländischen Freunde der Wissenschaften)³ po katerem naj bi muzej zajemal naslednja področja: I. zgodovina, II. statistika, III. prirodoznanost, IV. tehnologija, V. fizika in matematika. Zgodovina je torej bila eno izmed delovnih področij muzeja in Schmidburgov poziv navaja, kaj vse naj bi se za zgodovino zbiralo v muzeju in sicer:

- a) vse listine zanimive za deželo, v originalu ali vernem prepisu,
- b) vsi v deželi odkriti spomeniki preteklosti (nagrobniki, napisi, kipi...) - najdbe same ali natančne risbe in opisi,
- c) novci, domači kot tudi tisti, ki so jih prinesli Rimljani iz kolonij,
- d) grbi, pečati, rodovniki plemiških družin, prepisi plemiških diplom in fevdna pisma,
- e) rokopisi učenjakov, ki so se ukvarjali z zgodovino ter tiskana zgodovinska dela o deželi,
- f) slike in življenjepisi deželnih knezov in velikašev, ki imajo za deželo posebne zasluge, učenjakov in umetnikov ali sicer za deželo

zaslužnih ljudi, ki so tu rojeni,

g) ljudske pripovedke in pravljice, opisi običajev, ki so pri Kranjcih v navadi (npr. poroke itd.).

Statut je tudi določal, da predstojnika društva (Vereinsvorstand) volijo stanovi vsaka tri leta. Društveni odbor pa so sestavljali trije kuratorji, izvoljeni za šest let iz srede stanov in devet odbornikov, izvoljenih na občnem zboru društva. V odbor naj bi bili voljeni le v Ljubljani živeči člani. Statut je dalje predvideval tudi funkciji tajnika in blagajnika društva.⁴

Prvi občni zbor Društva kranjskega deželnega muzeja je bil 18. decembra 1839 in je izvolil devet predvidenih odbornikov, poleg tega so za društvenega tajnika predlagali K. Raaba, za blagajnika pa F. Possannerja. Kot kuratorji so bili v društveni odbor imenovani grof V. Lichtenberg, grof F. Hohenwart in baron L. Lichtenberg. Društveni predsednik je postal grof R. Blagaj.⁵

Kmalu potem pa je društvo naletelo na vrsto ovir, tako da so nekateri odborniki menili, naj bi se društvo otreslo prevelike navezanosti na muzej in postalo bolj samostojno. Pogovarjali so se celo o predelavi pravil, vendar do tega ni prišlo. Po poteku predsedniškega mandata grofu Blagaju, je nastopilo vprašanje imenovanja novega predsednika, končno je to funkcijo dobil baron L. Lichtenberg, dotedanji kurator. V letih 1846 in 1847 so precej razpravljali o razpustitvi Društva kranjskega deželnega muzeja.⁶ Mal ugotavlja, da je po nekaj letih brezdelja Muzejsko društvo znova obudil k znanstvenemu delu Karel Dežman, ki je novembra 1852 v muzeju nasledil kustosa Freyerja. Dežman je menil, da ni prav, da bi Muzejsko društvo samo zbiralo predmete in denar za muzej, po njegovem naj bi se ukvarjalo tudi s samostojnim, domoznanskim raziskovanjem, zlasti na področju živahno se razvijajočih prirodoslovnih ved.⁷ Poleg zbiranja gradiva za muzej je torej Društvo kranjskega deželnega muzeja v prvih desetletjih bilo usmerjeno pretežno v naravoslovje.

Leta 1842 je društvo štelo že 215 članov. Med člani so bili duhovniki, plemiči in višji uradniki pa tudi trgovci in obrtniki ter

nekaj posestnikov. Leta 1856 je število članov upadlo na 128, leta 1858 jih je 139, leta 1862 jih je 122 in 1866. leta 125. Torej je Društvo kranjskega deželnega muzeja v petdesetih in šestdesetih letih imelo znatno manj članov kot Historično društvo za Kranjsko. Treba pa je poudariti tudi dejstvo, da je v navedenih letih približno polovica t.j. okrog 60 članov Kranjskega deželnega muzeja hkrati včlanjenih v Historično društvo za Kranjsko. V letu 1858 najdemo npr. med člani Muzejskega društva tudi naslednje člane Historičnega društva: M. Ambrož, J. Bleiweis, A. Codelli, E. Costa, K. Dežman, Th. Elze, I. Kleinmayr, V. Klun, V. Konšek, A. Melzer, F. Metelko, J. Nečasek, J. Poklukar, A. Samassa, J. Scheuchenstuel, M. Smole, E. Stöckel, F. Terpinc, W. Urbas, A. A. Wolf, A. Zois, če naštejemo samo nekatere najbolj vidne.⁸ Čeprav društvena pravila predvidevajo tudi častne člane, jih v objavljenih seznamih za omenjena leta ni. Prav tako je statut predvideval "za pospeševanje namenov društva izvolitev poverjenikov za vsako od treh kranjskih okrožij, po potrebi pa še za Celovec, Gradec, Trst in Dunaj".⁹ Društveni poverjeniki bi smeli prisostvovati sejam odbora in bi imeli glasovalno pravico. Spet pa je treba povedati, da teh poverjenikov ni najti v nobenem od objavljenih seznamov društvenih članov.

V organizacijskem pogledu torej najdemo pri obeh kranjskih društvih t.j. pri Društvu kranjskega deželnega muzeja in pri Historičnem društvu za Kranjsko določene podobnosti, pa tudi bistvene razlike. Vsekakor pa je zanimivo, da se v kratkem času ustanovita dve društvi s podobnimi nalogami, kar sicer ni bilo pravilo za avstrijske dežele, vendar je ponekod bilo tako. Pri izdelavi statuta se je Muzejsko društvo npr. zgledovalo zlasti po podobnem tirolskem društvu.¹⁰

Pri izdajanju svojega glasila je bilo Muzejsko društvo v petdesetih in šestdesetih letih precej manj uspešno kot Historično društvo. Uspelo jim je izdati, zlasti po Dežmanovi zaslugi, troje lastnih poročil (Jahresheft des Vereines krainischen Landes-Museums 1/1856, 2/1858, 3/1862) leta 1866 pa je izšel 1. zvezek Mittheilungen des Museal-Vereines für Krain (MMK).

Letna poročila so si po vsebini zelo podobna. Poleg seznamov članov in seznamov daril prinašajo tudi poročila oziroma daljše povzetke z mesečnih sestankov Muzejskega društva. Objavljeni članki in razprave so naravoslovne vsebine, izjema je le v tretjem zvezku objavljena obsežna razprava (66 strani) Theodorja Elzeja o Kočevju in Kočevarjih in krajša prispevka H. Mitteisa o potresih na Kranjskem ter P. Radiča o potresu leta 1511.

Mesečne sestanke je Muzejsko društvo uvedlo leta 1855 in so bili vsako prvo sredo v mesecu. Vsebina predavanj na njih je bila s področja naravoslovja, fizikalne geologije, tehnologije, statistike ipd.¹¹ Zvrstilo se je 1855 šest sestankov, 1856 devet, 1857 deset, 1858 spet šest in 1859 le še trije, potem pa so sestanki zamrli. Kot predavatelji nastopajo predvsem K. Dežman, V. Konšek, H. Mitteis, Grünewald, P. Petruzzi, F. Schmidt in J. Ulepič.

Muzejsko društvo vrsto let ni sklicalo nobenega občnega zbora in dolgo časa je bilo tudi brez predsednika. Mal omenja, da je društvo že s prvega mesečnega sestanka julija 1855 poslalo stanovskemu odboru prošnjo, da v smislu pravil določi novega predsednika društva, kar se pa ni zgodilo.¹²

Zanimiv je odnos Historičnega društva za Kranjsko do že obstoječega Društva kranjskega deželnega muzeja. Ko se je Historično društvo formalno uredilo, se je 29. junija 1845 obrnilo na Društvo kranjskega deželnega muzeja, da si po bratsko razdelita delo na področju domoznanstva. Ravnateljstvo Historičnega društva v dopisu, kjer je podpisan Codelli, priznava, da so naloge obeh društev v marsičem iste. Zato se morata društvi med seboj podpirati in ne motiti snovanja istovrstnih zbirk. Da bi se izognili konkurenci, je Historično društvo predlagalo, naj se njemu prepusti biblioteka, zlasti knjige in časopisi, ki bi jih hranili v licejski stavbi (tam so bili prostori Historičnega društva), dalje arhiv in lapidarij, vse druge zbirke pa bi ostale muzeju.¹³

Tedanji predsednik Društva kranjskega deželnega muzeja baron Leopold Lichtenberg je 20. avgusta 1845 poročal o tem dopisu stanovskemu odboru. Nato je bil o prošnji obveščen deželni zbor, ki se je strinjal

z mnenjem stanovskega odbora, da je sicer dopustna uporaba društvenih predmetov, ne more pa se dovoliti odtujitev ali popolna oddaja muzejskih objektov Historičnemu društvu za Kranjsko. Muzejski kuratorij (podpisan stolni dekan Urban Jerin) je 28. oktobra 1845 odgovoril, da je novoustanovljeno Historično pokrajinsko društvo muzej vendarle nekoliko prikrajšalo, ker se sedaj predmeti zbirajo na dveh krajih. Vendar se muzej ne misli pritoževati, ker je tako namen društva kot muzeja, da nabrano gradivo koristi vsem. Kuratorij bi ne ugovarjal združitvi, če bi ne bilo okolnosti, ki to možnost izključujejo. Muzej je namreč podrejen kranjskim stanovom, Historično društvo pa je pod osrednjo upravo v Gradcu, ki ji mora izročiti celo svoj letni prebitek.¹⁴ To je torej Muzejsko društvo navajalo kot glavno zapreko in kuratorij je odsvetoval, da bi se muzejska knjižnica, muzejski arhiv in lapidarij odstopili Historičnemu društvu, pač pa so jim zagotovili, da so društvu muzejske zbirke vedno na razpolago v študijske namene. To mnenje je sprejel tudi stanovski odbor 17. novembra 1845, kar je bilo v skladu z načeli in sklepi zadnjega deželnega zbora.¹⁵ Historično društvo, ki je na svojem obnem zboru 23. novembra 1846 ponovno pretresalo to vprašanje, se je s tem strinjalo in poudarilo, naj se obe znanstveni ustanovi, namreč Historično društvo in muzej, ne prepirata, ampak naj si delo razdelita.¹⁶ Vendar do kakšne delitve dela ni prišlo, čeprav so bili člani Historičnega in Muzejskega društva do neke mere isti, pač pa je še večkrat prihajalo na dan vprašanje združitvi obeh društev.

To je predlagal celo namestnik direktorja dunajskega arhiva dr. Chmel.¹⁷ Chmel je kritiziral tako razkosanost in razdeljevanje dela v deželi in menil, naj bi prišlo do združitvi muzejskega in Historičnega društva v skupno društvo, ki bi nadaljevalo delo nekdanje Akademije operosov, ustanovljene 1693.

Leta 1856 se je spet pojavila ideja tesnejšega sodelovanja z Muzejskim društvom, in sicer je o tem govoril dr. H. Costa na mesečnem zboru Historičnega društva 11. septembra 1856, ko je poročal o publikaciji Jahresheft des Vereins des krainischen Landes-Museums, ki je izšla v redakciji K. Dežmana istega leta.¹⁸ Tudi Costa je poudaril,

da bi bilo možno združiti obe društvi v eno, kot je bila nekoč Academia operosorum, ki bi imelo dve sekciji, zgodovinsko in prirodoslovno. Oviro vidi le v dveh pomembnih stvareh, in sicer

1. Muzejsko društvo dobiva sedaj podporo iz deželnih sredstev in
2. Historično društvo pa je dokaj samostojno, njegovi sklepi se po statutu sprejemajo na občnem zboru ali na seji ravnateljstva, medtem ko je Muzejsko društvo vezano še na kuratorij muzeja, kar je bolj oviralno kot pospeševalno.¹⁹

1858 je vprašanje združitve ponovno načel P. Hicinger, ki je menil, da mnogi zakladi muzeja ostajajo neizrabljeni in da bi združitev obeh društev mogla pripeljati bliže k zaželenemu cilju.²⁰

Kljub nekaterim podobnim prizadevanjem so se pota Muzejskega in Historičnega društva razšla, dokler 1861 ni prišlo do ponovnih predlogov o združitvi. Na občnem zboru 16. maja 1861 je namreč tedanji poslovodeči in tajnik društva A. Dimitz predlagal, naj bi pooblastili društveni odbor, da to vprašanje prouči in sestavi pogoje za združitev, ki jih predloži v dokončno sklepanje naslednjemu zboru, po možnosti že junija istega leta. Ker je bil naslednji mesečni zbor šele 1. avgusta, je tu v imenu ravnateljstva spregovoril dr. E. H. Costa o tem vprašanju. Omenil je spomenico prof. F. X. Richterja, poslano Muzeju leta 1840, kjer je bil predlog za ponovno oživitev Poljedeljskega društva na Kranjskem, ki bi imelo 6. sekcij: 1. šolsko, 2. literarno, 3. medicinsko, 4. politično, 5. ekonomsko in 6. domovinsko. Glede tega predloga je Costa menil, da je bil preobširen in neizvedljiv tudi zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ipd. Ugotovil pa je, da v sedanjih pogojih, ko je tudi Muzejsko društvo uspelo izdati svoje glasilo, kjer sodeluje tudi župnik Elze z obširno (zgodovinsko) razpravo, in ker so zbirke obeh društev podobne in imajo isti namen, obstajajo pogoji za združitev; vendar Historično društvo pri tem postavlja dve zahtevi, in sicer nastavitev posebnega kustosa in da bi bile zbirke dostopne javnosti dvakrat tedensko.²¹ Ta predlog je nato dr. E. H. Costa v imenu odbora v nekoliko razširjeni obliki ponovil na občnem zboru Historičnega društva 6. maja 1862.

Poudaril je:

1. da je Historično društvo pripravljeno, da se na osnovi novega statuta združi z Muzejskim društvom z namenom pospeševanja znanosti nasploh in še posebej domoznanstva Kranjske. Društvo bo tudi odstopilo muzeju vse razstavne predmete, ki jih bo še dobilo.
2. Historično društvo je pripravljeno odstopiti deželnemu muzeju vse svoje zbirke razen zgodovinskih pomožnih del pod dvema pogojem:
 - a) nastavitev kustosa adjunkta (arhivarja ali bibliotekarja) iz deželnih sredstev, ki bo skrbel za historične zbirke in biblioteko,
 - b) podobno kot prirodoslovne zbirke je treba tudi te urediti tako, da bodo dvakrat tedensko odprte, prav tako tudi knjižnica.²²

Ta predlog je bil nato poslan 23. septembra 1862 muzejskemu kuratoriju, ki pa nanj sploh ni odgovoril.

Vprašanje združitve so spet obravnavali na občnem zboru Historičnega društva 14. julija 1864. V imenu ravnateljstva je ponovno nastopil dr. E. H. Costa in poudaril smotrnost združitve obeh društev. Omenil je sestanek Muzejskega društva 30. maja 1864, ki naj bi po njegovem pretresel tudi to vprašanje, vendar je obravnaval le predlog novega statuta Muzejskega društva. E. Costa je opozoril, da je v predlogu novega statuta izražen namen Muzejskega društva, in sicer pospeševanje domoznanstva nasploh in prirodoznanstva še posebej, ne pa tudi gojitev zgodovinskega raziskovanja. V diskusiji, ki je sledila na občnem zboru Historičnega društva, je Dežman Costi postavil nekaj pripomb. Razložil je, da je zaradi finančnega vprašanja proti združitvi društev. Povedal je tudi, da se je Muzejsko društvo res spraševalo, če naj bo le prirodoslovno, potem pa se je odločilo za pojem domoznanstvo (Landeskunde), ki je širši in nudi prostor raznim raziskavam. Vendar pa je odbor za statut želel še posebej poudariti pospeševanje prirodoslovnih znanosti. Končno je Dežman menil, da bi združitev sicer bila koristna, vendar se mu sedANJI čas ne zdi za to primeren.²³

13. oktobra 1864 je občni zbor Muzejskega društva sprejel novi statut, ki so ga oblasti potrdile 25. marca 1865. Sedaj se to društvo končno preimenuje iz Društva kranjskega deželnega muzeja v Muzejsko društvo za Kranjsko in postane neodvisno od deželnih oblasti. Tudi v odnosu do muzeja ima spremenjen položaj. Še naprej naj bi sicer muzej podpiralo, ne bi mu pa več dajalo materialne podpore.

Kot glavni namen društva pa je v 2. členu novega statuta zapisano: "die Förderung des krainischen Landes-Museums und der Landeskunde Krain's überhaupt, insbesondere der naturwissenschaftlichen Seite derselben."²⁴ To usmeritev je pokazal tudi prvi letnik Mittheilungen des Musealvereins für Krain, kjer je bila zgodovina zastopana le z enim prispevkom.²⁵

Prihajal pa je čas, ko je prej neprimerno bolj delavno Historično društvo za Kranjsko pričelo nazadovati, saj so leta 1866 njegovi mesečni sestanki zamrli, medtem ko so bili mesečni sestanki Muzejskega društva leta 1867 obnovljeni. V tem času je bil Dežman kot duša Muzejskega društva precej zaposlen s političnim delom kot deželni in državnozbornski poslanec, kljub temu pa je uspel počasi dvigniti Muzejsko društvo, postal pa je tudi odbornik Historičnega društva (1867).

Čeprav torej formalna spojitev obeh društev še kar precej časa ni uresničena, pa je leta 1867 prišlo do delnega sodelovanja med njima. Odslej imamo namreč skupne mesečne sestanke obeh društev. Že na prvem 15. maja 1867 je v imenu Historičnega društva navzoče pozdravil A. Dimitz z željo, da bi sodelovali s skupnim ciljem pospeševanja domoznanstva.²⁶ V razdobju od 1867 do 1872 je bilo 22 sestankov,²⁷ vendar pa že od leta 1869 dalje Laibacher Zeitung piše samo o sestankih Muzejskega društva, Historično društvo sploh ni več omenjeno. Obravnavana tematika je izključno naravoslovna, razen leta 1871, ko so prebrali prispevek Th. Elzeja o reformaciji na Kranjskem.²⁸ Po letu 1872 pa so še ti sestanki zamrli. Skoraj celo desetletje se je bolj malo slišalo tako o enem kot o drugem društvu. Historično društvo se je leta 1874 lahko pohvalilo z izdajo Dimitzeve Geschichte Krains, ki so jo razposlali tudi kot zamenjavo namesto Mittheilungen.

Končno je bil 2. julija 1885 sklican občni zbor Historičnega društva, kjer je bilo sklenjeno, da se društvo razpusti oziroma spoji z Muzej-skim društvom. Svoje dragocene zbirke pa je prepustilo deželnemu mu-zeju. Dotedanji vodja Historičnega društva Dimitz je ob tej priliki v svojem govoru omenil vzroke propada Historičnega društva. Menil je, da je vzrok v prvi vrsti politika, ki je vsrkala najboljše moči, da-lje pa tudi smrt mnogih zelo delavnih članov (Codelli, H. Costa, E. H. Costa, Jelovšek, Hicinger, Kozina, Kraus, Petruzzi, Nečasek).²⁹

Dimitz je svoj govor sklenil z besedami: "Der historische Verein ist todt, es lebe der historische Verein, der im Musealvereine Wiedergebo-rene!"³⁰

V. PRIMERJAVA DELOVANJA HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO S SORODNIMI DRUŠTVI V SOSEDNIJH DEŽELAH

1. Primerjava s štajerskim in koroškim historičnim društvom

Po razpustu Notranjeavstrijskega historičnega društva so po letu 1850 vsa tri pokrajinska historičnega društva razvijala bolj ali manj uspešno svojo lastno dejavnost. V marsičem je bilo njihovo delo podobno, čeprav so tudi določene razlike.

Od vsega začetka je imela Štajerska prednost pred Koroško in Kranjsko že zato, ker je v Gradcu bila univerza in se je nekaj znanih univerzitetnih profesorjev vključilo v delo društva. V Gradcu že od leta 1811 uspešno deluje Joaneum in nenazadnje je važno tudi dejstvo, da tu živi in dela nadvojvoda Janez, velik podpornik in spodbujevalec zgodovinskega raziskovanja.

Ljubljana oziroma Kranjska je tudi imela muzej od leta 1821, ki pa je imel v prvih letih vrsto zlasti prostorskih in finančnih težav. Od 1839 je v Ljubljani delovalo tudi Muzejsko društvo, vendar pa zaradi pomanjkanja primernih prostorov in nekaterih drugih vzrokov njegovo delo ni posebno blesteče.

Na najslabšem je bila Koroška. Tu ni bilo ne muzeja¹ ne Muzejskega ali kakega podobnega društva in je bilo Historično društvo za Koroško edina organizacija, ki je skrbela za zbiranje virov, njihovo ohranjanje in za zgodovinske študije nasploh. Obstajal je le Bildungsinstitut pri celovškem liceju z oddelki za teologijo, filozofijo in medicino. Vendar so najboljši znanstveniki odhajali v Gradec ali na Dunaj.²

Zanimiva je primerjava statuten vseh treh društev. Že na prvi pogled lahko ugotovimo, da je štajersko društvo v glavnem prevzelo formo in vsebino statuta Notranjeavstrijskega historičnega društva. Zato je štajerski statut³ precej natančen pri naštevanju, kaj vse naj bo vključeno v zbirko listin (člen 4) in kaj v zbirko starin (člen 5).

Precej podrobno je v novem štajerskem statutu opisano, kaj naj bi vsebovala zbirka virov za sodobno zgodovino (člen 6). Tudi to je v glavnem prevzeto iz starega statuta in tudi tega kranjski in koroški statut nimata. Ker se mi zdi zelo zanimivo, kaj vse se sodobnikom priporoča za zbiranje, da bo bodočim zgodovinarjem olajšano pisanje zgodovine, naj tu navedem člen 6, ki našteva:

- a) opise značaja prebivalstva določenega območja, njihove značilne lastnosti, vkoreninjena načela in mnenja,
- b) opise posebnih navad, najljubših zabav in običajev, posebno pri družinskih, verskih in narodnih praznikih,
- c) zbirke ljudskih pesmi, viž in pripovedk, pregovorov, praznovernih mnenj in predsodkov iz ljudskega življenja vseh strok in opravil, npr. kmetov, pastirjev, rudarjev in železarjev,
- d) poročila o tovarnah in manufakturah na splošno kakor tudi o posameznih industrijskih in rokodelskih strokah - o letnih in tedenskih sejnih, o cenah najrazličnejših naravnih in obrtnih produktov, o plačah za delo, o luksuznih izdelkih itd.,
- e) zbirke besed, ki so na določenem področju v navadnem življenju najbolj nujne in potrebne, toda v nemškem knjižnem jeziku neobičajne s priključeno visokonemško izgovorjavo in določenim sporočilom njihovega pomena,
- f) poročila o iznajdbah in napredku v znanosti, umetnosti in rokodelski pridnosti,
- g) poročila o posebno plemenitih, domoljubnih ali sicer nenavadnih dejanjih na Štajerskem rojenih ali tu bivajočih oseb,
- h) opisi zdravstvenega stanja med ljudmi in živalmi, v kraju prevladajočih bolezni in ljudskih zdravil proti temu, javnih zdravstvenih in sanitetnopolicijskih postaj kot tudi poročila o osebah z zelo redko visoko starostjo,

2. Primerjava z Društvom za jugoslavensku povestnico i starine

Sama po sebi se nekako vsiljuje primerjava delovanja kranjskega historičnega društva z Društvom za jugoslovansko zgodovino v Zagrebu. Kot je znano, je idejo za ustanovitev tega društva dal I. Kukuljević. 21. aprila 1850 se je v Zagrebu sestalo nekaj izobražencev, ki so razpravljali o tem, kako naj se "znanost domače povestnice kod našeg naroda razprostrani".⁶⁰ Sklenili so ustanoviti svoje zgodovinsko društvo najbrž tudi pod vplivom ustanavljanja podobnih društev v Avstriji in Nemčiji, še zlasti pa v sosednjih pokrajinah: Kranjski, Koroški in Štajerski.

Že leta 1850 so bila pripravljena pravila Društva za jugoslovansko zgodovino in objavljena tudi v Jadranskem Slavjanu in v Ljubljanskem časniku skupaj s pozivom za vstop v društvo.⁶¹ Čeprav pravila uradno še niso bila potrjena, jih je objavilo tudi glasilo novega društva Arkiv za povestnico jugoslavensku leta 1851.⁶² Morda se je Kukuljević pri sestavljanju pravil zgledoval pri statutu Notranjeavstrijskega historičnega društva (ali kakega drugega podobnega društva), kajti posamezni člani so si precej podobni tako glede namena društva (člen 1) kakor glede tega, kaj se naj zbira (člen 2) in glede članstva (člen 10, 11). Pri zagrebškem društvu se člani delijo na:

a) "poslujuće" - to so tisti, ki bi poleg drugih dolžnosti pisali tudi prispevke, torej gre za dopisne člane; b) "pomagajući" - to so vsi ostali člani. Člen 11 pa omenja še častne člane. Podobno kot Notranjeavstrijsko društvo ima tudi to društvo svojega pokrovitelja (člen 16), to je bil ban Jelačić. Ravnateljstvo po statutu sestavlja sedem članov, poleg načelnika še šest odbornikov in eden od teh je blagajnik. Vsako leto dva odbornika izstopita, vendar sta lahko ponovno izvoljena (člen 17). Vloga tajnika je podobna kot pri zgoraj omenjenih društvih (člen 18). Načelnik sklicuje seje ravnateljstva in vsake pol leta tudi "glavno skupščino" (člen 20).

Podobno kot Notranjeavstrijsko historično društvo je tudi Društvo za jugoslovansko zgodovino predvidevalo ustanavljanje podružnic, ki bi imele svojega ravnatelja (člen 25, 26). Vendar do ustanovitve podružnic ni prišlo. V zvezi z zbirkami, ki bi nastale v okviru društva, predvideva statut, da jih bo društvo darovalo zagrebškemu

muzeju, imelo pa bo pravico uporabe ne samo teh, ampak vseh zbirk narodnega muzeja (člen 28).

Smelo zveni člen 27, namreč "Jezik poslovni društva jeste naš narodni jezik, nu dopisi i članci mogu biti pisani kojimgod jezikom".

Iz tega se vidi velika širina društva. M. Gross ugotavlja, da so pravila bila potrjena šele leta 1857 in da so bila v skladu z absolutistično zakonodajo o združevanju z dne 26.11.1852 nekoliko spremenjena. Minister Bach je menda zahteval, da se izraz "historija našeg naroda" v prvem členu zamenja z izrazom zgodovina Jugoslov⁶³ nov oziroma jugoslovanska zgodovina, dalje da se odstrani beseda trojedina, da ni treba ustanavljati podružnic in poudarjati Jelačičevo pokroviteljstvo.

Že statut zagrebškega društva je predvideval izdajanje društvenega glasila (člen 4). Tako prične 1851 izhajati Arkiv za povestnicu jugoslavensku, ki je prinašal različne prispevke tako v hrvatskem kot v srbskem jeziku (v cirilici), pa tudi v slovenskem jeziku.⁶⁴

Čeprav bi po strokovni plati Arkiv lahko primerjali s podobnimi glasili drugih društev, tudi z Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, Mittheilungen des historischen Vereins für Steiermark itd., pa prav zaradi svoje ideje preseganja deželnih meja pomeni korak naprej, čeprav so se morda posamezniki v slovenskih pokrajinah bali, da gre za ilirizem.

Kukuljević je vsaj že od leta 1850 dalje imel dobre stike z Ljubljano, z Bleiweisom in Novicami pa tudi s Historičnim društvom za Kranjsko, ki ga je 1851 na predlog H. Coste izvolilo za svojega častnega člana.⁶⁵ Takoj so pričeli tudi zamenjavati Mittheilungen za Arkiv. V letih 1851, 1853, 1857 se je Kukuljević osebno mudil v Ljubljani zaradi znanstvenih raziskovanj.⁶⁶

Že leta 1851 je urednik Ljubljanskega časnika F. Cegnar predlagal, da bi slovenski znanstveniki svoje slovensko pisane razprave objavljali v Arkivu in predlagal, naj bi se Historično društvo za Kranjsko zedinilo z Društvom za jugoslovansko zgodovino v Zagrebu.

Takole piše: "Stopimo tudi mi Slovenci v kolo društva, ker, saj se ono tudi za našo dogodivščino trudi; 2 gld na leto in prvo leto 1 gld vpisnine bo gotovo tudi med nami zamogel marsikdo... Društvo mora enako pazljivo se ozirati na Hervaško, na Serbsko, v Dalmacijo, v Bosno in na Slovensko; zato bi bilo prav, da bi sestavke v svoj letnik jemalo v ilirskem, serbskem in slovenskem jeziku, kakor mu bodo poslani. S tem ne bode samo vsih Jugoslovcev bolj spodbudlo temuč ono zamore mnogo pripomoči k edinemu jugoslavenskemu knjižnemu jeziku; in to bi bila zopet druga velika zasluga tega društva; naj društvo blagovoli to osebno mnenje prevdariti. Zraven tega uživa društvo zaupanje vlade, ki ga je obljubila po moči podpredti; svitli ban mu je svojo podporo podal, ono stoji neposredno s Petrograjskim arhivskim in drugimi društvi in osebami v zvezi. Ako vse to prevdarimo, menimo, da bi ne bilo napačno, ako bi druge jugoslovanska že obstoječa društva se z zagrebškim zedinile; npr. ljubljansko zgodovinsko društvo, ki bolj životari..., ki nima ne obilne podpore, ne dovoljnih potrebnih pripomočkov, ki je v svoji podlagi trohljeno, v osnovi zastarelo; že to gre zelo navskriž, da se peča s slovensko dogodivščino v nemškem jeziku, kar se že s pravim zapopadkom zgodovine ne more nikaku vjemati. To je le naše osebno mnenje, vendar pa želimo, da bi se nekoliko prevdarilo in domorodce pokličemo, pristopiti k društvu jugoslovenske povestnice..."⁶⁷

Cegnarjeva ideja o tesnejši združitvi obeh društev se sicer ni uresničila, vendar je prišlo do sodelovanja obeh društev in istočasno tudi do stikov s koroškim in štajerskim društvom. Prve zamenjave, ki jih je sklenilo Društvo za jugoslavensku povestnicu i starine, so prav zamenjave z omenjenimi tremi društvi. Tudi med prvimi častnimi člani zasledimo predstavnike vseh treh društev. Že leta 1854 so častni člani zagrebškega društva H. Costa iz Ljubljane, G. Ankershofen iz Celovca in R. Puff iz Maribora. Poleg teh pa še Štefan Kociančič iz Gorice ter vrsta zanimivih ljudi iz slovanskega sveta od V. Karadžića, Rajevskega, Sreznjevskega, B. Dudika, Palackega do Šafařika itd. Tako širokega slovanskega zastopstva ni imelo niti Historično društvo za Kranjsko, čeprav v petdesetih letih ne skriva simpatij za slovanstvo.

Isto leto (1854) je med častnimi člani tudi pestro evropsko zastopstvo. Nekaj je profesorjev in arhivarjev iz Rima, Benetk, Milana; J. Grimm in L. Ranke sta najvidnejša nemška zastopnika, vmes so še angleški pisec T. B. Maculay, madžarski avtor J. Maylath, dva predstavnika sta iz Pariza, eden iz Kopenhagna itd.⁶⁸

Še bolj zanimivo sliko pa pokaže seznam rednih članov Društva za jugoslovansko zgodovino. Leta 1851 zasledimo med rednimi člani od Slovencev F. Miklošiča. Leta 1857 je članstvo že veliko bolj pestro. Iz naših pokrajin so zastopani med drugimi: A. Grün, Franjo Bradaška, Oroslav Caf, Matej Cigale, Matija Dolenc, Andrej Einspieler, Matija Majar, Jurij Matjašič, Jurij Muršec, Ivan Navratil, Vatroslav (Ignacij) Orožen, Andrej Vojska, Ivan Vončina, Josip Vošnjak, Božidar Raić idr. Kot vidimo, je vmes nekaj Štajercev, ki v Historičnem društvu za Štajersko niso včlanjeni, kasneje pa igrajo pomembno vlogo v mladoslovenskem gibanju. Med člani pa ni Kluna, E. Coste, J. Bleiweisa, D. Trstenjaka, P. Hicingerja idr.

Ne morem se pa strinjati z ugotovitvijo P. Korunića, ki pravi, da so z Društvom za jugoslovansko zgodovino povezana "tri slovenska historijska i književna društva", kajti le Historično društvo za Kranjsko je imelo večino slovenskih članov, nikakor pa ne tudi koroško in štajersko društvo. Povsem nekaj drugega pa je Mohorjeva družba, ki jo Korunić v tej zvezi tudi omenja.⁶⁹

VI. ZAKLJUČEK

V študiji je prikazano predvsem delovanje Historičnega društva za Kranjsko od začetkov, ko društvo še ni bilo samostojno (1843-1850), preko obdobja plodnega samostojnega delovanja v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja do propada v sedemdesetih letih.

Posebej so obdelani statut društva, vloga poverjenikov, članstvo, delo odbora, društvene zbirke (knjižnica, arhiv ipd.), društveno glasilo, vsebina mesečnih sestankov, narejena je tudi krajša primerjava delovanja kranjskega društva z društvom za Koroško in Štajersko ter z Društvom za jugoslovansko zgodovino. Opisan je odnos med Historičnim in Muzejskim društvom za Kranjsko. Dodan je še pregled dela nekaterih vidnejših članov Historičnega društva za Kranjsko.

Ustanovitev Historičnega društva za Notranjo Avstrijo leta 1843 in iz tega izhajajoča tri samostojna deželna društva, izoblikovana v letih 1849/1850, so za razvoj zgodovinske vede na našem narodnem prostoru precejšnjega pomena. Nastanek teh društev je povezan z različnimi nameni, med drugim tudi z gojenjem državnega in deželnega domoljublja.

Doba romantike je v začetnem obdobju delovanja historičnih društev vplivala na poživitev zgodovinarskega dela, še zlasti pa je delo oživel v porevolucionarnem obdobju z nastankom samostojnih društev. Čeprav je revoluciji 1848 sledila doba absolutizma, kaže, da so se predvsem izobraženci umaknili v zgodovinsko znanost, ker jim je ta vrsta dejavnosti omogočila objavljanje in razpravljanje. Velika udeležba na društvenih sestankih pomeni, da so čutili potrebo po sestajanju in diskusijah, to pa je bilo možno pravzaprav le pod oznako znanstvenih sestankov, ker delovanje političnih društev v dobi Bachovega absolutizma ni bilo dovoljeno. Tako je zanimivo, da so prav petdeseta leta 19. stoletja pomenila za Historično društvo za Kranjsko leta najbolj plodnega dela. Res pa je, da se je pričel z zgodovino ukvarjati tudi marsikdo, ki za to ni imel potrebnega znanja. Vse delo pa je slonelo na ljubiteljstvu, vsaj

na Kranjskem, saj izšolanih strokovnjakov še nismo imeli. Podobno dejavnost je razvilo tudi Muzejsko društvo na Kranjsko, ki pa je po številu članov precej zaostajalo za Historičnim društvom. Znano je, da je v začetku marljivo zbiralo starine in arhivske vire za muzej, da pa se je potem, ko je nastalo Historično društvo, čedalje bolj usmerjalo v naravoslovje.

Primerjava delovanja treh historičnih društev je pokazala, da Historično društvo za Kranjsko ni zaostajalo za štajerskim in koroškim in da je med njimi bilo veliko podobnosti. Čeprav je tudi z delovanjem Društva za jugoslovansko zgodovino mogoče napraviti primerjavo, je vendarle bistvena razlika ta, da je zagrebško društvo usmerjeno teritorialno veliko širše in da so tu članki in razprave pisani v narodnem jeziku, medtem ko je Historično društvo za Kranjsko imelo pretežno značaj deželnega društva in njegovo glasilo je pisano v nemščini.

Osnovni namen ustanovitve Historičnega društva za Kranjsko je bil poleg vzbujanja domoljubja načrtno zbiranje različnih gradiv, od materialnih do pisanih virov. Tako so nastale razne zbirke, med njimi zelo bogata numizmatična. Iz prizadevanj Historičnega društva za Kranjsko, ki je po statutu med drugim imelo za nalogo ustanovitev deželnega arhiva, je rasel bodoči arhiv. Prav gradivo, zbrano v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja v okviru tega društva, je bilo osnova zanj. Društvo je pridobilo npr. kostanjeviški, loški, kranjski arhiv, napravilo prepise nekaterih graščinskih arhivov (Turjak, Štrajbarski Turn, Rakovnik). Tako imenovani dolski arhiv jim je bil na razpolago za uporabo. Vse to je dajalo posameznim raziskovalcem (npr. Klunu) velike možnosti. Nekateri člani so društvu podarili vrsto dragocenih stvari. J. Bleiweis je daroval obsežen prepis Erbergovega rokopisa.¹ Pridobili so znamenito Dizmovo kroniko in še mnoge druge redkosti, za katere morda ne bi nikoli izvedeli, če jih društvo ne bi pridobilo ali vsaj evidentiralo. Znano je, da so nekateri člani Historičnega društva za Kranjsko reševali že zavržene arhive in jih odkupili z lastnim denarjem, deloma pa tudi z denarjem društva.

Tako so rešili vrsto urbarjev, raznih listin, korespondenc ipd. Večkrat se v okviru društva razpravlja o ustanovitvi kranjskega deželnega arhiva kot samostojne institucije. Pojavlja se zahteva po nastavitvi kustosa arhivarja.

Z veliko vnemo so se lotevali izdajanja virov v celoti ali regestov (kasneje čedalje bolj prevlada ideja izdajanja regestov). Ker so bili to šele začetki, je delo potekalo marsikdaj nenačrtno in nepreglednost teh izdaj so kmalu nekateri člani pričeli kritizirati. Zahtevali so večjo sistematičnost in izdelavo registrov (Klun). Pri izdajanju virov so se zgledovali zlasti pri Monumenta Germaniae historica, pri Monumenta Boica, pri izdajanju virov Bede Dudika na Moravskem ali Ankershofna na Koroškem. Klun se je skliceval tudi na Pertza in Böhmerja.

Nastala je tudi bogata knjižnica z mnogimi redkimi primerki književnih del iz kranjske preteklosti, kar je pozneje prešlo v last deželnega muzeja in je danes sestavni del Knjižnice Narodnega muzeja.

Društva so ustanavljali tudi z namenom, da bi društveni delavci napisali deželne zgodovine. Historično društvo za Kranjsko, ki je v prvih letih imelo ta cilj, je že po nekaj letih zbiranja gradiva uvidelo, da takega dela v kratkem ne bo zmoglo, še zlasti ne po Klunovem odhodu iz Ljubljane. Zato so vedno bolj poudarjali pomen t.i. preddel. Razpravljali so celo o priredbi Vodnik-Richterjevega učbenika in izdaji tega v slovenščini. Vendar iz tega ni bilo nič. Radičev poskus Zgodovine Kranjske je ostal le poskus brez nadaljevanja. Šele Dimitz je v sedemdesetih letih uspel napisati deželno zgodovino.² Na tem področju sta društvi za Koroško in za Štajersko imeli večje uspehe.

Poleg zbiranja in objavljanja arhivskega gradiva je bila ena najpomembnejših dejavnosti Historičnega društva za Kranjsko izdajanje Mittheilungen. Če smo za prva leta (1846-1850) ugotavljali, da je

vsebina tega glasila zaradi nesamostojnosti društva, zaradi cenzure in vpliva romantike še zelo nevtralna, omejena v glavnem na stari in srednji vek ter cerkveno problematiko, pa je od 1851 dalje mogoče ugotoviti precejšen premik, saj se tematika vsebinsko močno razširi, zlasti s proučevanjem reformacije, turških vpadov, francoskega medvladja, z zgodovino šolstva, literarno zgodovino, vprašanjem razvoja historiografije, vključujejo pa se tudi že nekatere teme iz gospodarske zgodovine (zgodovina rudarstva, fužinarstva, trgovine).

Mittheilungen prinašajo poleg člankov, razprav in številnih objav virov tudi bibliografijo, ocene novejšje literature in biografije znamenitih Kranjcev. Res je nekaterim avtorjem mogoče očitati premalo kritičnosti in pomanjkanje znanstvenega aparata, vendar moramo po drugi strani vedeti, da so bili to šele prvi poskusi in začetki kritičnega zgodovinopisja pri nas.

Teritorialno je Historično društvo za Kranjsko v svojih obravnavah zajemalo predvsem Kranjsko, vendar je zlasti v prvem obdobju (do leta 1850), t.j. v času obstoja Historičnega društva za Notranjo Avstrijo, večkrat čutili težnje po vključevanju Goriške in Trsta. Tudi v petdesetih letih se še nekajkrat pojavi ta zahteva. Zlasti Klun je poudarjal naravno povezanost Krasa in Trsta s Kranjsko in zato tudi potrebo vključevanja tega teritorija v društvene obravnave. Kasneje je tega manj. V pretežni meri se nam Mittheilungen kažejo kot dokaj zrel strokovni časopis, posebej v petdesetih in v začetku šestdesetih let, medtem ko se pozneje vedno bolj posvečajo samo objavljanju virov. V marsičem Mittheilungen celo presegajo podobna glasila sorodnih društev v istem času.

Kakor celotno društvo tako tudi Mittheilungen v drugi polovici šestdesetih let preidejo v krizo, čuti se pomanjkanje piscev in sploh sodelavcev društva. Poleg Mittheilungen je društvo izdalo še nekaj publikacij (Diplomatarium Carniolicum, Denkbuch, Pohlinovo Bibliotheca Carnioliae). K društvenim publikacijam bi lahko prišteli še Klunov Archiv, ki je nekakšen poskus ustvariti še eno zgodovinsko glasilo.

Nasploh je glede zgodovinopisja, ki ga je gojilo Historično društvo za Kranjsko mogoče trditi, da je precej pod vplivom tedanjega

avstrijskega in manj pod vplivom nemškega zgodovinopisja, čeprav so z nekaterimi nemškimi društvi bili živahni stiki. Osnovno vodilo jim je bilo delati na podlagi virov. Značilno je dalje, da so do marsikaterega starejšega dela ali pa posameznih trditev v njih kritični (npr. do Valvasorja, Schönleba itd.). Zelo pa cenijo Linhart. Čeprav ne gre za visoko znanost in je marsikaj še naivno, pa vendarle pomeni začetke sistematičnega dela in organiziranja zgodovinskih raziskovalcev, ki jim je morda še najbolj mogoče očitati pokrajinski koncept in pisanje v nemškem jeziku. Eno pa je gotovo, namreč, da je bilo odprtih veliko problemov in da je bilo ogromno zbranega v dobrih dvajsetih letih uspešnega društvenega delovanja. Značilno je tudi širše gledanje na zgodovino in vključevanje etnografskih, arheoloških, literarnozgodovinskih in jezikoslovnih vprašanj.

Posebej prihaja aktivnost Historičnega društva za Kranjsko do izraza na mesečnih sestankih, ki jih je leta 1856 spodbudil tajnik V. F. Klun. V petdesetih letih so bili ti sestanki ne le dobro obiskani, ampak je bila tudi tematika zelo pestra, od zgodovinske do jezikovne. Zvrstilo se je veliko predavateljev, predavanja pa so objavljali v Mittheilungen ali kakem drugem časopisu. Na teh sestankih so člani seznanjali z novejšo literaturo, predvsem historiografsko. Prav na teh sestankih se pokaže veliko zanimanje za slovensko in slovansko zgodovino in jezikovno problematiko. Med drugim je poudarjeno, da je prava slovanska vzajemnost v tem, "da se staroslovanščine učimo, prav tako pa tudi slovenščine in bližnjih slovanskih dialektov".³

Zanimivo je, da je v obravnavanem obdobju pri delovanju Historičnega društva za Kranjsko manj povezav z Italijo, kar je bilo značilno za dobo prosvetljenstva in je posebej prišlo do izraza pri Akademiji operosorum, katere nadaljevalec skuša biti včasih Historično društvo za Kranjsko. Veliko močnejše so bile povezave z nemškimi in avstrijskimi deželami, najmočnejše seveda z notranjeavstrijskimi deželami. Precej dobri stiki kranjskega društva so tudi z nekaterimi slovanskimi deželami oziroma državami (Hrvatska, Moravska, Češka, Rusija).

V literaturi prihaja mnogokrat do zamenjav med Historičnim društvom za Kranjsko in Muzejskim društvom za Kranjsko, večkrat pa se skuša tudi prikazati Historično društvo kot nemško društvo,⁴ kar pa v resnici ni bilo ne glede na članstvo ne glede svoje zavesti, vsaj za petdeseta leta in prvo polovico šestdesetih let je to zagotovo mogoče trditi, čeprav društveno glasilo izhaja v nemščini.

V anonimnem članku v Einspielerjevem Slovincu, ki ga Prijatelj⁵ pripisuje Levstiku beremo: "Da bi bile Mittheilungen leta 1846 v slovenskem jeziku na svetlo hodile, ni bilo pričakovati v tistih časih, kajti slovenščina jela se je še le gibati, toliko pa smemo zagotavljati, da bi se bilo to tačas prej zgodilo, kakor sedaj, ko se mnogo nasprotuje "cum studio" in s strastjo. Da resnico govorimo, kažejo marsikateri spisi v sporočilih zgodovinskega društva, ki se je nekdanj marljivo oziralo na slovensko in sploh slovansko zgodovino. Neutrudni dr. Etbin Costa je že 1855 in dalje zapisoval vse tudi slovanske spise v oziru naše in sploh slovanske zgodovine v svojih Beiträge zur Literatur, betreffend Krains Geschichte, Topografie und Statistik; profesor Metelko je povedal marsikaj mičnega o slovanski književnosti in vedah. Učeni Dav. Trstenjak je zagovarjal z jezikovnimi preiskavami vselej Slovence, njih narodnost in prvotni stan na Kranjskem. Dr. Klun, ki je podal, ni davno tega, Nemcem izverstno povestnico našega slovstva, razglašal je med drugim preiskave o slovenskih pisateljih. Marljivi dekan Hicinger, ki ima našo povestnico, rekel bi, v mazincu, priobčeval je veliko o cerkveni in posvetni zgodovini kranjski in naših sosedov."⁶ Ta oznaka zelo drži.

Pogosto se sprašujemo, ali je bilo delo Historičnega društva za Kranjsko originalno ali je šlo za posnemanje drugih društev. Dejstvo je, da so si bila tedanja tovrstna društva posebno po organizacijski plati precej podobna. Posamezne značilnosti so bolj prišle do izraza pri društvenih glasilih, pri vsebini društvenih sestankov in pri izdajanju virov. Do neke mere so medsebojni vplivi bili dobrodošli, saj so še bolj vzpodbujali delo posameznih društev. Podobnosti in razlike v delovanju sem ugotavljala zlasti pri treh društvih (štajerskem, koroškem in kranjskem), ki so delovala na slovenskem in deloma slovenskem ozemlju in pri Društvu za jugoslovansko zgodovino s sedežem v Zagrebu.

Kot vzor društvenega delovanja je na Kranjskem veljalo društvo iz Brna. Na sodelovanje med obema društvoma so vplivale zveze z najvidnejšima predstavnikoma moravskih zgodovinarjev. To sta bila Beda Dudik in P. Chlumecky,⁷ prvi častni, drugi pa dopisni član kranjskega društva, oba pa sta bila zelo prizadevna pri pisanju moravske zgodovine in pri izdajanju virov. Ko je E. H. Costa ocenjeval Dudikovo knjigo, ki obravnava zgodovino Moravske do leta 906,⁸ kjer je precej poudarka na Velikomoravski pod Rastislavom in Svatopolkom ter delu Cirila in Metoda, se je vprašal, kdaj bo tudi Kranjska dobila svojega historiografa.⁹ Povezovanje Historičnega društva za Kranjsko z drugimi sorodnimi društvi po Evropi je bilo zelo živahno (1863 je 76 zamenjav). Ni šlo le za zamenjave društvenih glasil, ampak tudi za siceršnje stike, ki so bili mnogokrat posledica osebnih poznanstev. Poskusi kranjskega društva, da bi ujelo tok časa se kažejo tudi v tem, da so izbirali častne člane med tedaj vodilnimi avstrijskimi zgodovinarji (Chmel, Jäger, Helfert, Karajan, Hurter, F. Wolf) in med vidnejšimi zgodovinarji posameznih dežel ali narodov (F. Palacky, P. Kandler, R. Knabl, G. Puff, I. Kuljević itd.).

Glede članstva v Historičnem društvu za Kranjsko je treba poudariti, da je v predmarčni dobi med člani sorazmerno veliko ljudi s plemiškimi naslovi, po revoluciji pa postane društvo bolj stvar meščanstva. Med člani prevladujejo uradniki in duhovniki. Za vrsto članov velja, da so bili bolj liberalno usmerjeni, npr. duhovniki Trstenjak, M. Majer, Hicinger, A. Fister, pa tudi sicer je med člani nekaj takih, ki so vsaj v začetku bolj naklonjeni liberalnejšim idejam (M. Kavčič, M. Ambrož, V. V. Klun). Liberalne ideje pa vnašajo tudi zastopniki nemškega meščanstva. Vendar pa med članstvom prevladuje staroslovenska generacija. Narodna nasprotja vse do konca petdesetih let niso vidna. Prvič se po kažejo ob vprašanju Trstenjakove avtohtonistične teorije in odstopu E. H. Coste s tajniškega in uredniškega mesta.

Trstenjakove teze so leta 1856 spodbudile k polemiki Matijo Kocha. Vendar Koch ni polemiziral le s Trstenjakom, ampak tudi s Klunom in Hicingerjem. Napadal je Kluna, ki je tedaj bil tajnik društva in urednik Mittheilungen. Ob tem je Koch jasno izražal svoje protislovansko stališče. Omenjena kritika je doslej ostala v našem zgodovinopisju

neopažena. Tudi kasnejši zgodovinarji, ki so se ukvarjali s problemi avtohtonosti (npr. F. Kos) in s Trstenjakom (npr. A. Slodnjak), Kochove knjige ne omenjajo. Zdi se mi, da je bila doslej preveč poudarjena vloga Dežmana kot glavnega Trstenjakovega in Costovega nasprotnika. Vsaj toliko, če ne bolj kot Dežman, je proti Trstenjaku in Costi nastopal protestantski pastor Elze. Dvomljivo ostaja tudi avtorstvo K. Dežmana pri anonimnih člankih v leipziškem Centralblatt für Literatur (1856) in v Triester Zeitung (1857).

Maja 1861 je društveni tajnik A. Dimitz na občnem zboru kranjskega društva izrekel naslednjo misel: "Da mi gojimo znanost v nemškem jeziku, nam naj ne bi odvzelo sodelovanja slovenskih rodoljubov, kajti tudi v nemškem jeziku moremo delovati za narodne interese in znanost ne pozna nobene narodnostne pregraje. Novo svetovno gibanje v slovenskem svetu narodov mora vzbuditi tudi intenzivnejšo dejavnost našega društva in mi bomo stremeli k temu klicu z razširjanjem našega znanstvenega povezovanja v tej smeri, kot se je to začelo pravkar preko društev v Vilni in Krakovu. Moj skromen vpliv bo neprenehoma posvečen domovini, vendar leži naša blaginja samo v izreku Viribus unitis, ki pa žal v besnenju strankarskih strasti zamira."¹⁰ Čeprav je Dimitz ob tem mislil predvsem na razmere v državi po februarškem patentu, pa je nakazal tudi notranja razhajanja v kranjskem historičnem društvu. V drugi polovici šestdesetih let je vedno bolj čutiti zaostren odnos med Nemci in Slovenci v okviru Historičnega društva za Kranjsko, kar verjetno pripomore k prenehanju izhajanja Mittheilungen. Tedaj je pri velikem delu slovenskih izobražencev in meščanov že prevladalo mnenje, da je treba pisati v slovenščini tudi znanstveno literaturo. Ne gre spregledati dejstva, da je ustavna doba prinesla ustanavljanje čitalnic, kjer se zbira narodnozavedna inteligenca in meščanstvo. 1863 je v Ljubljani ustanovljen Južni Sokol, njegov predsednik je dr. E. H. Costa, ki leta 1864 postane še ljubljanski župan. Najpomembnejše pa je brez dvoma dejstvo, da je 1864 v Ljubljani ustanovljena Slovenska Matica z nalogo izdajati slovenske znanstvene knjige in poljudna dela. Njen prvi predsednik je postal Lovro Toman, ki je bil dolgoletni član Historičnega društva za Kranjsko, njemu pa je kot predsednik sledil leta 1869 E. H. Costa.

Vsekakor je zanimiva ugotovitev anonimnega pisca v Einspielerjevem Slovincu leta 1865,¹¹ ki pravi, da deluje v Ljubljani zgodovinsko društvo in da Laibaherica napoveduje njegove mesečne sestanke; tisti pa, ki berejo Novice¹² ali druge slovenske časopise, pa o tem sploh niso obveščeni: "Največje čudo pa je, da so pri tej družbi možje, ki znajo slovenski ne samo govoriti, ampak tudi pisati, pa vendar pišejo nemški..." Dalje beremo, da društvo peša zaradi pomanjkanja gradiva in poslušalcev. "Zgodovinsko društvo si ne bo prej opomoglo, dokler ne postane bolj kranjsko, bolj narodno. In da postane narodno, treba je pred vsem, da so njegova sporočila taka, da jih umejo tisti, katerih deželno povestnico preiskuje - da so slovenska... Verh tega je tudi sedaj večina udov, ki umé slovenski, in vendar jih je med njimi, ki so sposobni tudi za pisanje slovensko. Takim pa, ki bi radi pisali, pa ne znajo slovenski, naj bode prosto nemški pisati, vendar značaj zgodovinskega društva naj bi bil vselej slovenski. Prepričani smo, da pristopijo, če se to zgodi, vsi narodni omikani možaki temu društvu, oživelo se bode in vnovič cvetelo lepše ko prej."

Poleg vprašanja, ali pisati nemško ali slovensko, ki je gotovo bilo odločilno za nadaljnji obstoj društva, je treba upoštevati še dejstvo, da je vrsta sodelavcev društva pomrla (Metelko 1860, Poklukar 1866, Hicinger 1867) ali pa odšla s Kranjske (Nečasek 1862 v Prago, Elze 1865 v Merano, Radič 1866 na Dunaj itd.) Ker se je število članov od leta 1866 do 1868 zmanjšalo za polovico in še ti niso redno plačali članarine, je nastal tudi finančni problem, ki je onemogočil izhajanje Mittheilungen.

Ob koncu naj zaključim z ugotovitvijo, da naše zgodovinopisje marsikdaj podcenjujoče gleda na Historično društvo za Kranjsko in rezultate njegovega dela. Prav zaradi tega najbrž nekateri zgodovinarji posameznih raziskav, objavljenih v Mittheilungen ne omenjajo,¹³ marsičesa pa tudi zares ne poznajo. Nasploh so bile tudi dosedanje ocene dela posameznih vodilnih članov društva, če so sploh bile podane npr. v Slovenskem biografskem leksikonu, preveč ohlapne ali celo krivične. V glavnem so jih pisali slavisti, ki so stvari gledali s svojega vidika. Zanimivo pa je, da so veliko bolje ocenjeni tujci, ki so na Kranjskem delovali le nekaj let (Richter, Rechfeld, Elze), kakor tisti, ki so bili tu doma in so

bili pri Historičnem društvu za Kranjsko veliko bolj delavni (Klun, Hicinger, Costa itd.)

Tako kot B. Grafenauer ugotavlja, da druga četrtna 19. stoletja za razvoj zgodovinopisja na Slovenskem ni nepomembna doba,¹⁴ moremo na podlagi pričujoče raziskave poudariti, da je tudi tretja četrtna 19. stoletja zelo pomembna doba za razvoj slovenskega zgodovinopisja.

Brez množice zbranega gradiva, poskusov objavljanja virov in regestov, brez vrste razprav in člankov v Mittheilungen bi generacija slovensko pišočih zgodovinarjev, ki je nastopila v sedemdesetih letih, prav gotovo imela veliko več začetniških težav.

O P O M B E

PREDGOVOR

(k stranem 1 - 7)

1. Društvo kranjskega deželnega muzeja je bilo ustanovljeno leta 1839, Historično pokrajinsko društvo za Kranjsko kot del Notranjeavstrijskega historičnega društva leta 1843, samostojno Historično društvo za Kranjsko pa leta 1850.
2. J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX, 1939, str. 1-24.
3. J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let. GMDS XX, 1939, str. 1-24.
F. Zwitter, Stoletnica Muzejskega društva za Slovenijo. Sodobnost 1940, str. 239.
100-letnica Muzejskega društva za Slovenijo, Slovenski narod 16.12. 1839 (anonimno).
P. Petru, Misli ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja. Argo X/1, str. 3-48.
4. Popolnoma drugače je npr. avstrijsko zgodovinopisje že pred leti ovrednotilo delo tako koroškega kot štajerskega historičnega društva v istem obdobju. Upam si trditi, da delo kranjskega ni bilo nič slabše.
5. M. Kos, Pregled slovenske historiografije, Jugoslovanski istoriski časopis I/1-2, str. 8-21.
6. Trdinova Zgodovina slovenskega naroda (napisana 1849/50, izšla 1866), vendar Trdina ni bil član Historičnega društva.
7. Izšlo 1809, ponatisi 1812, 1817, 1820, z dodatki F. Richterja pa 1825.
8. V. Vrbnjak, Prispevek k zgodovinopisju na slovenskem Štajerskem. Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903-1979. Maribor 1978, str. 6.
9. B. Grafenauer, Zgodovinopisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina. Glasnik Slovenske matice III, 1979, str. 40-45.
10. M. Altfahrt, Studien zur Geschichte des historischen Zeitschriftenwesens in Österreich im Vormärz. Wien 1979, 133 str. (disertacija dunajske univerze).
11. E. H. Costa v svojem odgovoru anonimnemu kritiku, MHK 1856, str. 91-93.
12. M. Altfahrt, prav tam.
13. Wurzbach navaja med drugim naslednja Chmelova dela:
 - a) Materialien zur österr. Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken (5 zv., 1832-38);
 - b) Regesta chronologico-diplomatica Ruperti Regis Romanorum (1834);
 - c) Regesta chronologico-diplomatica Friderici III... (1838-1840);
 - č) Urkundenbriefe und Actenstücke zur Geschichte Maximilian I (1845);

- d) Die Handschriften des k.k. Hofbibliothek in Wien (1840, 1841);
- e) Habsburgisches Archiv (1846);
- f) Acktenstücke zur Geschichte Kroatiens und Slavoniens 1526 und 1527 (1846).

Poleg tega je napisal še Geschichte Kaisers Fried. IV und seines Sohnes Maximilian I (1840), dalje Der österreichische Geschichtsforscher (1838-1841), kjer poleg Ankershofna, Bergmanna, Birka, Böhma itd. najdemo tudi Kopitarja. Objavil je tudi Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Spanien im Jahre 1519. Razen tega je veliko sodeloval pri Fontes rerum Austriacarum, pisal v razne časopise in publikacije dunajske akademije.

- 14. M. Altfahrt, prav tam.
- 15. A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, Wien 1962, str. 142-148.
- 16. B. Grafenauer, Zgodovinopisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina. Glasnik SM III, 1979, str. 41.
- 17. B. Grafenauer, Ob stoletnici začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja. Zgodovinski časopis 35, 1981, str. 18.
- 18. A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, Wien 1962, str. 151.
- 19. F. Zwitter in J. Mal uporabljata Historično društvo; I. Prijatelj in D. Kermavner uporabljata Zgodovinsko društvo; B. Grafenauer pa oboje.
- 20. Redko se uporabljata izraza Vaterlandskunde in Heimatkunde. H. Costa npr. leta 1854 (str. 72) v MHK pod naslovom Vaterlandskunde napoveduje izdajo svojega dela Vaterländische Erinnerungen, kjer bi prikazal posamezna poglavja iz zgodovine Kranjske, razne običaje in pomembnejše osebnosti. V naslednjem zvezku bi bilo prikazano obdobje francoskega medvladja na Kranjskem.
- 21. Georg je Jurij, Franz je Franc, Joseph je Jožef, Johann je Janez ipd.

VIRI IN LITERATURA

(k stranem 8 - 10)

- 1. J. Trdina, Spomini, 1. in 2. del (Zbrano delo slovenskih pesnikov in pisateljev), Ljubljana 1946, 1948.
- 2. F. Levstik, Zbrano delo (6. knjiga: Kritični spisi, 1956; 8. knjiga: Politični spisi I, 1959; 9. knjiga: Politični spisi II, 1961; 11. knjiga: Pisma, 1980).
- 3. Arhiv SR Slovenije (AS), Društvo. A, XVIII, fasc. 13, 14, 61, 72, 73. To je Arhiv Historičnega in Muzejskega društva za Kranjsko.
- 4. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo XX, 1939, str. 15-18.
- 5. V brošuri Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903-1978. Maribor 1978, str. 5-27.

6. H. Heimpel, Geschichtsvereine einst und jetzt, Göttingen 1963. - Isto v publikaciji Geschichtswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jahrhundert (Beiträge zur Geschichte historischer Forschung in Deutschland von H. Brockhausen, A. Esch, H. Heimpel, Th. Nipperdey, H. Schmidt). Göttingen 1972, str. 45-73. - Isti: Aus der Geschichte der deutschen Geschichtsvereine (Neue Sammlung I, 1961).
7. H. Heimpel, Über Organisationsformen historischer Forschung in Deutschland, Historische Zeitschrift, Bd. 189, 1959, str. 139-222.
8. F. Popelka, Der Historische Verein für Innerösterreich und sein steirischer Zweigverein. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 41, 1950, str. 3-23.
9. W. Brantner, 100 Jahre Hist. Verein für Steiermark (1850-1950). Zeitschrift des Hist. Vereines für Steiermark 41, 1950, str. 24-72.
10. M. Janik, Der "Kärntner Geschichtsverein" bis zur Abgabe seiner musealen Sammlung im Jahre 1942. Wien 1965, X + 279 str. (rokopisna disertacija dunajske Univerze, branjena 22. junija 1966).
11. H. Braumüller, Zur Hundertjahrfeier des Geschichtsvereins für Kärnten. Carinthia I, 133, 1943, str. 18-35.
12. G. Moro, Das Gründungsdatum des Geschichtsvereines für Kärnten. Carinthica I., 158, 1968, str. 101-106.
13. J. Schwerdfeger, Die historischen Vereine Wiens 1848-1908. Wien 1908.
14. K. Lechner, 100 Jahre Verein für Landeskunde von Niederösterreich und Wien. 1864-1964. Wien 1964. - M. Vancsa, Fünfzig Jahre Verein für Landeskunde von Niederösterreich 1864-1908. Wien 1908.
15. I. Zibermayr, Die Gründung des oberösterreichischen Musealvereins (Jahrbuch des oberöstr. Musealvereins 85, 1933, str. 71-180).
16. B. Grafenauer, Zgodovinopisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina. Glasnik Slovenske matice III, 1979, str. 40-45. - Isti: Ob stoletnici začetkov slovenskega znanstvenega zgodovinopisja. Zgodovinski časopis 35, 1981, str. 15-27. Tudi v Strukturi in tehniki zgodovinske vede, Ljubljana 1960 in drugje.
M. Kos, Pregled slovenske historiografije. Jugoslovenski istoriski časopis, I, 1935, zv. 1-2, str. 8-12. - V. Vrbnjak, Prispevek k zgodovinopisju na slovenskem Štajerskem. Zgodovinsko društvo v Mariboru 1903-1979, str. 5-27.
17. A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, Wien 1962, 235 str. - Isti: Historiographie, Quellenkunde, Wissenschaftsgeschichte. München 1972, 294 str. - Isti: Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954. Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Erg. 17, 1954.

Posebej o avstrijski historiografiji predmarčne dobe je v dunajski Nacionalni biblioteki mogoče dobiti vsaj dve disertaciji. To sta:
a) Erika von Overschelde, Die Geschichtsschreibung im frühen 19. Jahr. in den Wiener Zeitungen (Diss. 1949), 136 str.
b) Margit Altfahrt, Studien zur Geschichte des historischen Zeitschriftwesens in Österreich im Vormärz (Diss. 1979) 133 str. + Register.

18. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 1848-1895. 1. in 2. knjiga. Ljubljana 1955/56. Opombe k temu delu, ki jih je napisal D. Kermavner.
- F. Zwitter, Slovenski politični preporod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike. Zgodovinski časopis 18, 1964, str. 75-153.
- D. Lončar, Dr. Janez Bleiweis in njegova doba. Bleiweisov zbornik, 1910, 104 str. - Isti: Politično življenje Slovencev. Ljubljana 1921, 177 str.
- Isti: Dragotin Dežman in slovenstvo. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani 1930, str. 305-335.
- V. Melik, O nekaterih vprašanjih slovenske politike v začetku šestdesetih let 19. stoletja. Zgodovinski časopis 1964, str. 155-171.

I. ZGODOVINSKA DRUŠTVA V 19. STOLETJU

(k stranem 11 - 13)

1. Hermann Heimpel, Geschichtsvereine einst und jetzt. Geschichtswissenschaft und Vereinswesen im 19. Jahrhundert. Göttingen 1972, str. 45-73 (Veröffentlichungen des Max Planck Instituts für Geschichte, Bd. 1).
2. J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let. GMDS XX, 1939, str. 1.
3. H. Heimpel, Geschichtsvereine einst und jetzt, str. 51.
4. H. Heimpel, prav tam, str. 62.

II. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA NOTRANJO AVSTRIJO

(k stranem 14 - 34)

1. F. Popelka, Der Historische Verein für Innerösterreich und sein steirischer Zweigverein. ZHVSt 41, 1950, str. 3-23.
2. J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let, GMDS 20, 1939, str. 15.
3. Popelka, prav tam, str. 6.
4. V članku Genesis des historischen Vereins für Krain (MHK 1858, str. 79-80) je omenjen tudi J. K. Erberg, ki pa je že 1843 umrl in ga zato ne srečamo več.
5. Popelka, prav tam, str. 7.
6. Popelka v svoji razpravi, str. 6-7, navaja povzetek prvotne verzije, ki je ohranjena v graškem Joaneumu. Rokopisno verzijo hrani tudi Arhiv SRS, Društvo. A XVIII, fasc. 13.

7. Izšlo v Celovcu (Leon) z letnico 1845, 15 str. Enak izvod je bil tiskan tudi v Ljubljani, vendar brez letnice; hrani ga Narodni muzej.
Illyrisches Blatt pa 25.7.1844 objavlja izvleček iz statuta, vendar le tisti del, ki govori o zbiranju gradiva.
8. To je organiziral, kolikor mi je znano, le Ankershofen na Koroškem.
9. V naslovu statuta je imenovano Historično društvo za Štajersko, Koroško in Kranjsko, tu pa Historično društvo za Notranjo Avstrijo.
10. Popelka, prav tam, str. 7.
11. Popelka, prav tam, str. 7.
12. Tako piše tudi v rokopisu ohranjen izvod statuta v Arhivu SRS (Društvo. A, XVIII, fasc. 13.).
13. Popelka, prav tam, str. 8. Škof Wolf je že 1847 častni član društva, po osamosvojitvi društva 1850 pa ga ne srečamo več.
14. Popelka, prav tam, str. 8.
15. H. Braumüller; Zur Hundertjahrfeier..., str. 24; Popelka, prav tam, str. 8.
16. H. Braumüller; prav tam, str. 24.
17. Popelka, prav tam, str. 8.
18. Wirken des historischen Vereins für Innerösterreich, MHK 1846, str. 17.
19. Popelka sicer navaja kot člana odbora Freyerja, vendar pa je iz članka Genesis des historischen Vereins für Krain (MHK 1858, str. 79-80) razvidno, da je bil že H. Costa odbornik.
20. Popelka, prav tam, str. 10 in objavljen seznam članstva iz l. 1847 (Narodni muzej).
21. MHK 1846, str. 18.
22. MHK 1846, str. 18-19.
23. Popelka (str. 10) navaja natančno število vseh registrov.
24. MHK 1846, str. 18.
V Arhivu SRS (Društvo. A. XVIII, fasc. 13) sem našla vprašalnik, za katerega domnevam, da je tisti, ki ga omenjajo MHK. Obsega skupno 20 vprašanj (morda jih je bilo še več, a niso ohranjena).
Vprašalnik je sicer brez letnice, vendar bi glede na vsebino lahko sklepali, da je iz zgodnejšega časa, t.j. iz 40. let 19. stoletja. Izpolnjevali naj bi ga po farah in dekanijah. Kar je podčrtano je pisano v slovenščini (!).
Vprašanja se glasijo:
 1. Ali je v fari in kje leži kraj ali grič, ki ga ljudstvo imenuje "Gradišče"?
 2. Ali je kakšen kraj, ki ga ljudje imenujejo "Grobale" ali "gruble"?
 3. Ali so v okolici griči, ki jih ljudje imenujejo "gomile" ali "na gomilah"? Če so, koliko jih je?
 4. Ali obstoje kraji z imenom "Ternovo" ali "na ternovim"?

5. Ali se pojavljajo krajevne oznake "Straža", "Podgrad", "Pregrad", "Podzid", "Prezid" ali "V zideh"?
6. Ali se pojavlja poimenovanje "Staro mesto" ali "Razderto"?
7. Ali se pojavljajo imena kot "ajdna", "ajdovski zid", "ajdovski grad", "ajdovše" ipd.?
8. Ali obstoje ostanki zidovja, o katerem govori ljudstvo: "da je Turk grad (zid, šance) zidal" ali "da ga (jih) je Turk poderl" ali podobno?
9. Ali se pojavlja ime "stari terg"?
10. Ali so cestne poti ali kraji v gozdu ali na polju znani pod imenom "stara cesta", "stari pot" ali zgolj "cesta" tudi "ostras" in kje potekajo?
11. Ali se nahajajo v cerkvah, kapelah, v posvetnih stavbah ali sicer kje kamni ali stebri z rimskimi napisi ali vklesanimi skulpturami in kje so bili najdeni (če je znano)?
12. Ali je kje v okolici poznan kraj, kjer so pri oranju, kopanju ipd. prišli na dan stari novci, železno ali bronasto orodje, bronasti nakit, oklesani kamni, stara opeka, posoda, ali malta s koščki opeke.
13. Ali se nahajajo v okolici zbrušeni ali prevrtani kamni, ki jih ljudstvo imenuje "strele" in ali so bili morda najdeni priostreni in ošiljeni kresilni kamni.
14. Ali je kdo v okolici našel in kje predmete imenovane pod 12. in 13.; ali kdo poseduje kakršnekoli starine?
15. Ali so v okolici jame ali votline? Ali so tam našli kamne ter živalske ali človeške kosti? Ali se ljudske pripovedke navezujejo na votline?
16. Se nahaja sicer kje v okolici kaj omembe vrednega, nanašajočega na starine? Kako daleč nazaj segajo krstne knjige?
17. Ali so med ljudstvom pripovedke, ki se nanašajo na sv. Valburgo in sv. Kunigundo?
18. Ali se pojavljajo vraževerne navade ob božiču, veliki noči in ob kresovanju, ali se stare pripovedke navezujejo na te ali na druge velike praznike?
19. Ali ljudstvo kaj ve o kronani kači ali o omeli: tičji lim (viscum album), ali vedo pripovedovati o zeliščih in kaj meni ljudstvo o ciganih?
20. Ali se pojavljajo v okolici imena oseb, krajev, gora, voda itd., katerih pomen je nejasen ali s slovenskim jezikom nerazložljiv, in katera so to?

Vprašalnik nekoliko spominja na tistega, ki ga je kasneje I. Kukuljević pošiljal članom Društva za povestnico jugoslavensku in na katerega je odgovarjal Š. Kociančič v Arkivu III, 1854. Delno so Kukuljevićev vprašalnik objavile tudi Novice 11.8.1858 (str. 251).

25. Popelka, prav tam, str. 11.
26. Popelka, prav tam, str. 11.
27. Popelka, prav tam, str. 12.
28. AS Društ. A, XVIII, fasc. 13. Popelka str. 13.
29. Schriften des historischen Vereines für Innerösterreich, 1848, 217 str., XXXII tab.

30. Popelka, prav tam, str. 17.
31. MHK 1850, str. 8-9.
32. MHK 1950, str. 22.
33. Popelka, prav tam, str. 14.
34. Popelka, prav tam, str. 15.
35. H. Braumüller: Zur Hundertjahrfeier des Geschichtsvereins für Kärnten, Carinthia I, 1943, str. 26.
36. Leta 1844 ustanovljen muzej v Celovcu je bil usmerjen izključno v naravoslovje.
37. Spomenico je našel Popelka v graškem Joaneumu (Landesarchiv Joannea, 3946).
38. Iz Ankershofnove spomenice 31.12.1847, ki jo navaja Popelka, str. 15.
39. Leta 1847 ima kranjsko pokrajinsko društvo tri častne člane, in sicer:
 1. Baron Joseph Weingarten, guverner Kraljstva Ilirije, predsednik kranjskih stanov in protektor Poljedeljske družbe na Kranjskem, vrhovni predstojnik Društva kranjskega deželnega muzeja itd.
 2. Alojz Anton Wolf, knezoškof ljubljanski,
 3. Grof Karl Weilsperg Raitenau, med drugim častni meščan Ljubljane.Nihče od omenjenih treh pa ni ostal častni član tudi po osamosvojitvi društva l. 1850.
40. H. Braumüller, Zur Hundertjahrfeier des Geschichtsvereines für Kärnten. Carinthia I, 133, 1943, str. 26-27. Podobno tudi Margarete Janik v svoji disertaciji o koroškem društvu.
41. MHK 1850, str. 22.
42. Popelka, str. 16.
43. MHK 1850, str. 26.
44. MHK 1850, str. 25-26.
45. MHK 1850, str. 26, Zuschrift des historischen Vereins für Steiermark ddo. Graz, 1. März 1850.
46. MHK 1850, str. 26. Krones navaja kot datum te odločitve 8. julij 1849. (F. Krones, Der hist. Verein für Steiermark, sein Werden und Bestand, S.-A. aus der Tagespost; isti: Der hist. Verein für Steiermark von 1850-1900, Graz 1900). Popelka, str. 21 navaja prav tako datum 21.6. 1849.
47. W. Brantner, 100 Jahre Historischer Verein für Steiermark, ZHVSt 41, 1950, str. 24-72.

III. HISTORIČNO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

(k stranem 35 - 167)

1. J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let. GMDS 20, 1939, str. 15-16.
2. Več o tem v poglavju Historično društvo za Notranjo Avstrijo.
3. MHK 1850, str. 7-9.
4. MHK 1846, str. 17-19 (Wirken des historischen Vereins für Inner-österreich).
5. Illyr. Blatt, 1.2.1844 (Einladung an die Bewohner Krain's zum Eintritte in den allerhöchsten genehmigten Historischen Provinzial-Verein für Krain).
6. MHK 1847, str. 1-3.
7. MHK 1847, str. 1-3.
8. MHK 1848, str. 4.
9. "Ein neues Geschichtswerk Krain's unter der Gewähr des histrischen Vereines veröffentlicht, darf sich nur auf die Gründlichsten Vorarbeiten basieren." MHK 1850, str. 28.
10. Novice 1850, str. 163.
11. MHK 1850, str. 28; Laibacher Zeitung 1850, št. 231 (8. okt.).
12. B. Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja, ZČ 1954, str. 118-119.
13. Danes se nahaja v Narodnem muzeju v Ljubljani.
14. Ta osnutek je bil objavljen v MHK 1851, str. 83-84.
15. AS, Društ. A, XVIII, fasc. 13, Arhiv Zgodovinskega društva za Kranjsko, omenjeni osnutek ima celo 37 paragrafov in zelo posnema statut Historičnega društva za Notranjo Avstrijo.
16. V objavljenem osnutku statuta je delitev samo na prave in častne člane, MHK 1851, str. 83; v rokopisnem osnutku iz 4. jun. 1851 prav tako (§ 21).
17. MHK 1848, str. 25-27.
18. Instructionen für die P.T. Herren Mandatäre des historischen Vereins für Krain, MHK 1848, str. 26-27.
19. MHK 1851, str. 82-83.
20. MHK 1854, str. 3.
21. Pregled je narejen deloma po poročilih občnih zborov, deloma po objavljenih seznamih članstva, med obojim so minimalne razlike, ker je bil občni zbor včasih bolj na začetku leta, včasih pa šele v novembru. Za leti 1868 in 1869 so podatki iz AS (Društ. A XVIII), vendar pa od navedenega števila članov vsaj polovica za 2-3 leta nazaj ni poravnala članarine, zato bi članstvo bilo lahko za ti dve leti precej manjše.

22. Popelka, str. 14.
23. Škof Wolf je ponovno imenovan leta 1854 za častnega člana.
24. MHK 1850, str. 21-28.
25. MHK 1851, str. 79-85.
26. MHK 1853, str. 12.
27. MHK 1854, str. 3-4.
28. Preseneča dejstvo, da med častnimi člani ni lavantinskega škofa Slomška.
29. MHK 1855, seznam članstva, str. 1-2 (priloga)
30. MHK 1856, str. 29.
31. MHK 1857, str. 35.
32. MHK 1858, str. 34.
33. MHK 1859, str. 22.
34. MHK 1860, str. 30-31.
35. MHK 1861, str. 36.
36. MHK 1862, str. 36.
37. MHK 1865, str. 84.
38. MHK 1867, str. 40.
39. Verzeichniss der Mitglieder des historischen Provinzial-Vereines für Krain. Mit Beginn des Jahres 1847. (Narodni muzej).
40. MHK 1850, str. 21-28.
41. MHK 1853, priloga (seznam članstva).
42. MHK 1862, str. 36.
43. MHK 1851, str. 79-85.
44. MHK 1853, str. 13.
45. MHK 1865, str. 80-85.
46. MHK 1857, str. 33-36.
47. MHK 1859, str. 17-22.
48. MHK 1856, str. 25-29.
49. MHK 1856, str. 71-72.
50. MHK 1857, str. 29-34.
51. A. Svetina, SBL, 13. zv., str. 282-283 (K.A. Ullepitsch).
52. J. Glonar, SBL, I. knj., str. 662-663 (Jožef Kalasanc Likawetz).
53. MHK 1858, str. 79-80.
54. F. Popelka, Der Historische Verein für Innerösterreich, ZHVSt 41, 1950, str. 8.

55. MHK 1858, str. 79-80.
56. E. Stöckl je bil kasneje vodja nemške stranke na Kranjskem, glej SBL, III, str. 490.
57. MHK 1856, str. 64.
58. MHK 1856, str. 65.
59. Literarisches Centralblatt für Deutschland, oktober 1856, št. 42.
60. MHK 1856, str. 91-93.
61. MHK 1856, str. 92.
62. Med darovalci pod št. 22, MHK 1849, str. 68.
63. Med darovalci pod št. 6, MHK 1851, str. 21 in pod št. 38, MHK 1851, str. 45.
64. MHK 1851, str. 90-91. Ali je morda Koch tudi Kranjec?
65. MHK 1857, str. 1-6.
66. MHK 1853, str. 57. Ta Denkbuch izzide 1853.
67. Wurzbach, Biographisches Lexicon... 2.T., 1857, str. 193-195.
68. MHK 1856, str. 81.
69. MHK 1857, str. 35.
70. MHK 1857, str. 60.
71. Novice 1857, str. 95 (25. marca).
72. MHK 1858, str. 29-34.
73. MHK 1858, str. 36.
74. Novice 1858, str. 127 (21. april).
75. D. Lončar, Dragotin Dežman in slovenstvo. Razprava ZDHV 5-6, 1930, str. 305-335.
76. J. Mal, SBL, 1. knj., str. 135-136 (A. Dimitz).
77. MHK 1863, str. 39-42.
78. F. Škerl, Ljubljana v prvem desetletju ustavne dobe 1860-1869, disertacija 1938, str. 45.
79. F. Škerl, prav tam, str. 46-48.
80. MHK 1867, str. 124.
81. J. Mal, Naše Muzejsko..., str. 18; D. Lončar, Dragotin Dežman in slovenstvo. Razprave ZDHV, 1930, str. 318.
82. AS, Društvo. A. XVIII, fasc. 14.
83. LZtg 1867-1872. Več o tem je v poglavju o mesečnih sestankih.
84. MMK 1889, str. X-XI.
85. MHK 1848, str. 1-4.
86. MHK 1848, str. 2.

87. MHK 1848, str. 26.
88. MHK 1850, str. 10-11.
89. MHK 1848, str. 2.
90. MHK 1862, priloga.
91. Mal, Naše Muzejsko..., str. 18.
92. Seznam je bil objavljen kot priloga Mittheilungen 1862.
93. MHK 1857, priloga (št. 257).
94. MHK 1858, str. 8.
95. MHK 1856, str. 109.
96. MHK 1865, poročilo z občnega zbora, str. 83.
97. MHK 1867, poročilo z občnega zbora, str. 35-40.
98. E. Umek, J. KOs, M. Komelj: Arhiv SR Slovenije in Grubarjeva palača, 1982, str. 3 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 119).
99. MHK 1860, str. 20-22 (Dimitzevo poročilo).
100. MHK 1847, str. 3.
101. MHK 1848, str. 2-3.
102. MHK 1853, str. 13.
103. MHK 1848, str. 1-4; glej tudi društvene pridobitve za leto 1847 pod št. 11.
104. MHK 1855, str. 11-13.
105. Novice 1854, str. 166.
106. MHK 1856, str. 28.
107. MHK 1858, str. 23-24.
108. Pravilna letnica je 973.
109. MHK 1855, str. 17-18.
110. MHK 1857, str. 113-115.
111. MHK 1855, str. 4-5.
112. MHK 1851, str. 90-91.
113. MHK 1855, str. 1-5.
114. Klunov predgovor k Diplomatarium Carniolicum iz leta 1855.
115. Diplomatarium Carniolicum, 1855, str. 13.
116. E. H. Costa: Zur Nachricht, 9. jun. 1857 (priloga Mittheilungen).
117. MHK 1857, str. 35.
118. MHK 1857, str. 40.
119. MHK 1857, str. 60.
120. MHK 1854, str. 2. Reklame za 1. zv. glej v MHK 1852, str. 88, za zv. 2-3 pa prav tam leto 1854, str. 48.

121. Anruf an die Freunde vaterländischen Geschichte, MHK 1852, str. 73.
122. V. F. Klun, Archiv, l. zv., 1852, str. VI-VII.
123. SBL, I. knj., str. 131-135.
124. MHK 1856, str. 91.
125. Joseph Hormayr (1781-1848) je bil avstrijski publicist in zgodovinar, nekaj časa direktor Geheime Hausarchiva na Dunaju. L. 1809 je sodeloval v tirolski vstaji. L. 1828 je odšel na Bavarsko in umrl v Münchnu.
126. Auszug aus dem Archive d. Marktes Nassenfuss, 1853, str. 31; Urkundenverzeichnis aus d. Haupturbarium des Stiftes Freudenthal 1729, 1853, str. 25 in 1855, str. 31; Aus dem Archive der Stadt Laas 1854, str. 43; Auszug aus Urkunden des Patriarchates Aquilea, 1855, str. 86, 93 in 1856 str. 5, 10; Auszug aus Urkunden über das Capitel Cividale, 1856, str. 9; Auszug aus dem ältesten Urbarium der Herrschaft Adelsberg von 1581, 1862, str. 109; Regesten über Freudenthal, 1864, str. 8; Regesten über Venetianer Kriege, 1864, str. 9; Auszug aus dem Schriftenregister der Stadt Stein, 1865, str. 109.
127. Glej O. Gratzy: Repertorium zur 50-jährigen Geschichtsschreibung Krains (1898).
128. MHK 1859, str. 20-21.
129. MHK 1860, str. 32.
130. MHK 1860, str. 20-22.
131. MHK 1862, str. 42.
132. LZtg 1862, št. 290-291.
133. MHK 1862, str. 112.
134. MHK 1862, str. 112.
135. Jože Žontar, Deželni arhiv v Ljubljani pred letom 1918. Kronika XVI, 1968, str. 151-160. Majda Smole, Zgodovina arhivistike in arhivske službe. Ljubljana 1976, str. 32-33.
136. MHK 1848, str. 1-4.
137. MHK 1848, str. 1-4.
138. MHK 1848, str. 3.
139. MHK 1860, str. 26.
140. MHK 1857, str. 113-115.
141. MHK 1857, str. 85.
142. MHK 1865, str. 81.
143. MHK 1865, str. 29.
144. MHK 1858, str. 79-80 (Genesis des Historischen Vereins für Krain).
145. Gratzy v Repertorium zur 50-jährigen Geschichtsschreibung Krains, str. 45 navaja, da je bil Klun urednik od 1846 do sept. 1856, kar ne drži, saj se je Klun šele 1849 vrnil v Ljubljano.

146. MHK 1850, str. 21.
147. MHK 1857, str. 52.
148. MHK 1850, str. 24.
149. MHK 1857, str. 36.
150. MHK 1858, str. 29-34.
151. MHK 1856, str. 81.
152. MHK 1854, str. 27.
153. Podrobneje obravnavam Diplomatarium Carniolicum v poglavju o arhivu Historičnega društva.
154. MHK 1846 in 1847.
155. MHK 1854, str. 95.
156. MHK 1855, str. 95.
157. MHK 1857, str. 89-92.
158. MHK 1857, str. 36.
159. MHK 1857, str. 96.
160. MHK 1859, str. 62.
161. MHK 1859, str. 100-104, 52-55.
162. MHK 1862, str. 10-11.
163. V. Urbas, Dr. Etbin Henrik Costa. V Ljubljani 1877, str. 11.
164. S. Kranjec, SBL, III. knj., str. 223-224 (J.K. Schmidburg).
165. J. Žontar, Rokopis dr. Tomaža Dolinarja, ZČ 8, 1954, str. 155-157.
166. MHK 1864, str. 54, 84 .
167. MHK 1852, str. 34, 65.
168. MHK 1859, str. 86.
169. MHK 1848, str. 70-72.
170. MHK 1848, str. 49-54.
171. MHK 1848, str. 69.
172. Omenjeni listi so izhajali v letu revolucije oziroma takoj po njej. List Slovenijo je od 1848-1849 urejal Matej Cigale, prenehala je izhajati marca 1850. Prvi slovenski poučni in leposlovni list za mladino je bil Vedež, ki ga je izdajal Ivan Navratil in je izhajal do konca leta 1850. Prvi slovenski družinski list z naslovom Pravi Slovenec je izdajal Franc Malavašič leta 1849, kjer je med drugim zabavljajl proti Metternichu in policijskim vohunom ter širil zmerni narodni program. Sloveniens Blatt je izhajal v Novem mestu.
173. MHK 1851, str. 22, opomba pod črto, ki jo je napisal urednik.
174. MHK 1866, str. 38-42. Schollmayer je bil svak dr. E. H. Coste, poročen s Costovo sestro Kornelijo (SBL III, str. 235).

175. A. Gspan, SBL, III. knj., str. 61-62 (E. J. Rechfeld).
176. J. Trdina, Spomini I, Zbrano delo, Ljubljana 1946, str. 167-169.
177. Ti Rechfeldovi članki so: Beleuchtung der ersten fünf Capitel aus dem XLI. Buche der römischen Geschichte des Livius ... MHK 1846, str. 1-4, 5-7.
Würdigung eines in Pesth erschienen Werkes betitelt Urgeschichte der Slaven, oder die Slavinen, das heisst: Prahler, vom trojanischen Krieg bis zu den Zeiten Kaiser Iustinianus der Ersten. Von Stephan Horvát, 1844. MHK 1846, str. 37-38, 43-48, 50-56, 65-70; 1847, str. 3-8, 9-16, 17-21, 29-34, 37-43, 45-51, 53-58, 61-67, 77-85, 93-107, s karto.
Peter Glavar. MHK 1848, str. 29-45.
Die Gymnasien, oder vielmehr die lateinischen Schulen Krain's in früherer Zeit. MHK 1848, str. 45-47. Bemerkungen über die Gymnasien der Jesuiten, MHK 1848, str. 55-66.
Franz de Paula Hladnik. Sein Leben und Wirken.. MHK 1849, str. 69-88.
178. MHK 1849, str. 14-32.
179. MHK 1849, str. 49-67.
180. MHK 1854, str. 35.
181. MHK 1848, str. 55.
182. A. Gspan, SBL, 7. zv., str. 97-101 (F. Richter).
183. MHK 1857, str. 52.
184. A. Gspan, SBL, 7. zv., str. 99 (F. Richter).
185. MHK 1847, str. 53, 61, 69, 85 (Hicingner); MHK 1847, str. 51, 59, 74, 85, 107, in 1848, str. 5 (Jelovšek).
186. MHK 1849. str. 89-96.
187. MHK 1846, str. 41-43, 49-50, 57-59.
188. MHK 1853, str. 4-7, 13-16. Tu je obravnavana goriška problematika.
189. MHK 1855, str. 73.
190. MHK 1854, str. 65.
191. MHK 1855, str. 31.
192. M. Koch: Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Bayerns, 1856, str. 118.
193. Prav tam, str. 112-125.
194. MHK 1856, str. 72.
195. Novice 1856, str. 268-269 (Odperto pismo Koch-u Matiju. Od dr. Kluna.)
196. MHK 1857, str. 4-6.
197. MHK 1854, str. 49.
198. Koch v knjigi Ueber die älteste Bevölkerung..., str. 112-113.

199. MHK 1857, str. 4-6.
200. Že Jože Pirjevec (Pierazzi) v svoji razpravi Vincenc Ferreri Klun in beneška revolucija 1848-1849 (Zgodovinski časopis 26, 1972, str. 76) poudarja, da Klun zavrača politični panslavizem, ki je samo orodje carizma in zagovarja literarni in kulturni panslavizem, ki sta ga zagovarjala Šafařík in Kollar. Glej tudi R. A. Kann: Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie, 1964, str. 278.
201. Koch v knjigi Ueber die älteste Bevölkerung..., str. 125.
202. V MHK 1857, str. 6 Klun piše:
- "Nun noch ein Wort über unseren Verein. Koch besorgt, dass er durch unser Vorgehen blossgestellt wird, kein deutscher Verein mehr zu sein. Wann hat denn überhaupt Jemand behauptet, dass der krainisch historische Verein ein deutscher ist, oder dass es sein soll? Krain ist ein slavisches Land und ist es seit Jahrhunderten gewesen; die krainische Geschichte ist vorherrschend eine slavische da sie die Thaten und die Entwicklung eines slavisches Volkes behandelt."
203. MHK 1857, str. 6.
204. F. Kos, Izbrano delo. Ljubljana 1982, str. 63-102 (Kdaj so Slovenci prišli v svojo sedanjo domovino?)
205. Novice 1856, str. 268-269.
206. MHK 1856, str. 91-93.
207. MHK 1857, str. 83.
208. MHK 1857, str. 41-44.
209. MHK 1857, str. 82-83.
210. MHK 1858, str. 56-60.
211. MHK 1856, str. 105.
212. MHK 1857, str. 13-14.
213. Glej Rebičeve članke v MHK 1858.
214. MHK 1856, str. 107.
215. MHK 1857, str. 17.
216. MHK 1849, str. 76-77.
217. MHK 1851, str. 55, MHK 1855, str. 5.
218. MHK 1856, str. 107; MHK 1857, str. 37; MHK 1861, str. 71-72.
219. Da gre res za H. Costo potrjuje članek E. H. Coste v Blätter aus Krain 1857, str. 23-24.
220. MHK 1851, str. 7.
221. MHK 1851, str. 7-8.
222. MHK 1851, str. 19-20.
223. MHK 1851, str. 23-26.
224. MHK 1851, str. 39-44.

225. MHK 1851, str. 39-44.
226. MHK 1851, str. 50-52.
227. MHK 1851, str. 52-54, 57-59.
228. MHK 1851, str. 59-61.
229. MHK 1851, str. 72-74, 85-89.
230. MHK 1851, str. 63-70.
231. MHK 1859, str. 57-59; Sicer je pa F. Ks. Legat, ki ga v SBL zastonj iščemo, v letih 1797 do 1815 pisal dnevnik vojaških in političnih dogodkov in ga je potem objavil leta 1842 v Carniolii pod naslovom Oertliches in Laibach seit 1797 bis 1815 v nadaljevanjih. Pisal je tudi dnevnik od leta 1815 do 1818, ki pa je precej pomanjkljiv, zato ga je A. Jelovšek dopolnil in objavil v MHK 1860, str. 55-59.
232. MHK 1860, str. 89-93 (Schilderung des Zustandes in das geistliche überhaupt Religions- und kirchliche Fach einschlagenden Gegenstände in Illyrien während der französischen Regierungs-Epoche (1809-1814))
233. MHK 1856, str. 107; MHK 1861, str. 29-31.
234. MHK 1861, str. 71-72.
235. MHK 1861, str. 95-96.
236. MHK 1868, str. 1-53.
237. MHK 1865, str. 44.
238. Blätter aus Krain 1857, str. 24.
239. Blätter aus Krain 1857, str. 23.
240. Milena Uršič, ki je pripravila tiskano izdajo Erbergovega dela, napačno navaja, da je Bleiweis ta prepis poklonil 1850 ljubljanskemu muzeju. Tudi Kluna imenuje napačno kot urednika Mittheilungen Muzejskega društva. (str. 14).
241. O tem kdo vse je pomagal Erbergu zbirati material za njegovo delo glej v knjigi M. Uršič: Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske. Ljubljana 1975.
242. MHK 1851, str. 2.
243. MHK 1851, str. 47-50.
244. MHK 1854, str. 2.
245. MHK 1852, str. 1-3.
246. SBL tega posebnega Klunovega zanimanja za reformacijo ne omenja.
247. MHK 1852, str. 65-71, 73-79.
248. MHK 1854, str. 35 omenja, da so znašali celotni stroški 8000 ft, od tega je dala Štajerska 1000 ft, Koroška 900 ft in Kranjska 6100 ft.
249. Chr. Fr. Schnurrer, Slavischer Buchdruck im 16. Jahrhundert. Tübingen 1799.

250. MHK 1854, str. 33-37.
251. Notizenblatt der kaiserl. Akademie der Wissenschaft 1852, št. 13, str. 199-208; št. 14, str. 213-224. MHK 1853, str. 33-39; 41-47.
V Gratzyjevem Repertoriumu pri avtorskem kazalu tega pod Chmel J. ni, tudi v stvarnem kazalu ne.
252. MHK 1861, str. 63.
253. MHK 1861, str. 67-69; 73-75.
254. MHK 1861, str. 84-85.
255. MHK 1862, str. 110-111.
256. MHK 1864, str. 1-7; 51-55.
257. MHK 1864, str. 84-86.
258. MHK 1867, str. 43-124.
259. MHK 1863, str. 47-51; 56-59.
260. MHK 1854, str. 17-19.
261. MHK 1860, str. 65-72. V. Schmidt v Zgodovini šolstva in pedagogike I-III (Ljubljana 1963-1966) objave tega rokopisa ne omenja.
262. Provinzialgeschichte in ihrem Verhältniss zur Universalgeschichte, deren Theile, Quellen und sachgemässe Bearbeitung. MHK 1855, str. 7-8, 9-11.
263. Ueber die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain, MHK 1857, str. 46-53.
264. Costa se sklicuje pri tem na J. H. Helferta, ki piše o nacionalni zgodovini.
265. T. B. Macualay (1800-1859) je bil zgodovinar, liberalni politik in nekaj časa celo vojni minister.
266. MHK 1855, str. 11, Klunove zapuščine žal ni v Ljubljani, tako tudi ni omenjene kronike in še marsičesa, kar je bilo v njegovih rokah (med drugim tudi Erbergov rokopis).
267. MHK 1861, str. 41-46.
268. MHK 1855, str. 11. (Herr Elze bekämpfte unter andern die vom Herrn Dr. Costa über Schlosser ausgesprochene Ansicht).
269. Ueber die Geschichtsforschung und Geschichtsschreibung in Krain, MHK 1857, str. 46-53.
270. Klun je pisal o T. Hrenu v MHK 1854, str. 41-43 v prispevku Beiträge zur Literaturgeschichte von Krain.
271. A. Linhart: Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije. Ljubljana 1981, str. 5.
272. Prav tam, str. 7.
273. M. Smolik, SBL, 12. zv., str. 75 (Thalnitscher J. G.).
274. Klun je že večkrat omenil, kaj vse hrani v svoji zbirki, zato bi bila najdba njegovega arhiva zelo dragocena.

275. Glej kaj o Akademiji piše Steska v IMK 1900. V glavnem se vsi ti podatki ponavljajo tudi v novejših delih npr. v Zgodovini slovenskega slovstva I, Ljubljana 1956, str. 298-300, nihče pa ne citira Kluna.

Klun sam sicer tudi ne navaja vira, iz katerega je črpal, vendar se je najbrž naslonil na Erbergov rokopis, saj v začetku tega članka omenja veliko bogastvo dolskega arhiva.

276. To oznako najdemo tudi pri Erbergu (M. Uršič: Jožef Kalasanc Erberg... Ljubljana 1975, str. 125).
277. Enake podatke o Gladiču najdemo tudi pri Linhartu.
278. MHK 1857, str. 50-51.
279. MHK 1857, str. 51.
280. To je Bratovščina sv. Dizme, ustanovljena 1688 in je veljala za nekakšnega predhodnika akademije.
281. MHK 1857, str. 51.
282. MHK 1857, str. 51-52.
283. MHK 1857, str. 52.
284. MHK 1857, str. 53.
285. MHK 1857, str. 53.
286. MHK 1856, str. 45.

III./10. Mesečni sestanki

(k stranem 168 - 231)

1. MHK 1856, str. 45
2. MHK 1856, str. 69-70.
3. MHK 1856, str. 23.
4. MHK 1856, str. 45.
5. Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, Beilage zur Österr. Kaiserlichen Wiener Zeitung je urejal Leopold Schweinzer. Tu najdemo veliko zanimivih člankov in ocen s področja zgodovinopisja. Klun je še istega leta objavil Die Habsburger in Rapperswill (št. 17, 18, 19) in Rojenice, die Schicksalgöttinnen der Slowenen (št. 47). V tej reviji je objavljal tudi tedaj zelo ugledni zgodovinar Helfert, ki ga MHK večkrat omenjajo in je tudi bil častni član kranjskega društva; dalje še B. Dudik, R. Kink, F. J. Mone, Tomaschek, Czörnig itd. Mone je npr. objavil pregled historične literature na Koroškem do Ankershofna (1856, str. 217-220) in svoje keltske raziskave (1857, št. 13), s katerimi je polemiziral Trstenjak. J. Bergmann je pisal o propadu Celjanov (1856, št. 46), tu je izšla zelo ugodna ocena Klunovega Diplomatarium Carnolicum (1856, št. 11), ocena

MHK in drugih glasil podobnih društev. Poleg tega je tu izhajala Allgemeine Bibliographie für das Kaiserthum Oesterreich, tekoča bibliografija, kakršno je v MHK uvedel E. H. Costa. Zanimiva pa se mi zdi tudi omemba izida knjige. M. Kocha Ueber die älteste Bevölkerung Oesterreichs und Baierns, kjer anonimni poročevalec piše: "M. Koch hat eine Schrift veröffentlicht, deren Wirkung durch die scharfe Polemik gegen Männer wie Steub und Fallmerayer etc. verkümmert wird. Der Standpunkt des Verfassers ist bekannt. Er legt abermals für das alte Celtenthum gewaltige Lanzen ein (1856, str. 132).

6. Fürstentafel omenja tudi H. Costa v svojem delu Reiseerinnerungen aus Krain, str. 238-239 in napis na kamnu: Anno 1564. Die 29. Aprilis Carl. Archidux Austriae hic pransit. V Krajevnem leksikonu Slovenije (II, str. 184) pa najdemo podatek, da je na Predoslju (pri Kamniški Bistrici) stala knežja miza, kjer so v 16. stoletju obedovale visoke osebnosti (tudi nadvojvoda Karl 1564), ker so bila tu obširna lovišča. Mizo so 1826 vojni skrivači, nasledniki rokovnjačev vrgli v rečno strugo; kraj se še vedno imenuje Pri firštovi mizi.
7. MHK 1856, str. 45-47.
8. MHK 1856, str. 45.
9. MHK 1856, str. 85-87.
10. MHK 1856, str. 97-99.
11. MHK 1856, str. 99-100.
12. MHK 1857, str. 12-13.
13. MHK 1856, str. 73-76.
14. MHK 1856, str. 55-56.
15. To ni objavljeno.
16. MHK 1856, str. 88-91.
17. MHK 1856, str. 71-72.
18. LZtg 1856, 13 avg.
19. MHK 1857, str. 23-31.
20. MHK 1857, str. 77-78.
21. 1. Bd., str. 113-131.
22. MHK 1856, str. 72.
23. MHK 1856, str. 80-82.
24. LZtg 1856, št. 219.
25. MHK 1856, str. 93-94.
26. Pod naslovom Das Quecksilber-Berkwerk Idria von seinem Beginne bis zur Gegenwart je izšla Hicingerjeva razprava v Blätter aus Krain leta 1860 v več nadaljevanjih. Morda je izšla potem še posebna brošura, kar bi se dalo sklepati iz dejstva, da je Hicinger sam društvu podaril to delo skupaj z načrtom rudnika (glej MHK 1860, str. 108).
27. MHK 1857, str. 14-16.

28. MHK 1857, str. 92-94.
29. MHK 1856, str. 104-109.
30. MHK 1856, str. 107.
31. MHK 1856, str. 105.
32. MHK 1857, str. 61-66.
33. To je izšlo kot 16. zv. Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen dunajske akademije.
34. MHK 1857, str. 45-46.
35. MHK 1856, str. 106-109.
36. MHK 1857, str. 9-10.
37. MHK 1861, str. 29-31.
38. Maksim Grk (1475-1556) je bil ruski cerkveni pisec, grškega rodu, od 1506. leta menih na Atosu. Leta 1518 je bil poklican v Rusijo, da bi iz grščine prevajal teološka dela. Zaradi kritike razmer v ruski cerkvi je bil obsojen kot heretik in vržen v ječo. Od 18. stoletja dalje ga v Rusiji častijo kot svetnika. MHK 1857, str. 78-79.
39. MHK 1857, str. 129-131.
40. MHK 1857, str. 19.
41. MHK 1857, str. 132-133.
42. MHK 1857, str. 11-12; 32-33.
43. MHK 1857, str. 41-44.
44. Trstenjak večkrat omenja Monetove članke v Österr. Blätter für Literatur und Kunst.
45. MHK 1857, str. 55-58.
46. MHK 1857, str. 89.
47. Ta bibliografija je bila kasneje v rokah E. H. Coste.
48. MHK 1857, str. 55-57.
49. Egger je ta govor objavil v Schulprogramme der Unterrealschule, 1857 in v gimnazijskih izvestjih za leto 1857.
50. MHK 1857, str. 124-125.
51. MHK 1857, str. 68-70.
52. MHK 1857, str. 105-108, 117-124.
53. MHK 1857, str. 79-81.
54. MHK 1857, str. 85-86.
55. Novice 1857, str. 215.
56. MHK 1857, str. 100-102.
57. MHK 1857, str. 100-101.

58. MHK 1857, str. 108-113.
59. MHK 1857, str. 113-115.
60. MHK 1857, str. 133-140.
61. MHK 1857, str. 135 (poročilo mesečnega zbora).
62. MHK 1857, str. 135-140.
63. MHK 1857, str. 146.
64. Morda ima to kakšno zvezo s Costovim odstopom s tajniškega in uredniškega mesta. Urbas je namreč kasneje napisal knjigo o E. H. Costi in je bil očitno njegov dobri prijatelj.
65. MHK 1857, str. 149-150.
66. MHK 1857, str. 146.
67. MHK 1857, str. 146-147.
68. MHK 1857, str. 146.
69. Zanimivo je, da je sorazmerno dosti predavanj na temo o Wallensteinu in tridesetletni vojni. Ob tem naj opozorim, da se ta tema pojavlja pogosto tudi v drugih avstrijskih revijah. Kot primer naj navedem Österreichische Blätter für Literatur und Kunst, ki je leta 1856 prav tako prinesla serijo člankov o Wallensteinu. Ta revija je bila poznana tudi v Ljubljani, saj je v njej objavljal tudi Klun, v njej pa so izšle tudi ocene Mittheilungen in Klunovega Diplomatarija Carniolicum.
70. MHK 1858, str. 11.
71. Deloma objavljeno v Programm und Jahresbericht des k.k. Ober-gymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1860.
72. Poročilo o tem sestanku v MHK 1858, str. 19.
73. MHK 1858, str. 48-49.
74. MHK 1858, str. 24-26.
75. MHK 1858, str. 40-41.
76. Poročilo o tem sestanku v MHK 1858, str. 19-20.
77. MHK 1857, str. 46-53.
78. MHK 1858, str. 45-48.
79. MHK 1858, str. 21-22.
80. MHK 1858, str. 23-24.
81. MHK 1858, str. 42-43.
82. MHK 1858, str. 50-51.
83. MHK 1858, str. 53-56.
84. MHK 1858, str. 50-51.
85. MHK 1858, str. 61-62.
86. MHK 1858, str. 77-78, 85-87; 1859, str. 1-3, 9-12.

87. MHK 1858, str. 73.
88. MHK 1858, str. 97-98.
89. MHK 1858, str. 69-73.
90. MHK 1859, str. 24.
91. MHK 1859, str. 72.
92. MHK 1859, str. 25-27.
93. MHK 1859, 27-29.
94. MHK 1859, str. 72.
95. MHK 1859, str. 29-31, 35-39, 45-52.
96. MHK 1859, str. 72.
97. MHK 1859, str. 81-82.
98. MHK 1859, str. 82-83.
99. MHK 1859, str. 65-70.
100. MHK 1859, str. 83.
101. MHK 1859, str. 92.
102. MHK 1859, str. 85-88.
103. MHK 1859, str. 73-80.
104. MHK 1859, str. 104-107.
105. MHK 1860, str. 13-14.
106. MHK 1860, str. 8-13.
107. MHK 1860, str. 13-14.
108. MHVSt, 9. letnik, 1859.
109. MHK 1860, str. 20-22.
110. O tem glej poglavje o društvenem arhivu.
111. MHK 1860, str. 15-18.
112. Franc Anton Breckerfeld je bil Linhartov sodobnik in z njim si je tudi dopisoval. Breckerfeld se je odzval prošnji Družbe za poljedelstvo v Ljubljani, da naj člani pomagajo zbirati zgodovinsko gradivo in ga dajo na razpolago, da ga bo Linhart uporabil v svojem znanstvenem delu (o tem glej A. T. Linhart: Zbrano delo, 1. knjiga, str. 517).
113. MHK 1860, str. 46.
114. MHK 1860, str. 42-45.
115. MHK 1860, str. 41-42.
116. MHK 1860, str. 52-53.
117. MHK 1860, str. 55-59.
118. MHK 1860, str. 59-61.
119. MHK 1860, str. 61-62.

120. MHK 1860, str. 65-72. Več o tem pišem v poglavju Biografski oris najvidnejših članov društva s posebnim ozirom na tedanje zgodovinarje (Nečasek).
121. Wanderer 3.6.1860.
122. MHK 1860, str. 61.
123. MHK 1860, str. 85-88.
124. MHK 1860, str. 77-79.
125. MHK 1860, str. 93-96.
126. MHK 1860, str. 106-107.
127. MHK 1861, str. 9-11, 17-19.
128. MHK 1861, str. 15-16.
129. MHK 1861, str. 23.
130. MHK 1861, str. 23-24.
131. MHK 1861, str. 64; 69-70.
132. Programm und Jahresbericht des kaiserl. Obergymnasiums zu Laibach, 1860, 1861.
133. Programm... 1861, str. 25.
134. Leto 1550 velja kot leto prve slovenske knjige (in ne 1551), kar naj bi v novejšem času odkril (namreč leta 1940) Nemec Günther Stökl (glej Delo, Književni listi 13.11.1986). Marni in tudi drugi pisci so očitno že vedeli za to letnico.
135. Fr. Ilwolf: Die Einfälle der Osmanen in die Steiermark, MHVSt 10. zv. 1861. Prvi del tega dela je ocenjen že v MHK 1860, str. 6.
136. H. C. W. Sillem: Primus Truber, der Reformator Krain's. Ein Beitrag zur Reformations-Geschichte Oesterreich's. Erlangen 1861. XII+98 str.
MHK omenjajo, da je avtor te knjižice šolski ravnatelj v kraju Oberschützen na Madžarskem (MHK 1861, str. 69-70).
137. Allgemeine Geographie, mit besonderer Rücksicht auf das Kaiserthum Oesterreich. Wien 1861, 290 str. MHK 1861, str. 71.
138. MHK 1861, str. 71-72.
139. Delo ima v nemščini naslov Denkwürdigkeiten in jih je pripravil dr. Burkhardt, izšlo v Halleju 1857.
140. MHK 1861, str. 81-89.
141. J. Zupan je o njem napisal epigram, ki je bil objavljen v Čbelici (1830) "Mat Krajna rodila, Jezuiti dobe, Pekinga častila, Kam Krajnic ne gre?"
142. MHK 1861, str. 84-89.
143. MHK 1861, str. 96-98.
144. MHK 1862, str. 4-8.
145. Danes je v A SR Slovenije,

146. V. F. Klun v MHK 1852, str. 27-28.
147. Polonca Vrhunc: Simon Tadej Volbenk Grahovar. Zbornik za umetno-
stno zgodovino 1970, str. 107-132, tam so tudi drugi bibliografski
podatki.
148. MHK 1862, str. 12-15.
149. MHK 1862, str. 55-60.
150. MHK 1862, str. 71-76.
151. Celotna razprava je ponatisnjena v rubriki Mesečni sestanki,
MHK 1862, str. 71-73.
152. Glej SBL, 12. zv., str. 17.
153. MHVSt 1862 (11. letnik).
154. MHK 1862, str. 81-84.
155. MHK 1862, str. 84.
156. MHK 1862, str. 93-98.
157. H. Sybel (1817-1895) je bil Rankejev učenec, profesor v raznih
nemških mestih, od 1875 dalje direktor pruskega državnega arhiva,
ustanovitelj časopisa Historische Zeitschrift (1859), ki je iz-
hajal v Münchnu.
158. MHK 1862, str. 95-97.
159. MHK 1862, str. 112.
160. V zvezi s tem rokopisom piše Janko Kos v knjigi o Matiji Čopu
(Znameniti Slovenci) na strani 138: "Precej let po smrti bodo
rokopis prodali na dražbi; kupila ga je ruska vlada, zdaj je
menda v Leningradu." Nikjer ne omenja, da je rokopis najprej
kupil Costa in da je s prodajo Costove zapuščine prišel v Lenin-
grad.
161. Glej S. Granda: Usoda zapuščine Henrika in Etbina Henrika Coste.
Zgodovinski časopis 36, 1982, str. 95-102.
162. Ni jasno, na katero brošuro misli.
163. MHK 1863, str. 13.
164. MHK 1863, str. 13-15.
165. MHK 1863, str. 21.
166. MHK 1863, str. 21-24.
167. Ni jasno v katerih časopisih so bili ti očitki.
168. Oceno Elzejevega dela je objavil Radič v Blätter aus Krain
25.2.1862.
169. 1863, 68 str.
170. Sammlung des Local-Einkommens von sämtlichen geistlichen Pfründen
Krains. 1861, 160 str.
171. MHK 1863, str. 51-52.
172. Blätter aus Krain 1862, več nadaljevanj.

173. R. Hrovatin, SBL, 2. knj., str. 439-441 (F. Pollini).
174. MHK 1863, str. 59-61.
175. MHK 1863, str. 55-56.
176. MHK 1863, str. 67-72.
177. Blätter aus Krain 1861, str. 115.
178. France Martin Dolinar, Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje, 1597-1704 (doktorska disertacija na fakulteti za cerkveno zgodovino gregorianske univerze v Rimu; Ljubljana 1976) omenja to Radičevo najdbo in upošteva tudi druge članke in navedbe o jezuitih v MHK.
179. MHK 1863, str. 84-88.
180. MHK 1863, str. 99-102.
181. E. H. Costa je bil med ustanovitelji ljubljanske čitalnice, 1861 je na njegov predlog v Ljubljani ustanovljeno pravoznansko društvo, 1863 je postal načelnik Južnega Sokola itd.
182. MHK 1864, str. 15-18.
183. S. Vilfan v Pravni zgodovini Slovencev (str. 56) omenja podobo koseškega Zagorja, kjer so hiše razporejene v krogu okrog manjšega trga, na čigar sredini je manjši kultni objekt. Oblika Zagorja pa spominja tudi na obliko poznejših tržnih centrov...
184. Delo je izšlo v Innsbrucku 1863 in ima 519 strani.
185. MHK 1864, str. 87.
186. MHK 1864, str. 9-12.
187. MHK 1864, str. 87-88.
188. MHK 1864, str. 87.
189. V literaturi je to obdelano v P. Simoniti: Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja. Ljubljana 1979, str. 46-47. J. Dolar pa v zborniku Kmečki upori v slovenski umetnosti. Ljubljana 1974, str. 6.
190. MHK 1864, str. 88-91.
191. MHK 1864, str. 89-90.
192. Tudi "turške šance".
193. Opozarja pa tudi, da je o tem na podlagi Valvasorja pisal tudi že P. Hicinger v Blätter aus Krain, št. 27, 1864.
194. MHK 1864, str. 91-94.
195. Tega članka ne citira niti V. Schmidt v svoji Zgodovini šolstva in pedagogike na Slovenskem, čeprav je očitno, da ga je uporabljal; niti ga ne omenja M. Kos v Zgodovini Slovencev v srednjem veku do 15. stoletja.
196. MHK 1864, str. 97-106.

197. B. Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda, V. zv. (1962), str. 177 navaja, da je kazinsko društvo izpričano že leta 1775 in 1790 in da je do francoske dobe omejeno le na plemstvo, potem pa postane zbirališče višjega dela meščanstva ter se od njega celo pričakujejo koristi za trgovino ter "za izobrazbo in zbližanje meščanstva".
198. MHK 1865, str. 6-8.
199. MHK 1865, str. 13-16.
200. M. Miklavčič, SBL, 11. zv., str. 652 (J. Šlaker).
201. To je stavba na vogalu današnje Poljanske ceste in Krekovega trga.
202. MHK 1865, str. 22-24.
203. MHK 1865, str. 48-50.
204. MHK 1865, str. 50-54.
205. MHK 1865, str. 55-71.
206. MHK 1865, str. 54.
207. MHK 1865, str. 62-68, 78.
208. MHK 1865, str. 117 (nadaljuje Valvasorjev seznam).
209. MHK 1865, str. 119 (nadaljevanje Valvasorja in Kluna).
210. MHK 1865, str. 111.
211. MHK 1865, str. 109-111.
212. MHK 1865, str. 63-65.
213. Pojem kulturna zgodovina razume širše, vanjo je po njegovem vključena tudi gospodarska zgodovina, kakor je to razvidno tudi iz omenjene razprave.
214. MHK 1865, str. 65-68.
215. MHK 1865, str. 95-100.
216. Bergmann: Darstellung mehrerer bisherigen Systeme für Anordnung von Sammlungen mittelalterlicher und moderner Münzen und Medaillen.
217. Grazer Zeitung, št. 146, 28. jun. 1865.
218. To pismo je bilo prebrano na občnem zboru 1865 (MHK 1865, str. 96).
219. SBL, knj. II., str. 595.
220. MHK 1865, str. 96-98.
221. MHK 1865, str. 98-100.
222. LZtg 17.5.1867.
223. LZtg 29.11.1867, 30.11.1867.
224. LZtg 4.1.1868.
225. LZtg 6.3.1868.
226. LZtg 24.4.1868.

227. LZtg 17.11.1968.

228. Mittheilungen des Musealvereines für Krain (MMK), 2. letnik, 1889, str. IX.

229. MMK 1889, str. X.

11. Oris najvidnejših članov Historičnega društva za Kranjsko
s posebnim ozirom na tedanje zgodovinopisje

(k stranem 232 - 288)

1. Rechfelda in Richterja je zelo dobro prikazal A. Gspan v SBL.
2. J. Pfeifer, Die Lantagsabgeordneten des Herzogthums Krain 1861 bis 1901. Laibach 1902 (poseb. odtis iz Laibacher Zeitung). J. Melik, Deželni glavarji in deželni odborniki na Kranjskem 1861-1918, ZČ 28, 1974, str. 88.
3. Gratzkyjev Repertorium navaja le nekaj Costovih prispevkov v avtorskem kazalu, v resnici jih je bilo veliko več. Bolj popolna je Bibliografija razprava i članaka Jugoslavenskog Leksikografskog zavoda, knj. 8, vendar so nekateri tukaj E. Costi pripisani članki v resnici od Henrika Coste.
4. J. Mal, SBL, I. knj., str. 85-86 (E. H. Costa).
5. Glej Kermavnerjeve opombe k Prijatljevi Slovenski kulturnopolitični in slovstveni zgodovini, 2. knj., str. 603.
6. MHK 1859, str. 29-30; 35-39; 45-52.
7. MHK 1861, str. 41-46.
8. Glej poglavje o mesečnih sestankih, kjer so omenjena vsa E. H. Costova predavanja.
9. V. Urbas: Dr. E. H. Costa. Ljubljana 1877, 126 str.
10. J. Vošnjak: Spomini. Ljubljana 1982, str. 384-386.
11. D. Lončar: Politično življenje Slovencev, str. 46.
12. J. Trdina: Zbrano delo, Spomini, 1. knjiga (1946), str. 167.
13. Ocena je v Ljubljanskem časniku 1851, str. 56. Glej tudi J. Trdina: Zbrano delo, 2. knjiga Spominov (1948), str. 398.
14. MHK 1855, str. 95.
15. Med novejšimi deli glej Ivan Urbančič: Poglavitne ideje slovenskih filozofov med sholastiko in neosholastiko. Ljubljana, SM, 1971, str. 192-197. Frane Jerman je o Costi govoril v ponedeljkovih radijskih oddajah (1986), kar namerava izdati v knjigi pri Prešernovi družbi.
16. E. H. Costa: Encyclopädische Einleitung..., str. 39.
17. E. H. Costa: Encyclopädische Einleitung..., str. 40-48.

18. E. H. Costa: Encyclopädische Einleitung ..., str. 42-43.
19. E. H. Costa, Encyclopädische Einleitung..., str. 48-53.
20. Tu Costa opozarja na svoje pisanje v "Österr. Blätter für Literatur 1855, str. 107 ob prikazu Kukuljevičevega Arkiva.
21. E. H. Costa, Encyclopädische Einleitung..., str. 53-61.
22. Literarisches Centralblatt für Deutschland, Leipzig, 10.5.1856, št. 19, str. 305-306.
23. MHK 1856, str. 91-93. Kdo bi bil lahko pisec obeh omenjenih kritik v leipziškem listu? Morda sam urednik Zarncke. Da bi bil to Dežman kot domneva A. Pirjevec za kritiko Mittheilungen in Klunovega Archiva, se mi zdi manj verjetno. Pisec obeh kritik bi bil lahko tudi M. Koch, na to bi kazali nekateri značilni izrazi v Kochovi knjigi (Ueber die älteste Bevölkerung...1856) in v omenjeni kritiki (npr. očitek o neizmerni aroganci - ošabnosti). Za to domnevo bi govorilo tudi dejstvo, da je že 29. oktobra 1856 isti leipziški list prinesel oceno Kochove knjige, kjer so kritizirane nekatere Kochove trditve, odobravane pa Trstenjakove teze.
24. MHK 1855, str. 7-8, 9-11. V Graczyjevem Repertoriumu tega ni!
25. J. A. Helfert: Über Nationalgeschichte und den gegenwärtigen Stand ihrer Pflege in Österreich. Prag 1853, 65 str.
26. Podrobneje govorim o vsebini te razprave v poglavju Vsebina MHK.
27. Novice 1864, str. 35; 42-43; 50-51.
28. Costa misli na publikacijo Vodnikov spomenik (1859), ki jo je sam uredil.
29. Novice 1864, str. 35.
30. Novice 1864, (10. febr.), str. 42-43.
31. MHK 1851, str. 55-57 (podpis E. C.).
32. V. Urbas: E. H. Costa, str. 11.
33. E. H. Costa: Bibliographie der deutschen Rechtsgeschichte. Braunschweig 1858.
Najbrž misli Trdina v svojih Spominih na to delo, ko piše, da se je Costa "lotil juridičnega dela, ali poskus mu je spóðletel, nemška kritika se je ljubljanskemu doktorju zakremžila." Zarncke je namreč objavil v svoji reviji (glej opombo 23) negativno kritiko, kjer beremo, da "ist für die speciell österreichische Literatur auch insoferne wichtig, als sich hiezu der Herr Verfasser vom November 1855 bis August 1856 in Wien, gelegentlich einer Lehrkanzel für deutsche Recht, vorbereitete. Es wird jedoch seine Schrift von Kennern nicht nur nicht gelobt, sondern als unzuweckmässig dargestellt. Glej tudi Österr. Blätter für Literatur und Kunst 1858, str. 70, dalje opombe k Spominom J. Trdine, 2. knj., str. 399. Ob tem se res vsiljuje vprašanje, kdo je bil kritik, ki je tako neusmiljeno pdarjal po Costi, poznati je moral celo Costovo sramoto v zvezi z oglasom na dunajski univerzi.
34. LZtg 1857, str. 133-134, 205-207, 209-211, 265-268, 271-273.

35. Denkbuch der Anwesenheit Franz Josefs und Elisabeths in Krain, 1857; Die Adelsberger Grotte, 1858; Postonjska jama 1863.
36. MHK 1865, poročilo občnega zbora, str. 80-85.
37. Več o tem glej v poglavju o delu odbora Historičnega društva za Kranjsko:
38. O Gratzy: Repertorium zur 50-Jährigen Geschichtsschreibung Krains. 1898, str. 1-2. Vsa predavanja v tem seznamu niso zajeta.
39. Več prispevkov leta 1851 v MHK.
40. Podrobneje pišem o vsebini teh govorov v poglavju o mesečnih sestankih.
41. H. Costa je imel leta 1848 velikopotezne načrte, ki jih pa ni uresničil. V prispevku z naslovom Vaterlandskunde (MHK 1854, str. 72) je napovedal izdajo svojega dela Vaterländische Erinnerungen, kjer je nameraval objaviti posamezna poglavja iz zgodovine Kranjske, prikazati razne običaje in pomembnejše osebnosti (del tega je že objavil v raznih domačih in tujih revijah). To bi bil 1. zvezek omenjenega dela. Drugi zvezek bi bile že objavljene Reiseerinnerungen, tretji pa bi obravnaval čas francoskega medvladja na Kranjskem. Pravi pa tudi, da je zbral o letu 1848 precej zanimivega.
42. Krain und Radetzky, Ljubljana 1860, 30 str. (glej MHK 1860, str. 42).
43. O usodi Costovega dnevnika piše M. Pivec Stele (Dnevnik H. Coste o kongresu Sv. alianse v Ljubljani 1821) v Zgodovinskem časopisu 1971, str. 201-211.
44. Popis člankov H. Coste, objavljenih v različnih revijah, najdemo v bibliografiji njegovega sina E. H. Coste z naslovom Beiträge zur Literatur..., ki jo je objavljial v MHK v letih 1855 do 1859. Posebej je vključil tudi tiste prispevke pod šifro H. C. in objavljene v revijah Illyrisches Blatt, Lloyd, deloma tudi Laibacher Zeitung itd. Bibliografijo H. Coste najdemo (čeprav nepopolno) tudi v publikaciji Bibliografija razprava i članaka. IV. Historija (knj. 8, 11) Leksikografskega zavoda v Zagrebu.
45. A. Dimitz: Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813, 12 zvezkov.
46. Mittheilungen des Musealvereines für Krain. 2, 1889, str. XI.
47. Pred Dimitzem so bili vsi tajniki društva tudi uredniki MHK.
48. MHK 1859, str. 24.
49. Tu naj opozorim, da je poleg Gratzyja za pregled teh objav pomembni tudi popis člankov v Bibliografiji razprava i članaka, knj. 8 in 11. Jugoslavenskog leksikografskog zavoda.
50. Primus Trubers Denkmal in Derendingen. MHK 1861, str. 63.
Die Anfänge der Buchdruckerei in Krain. MHK 1861, str. 90.
Budget des evang. Gymnasiums in Laibach 1582. MHK 1862, str. 110-111.
Die Anfänge der Buchdruckerei in Krain. MHK 1863, str. 11-12 (nadaljevanje). Über Hitzingers Berichtigung einiger Punkte in Primus Trubers Leben. MHK 1864, str. 84-86.

Culturzustände Krains im 16. Jahrhundert MHK 1865, str. 98-100 (predavanje).

51. F. Kidrič, SBL, I. knj., str. 156-159 (Th. Elze).
52. J. Glonar, SBL, I. knj., str. 209-210 (L. Germonik).
53. MHK 1858, str. 23-24. To delo omenja tudi občni zbor društva MHK 1858, str. 30. O tem pišem podrobneje v poglavju o ureditvi društvenega arhiva.
54. MHK 1857, str. 146.
55. MHK 1861, str. 71.
56. V Carniolii se leta 1839 pojavlja neki Fitzinger z nemškimi pesmimi, sprašujem se, če ni to Hicinger, ki se v Novicah podpisuje kot Hicinger v MHK pa kot Hitzinger, SBL omenja tudi Izinger, Marnov Jezičnik pa navaja tudi obliko Inzinger.
57. Najbolj izčrpno je doslej o Hicingerju pisal Marnov Jezičnik, XII. 1874, ki sicer našteva Hicingerjeve razprave v MHK, vendar ne vseh, zlasti ne predavanj na mesečnih zborih.
58. Poleg Gratzkyjevega Repertorium..., 1898, str. 5-7, opozarjam še na Bibliografijo Leksikografskega zavoda Zagreb, knj. 8 in 11.
59. R. Bratož v delu Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode, Ljubljana 1986, na str. 22 omenja, da je v drugi polovici 19. stol. pred nastankom zgodovinske znanosti med Slovenci nastalo več pomembnih razprav o krščanstvu na naših tleh v antiki in omenja dve Hicingerjevi razpravi in to:
 - a) Die Bischöfe von Aemona, MHK 1857, str. 105-108, 117-124,
 - b) Začetki kerščanstva na Slovenskem, Zlati vek ali Spomenica na čast ss. Hermagoru in Fortunatu, sv. Nikolaju in ss. Cirilu in Metodu. V Ljubljani 1863, str. 5-39.
60. To sta prispevka: Die kirchliche Eintheilung Krain's seit der ersten Einführung des Christenthums bis zur Gegenwart; Archiv 1854, str. 76-119. Das Karthäusestift Freudenthal; Archiv 1854, str. 120-140.
61. Zur Frage über die ältesten Bewohner der innerösterreichischen Länder, MHK 1855, str. 33-40, 41-48, 49-56, 57-64, 65-70, 73-75; 1856, str. 24.
62. V Novicah 1858, str. 188-189 Hicinger ponovno našteje nekaj teh vprašanj.
63. Prav tam.
64. Zgodovina slovenskega slovstva, II. knj. Romantika in realizem, str. 258-260, avtor poglavja o realizmu je Slodnjak.
65. LZtg 1865, št. 268 itd.
66. Marnov Jezičnik, letnik XII., 1874.
67. Tu je objavil 1844 kronološki seznam dotedanjih ljubljanskih škofov z biografskimi podatki (tudi v MHK 1852).

68. Tu je npr. obravnaval vprašanje od kod ime "pri Slonu" za znano ljubljansko gostilno (1858).
69. Tu imamo 1855 objavljen (str. 16) pregled nadškofov in škofov v Nemčiji.
70. Laibacher Tagblatt 1877, št. 192.
71. MHK 1861, str. 36.
72. LZtg 4.1.1868.
73. MHK 1861, str. 36.
74. Podatek je iz Laibacher Tagblatt, 17.7.1875, št. 160 (nekrolog). Vendar pa ga Avgust Pirjevec, ki je pisal obširen članek o Klunu v SBL ne omenja.
75. Laibacher Tagblatt, 17.7.1875.
76. A. Pirjevec, SBL, I. knj., str. 466-468 (V.F.Klun).
77. Slovenski narod, 18.7.1875.
78. J. Pierazzi: Vincenc Ferreri Klun v beneški revoluciji 1848-1849. Zgodovinski časopis 26, 1972, str. 69-84.
79. P. Vodopivec: O gospodarskih in družbenih pogledih V. F. Kluna. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 23, 1983, str. 13-29.
80. V Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, 1857, št. 47 (21.11.1857). V istem letniku te revije je objavil še Die Habsburger in Rapperswill št. 17 (25.4.1857) in št. 18 in 19.
81. V. Novak, Raziskovalci slovenskega življenja. Ljubljana 1986, str. 182-187. Isti: Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovencih. Traditiones 10-12, str. 165-172.
82. V. Novak, Raziskovalci..., str. 183.
83. V. F. Klun: Allgemeine und Handels-Geographie, 1. Allgemeine Geographie, Wien 1860.
84. V. Bohinec v Geografskem vestniku 1925, str. 7-8.
85. Carniolia 1844, št. 42, 55, 64, 77. Podpisal se je Vincenz Clunn. Tega ne beleži niti SBL, niti Gratzkyjev Repertorium.
86. MHK 1851, str. 36-38.
87. MHK 1851, str. 31.
88. Ein Wort an die Vereins-Mitglieder. MHK 1852, str. 1.
89. MHK 1852, str. 73.
90. MHK 1852, str. 83.
91. MHK 1852, str. 84-86 (Zur Erklärung des Namens "Laibach". Geschichtliche Nachweise).
92. MHK 1852, str. 89-96.
93. V graškem Der Aufmerksame 1855 je objavil v nadaljevanjih Literarische Briefe aus Krain, 1856 pa prav tam Beiträge zur slovenischen Literaturgeschichte. V reviji Oest. Revue, 2. let. je objavil Die slovenische Literatur.

V ruščini je leta 1857 pod naslovom Sloveny objavljen Klunov prispevek, ki je v nemščini imel naslov "Die Slovenen, Ein Beitrag zur Kenntniss der Südslaven" (Russkaja beseda 1857, III, 2. let., knj. 7, str. 65-122). Prav tako v ruščini izide 1859 razprava Sloveny. Očerk istoi i slovesnosti (Russkaja beseda 1859, I, 4. let., knj. 13, str. 87-120; knj. 14, str. 95-126).

94. MHK 1852, str. 1-3, 25-29, 65-71, 73-79, 81-83; 1853, str. 91-95; 1854, str. 33-37, 41-43.
95. Mišljen je Erbergov "Versuch..."
96. Več o tem glej v poglavju o vsebini MHK.
97. J. Stanonik, SBL, 12. zv., str. 4 (H. Tallner).
98. MHK 1854, str. 36.
99. MHK 1854, str. 43.
100. MHK 1853, str. 86-87, 89-91; 1855, str. 26-28.
101. MHK 1853, str. 86-87, 89-91.
102. MHK 1855, str. 26-28.
103. Ueber die Geschichtsforschung und geschichtsschreibung in Krain, MHK 1857, str. 46-53.
104. Oesterr. Blätter f. Literatur und Kunst 1857, št. 2.
105. MHK 1857, str. 4-6.
106. Novice 1856, str. 268-269. Odprto pismo Kochu Matiju.
107. Npr. A. Slodnjak v svoji doktorski disertaciji o Davorinu Trstenjaku (branjena 1924 na ljubljanski filozofski fakulteti, rokopis v arhivu FF) ne omenja Kochove knjige in tudi ne Klunove polemike.
108. Več o tem sem pisala v poglavju o vsebini MHK.
109. V. Novak: Prezrti spis Vinka F. Kluna o Slovencih. Traditiones 10-12, 1981-1983, str. 165-172. Nekoliko skrajšano tudi v knjigi istega avtorja Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana 1986, str. 182-187. Gre za Klunovo razpravo objavljeno v reviji Russkaja beseda.
110. MHK 1853, str. 4 ob Mrvičevem (Mervig) članku poziva v opombi pod črto, da naj bi bilo podobnih člankov več .
111. MHK 1859, str. 13-14.
112. Novice 1864, str. 428.
113. Spis Das Deutschthum in Krain K. Dežmana so najprej zavrnile Novice 16. okt. 1861, nato pa je izšla anonimna brošura Krain und das Deutschthum, katere avtor je po mnenju D. Lončarja (glej Dragotin Dežman in slovenstvo, Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani, 1930, str. 332) bil Malavašič. Ta podatek navaja tudi SBL, 5. zv., str. 35.

V knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani pa je v katalogu in na brošuri kot avtor naveden dr. Peter Kozler. Pripis je sicer s svinčnikom, je pa verjetno od kakega sodobnika.

114. MHK 1860, str. 97-103; 1862, str. 76-81; 1863, str. 34-38.
115. J. Mal, SBL, I. knj., str. 541-542 (J. Kozina).
116. MHK 1861, str. 34.
117. MHK 1864, str. 63.
118. MHK 1865, str. 82.
119. MHK 1867, str. 40.
120. F. Levstik, Zbrano delo, knj. 9, str. 241.
121. Levstik ga v Čarodejki imenuje Casanouva - pod tem vzdevkom se je v Ljubljani pletla govorica o razmerju Jurija Kozine do Franje Koširjeve (F. Levstik, Zbrano delo, knj. 10, str. 563).
122. Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 253.
123. Jahresheft des Vereines des krain. Landesmusseum Rudolfinum, 1856, 1858, 1862.
124. MHK 1858, str. 34.
125. Vodnikov spomenik, str. 166-168.
126. R. Kolarič, SBL, II. knj., str. 106-109 (F. Metelko).
127. MHK 1861, str. 15 (Nečaskov govor na mesečnem žboru).
128. J. Šlebinger, SBL, 6. zv., str. 197 (J.N.Nečasek).
129. Glej poglavje o mesečnih sestankih Historičnega društva za Kranjsko.
130. MHK 1860, str. 65-72. Melita Pivec-Stele, ki je v SBL pisala o Wildeju, ta tekst omenja.
131. F. Kidrič, SBL, II. knj., str. 327-329.
132. J. Trdina, Zbrano delo, Spomini, I. knjiga, str. 96-97.
133. MHK 1863, str. 87-88).
134. Vodnikov spomenik, str. 9-14.
135. F. Kidrič, SBL, II. knj., str. 328 (P. Petruzzi).
136. V SBL, III. knj., str. 4-7 je S. Kranjec natančno popisal vse njegove pomembnejše članke, razprave in samostojna dela, bibliografijo glej tudi v Gratzkyjevem Repertoriumu in v Bibliografija razprava i članaka Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, knj. 11.
137. Vsa predavanja v okviru Historičnega društva so navedena v poglavju o mesečnih sestankih.
138. MHVSt IX, 1859 (poročilo občnega zbora za leto 1858), str. 47. Omenja tudi W. Brantner, 100 Jahre Historischer Verein für Steiermark, ZHVSt 41, 1950.
139. MHVSt X, 1861 (poročilo o občnem zboru 1859).
140. MHVSt XIII, 1864 (poročilo o delu društva 1862/63, podal Ilwolf).
141. J. Logar, SBL, III. knj., str. 59 (E. Rebič).

142. MHK 1858, str. 53-65.
143. O tem je govoril na mesečnih sestankih avgusta, septembra, oktobra in novembra 1856. Proti njegovi teoriji so nastopali Costa, Egger, Mitteis, Metelko, Nečasek, Elze.
144. SBL, 12. zv., str. 196-198. Avtor tega članka kot tudi avtor neobjavljene disertacije je Anton Slodnjak. Rokopis disertacije hrani Filozofska fakulteta v Ljubljani.
145. Novice 1854, str. 167.
146. MHK 1854, str. 49-53; 57-62.
147. MHK 1854, str. 73-76.
148. MHK 1855, str. 14-16.
149. MHK 1857, str. 79.
150. Za v letih 1857 in 1858 objavljene članke glej Gratzkyjev Repertorium.
151. Več o tem v poglavju o vsebini mesečnih sestankov.
152. O tem govorim več v poglavju o delu odbora Historičnega društva in v poglavju o vsebini MHK.
153. Novice 1857, str. 94.
154. M. Stanonik, Viljem Urbas. Slovenski etnograf 30, 1977, str. 27-36. Ista: SBL, 13. zv., str. 303-304.
155. Morda bi kazalo poiskati Urbasovo zapuščino, če je ohranjena, morda so dnevniki ostali pri njem.
156. MHK 1861, str. 75-78.
157. Vzroka nisem ugotovila, samo domnevam lahko, da je morda v zvezi s Costovim odstopom.
158. Novice 1858, str. 100.

IV. ODNOS HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO DO MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO

(k stranem 289 - 297)

1. F. Zwitter, Stoletnica Muzejskega društva za Slovenijo, Sodobnost 8, 1940, str. 238-239.
2. Allerhöchst genehmigte Statuten für den Verein des krainischen Landes-Museums, 1839 - hrani jih Narodni muzej v Ljubljani. Njihovo vsebino navaja tudi J. Mal, Naše Muzejsko društvo v teku sto let. GMDS XX, 1939, str. 4-6.
3. Ta Schmidburgov poziv hrani Narodni muzej v Ljubljani, ponatisnjen pa je tudi v P. Petru, Misli ob stopetdesetletnici Narodnega muzeja, Argo X, 1971, št. 1, str. 8-9. Navaja ga tudi B. Reisp, Knjižnica Narodnega muzeja v Ljubljani, Zbirka vodnikov, št. 64, Ljubljana 1976, str. 3.

4. Členi 16, 17 in 18 društvenih pravil.
5. J. Mal, Naše..., str. 6.
6. J. Mal, Naše..., str. 9-10.
7. J. Mal, Naše..., str. 12.
8. Primerjava je narejena po letnih poročilih (1856, 1858, 1862) in po MMK za leto 1866.
9. Allerhöchst genehmigte Statuten für den Verein des krainischen Landes-Museums. 1839. Člen 15.
10. J. Mal, Naše..., str. 3.
11. J. Mal, Naše..., str. 12.
12. J. Mal, Naše..., str. 13.
13. J. Mal, Naše... str. 16; O tem govori tudi poročilo o občnem zboru Historičnega društva za Kranjsko, ki je bilo objavljeno v Illyr. Blatt 10. julija 1845 (str. 113-115) in kjer je rečeno: "... der Wunsch jedes wahren Vaterlandsfreundes sey, dass sich die beiden Vereine in ihren Bestrebungen nicht beirren, und durch Theilung gleichartiger Sammlungen einander nicht Eintrag thun, sondern zu gemeinschaftlichem Wirken ihre Thätigkeit in der Art theilen, dass dem historischen Vereine die Bibliothek, das Archiv und das Lapidarium, alle übrigen Sammlungen aber dem Landesmuseum angehören sollen."
14. J. Mal, Naše..., str. 16-17. Iz blagajniških poročil objavljenih v MHK sicer ni razvidno, da bi del financ oddajali v Gradec.
15. J. Mal, Naše..., str. 17.
16. MHK 1847, str. 2.
17. MHK 1852, str. 11-15.
18. Objavljeno v LZtg 1856, št. 215.
19. MHK 1856, str. 81-82.
20. MHK 1858, str. 89.
21. MHK 1861, str. 71.
22. MHK 1862, str. 36. - J. Mal, Naše..., str. 17.
23. MHK 1864, str. 64.
24. Statuten des Musealvereins für Krain, 1865, str. 3.
25. A. Dimitz, Der Luegger "alt Lehenbuch vom Jahre 1453, MMK 1866, str. 247-264.
26. LZtg 17.5.1867, str. 743.
27. MMK 1889, str. IX.
28. LZtg 20.5.1871.
29. MMK 1889, str. X.
30. MMK 1889, str. XI.

V. PRIMERJAVA DELOVANJA HISTORIČNEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO
S SORODNIMI DRUŠTVI V SOSEDNJIH DEŽELAH

(k stranem 298 - 326)

1. Koroški muzej, ustanovljen 1844 je izključno naravoslovna institucija.
2. Margarete Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein" bis zur Abgabe seiner musealen Sammlungen in Jahre 1942. (Diss. 1965/66), str. 17.
3. Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark (MHVSt) II, 1851, str. 15-26.
4. A SRS, Arhiv Historičnega društva za Kranjsko (društ. A. XVIII), fasc. 13.
5. Statuten des Historischen Vereines für Kärnten, 1854. V prilogi disertacije Margarete Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein", str. 26-40.
6. W. Brantner: 100 Jahre Historischer Verein für Steiermark. 1850-1950. Zeitschrift des Hist. Vereines für Steiermark 41, 1950, str. 71.
7. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 5, 1860, str. 1-19.
8. Statut v prilogi disertacije M. Janik, str. 26-40.
9. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie III, 1856.
10. Medtem ko srečamo Slomška kot častnega člana štajerskega in koroškega društva, pa ga kranjsko društvo ni imenovalo za častnega člana.
11. Statut je objavljen v prilogi disertacije M. Janik, str. 26-40.
12. MHK 1848, str. 26-27 in MHK 1851, str. 82-83.
13. W. Brantner: 100 Jahre... Zeitschrift des Hist. Ver. für Steiermark 1950, str. 30.
14. MHVSt 1852, str. 63-64.
15. Statut je objavljen v prilogi disertacije M. Janik, str. 26-40.
16. W. Brantner: 100 Jahre..., ZtHVSt 1950, str. 31.
17. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 95.
18. MHK 1862, str. 36.
19. W. Brantner: 100 Jahre..., ZtHVSt 1950, str. 28.
20. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 51
21. W. Brantner: 100 Jahre..., ZtHVSt 1950, str. 27,
22. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 190-200.
23. D. Trstenjak: Ueber den klagenfurter Lindwurm. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 4, 1858, str. 1-5.

24. U. Jarnik: Windische Lehenspflicht. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 1, 1849, str. 17-18.
25. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 1, 1849, str. 33-47.
26. G. Ankershofen: Ueber die Aufgabe des Geschicht-Vereines mit Rücksicht auf den gegenwärtigen Stand der Geschicht-Forschung und die Bedeutung der Baudenkmale als Geschichtsquellen. Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 6, 1861, str. 17-28.
27. M. Ortner: Hundert Jahre "Carinthia". Carinthia I, 1910, št. 6, str. 165-174.
28. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 201.
29. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 201-204.
30. MHVSt 1864, str. 12-14.
31. MHVSt 1867, str. 27.
32. MHVSt 1864, str. 5.
33. Članek o Orožnu v SBL tega ne omenja. Večkrat je to omenjeno v MHVSt 1858 (poročilo o delu društva od 1.III.1856-1.IV.1857) in MHVSt 1859 (poročilo o delu društva).
34. MHVSt 1859, str. 47. Glej tudi W. Brantner: 100 Jahre..., ZthVSt 41, 1950, str. 33-34, ki pa piše, da je Radič te načrte našel v Haus-, Hof und Staatsarchivu na Dunaju.
35. MHVSt VII, 1857, str. 60-68.
36. MHVSt X, 1861, poročilo občnega zbora.
37. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein...", str. 48.
Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie VII, 1862, str. 129.
38. MHK 1858, str. 34-35.
39. Archiv VII, 1862, str. 128.
40. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 180-181.
41. Archiv... IX, 1864, str. 127.
42. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein"..., str. 180-181.
43. Archiv... VIII, 1863, str. 138.
44. MHVSt 1854, str. 107-126.
45. MHVSt 1857, priloga.
46. MHVSt 1861 (poročilo o delu društva od 1.4.1859 do februarja 1860).
47. W. Brantner: 100 Jahre..., ZthVSt 41, 1950, str. 26.
48. MHVSt IV, 1853, str. 8-9. W. Brantner: 100 Jahre... ZthVSt 41, 1950, str. 27.
49. Vodnik-Richter: Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebietes von Triest und der Grafschaft Görz.

50. MHK 1856, str. 28.
51. Arhiv VIII, 1863 (tajniško poročilo).
52. M. Janik: Der "Kärntner Geschichtsverein" bis zur Abgabe... (disertacija), str. 209-219.
53. MHVSt 1861, poročilo o občnem zboru 16. aprila 1859.
54. MHVSt 1866, poročilo o občnem zboru 5. decembra 1864.
55. A. Muchar: Geschichte des Herzogthums Steiermark (9 zvezkov), Graz 1844-1874.
56. G. Ankershofen: Handbuch der Geschichte des Harzogthums "Kärnten", 2 zv. Klagenfurt 1850.
57. C. Tangl: Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten. Klagenfurt 1864.
58. H. Hermann: Handbuch der geschichte des Herzogthumes Kärnten, 3 zv. Klagenfurt 1860.
59. August Dimitz: Geschichte Krains I-IV, Ljubljana 1874-1876.
60. Petar Korunić, Jugoslavenska ideologija u Hrvatskoj i slovenskoj politici. Zagreb 1986, str. 182.
61. Jadranski Slavjan, Trst 1850, str. 89-91.
Slovenski časnik, 14. rožnika 1850, str. 88-92.
62. Arkiv za povestnicu jugoslavensku I, 1851, str. 237-240.
63. M. Gross, Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860. Zagreb 1985, str. 427.
64. Štefan Kociančič je 1854 objavil odgovore na Vprašalnik, objavljen že leta 1851 v Arkivu, kasneje pa tudi v Novicah (1858) ter Zgodovinske drobtinice po Goriškem nabrane; T. Rutar je prispeval Priloge k drobtinicom; P. Hicinger pa članek O krajini Žumberški (1859) in J. Jarc biografijo Janeza Puharja (1859), I. Macun pa je pisal v hrvaščini.
65. MHK 1852, str. 85.
66. P. Korunić, Jugoslavenska ideologija..., str. 183.
67. Ljubljanski časnik, 22.4.1851, št. 32.
68. Arkiv III, 1854, str. 345-346.
69. P. Korunić, Jugoslavenska ideologija..., str. 183.

VI. ZAKLJUČEK

(k stranem 327 - 336)

1. J. K. Erberg, Versuch eines Entwurfes zu einer Literatur-Geschichte für Krain..., 164 str.
2. A. Dimitz, Geschichte Krains von den ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Ljubljana, 1874-76.
3. MHK 1861, str. 69-92.
4. J. Benkovič v članku o Petru Hicingerju v DS leta 1898 (str. 97-102) piše: "leta 1846 se je ustanovilo v Ljubljani nemško zgodovinsko društvo..."
5. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, 2. knj., str. 468-469.
6. Slovenec, 25.3.1865, str. 81-82.
7. Beda Dudik je veljal za moravskega deželnega historiografa, na dunajski univerzi je kot docent tri semestre predaval o študiju zgodovinskih virov. Napisal je več samostojnih del o moravski zgodovini, izdal vrsto zgodovinskih virov in registrov. Peter Chlumecky, ki je študiral v Zadru, Brnu, Olomucu in na Dunaju je bil od 1855 dalje ravnatelj deželnega arhiva in se je veliko ukvarjal tudi z izdajanjem virov.
8. Mährens allgemeine Geschichte, 1. Bd. Von den ältesten Zeiten bis zum J. 906 (Brno 1860, 402 str.).
9. MHK 1860, str. 77-79.
10. MHK 1861, str. 35.
11. Slovenec, 25.3. in 29.3.1865 (Prijatelj ta članek pripisuje Levstiku).
12. Še v petdesetih letih so Novice redno poročale o delu Historičnega društva.
13. Navedem naj samo v zadnjem času objavljeno razpravo J. Mlinariča Posest cistercijanskega samostana Rein na Dolenjskem, Kronika 35, 1979, str. 130-143. Nikjer ni omenjeno, da je že P. Radič leta 1860 pisal o tej problematiki v MHK.
14. B. Grafenauer, Zgodovinopisje na Slovenskem v dobi romantike in njegova dediščina. Glasnik SM III, 1979, str. 40-45.

PRILOGE

1. Statut Historičnega društva za Štajersko, Koroško in Kranjsko - 1845.
2. Statut Historičnega društva za Kranjsko - 1853.
3. Statut Historičnega društva za Štajersko - 1850.
4. Statut Historičnega društva za Koroško - 1854.
5. Statut Društva kranjskega deželnega muzeja - 1839.
6. Pravila Društva za jugoslovansko zgodovino in starine - 1850.

... des allernächsten Ortes genehmigten
historischen Vereines für Steiermark,
Kärnten und Krain.
Lagenfurt (bei Leon) 1845, 15 str.

§. 1.

Der historische Verein für Steiermark, Kärnten und Krain macht es sich zur Hauptaufgabe, für die Erhaltung und Aufhellung der Geschichte dieser Provinzen in der Vergangenheit, und für die Uebersieferung der Begebnisse des inneren und äußeren Lebens derselben Länder an die Nachwelt, durch alle dem Zwecke entsprechenden und in den Verein Kräften gelegenen Mittel, auf das Thätigste zu wirken.

§. 2.

Der historische Verein richtet daher vor Allem sein ganzes Bestreben dahin, alle Quellen oder Materialien, welche auf die innere und äußere Geschichte der Vergangenheit und der Gegenwart der genannten drei Provinzen Bezug haben, es mögen diese Quellen und Materialien der Schrift und dem Drucke, der Kunst oder der mündlichen Uebersieferung angehören, auszuforschen, dieselben in eigenen Sammlungen aufzubewahren, durch getreue Abschriften zu verbreiten, und sie vorzüglich durch die eigenen Vereinsmitglieder, überhaupt aber durch alle edler gebildeten Geschichtsfreunde und Forscher zu historischen einzelnen Beiträgen, oder zu größeren geschlossenen Darstellungen verarbeiten zu lassen.

§. 3.

Zu diesem Zwecke bemüht sich der Verein vorerst, alle bisher gedruckten Materialien, Specialgeschichten sowohl, als die einzelnen geschichtlichen Darstellungen sonderheitlicher Begebenheiten und Gegenstände, aus den inneren und äußeren Geschehnissen der Steiermark, Kärntens und Krains in erschöpfenden Verzeichnissen aufzustellen, so wie auch wirkliche Sammlungen alles über die gedachten Provinzen Gedruckten anzulegen, und nach und nach vollständig durchzuführen. Daraus sollen sich eine Bibliotheca stiraca, Bibliotheca carautana, Bibliotheca carniolica gestalten.

§. 4.

Der Verein wendet seine Aufmerksamkeit weiters und insbesondere auf alles die bezeichneten Provinzen betreffende noch Ungedruckte. Er läßt daher durch seine Mitglieder und durch andere dem Vaterlande ergebene Männer alle öffentlichen und privaten Archive und Registraturen durchsuchen, Verzeichnisse und Beschreibungen der dort befindlichen Handschriften, Chroniken, Specialgeschichten, historischen Abhandlungen und der einzelnen Documente und Urkunden aufrichten, und Sammlungen der wichtigsten Documente theils aus wörtlich getreuen Abschriften, theils aus den Originalien selbst anlegen, und fortwährend vervollständigen.

§. 5.

Weil jedoch der historische Verein die Geschehnisse und Verhältnisse, sowohl des inneren als auch des äußeren Lebens von Steiermark, Kärnten und Krain fest im Auge behalten muß, so sollen die Mitglieder, welche Bibliotheken, Archive und Registraturen durchforschen, vorzüglich berücksichtigen, auffuchen und liefern:

- a) Chroniken des Landes, der Städte und Märkte, der Stifte, Klöster und anderer Communen, der Edelfamilien, der Zünfte u. s. m.
- b) Ritterordens- Statuten, Städte-, Märkte-, Dorfs- und Zunftordnungen.
- c) Saalbücher und sogenannte Codices traditionum.
- d) Urbar- und Lagerbücher, auch Original-Rechnungsbücher, oder gediegene Auszüge aus denselben, die Landes-Topographie, Feld- und Viehwirtschaft, Industrie und Handwerke, Maß und Gewichte, die Gattungen und Arten der Erzeugnisse inner und außer den Gehöften, die älteren Preise derselben und der Lebensmittel, die älteren Arbeitslöhnungen, die Verhältnisse der Hörigen und Unterthanen u. dgl. betreffend.
- e) Originalurkunden und Documente, sowohl das ganze Land, als auch einzelne Corporationen, Städte, Märkte, Dörfer, Schlösser und Herrschaften, Kirchen und Kapellen, Stiftungen und einzelne Personen betreffend.
- f) Stammbücher, Originalbriefe u. dgl., merkwürdiger Männer und Frauen des Landes.
- g) Aeltere Regententafeln, Stammbäume der Edelfamilien und Original-Handschriften berühmter Männer des Landes.
- h) Handschriftliche Nachlässe einheimischer Schriftsteller, sie mögen welcher immer für einem wissenschaftlichen Zweige angehören.

- i) Original: Documente über höhere und niedere, öffentliche und private Unterrichts- und Heilanstalten.
- k) Aeltere topographische Darstellungen mit allem darauf Bezüglichem, nämlich: Beschreibungen von Bezirken, Herrschaften, Gerichts-, Pfarreien-, Orts- und Forstmarkungen.
- l) Sammlungen der ältesten Landesgesetze in politischer und in religiöser Beziehung, so wie auch der ältesten Criminalacten.
- m) Aeltere Biographien ausgezeichneter Männer des Landes für Staat, Kirche, Kunst, Wissenschaft, Industrie, Landwirthschaft u. dgl. Aus diesem Allen bildet der Verein ein Archivum stirense, carantanum, carniolum.

§. 6.

Zu diesem Zwecke bestrebt sich die Gesellschaft kundige, gewandte und verlässliche Kenner, Leser und Abschreiber alter Urkunden, Documente und Codices theils auszuforschen, theils allmählig in Uebung zu setzen und heranzubilden, zu welchem Zwecke sie für einen kurzen Unterricht in der Diplomatik Sorge tragen wird.

§. 7.

Die Monumente und Geschichtsmaterialien, welche der Kunst angehören, betreffend, bemüht sich der Verein mit nachdrücklicher Sorge, theils die Originalien, theils doch wenigstens genaue und gut gearbeitete Zeichnungen, Copien in Farben, Abdrücke in Pasten u. dgl. zu gewinnen, und diese wichtigen Sammlungen durch unausgesetztes aufmerksames Bestreben zu vervollständigen. Hieher werden dann gehören:

- a) alle plastischen Gebilde der Ur- und Vorzeit unserer Länder, römisch-inschriftliche Steine, alle römischen Monumente mit Reliefsgebilden, Götterbildnisse, Opfergeräthe, Urnen und Beigaben in römischen und anderen Gräbern, römische Waffen, griechische und römische Münzen;
- b) alle Grabmäler und Denksteine, Bildsäulen und kunstreichen Gebilde, Guß- und Schnitzwerke in Kirchen, Schlössern, Herrschaftssitzen, Hausgeräthe des ganzen Mittelalters mit und ohne Inschriften;
- c) alle alten Waffen, Schwerter, Speere, Dolche, Streitärte u. dgl., Fahnen, Paniere, Rüstungen, Feuergewehre, Pulverhörner u. s. w.;
- d) alle mittelalterlichen Siegel, Siegelstöcke, Siegelabdrücke, Wappen, Ringe, Ketten, Decorationen u. dgl.;

Qualwerkzeuge u. s. w.;

- 1) alle Special-, Land-, Districts-, Pfarr-, Orts-, Forst-, Strom- und Wegkarten;
- 2) alle Bau- und Situationspläne;
- h) alle Abbildungen, Zeichnungen, Gemälde, Holzschnitte, Kupferstiche von vaterländischen Gegenden, Städten, Märkten, Flecken, Kirchen, Kapellen, Wallfahrtsorten, Ruinen, Burgen, Bädern, Brücken, Fabrikgebäuden u. s. w.;
- i) Abbildungen alter Trachten, Kleidungen aller Stände des Adels, der Geistlichkeit, der Krieger, der Orden, der Bürger, der Landleute u. s. w.;
- k) Portraits von Personen des Adels, der Geistlichkeit, aller insbesondere durch Thaten des Krieges oder des Friedens, durch Werke der Kunst oder der Wissenschaft berühmter Männer des Vaterlandes, wenn die Original-Portraits selbst nicht zu haben sind, wenigstens in getreuen Abbildungen derselben.

Aus all' diesem wird sich ein interessantes plastisch-malerisches Antiquarium stirense, carantanum, carniolum gestalten.

§. 8.

Zu diesem Behufe erwählt der Verein geschickte Individuen, welche er nach dem Bereiche seiner Kräfte mit genauer Copirung bestimmt bezeichneter Denkmäler und vaterländischer Gebilde der Plastik, Malerei und zeichnender Kunst beauftragt. Die dadurch erlangten Werke werden dann theils für Studien, theils zur öffentlichen Mittheilung durch die Kupferstecherkunst oder in Lithographie in eigenen Sammlungen aufbewahrt.

§. 9.

Weil aber dieser historische Verein auch die Gegenwart der Nachwelt überliefern will, so wird er bemüht seyn, mit den vorbezeichneten Kunstwerken stets auf die Abbildungen von interessanten vaterländischen Vorfällen, Festlichkeiten, Gegenden, Städten, Gebirgen, Wasserfällen, den dermaligen Kleidungsweisen in den Städten und auf dem Lande u. s. w. Hand in Hand gehen zu lassen, sie zu sammeln und aufzubewahren.

Aus der mündlichen Ueberlieferung des wirklichen Lebens trachtet der Verein gleicherweise vorzüglich die Fixirung des Alten und Längstvergangenen für die Geschichte und Zukunft zu erzielen, und er läßt daher alle Sagen, Märchen, Erzählungen und Lieder profanen oder religiösen Inhaltes aus dem Volksmunde und in dessen Dialecten niederschreiben, sammeln und aufbewahren, so daß er dabei auch die Volksmusik und deren Melodien der Lieder und Gefänge genau berücksichtigt und bewahrt wissen will. Hier bemüht sich der historische Verein vorzüglich die Ueberlieferungen aus dem Munde der noch lebenden Augenzeugen von den indirecten und directen Einwirkungen der geschichtlichen Ereignisse auf die innerösterreichischen Länder sorgfältig zu sammeln, und durch schriftliche Aufzeichnung für die Nachwelt zu erhalten.

§. 11.

Um in Verfolgung des Hauptzweckes und der untergeordneten Zielpunkte zu einem erfreulichen und reichen Resultate zuverlässig zu gelangen, darf im Innern der Steiermark, Kärntens und Krains keine Stadt, kein Markt, kein Dorf, kein Schloß, kein Herrschaftsgebäude, kein Pfarrhof u. s. w. übergangen und außer Acht gelassen werden; Alles muß theils von den Mitgliedern überhaupt, theils von den durch die Vereinsdirection ausdrücklich dazu Beauftragten und Abgeordneten durchforcht, beschaut und begangen werden.

§. 12.

Weil aber die Verhältnisse und Geschiehe der Gegenwart in jenen des Mittelalters, und diese wieder in jenen des römischen und des höheren Alterthumes ruhen, und dadurch bedingt werden, weil in der ältesten und älteren Zeit die obere Steiermark mit Ober- und Unterösterreich, mit Kärnten und Salzburg das römische und das mittelalterliche Norikum gestaltet, die untere und die östliche Steiermark aber zu Pannonien, und Krain theils zu Pannonien, theils zu Italien gehört hatte; weil endlich viele auswärtige Dynastien und Edelsgeschlechter, Hochstifte, Stifte und Klöster in unseren bezeichneten Provinzen einstens reich begütert, und auf das innere Leben derselben von großem Einflusse gewesen sind, so wird der historische Verein auch auf diese Verhältnisse der Vergangenheit und Gegenwart seine Aufmerksamkeit richten müssen.

Diese Sachlage wird es demnach unerlässlich erheischen, die Central-Archive aller jener Orte und Corporationen, welche einst mit den Geschicken des inneren und äußeren Lebens unserer Provinzen in Verbindung und Theilnahme gestanden waren und noch stehen, also die Central-Archive und Registraturen in Wien, Salzburg, Passau, Brixen, München, Freisingen, Stadt-Steier, Aquileja, Görz, Udine u. s. w. durch eigens abgeordnete tüchtige Mitglieder durchforschen, und vorerst aus diesen Schätzen Kataloge über alles auf unsere Provinzen Bezügliche aufrichten zu lassen, damit dann seiner Zeit wortgetreue Abschriften jener vorfindigen Dokumente, Codices und Urkunden als ein integrierender und nothwendiger Beitrag zum Archivum stirense, carantanum, carniolum erzielt werden können.

§. 14.

Alle gesammelten Materialien aus den Fundgruben der Schrift, der Kunst, der Tradition und aus dem wirklichen Leben hält der Verein bereit zur Bearbeitung theils einzelner historischer Darstellungen, theils einer umfassenden Specialgeschichte des inneren und äußeren Lebens unserer Provinzen vorzüglich durch die eigenen Mitglieder, dann aber auch durch andere gründliche Forscher und Geschichtsfreunde der Gegenwart oder der Zukunft.

§. 15.

Weil jedoch die Gegenwart durch die Vergangenheit begründet wird, und beide einander wechselseitig durchdringen und beleuchten, so sind dem historischen Vereine erwünscht und willkommen, alle Darstellungen, welche die Geschichte des inneren und äußeren Lebens der inner-österreichischen Provinzen in der Gegenwart mit Berücksichtigung der Vergangenheit behandeln, und zwar:

- a) Beschreibungen von Gauen, Diöcesen, Dekanaten, Pfarrbezirken und Dominien mit Berücksichtigung aller statistischen Zweige.
- b) Darstellungen und Bemerkungen über religiöse und milde Stiftungen und Wohlthätigkeits-Anstalten, über Schulen, Unterrichts- und Erziehungs-Institute.
- c) Notizen über fürstliche, hochedle und edle Dynastien und Familien, über lebende und verstorbene Landesedle.

- d) Vollständige Biographien lebender und verstorbener ausgezeichneten Staatsmänner, Helden, Priester, Patrioten, Gelehrten, Künstler u. dgl., und solcher Individuen, welche ohne wissenschaftliche Ausbildung und Anleitung auffallende Beweise großer natürlicher Kunstanlagen und Fähigkeiten besonders in Mechanik u. dgl. gegeben haben und geben.
- e) Schilderung des Charakters der Bewohner der Provinzen, ihrer Hauptleidenschaften, Ansichten, Meinungen mit Angabe ihrer Härten, gewöhnlichen Verirrungen und Verbrechen sammt Hindeutung auf die wahren Ursachen derselben.
- f) Beschreibungen merkwürdiger Gewohnheiten, Landes- und Ortsfeste, Lieblingsunterhaltungen, Belustigungen, Spiele, Sitten und Gebräuche, besonders bei Kindstaufen, Hochzeiten, Begräbnissen, Kirchweihfesten, Nationalfesten.
- g) Sammlungen von Sprüchwörtern und abergläubischen Ansichten, Vorurtheilen, Meinungen aus dem Volksleben nach allen Zweigen und Beschäftigungen, z. B. der Feldbauern, Hirten, Jäger, Berg- und Hüttenarbeiter, Eisenschmiede u. s. w.
- h) Nachrichten über Fabriken und Manufacturen, Handel und Verkehr, sowohl im Allgemeinen, als auch einzelne Handels- und Industriezweige betreffend, — über Jahr- und Wochenmärkte — besondere Landesartikel, und über alles darauf Bezügliche, als z. B. Preise verschiedener Fabrikate, Lebensbedürfnisse, des Viehes, der Bekleidungsstoffe, der Arbeitslöhnungen, der Luxusartikel u. s. w., mit Andeutungen der einem höheren Leben der einheimischen Industrie und dem Handel entgegenstehenden Hindernisse.
- i) Ein gutes Idioticon der gewöhnlichen im gemeinen Leben üblichsten und nöthigsten Wörter mit beigesehter hochdeutscher Aussprache.
- k) Nachrichten über Erfindungen und Fortschritte in Wissenschaft und Kunst mit Parallelen zwischen der Vergangenheit und Gegenwart, hinsichtlich des geistigen und physischen Culturstandes, nebst Bemerkungen über den allfälligen Einfluß von Fabriken und Gewerben, und den Haupterwerbs- und Nahrungsquellen der Bewohner auf physische und geistige Natur derselben.
- l) Nachrichten über vorzüglich sittliche, patriotische oder sonst merkwürdige Handlungen eingeborner Individuen.
- m) Schilderungen merkwürdiger Naturerscheinungen und Naturereignisse, als: Höhlen, Wasserfälle, Ausichten, Bergstürze, Wolkenbrüche, Ueberschwemmungen, Schneelavinen, Erdbeben, Erdbeben, Seuchen unter Menschen und Thieren, Meteoren u. s. w.
- n) Schilderungen des Gesundheitszustandes unter Menschen und Thieren, der gewöhnlichsten Krankheiten und Heilmittel derselben, mit Anzeigen der tüchtigsten Aerzte und Wundärzte, besonders sehr alter Menschen u. dgl., der medicinischen Polizeianstalten.

... mit uns neue Organen und auch darauf einschlagenden Gegenständen der Berg- und Hüttenindustrie, und des Verschleißes der Produkte.

- p) Endlich ausführliche und erschöpfende Beschreibungen von Landesbezirken in topographisch, politischer, religiös, sittlicher, physikalisch, naturhistorischer, forstwissenschaftlicher, ökonomischer, montanistischer und commerzieller Hinsicht mit möglichster Treue und Richtigkeit.

§. 16.

Dieser historische Verein für Innerösterreich gestaltet sich so, daß jede der drei Provinzen, Steiermark, Kärnten und Krain, ihren eigenen Provinzial- oder Landesverein bildet, und durch denselben alles das in Ausführung bringt, was die darauf sich beziehenden Paragraphen dieser Statuten heischen.

§. 17.

Das dirigirende Centrale oder ein dirigirender Centrausschuß des ganzen Vereines hat jedoch seinen Sitz zu Graz in Steiermark. Das herrliche Joanneum mit den damit verbundenen trefflichen Instituten der Landwirthschafts-Gesellschaft, des Industrie-Vereines und der Sparkasse sammt Bibliothek, reichem Archive und Antiken-Kabinete scheinen von selbst schon diesen Vorzug zu fordern.

§. 18.

Die drei besonderen Vereine haben ihre leitenden Organe zu Graz, Klagenfurt und Laibach, und die Mitglieder jedes einzelnen dieser Landesvereine erwählen aus den in Graz stets wohnenden Vereinsgliedern die Mitglieder des Centrausschusses, und sie versehen dieselben mit Instructionen und Vollmacht in ihrem Namen zu handeln. Der Centrausschuß aber hat neben dem Präsidenten aus einem Director (oder dem Stellvertreter des Präsidenten), aus einem Sekretär oder Geschäftsleiter und aus fünf Mitgliedern zu bestehen.

§. 19.

Jeder dieser drei Landesvereine besteht aus einem Director, einem Sekretär oder Geschäftsleiter und aus drei Mitgliedern als Ausschüssen.

§. 20.

Jeder Verein wählt die Mitglieder innerhalb seiner Provinz, und zwar solche Männer, welche theils als gründliche Geschichtskenner und thätige Forscher, oder als gebildete Dilettanten bekannt sind, oder welche die Zwecke der Gesellschaft wesentlich befördern können.

§. 21.

Diese Mitglieder sind theils ordentliche, theils Ehrenmitglieder. Die Ersteren haben alle gleiche Rechte und Verbindlichkeiten. Den Ehrenmitgliedern kommen bloß in Beziehung auf den wissenschaftlichen Zweck des Vereines die nämlichen Rechte und Verbindlichkeiten zu, welche die ordentlichen Mitglieder haben; es ist denselben daher auch gestattet, bei Vereinsberatungen, denen sie allfällig beiwohnen, mitzustimmen.

§. 22.

Alle drei Vereine haben einen und denselben Zweck kräftigt zu verfolgen und dasselbe Geschäft zu vollbringen; fleißige und unablässige Erforschung, sorgsame Aufbewahrung und sorgfältiges Sammeln der innerhalb ihres Bereiches vorfindigen Geschichtsmaterialien, sie mögen, wie vorbezeichnet worden, der Schrift, dem Drucke, der Kunst, der Ueberlieferung oder dem Leben der Gegenwart angehören.

§. 23.

Die Vereinsdirection mit Geschäftsleiter und Ausschüssen zu Graz ist also für die Steiermark, jene zu Klagenfurt für Kärnten, und jene zu Laibach für Krain — der Sammler und Aufbewahrer aller in denselben Provinzen vorgefundenen und gesammelten Geschichtsmaterialien.

§. 24.

Es werden sich demnach die entsprechenden Sammlungen, die Bibliotheca stirensis und das Antiquarium et Archivum stirense in Steiermark zu Graz, die Bibliotheca carantana und das Archivum et Antiquarium carantauum für Kärnten zu Klagenfurt, die Bibliotheca carniola und das Antiquarium et Archivum carniolum für Krain zu Laibach unter Beobachtung der für Bibliotheken im Allgemeinen bestehenden Vorschriften zum alleinigen Gebrauche für die Vereinszwecke aufgestellt und aufbewahrt befinden.

Die Vereinsdirection mit Ausschüssen hält alle zwei Monate Sitzungen, und auch so oft, als der Director eine solche Versammlung nothwendig findet, zur Berathung der Vereinsangelegenheiten, bei welcher die Stimmenmehrheit die Beschlüsse fest stellt, welche sodann die Direction zur Ausführung zu bringen haben wird.

§. 26.

Bei der sechsten Sitzung gestalten und bereiten die Directionen der einzelnen drei Vereine einen vollständigen Jahresbericht zur Vorlage an das leitende Centrale oder an den Centralausschuß. Dieser Bericht wird eine Darstellung alles dessen seyn, was im Jahreslaufe innerhalb jeder Provinz zum Zwecke des ganzen Vereins gethan und gewonnen worden ist.

§. 27.

Die Correspondenz mit dem Centralausschusse, so wie mit den Mitgliedern führt der Secretär oder Geschäftsleiter, welcher auch über jede Vereinssitzung das Protokoll mit den gefaßten Beschlüssen gestaltet. Der Secretär ist auch der ordentliche Conservator der Vereins-Bibliothek, des Antiquariums und des Archives.

§. 28.

Damit sich jedoch der Gesamtverein die für seinen vielumfassenden und kostspieligen Zweck nöthigen Geldkräfte schaffe und erhalte, so nimmt jedes ordentliche Mitglied die Verbindlichkeit eines jährlichen Geldbeitrages auf sich. Ohne Beschränkung der Großmuth leistet jedes ordentliche Mitglied einen Jahresbeitrag von zwei Gulden Conventions-Münze.

§. 29.

Die Casse und Rechnung führt einer der Ausschüsse der Vereine als Cassier. Die Zahlungen für die Vereinszwecke geschehen nur nach Beschluß der Directionen und gegen schriftlich: Anweisung und Signatur des Directors jedes Vereines. Jedoch haben hierbei die einzelnen drei Vereine in ihrem Jahresberichte auch die Totalrechnung des ganzen Jahres dem Centrale vorzulegen.

Damit aber das Centrale zu Graz als solches durch wesentliche Vorzüge ausgezeichnet da stehe, so ruhen in ihm folgende Vorrechte:

- a) Bei ihm liegt die Oberleitung des ganzen Vereines für die Beförderung des Hauptzweckes.
- b) Bei ihm ist die Matrikel aller wirklichen ordentlichen und Ehrenmitglieder.
- c) Die Centraldirection nimmt nach Stimmenmehrheit, mit Berücksichtigung der Wünsche und Beschlüsse der drei Vereine, alle auswärtigen Mitglieder der übrigen Provinzen der österreichischen Monarchie und die Ehrenmitglieder auf. Die Aufnahme von Ausländern als Ehrenmitglieder ist von Fall zu Fall der allerhöchsten Genehmigung Sr. Majestät vorbehalten.
- d) Von dem Centrale gehen Aufträge und Vorschläge an die drei Vereine zur Vollführung oder zur Berathung und Beurtheilung aus.
- e) Das Centrale empfängt die Jahresrechnungen der drei Vereine.
- f) Der Centralausschuß empfängt und hinterlegt bei seinem Antiquarium, Archiv und bei seiner Bibliothek die Abschriften aller Kataloge und Verzeichnisse, und wo möglich auch aller Abbildungen und Abschriften der Originalien aller in den Vereinsammlungen befindlichen Gegenstände.
- g) Die einzelnen Vereine senden an das Centrale ununterbrochen die Fortsetzungen ihrer Kataloge und Verzeichnisse über alle dem Vereine zugewachsenen Gegenstände.
- h) Beim Centrale befinden sich daher die General-Kataloge und Verzeichnisse aller in den Bibliotheken, Archiven und Antiquarien befindlichen Gegenstände, und zwar auf fliegenden Blättern jeden Gegenstand alphabetisch verzeichnet.
- i) Das Centrale empfängt alle Ausarbeitungen und Darstellungen, welche von Vereinsmitgliedern aus den gesammelten Materialien des Vereins verfaßt worden sind.
- k) Der Centralausschuß veranstaltet alle Jahre eine Generalversammlung und Sitzung von Mitgliedern und Deputirten aus dem Gesamtvereine.
- l) Bei dieser Generalversammlung gibt die Centraldirection einen Totalbericht über die Leistungen, über den Fortgang und Zuwachs der Sammlungen, und über die jedesmaligen Verhältnisse des Gesamtvereines in einem Jahreslaufe, sammt der Hauptrechnung und ihrem Resultate.

- m) Der Centraulausschuß bestimmt früher aus den eingelaufenen Abhandlungen und Ausarbeitungen diejenigen, welche bei der Generalversammlung in den Sitzungen vorgelesen werden sollen.
- n) Hier empfängt der Centraulausschuß Wünsche und Vorschläge von Seite der versammelten Mitglieder.
- o) Dem Centrale steht das Recht zu, diejenigen Abhandlungen und Ausarbeitungen zu bezeichnen, welche vereint mit dem Jahresberichte über die Gesamtleistungen des Vereines vom Geschäftsleiter redigirt, und mit Beobachtung der Censurvorschriften in einem zwanglosen Hefte durch den Druck bekannt gegeben werden.

§. 31.

Das zwanglose Jahresheft soll auf Kosten des Gesamtvereines herausgegeben und beim Centrale verschliffen werden, oder dieses besorgt den Verschleiß durch einen inländischen Buchhändler.

§. 32.

Dieses Heft soll unter jene Mitglieder, welche mehr als 2 fl. E. M. als jährlichen Beitrag leisten, unentgeltlich abgegeben werden.

§. 33.

Diese literarische Blüthe und dieser Zeuge von der Thätigkeit und den wesentlichen Fortschritten des Vereines soll jedoch nicht aus Text allein bestehen, sondern auch mit lithographirten oder in Kupfer gestochenen Abbildungen antiker Gegenstände und vaterländischer Landschaften, Porträten u. dgl. geschmückt seyn, so daß auf diesem Wege nach und nach alle wichtigen Originalien und Copien der Vereinsammlungen veröffentlicht werden.

§. 34.

Für die gedruckten Ausarbeitungen leistet die Redaction billige Honorare, legt über den ganzen Verschleiß die Jahresrechnung, und liefert den Ueberschuß für die fernere Beförderung des Vereinszweckes an die Cassé des Centrales ab.

§. 35.

Der ganze Verein stehet unter einem eigenen hohen Präsidenten und Protector, welcher in Fällen seiner Anwesenheit in Graz nicht nur

die Sitzungen und Berathungen des Centralausschusses leitet, und dessen Beschlüsse mit seiner Unterschrift bekräftigt, sondern auch die Generalversammlungen anordnet, und als Haupt denselben vorsteht.

Um gnädige Uebernahme dieser Würde wird der Durchlauchtigste kaiserliche Gründer und Beschützer des Joanneums zu Graz zu bitten seyn.

Bei den Generalversammlungen in Graz hat der Landesgouverneur, oder dessen Stellvertreter, bei den Vereinsversammlungen in Laibach und Klagenfurt aber der Kreishauptmann oder dessen Stellvertreter als landesfürstlicher Commissär gegenwärtig zu seyn.

§. 36.

Wenn dieser schöne Verein in Zukunft durch irgend eine Veranlassung aufgelöst werden, oder wenn er durch nachtheilige Verhältnisse sich selbst aufzulösen gezwungen seyn sollte, so geht das Eigenthum aller seiner bis dahin zusammengebrachten und aufgestellten Sammlungen in Bibliothek, Archiv und Antiquarium in Steiermark an das ständ. Joanneum, in Kärnten und Krain an die Hauptstädte Klagenfurt und Laibach mit der Verbindlichkeit über, diese Sammlungen zu ewigen Zeiten aufzubewahren, und den vaterländischen Geschichtsfreunden die Benützung derselben zu gestatten.

Statuten

des

historischen Vereines für Krain

zu Laibach.

(Laut Erlass des k. k. Ministeriums des Innern ddo. 30. Juni 1853, Z. 16900/818, intim: mit k. k. Statthalt. Präj. Erlass vom 5. Juli 1853, Z. 2791/P., sind diese Statuten in Folge allerhöchster Entschliessung vom 9. Mai 1853 genehmigt worden.)

I. Abschnitt.

Zweck des Vereines.

§. 1. Der historische Verein für Krain, unter seinem selbstgewählten Protector, macht es sich zur Aufgabe, für die Erhaltung und Aufhellung der Geschichte Krain's in der Vergangenheit und Gegenwart zu sorgen, alles darauf Bezügliche aufzufinden, zu sammeln und bekannt zu machen.

§. 2. Behufs der Erreichung dieses Zweckes durchforscht der Verein alle Quellen und Materialien, welche auf die innere und äußere Geschichte der Vergangenheit und Gegenwart Krain's Bezug haben, bewahrt sie in Sammlungen, verbreitet sie durch Abschriften und verarbeitet sie zu größeren geschlossenen Darstellungen.

§. 3. Zur Aufbewahrung des Gesammelten legt der Verein ein Archiv an, welches je nach der Beschaffenheit des Gesammelten in eine der beiden Sectionen:

- a) Bibliothek, oder
- b) Antiquarium, eingetheilt wird.

§. 4. Da ein weiterer Zweck des Vereines in der möglichst Verbreitung historischer Kenntnisse liegt, so veröffentlicht er deshalb jeden Monat ein

wissenschaftliches Blatt unter dem Titel: „Mittheilungen des historischen Vereines für Krain.“

§. 5. Zur weitem Förderung der Vereinszwecke wird sich derselbe auch mit Vereinen des Auslandes in Verbindung setzen, besonders mit jenen, welche zunächst für die Landesgeschichte Krain's von irgend einem Einflusse sein können.

II. Abschnitt.

Wahl der Mitglieder.

§. 6. Die Mitglieder des Vereines theilen sich in wirkliche, in correspondirende und in Ehrenmitglieder.

§. 7. Als wirkliches Mitglied kann Jedermann beitreten, der sich im Genusse der bürgerlichen Rechte befindet, und eines unbescholtenen Rufes sich erfreut. Die Aufnahme der wirklichen Mitglieder geschieht von Seite der Direction durch Abstimmung.

§. 8. Der Protector, die Ehrenmitglieder, so wie die correspondirenden Mitglieder, werden von der allgemeinen Versammlung über Antrag wirklicher Mitglieder erwählt, und zwar solche Männer des In- und Auslandes, welche entweder durch historische Forschungen sich um die Geschichtswissenschaft verdient gemacht, oder solche, welche wegen ihrer einflussreichen Stellung die Zwecke des Vereines fördern können.

§. 9. Jedes Vereinsmitglied erhält zur Bestätigung der Aufnahme in den Verein ein von sämtlichen Directionsmitgliedern unterfertigtes Diplom.

III. Abschnitt.

Rechte und Pflichten der Mitglieder.

§. 10. Die wirklichen Mitglieder haben überhaupt gleiche Rechte und gleiche Pflichten, insbesondere aber haben sie

- a) das Stimmrecht bei den allgemeinen Versammlungen des Vereins;
- b) das Recht der Beantragung der Wahl von correspondirenden und von Ehrenmitgliedern;
- c) das Wahlrecht für die Directionsmitglieder;
- d) das Recht, die Hilfsmittel des Vereins zu geschichtlichen Studien in den Vereinslocalitäten zu benützen, oder solche auch, mit Ausschluß von Originalurkunden, gegen Recepisse nach Hause zu nehmen;
- e) das Recht der Einsichtnahme in die Vereinsrechnungen und Vereinsinventare;
- f) das Recht, Anträge an die Vereinsdirection zu erstatten, und selbe zur Berathung und Abstimmung bringen zu lassen.

§. 11. Die Pflichten der ordentlichen Mitglieder sind:

- a) Förderung der Vereinszwecke nach ihren Kräften;
- b) lebhafte Betheiligung an den Vereinsversammlungen;
- c) Entrichtung eines jährlichen Beitrages von mindestens zwei Gulden C. M. für die Realisirung der Vereinszwecke; dieser Beitrag muß jedenfalls auch für das Jahr entrichtet werden, in welchem der Austritt Statt gefunden hat. Ein mehr als einjähriger Rückstand wird, nach vorausgegangener schriftlicher, fruchtloser Erinnerung, als Beweis des Austrittes aus dem Vereine angesehen.

§. 12. Die correspondirenden und Ehrenmitglieder haben in Bezug auf den wissenschaftlichen Zweck gleiche Rechte mit den ordentlichen Mitgliedern. Auch haben sie bei den allgemeinen Versammlungen das Stimm- und das Wahlrecht.

§. 13. Sowohl die wirklichen als die correspondirenden und Ehrenmitglieder erhalten die monatlichen Vereinsmittheilungen unentgeltlich.

IV. Abschnitt.

Leitung des Vereines.

§. 14. Die Leitung des Vereines besorgt ein Director, dem ein Secretär und Geschäftsleiter mit einem Ausschusse von drei Mitgliedern zur Seite steht, welche zusammen die Vereinsdirection bilden.

§. 15. Die Direction wird von der allgemeinen Versammlung durch relative Stimmenmehrheit gewählt.

§. 16. Der Director wird auf fünf Jahre gewählt, von den übrigen Directionsmitgliedern tritt alljährig Eines aus, welches durch das Loos hierzu bestimmt wird; doch kann das Austretende wieder gewählt werden.

§. 17. Die Wahlen finden bei der jährlichen allgemeinen Versammlung Statt, und zwar durch persönliche Abgabe des Stimmzettels.

§. 18. Ueber den Wahlact wird ein eigenes Protocoll aufgenommen und von allen Mitgliedern der Direction unterfertigt.

§. 19. Die Direction vertheilt unter sich die zu besorgenden Geschäfte, verfaßt die bezüglichen Instructionen, und hält in der Regel alle 2 Monate eine Directionsversammlung. Der Director ist jedoch berechtigt, außerdem, so oft er es nöthig findet, eine Directionsitzung einzuberufen.

§. 20. Zur Förderung der allgemeinen Zwecke ernennt sie die erforderliche Anzahl von Vereinsmandataren, und ertheilt ihnen die nöthigen Instructionen.

§. 21. Die Direction ernennt ferner den Custos für das Archiv und einen Vereinsdiener, welche beide aus der Vereinscasse vertragsmäßig zu besolden sind.

§. 22. Alle den Verein betreffende Einlagen sind an die Direction zu richten, und von ihr gehen die bezüglichen Erlässe aus, welche vom Director und vom Secretär unterfertigt werden.

§. 23. Der Direction ist in Bezug auf die Vereinszwecke dem Vereine verantwortlich, und erstattet in der allgemeinen Versammlung den Bericht über ihr Wirken im vergangenen Jahr.

V. Abschnitt.

Vermögen des Vereins und dessen Verwaltung.

§. 24. Das Vermögen des Vereines besteht in der Bibliothek, der Münz- und Antiken-Sammlung, in den Einrichtungsstücken und sonstigen Geräthen, sowie in den entrichteten jährlichen Beiträgen und den aus diesen bewirkten Ersparnissen.

§. 25. Sämmtliches Vermögen wird von der Direction verwaltet, und einer der Herren Ausschüsse mit der Cassaführung und Verbuchung betraut.

§. 26. Aus diesem Vermögen werden die currenten und außergewöhnlichen Auslagen, welche die Realisirung der Vereinszwecke ermöglichen, bestritten. Das Präliminare über die jährlichen Einnahmen und Ausgaben ist von der Direction zu entwerfen, und in der allgemeinen Versammlung zur Prüfung vorzulegen.

§. 27. Auslagen bis zum Betrage von 10 fl. kann der Director, Auslagen über 10 fl. nur die Direction bewilligen.

§. 28. Alljährig wird vom Vereincassier die documentirte Rechnung vorläufig der Direction zur Prüfung vorgelegt, und in der allgemeinen Jahresversammlung sämmtlichen Hh. Mitgliedern zur Einsicht unterbreitet.

§. 29. Jedem Mitgliede steht es frei, während der nächsten acht Tage seine dießfälligen Bemerkungen schriftlich der Direction vorzulegen. Nach Ablauf dieser Frist wird dem Herrn Cassier von Seite der Direction das Absolutorium ausfertigt.

B e s c h l u ß.

§. 30. Sollte dieser Verein in Zukunft durch irgend eine innere oder äußere Veranlassung aufgelöst werden, so entscheidet eine allgemeine Versammlung der wirklichen Mitglieder über das sämmtliche Vermögen, doch bleibt unter allen Umständen die wissenschaftliche Sammlung Eigenthum des Landes.

Iz: Mittheilungen des historischen Vereins für Krain 1853.

Statuten

des historischen Vereines für Steiermark, entworfen von dem
Aussschusse und zum Beschlusse gebracht von der allgemeinen
Versammlung am 2. December 1850.

§. 1.

Zweck des Vereines.

Der historische Verein für Steiermark ist eine Gesellschaft von
Geschichtsfreunden, welche es sich zur Aufgabe machen, das Ma-
teriale für die Landesgeschichte zu erforschen, wo es zerstreut
ist, zu sammeln, wo es gefährdet ist, zu erhalten, und das
so Gewonnene theils selbst zu bearbeiten, theils zu einer solchen
Bearbeitung vorbereitet aufzubewahren.

§. 2.

Wirkungskreis des Vereines.

Der Wirkungskreis des Vereines erstreckt sich auf alle Ge-
genstände und Ueberlieferungsmittel der vaterländischen Geschichte,
sie mögen der Form nach dem Drucke, der Schrift, oder der
Kunst, und der Zeit nach was immer für einer Periode
angehören, und zwar nicht bloß in der Steiermark, sondern auch
mit Einbeziehung auswärtiger Länder und Personen, in wie weit
solche auf die Geschichte der Steiermark wirksamen Einfluß üben.

Nach der Beschaffenheit der aufzusuchenden und zu sammeln-
den Behelfe umfaßt daher die Wirksamkeit des Vereines haupt-
sächlich die Sorge für die Zustandbringung folgender drei vater-
ländisch-historischer Sammlungen, a. einer Bücher-, b. einer Ur-
kunden- und c. einer Alterthümersammlung, ohne jedoch ähnliche
Erwerbungen, auf welche das Streben des Vereines nicht zunächst
gerichtet ist, auszuschließen.

§. 3.

Büchersammlung.

Um eine Büchersammlung für steiermärkische Geschichte zu
erzielen, bemühet sich der Verein vollständige Verzeichnisse aller

im Drucke erschienenen in oder außer dem Lande befindlichen Materialien der steiermärkischen Geschichte im Ganzen oder der Geschichte einzelner Landestheile, Körperschaften, Geschlechter, denkwürdiger Personen und Begebenheiten, sie mögen die inneren und äußeren Geschichte des Vaterlandes betreffen, anzufertigen, und so weit es thunlich, auch die wirkliche Sammlung aller über und aller in Steiermark erschienenen und von nun an erscheinenden Druckwerke, Brochüren, Flugblätter, merkwürdigen Maueranschlüge u. dgl., so wie aller auch andermwärts aufgelegten, aber von Steiermärkern herrührenden Druckschriften größeren oder geringeren Umfanges zu bewerkstelligen. Hiedurch soll zugleich die Grundlegung zu einer Literaturgeschichte der Steiermark erstrebt werden.

S. 4.

Urkundensammlung.

Zur Herstellung einer möglichst vollständigen Sammlung der handschriftlichen Quellen der einheimischen Geschichte wird der Verein nach den für die vaterländische Büchersammlung vorgezeichneten Grundsätzen vorgehen, und hiebei vorzüglich sein Augenmerk richten auf:

- a. Chroniken des Landes, der Städte und Märkte, geistlicher und weltlicher Körperschaften, einzelner Edelfamilien, Zünfte u. dgl.
- b. Ritterordens- Statuten, Stadt-, Markt-, Dorf- und Zunftordnungen.
- c. Saal-, Urbar- und Lagerbücher, sogenannte Codices traditionum, auch Original-Rechnungsbücher oder verlässliche Auszüge aus denselben, in wie weit solche Handschriften über die Verhältnisse der Unterthanen und Hörigen, über den Betrieb der Landwirtschaft und Gewerbe, über Maß und Gewicht, über die Gattungen der Erzeugnisse, über die Preise derselben und der Arbeitslöhnungen aus ihrer Zeit näheren Aufschluß geben.
- d. Originaldocumente, sowohl das ganze Land, als auch einzelne Städte, Märkte, Dörfer, Schlösser, Kirchen, Stiftungen, Körperschaften und Privatpersonen betreffend.
- e. Stammbücher, Originalbriefe, Autographen merkwürdiger Männer und Frauen des Landes, wie auch handschriftliche Nachlässe einheimischer Schriftsteller.

- f. Ältere topographische Darstellungen mit allem darauf Bezüglichen, nämlich: Beschreibungen von Gauen, Herrschaften, Pfarr-, Gerichts-, Orts- und Forstmarkungen.
- g. Sammlungen der Gesetze des Landes aus jeder Periode und jedem Fache der politischen und Justiz-Gesetzgebung, so wie dahin gehöriger interessanter Verhandlungs- und Untersuchungsacten; und endlich
- h. Biographien ausgezeichneten Personen des Landes oder kürzere Nachrichten aus ihrem Leben.

§. 5.

Alterthümer Sammlung.

Für die steiermärkische Alterthümer Sammlung sorgt der Verein ebenfalls dadurch, daß er die der Kunst angehörigen Zeugen des vaterländischen Alterthums, sie mögen sich wo immer befinden, ausforscht und verzeichnet, nach Thunlichkeit die Originale selbst sammelt, oder sie, wo möglich am Fundorte aufstellt und schützt, jeden Falls aber genaue Abbildungen derselben zu gewinnen sucht. Hieher gehören:

- a. alle plastischen Gebilde der Vorzeit, als da sind: Monumente mit Reliefs, Götterbildnisse, Opfergeräthe, Urnen und andere Beigaben in Gräbern, Bildsäulen und Kunstgebilde in Kirchen und Schlössern.
- b. alte Grabmäler und inschriftliche Denksteine jeder Art,
- c. alle Gattungen alter Waffen, Fahnen, Paniere und Rüstungsstücke,
- d. alle, sei es durch ihr Alterthum, oder durch ihre Beziehung auf denkwürdige Personen ausgezeichneten Siegel, Siegelstücke, Siegelabdrücke, Wappen, Ringe und Decorationen,
- e. Münzen und Medaillen, interessante Modelle und Instrumente jedes Zeitalters, die nicht mehr Gegenstände des üblichen Verkehrs und Gebrauches sind,
- f. Special- und topographische Karten, wie auch Bau- und Situationspläne von bemerkenswerthen Gebäuden,
- g. Abbildungen jeder Art von vaterländischen Gegenden, Ortschaften, Kirchen, Kapellen, andern ansehnlichen Gebäuden, wie auch von Ruinen,
- h. Darstellungen alter Trachten aus jedem Stande,

- i. Porträte von ausgezeichneten Personen, insbesondere jener, die durch Thaten des Krieges oder des Friedens, durch Werke der Kunst oder der Wissenschaft sich einen bleibenden Namen im Vaterlande erworben haben, — wenn auch Originalporträte selbst nicht zu haben sind, wenigstens in getreuen Nachbildungen derselben.

§. 6.

Quellensammlung für die Geschichte der Gegenwart.

Da aber auch die Gegenwart im Strome der Zeit wieder zur Vergangenheit wird, und die Keime zukünftiger Gestaltungen in ihrem Schooße trägt, so erkennt der Verein es auch für seine Aufgabe, dem künftigen Geschichtschreiber unserer Tage die nöthigen Behelfe vorzubereiten. Zur Erreichung dieses Zweckes wird der Verein nicht nur jene bereits oben §. 4 und 5 namhaft gemachten Gattungen von Zeugnishaften, so weit sie der Gegenwart angehören, sondern auch alle weiteren Mittel, die von dem Leben der Gegenwart nach allen Beziehungen ein treues Bild zu geben geeignet sind, für sich zu gewinnen beflissen sein. Als solche wird er besonders willkommen nennen:

- a. Schilderungen des Characters der Bewohner bestimmter Gegenden, ihrer hervorstechenden Eigenschaften, eingewurzelten Grundsätze und Meinungen,
- b. Beschreibungen merkwürdiger Gewohnheiten, Lieblingsunterhaltungen und Gebräuche, vorzüglich bei Familien-, religiösen- und Nationalfesten,
- c. Sammlungen von Volks-Liedern-Weisen und Sagen, von Sprüchwörtern, abergläubischen Meinungen und Vorurtheilen, aus dem Volksleben nach allen Zweigen und Beschäftigungen, z. B. der Feldbauern, Hirten, Jäger, Berg- und Hüttenarbeiter.
- d. Nachrichten über Fabriken und Manufakturen, sowohl im Allgemeinen, als auch einzelne Industrie- und Handelszweige betreffend, — über Jahr- und Wochenmärkte, über die Preise der vorzüglichsten Natur- und Gewerbsproducte, der Arbeitslöhnen, der Luxusartikel u. dgl.
- e. Sammlungen der in gewissen Gegenden im gemeinen Leben üblichsten und nöthigsten, aber in der deutschen Schriftsprache

- nicht gangbaren Wörter, mit beigefügter hochdeutscher Aussprache und bestimmter Angabe ihrer Bedeutung,
- f. Nachrichten über Erfindungen und Fortschritte in Wissenschaft, Kunst und Gewerbsleiß,
 - g. Nachrichten über besonders sittlich-edle, patriotische oder sonst merkwürdige Handlungen eingeborner oder in Steiermark wohnender Personen,
 - h. Schilderungen des Gesundheitszustandes unter Menschen und Thieren, der örtlich vorherrschenden Krankheiten und der Volksheilmittel dagegen, der öffentlichen Heil- und Sanitäts-polizeianstalten, wie auch Nachrichten von Personen mit einem sehr seltenen hohen Alter,
 - i. Beschreibungen alter und neuer Vergbauten in Beziehung auf ihre Betriebsweise und den Absatz ihrer Producte, endlich
 - k. möglichst erschöpfende Beschreibungen einzelner Landesbezirke in politischer, religiös-sittlicher, physikalischer, naturhistorischer, ökonomischer, gewerblicher und commerzieller Beziehung.

§. 7.

Gliederung des Vereines und Aufnahme in denselben.

Der historische Verein besteht theils aus ordentlichen, theils aus correspondirenden und Ehren-Mitgliedern.

Die Aufnahme in denselben geschieht bezüglich der ordentlichen Mitglieder durch Annahme der freiwilligen Anmeldungen (§. 14 und 19), bezüglich der correspondirenden und Ehrenmitglieder aber durch Wahl (§. 17 und 19).

§. 8.

Leitung des Vereines.

An der Spitze des Vereines steht ein Präsident, als welchen derselbe schon seit seiner Gründung Sr. kais. Hoheit den durchlauchtigsten Herrn Erzherzog Johann zu verehren die besondere Auszeichnung genießt. — Unter der obersten Fürsorge des Präsidenten wird die Leitung der Vereinsangelegenheiten vom Ausschusse geführt, welcher aus einem Director und acht Ausschußgliedern, von denen eines zugleich die Secretärstelle bekleidet, besteht.

6. Der Ausschuss wird darauf bedacht sein, dem Vereine sichere und feste Kenntniß von allem dem im ganzen Umfange der Steiermark zu verschaffen, was Gegenstand seiner Aufmerksamkeit sein muß. Zu diesem Zwecke bestellet er an bestimmten Orten der oberen, mittleren und unteren Steiermark Bezirkscorrespondenten, welche aus warmer Theilnahme für die Sache des Vereines die Verbindlichkeit zu übernehmen bereit sind, über den Zustand der in ihrem Bezirke vorhandenen mehr oder minder bereits bekannten geschichtlichen Gegenstände jeder Art jährlich einen Bericht, über neue Entdeckungen und Kunde aber, wie auch über allfällige Gefährdung solcher Gegenstände, und über denkwürdige Ereignisse in der Gegenwart Fall für Fall Anzeige zu erstatten.
7. Nicht minder wird der Ausschuss auch zur Heranbildung eines hoffnungsvollen Nachwuchses für den Verein nach dem Maße der zu Gebote stehenden Mittel dahin zu wirken bemüht sein, daß den nach gründlicher Ausbildung strebenden jüngeren Freunden der vaterländischen Geschichte eine diesem Zwecke entsprechende praktische Unterweisung in den vorzüglichsten historischen Hilfswissenschaften, wie z. B. Epigraphik, Numismatik, Diplomatie u. s. w. verschafft werde, in so weit die öffentlichen Lehranstalten diesem Bedürfnisse nicht etwa ohnehin die gewünschte Befriedigung geben.
8. Der Ausschuss hat die Redaction und Herausgabe der Vereinszeitschrift zu besorgen.
9. Dem Ausschusse steht die Aufnahme der ordentlichen, und der Vorschlag zur Ernennung der correspondirenden und Ehrenmitglieder zu.
10. Endlich hat der Ausschuss das Recht, über die Geldmittel des Vereines zu verfügen.

§. 15.

Redaction der Vereinszeitschrift.

Diese wird von allen Ausschussmitgliedern gemeinschaftlich besorgt. Bezüglich der Auswahl der in jedes Heft aufzunehmenden Aufsätze oder längerer Abhandlungen, die einer Zerstückung bedürfen, wird als Regel angenommen, daß jedes Heft in einer besonderen Abtheilung die eigenen Vereinsangelegenheiten behan-

deln, in der unmittelbar darauf folgenden wissenschaftlichen Abtheilung aber Abhandlungen, Nachrichten und Anzeigen, die sowohl der alten, als auch der mittleren und der neuen Zeit angehören, enthalten soll.

Diese Zeitschrift soll in der Regel einmal im Jahre in einem Hefte, wenigstens 10 Druckbogen stark unter dem Titel: „Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark“ erscheinen, und auf Kosten des Vereines herausgegeben werden.

§. 16.

Ausschuss s i ß u n g e n.

Der Ausschuss hat regelmäßig jeden Monat eine Sitzung abzuhalten; nach Erforderniß der Geschäfte kann aber der Director nach eigenem Ermessen, oder wenn wenigstens zwei Ausschussglieder es verlangen, auch öfter den Ausschuss zusammenberufen.

Alle Vereinsgeschäfte, über welche eine Verfügung zu erlassen ist, müssen im versammelten Ausschusse vorgetragen, beraten und zur Schlussfassung gebracht werden. Zur Gültigkeit eines Ausschussbeschlusses ist die Anwesenheit von wenigstens vier Ausschussgliedern außer dem Vorsitzenden nothwendig.

Die Beschlüsse werden durch absolute Stimmenmehrheit gefaßt. Bei gleich getheilten Stimmen entscheidet die Stimme des Vorsitzenden.

§. 17.

Allgemeine Versammlung.

Eine allgemeine Versammlung des Vereines findet in der Regel jährlich einmal statt, und außer dem auch, so oft der Ausschuss oder die allgemeine Versammlung selbst es für nothwendig erkennt. Die Einladung hiezu wird von dem Ausschusse mittelst eines gedruckten Programmes, in welches alle bis dahin bekannten Vortragsgegenstände aufzunehmen sind, an sämtliche Vereinsmitglieder erlassen.

Nothwendige Vortragsgegenstände bei der allgemeinen Versammlung sind:

1. Der Bericht des Ausschusses über seine eigene Geschäftsführung, wie auch über das Wirken des ganzen Vereines seit der letzten allgemeinen Versammlung,
2. Die Mittheilung einer Uebersicht über die Verwaltung der Vereinskasse auf der Grundlage des letzten Rechnungsschlusses,

3. Anträge des Ausschusses auf allfällige nähere Bestimmungen über Vereinsangelegenheiten, deren Behandlung durch die bestehenden Statuten nicht außer Zweifel gestellt ist.
4. Vorschläge des Ausschusses zur Ernennung von correspondirenden oder Ehrenmitgliedern des Vereines, wie auch die Erinnerung zur Wahl neuer Ausschußglieder, so oft ein solcher Platz erledigt ist.

Außer dem ist der Ausschuß verpflichtet, über allfällige Anfragen einzelner Vereinsglieder bei der allgemeinen Versammlung Auskunft zu geben, wie auch deren Wünsche entgegen zu nehmen.

Ueber neue Vorschläge, welche von einzelnen anwesenden Mitgliedern angeregt werden, hat der Vorsitzende, wenn wenigstens fünf Mitglieder den Antrag unterstützen, sogleich die Besprechung und sonach die Abstimmung über denselben einzuleiten.

Die literarischen Vorträge, welche einzelne Mitglieder in der allgemeinen Versammlung zu halten wünschen, folgen am Schlusse der Verathungsgegenstände.

§. 18.

Wahlen des Directors und der Ausschüsse.

Der Director und der Secretär werden auf sechs, die übrigen Ausschußglieder auf vier Jahre gewählt. Nach Ablauf ihrer Funktionszeit können sie durch neue ersetzt, oder wieder gewählt werden.

Die Wahl geschieht durch Stimmzettel. Zu ihrem Ausschlage ist die absolute Stimmenmehrheit erforderlich.

Zum Director und zu Ausschüssen können nur Mitglieder des Vereines, welche in oder nahe bei Graz ihren gewöhnlichen Wohnsitz haben, gewählt werden.

§. 19.

Aufnahme Weise der ordentlichen, correspondirenden und Ehrenmitglieder.

Jedem Vereinsgliede steht es frei, solche Männer, von deren Gefinnung und Fähigkeiten sich eine erspriessliche Wirksamkeit für die Zwecke des Vereines hoffen läßt, entweder dem Ausschusse oder in der allgemeinen Versammlung zur Aufnahme vorzuschlagen. Ueber die Vorschläge zur Ernennung von correspondirenden und Ehrenmitgliedern stimmt die allgemeine Versammlung, wenn sie ihre überwiegende Zustimmung nicht sogleich offenbar kund gibt, durch Ruggelloose ab.

Ueber die Anmeldungen zur Aufnahme als ordentliche Mitglieder beschließt der Ausschuss (§. 14). Solche Anmeldungen können unmittelbar oder auch durch ein Vereinsmitglied schriftlich oder mündlich angebracht werden.

§. 20.

Gemeinschaftliche Rechte und Verbindlichkeiten der Mitglieder.

Alle Mitglieder des Vereines genießen, in so ferne sie gleiche Verpflichtungen haben, auch gleiche Rechte, und haben ohne Unterschied bei der allgemeinen Versammlung gleiches Stimmrecht. Hinsichtlich der gemeinschaftlichen Verpflichtungen besteht jedoch der Unterschied, daß nur die ordentlichen Mitglieder zur Entrichtung der bestimmten Jahresbeiträge verbunden sind.

Der Jahresbeitrag ist für die neu eintretenden Mitglieder auf drei Gulden C.M. festgesetzt, wogegen denselben aber ausschließend das Recht zusteht, ein Exemplar der Vereinshefte jährlich unentgeltlich zu beziehen. Den älteren Vereinsmitgliedern, welche nur zur Bezahlung von jährlichen zwei Gulden C.M. verpflichtet waren, steht es frei, durch Erhöhung ihrer Jahresbeiträge auf drei Gulden sich den gleichen Rechtsanspruch auf die Vereinshefte zu erwerben.

Die Einzahlung der Jahresbeiträge ist jedesmal im ersten Quartal des laufenden Sonnenjahres für dasselbe Jahr vorhinein zur Vereinskasse portofrei zu entrichten. Den Bezirkscorrespondenten wird aber in Ansehung ihrer Mühewaltung die Befreiung von den Jahresbeiträgen eingeräumt.

In dem Falle, wenn ein Mitglied aus dem Vereine zu treten gesonnen ist, soll der beabsichtigte Austritt aus Rücksicht auf die Ordnung der Kassenverwaltung wo möglich noch vor Eintritt des neuen Jahres dem Ausschusse angezeigt werden.

§. 21.

Vereinsfond.

Dieser gestaltet sich, in wie ferne dem Vereine nicht außerordentliche Zuflüsse an Geschenken und Vermächtnissen von Privaten oder aus öffentlichen Mitteln zukommen, bloß aus den Jahresbeiträgen der ordentlichen Mitglieder. Er wird von einem eigenen vom Ausschusse aufgestellten Kassier verwaltet, und darf abschließend nur zu den durch die Statuten bestimmten Vereinszwecken

verwendet werden. Die Gegenstperre der Vereinskasse wird von einem jeweilig hiezu bestimmten Mitgliede des Ausschusses geführt.

§. 22.

Vereins sammlungen.

Außer dem einfließenden baren Gelde bestehet das Vermögen des Vereins in den wissenschaftlichen Sammlungen, welche in den §§. 3--6 bereits näher bezeichnet sind. In dem Umstande, da an dem Joanneums-Institute zu den gleichen Zwecken schon ansehnliche Sammlungen bestehen, liegt für den Verein die natürliche Einladung, sich diesem Institute anzuschließen. Dem zufolge wird Alles das, was der Verein an derartigen Sammlungsgegenständen erhält, je nach ihrer Eigenschaft an die Bibliothek, an das Archiv oder an das Münzen- und Antikenkabinet des Joanneums, jedoch mit Vorbehalt des Eigenthums und des ungehemmten Benützungrechtes übergeben, und es werden sonach bei dem Vereine nur die Inventarien über die dem Joanneum einverleibten Sammlungsgegenstände geführt.

§. 23.

Abänderungen in den Statuten.

Anträge auf Abänderungen in den Statuten müssen vom Ausschusse gehörig begutachtet der allgemeinen Versammlung zur Schlussfassung vorgelegt werden. Werden derlei Anträge über Anregung eines Mitgliedes in einer allgemeinen Versammlung selbst gestellt, so ist die entscheidende Abstimmung über ihre Annahme der nächsten allgemeinen Versammlung vorzubehalten. In jedem Falle aber kann eine solche Abänderung nur durch eine Stimmenmehrheit von wenigstens zwei Dritttheilen der anwesenden Mitglieder rechtskräftig beschlossen werden.

§. 24.

Bestimmungen über die allfällige Auflösung des Vereines.

Wenn der hie. Verein aus irgend einer Veranlassung aufgelöst werden, oder sich selbst aufzulösen genöthigt sein sollte, so gehen alle seine wissenschaftlichen Sammlungen in das Eigenthum des Joanneums über; bezüglich der Verwendung der vorhandenen Barschaft aber hat die allgemeine Versammlung die Verfügung zu treffen.

Iz: Margarete Janik:

Der "Karntner Geschichtsverein" bis zur Abgabe seiner musealen Sammlung in Jahre 1942, Dis. Dunaj 1965 (1966).

STATUTEN DES HISTORISCHEN VEREINES FÜR KÄRNTEN

I.

Zweck und Wirkungskreis des Vereines.

§ 1

Der Zweck des historischen Vereines für Kärnten ist die Pflege der speziellen Geschichte, Statistik und Topographie des Herzogthumes Kärnten.

§ 2

Um diesen Zweck zu erreichen, macht es der Verein sich zur Aufgabe:

- a) sich Kenntniss zu verschaffen, von allen im Lande vorhandenen, in öffentlichen Bibliotheken und Archiven, wie in Privathänden befindlichen Urkunden, Handschriften und Büchern, welche auf Geschichte, Statistik und Topographie des Herzogthumes Kärnten Bezug haben, von allen im Lande zerstreuten geschichtlichen, Kunst- und Bau-Denk-mälern aus der vorchristlichen bis in die neueste Zeit;
- b) geschichtliche Quellen, Materialien und Denkmäler jeder Gattung, wo es thunlich ist und in seinen Kräften steht, in Originalien, oder, wenn dies nicht geschehen kann, mindestens in genauen Abschriften und Abbildungen zu sammeln und aufzubewahren;
- c) nach Möglichkeit, dafür Sorge zu tragen und dahin zu wirken, dass die im Lande befindlichen geschichtlichen und Kunst-Denkmäler vor Vernachlässigung bewahrt und erhalten bleiben, und nicht aus dem Lande entfernt werden;

c) durch zweckmässige Bearbeitung und Verbreitung des Erworbenen, durch entsprechende Zugänglichmachung der Vereins- Bibliothek und des Vereins-Archives, so wie seiner übrigen wissenschaftlichen Antiken- und Kunst-Sammlungen, die geschichtliche Kenntniss des vaterländischen Bodens zu fördern, zur Belehrung, sittlichen Erhebung und zur Belebung der Vaterlandsliebe beizutragen, insbesondere aber durch gestattete Benützung der ihm zu Gebote stehenden Hilfsmittel das Studium der Geschichte überhaupt, und vor Allem jenes der vaterländischen Geschichte zu unterstützen.

§ 3

Demgemäss gehört Alles, was die Vergangenheit an Überlieferungen, Nachrichten, Chroniken, Urkunden und Denkmäler der Religion, der Rechtspflege, der Verwaltung, der Industrie, des häuslichen Lebens, des Verkehres, der Kunst und Wissenschaft, der Sprache und der Sitten darbietet, in das Gebiet der Thätigkeit des Vereines, und ist sofort für ihn Gegenstand der Erforschung, der Aufzeichnung und Sammlung.

Gleiche Sorgfalt widmet der Verein der Gegenwart, bezüglich aller so eben genannten Gegenstände geschichtlichen Forschens, um der Nachwelt ein möglichst treues Bild derselben zu überliefern, oder wenigstens das geeignete Material zu einer solchen Darstellung zu sammeln und zu bewahren.

§ 4

Um seiner in den vorigen Paragraphen angedeuteten Aufgabe zu genügen, wird der Verein seine Forschungen nicht bloss auf die innerhalb der Marken des Herzogthumes Kärnten befindlichen geschichtlichen Quellen und Materialien beschränken, sondern auch auswärtige Archive und Sammlungen, insbesondere jene der in früherer Zeit mit den inneren und äusseren Geschichte Kärntens in Verbindung und Theilnahme gestandenen oder noch stehenden Länder, in das Bereich derselben ziehen.

Eben so wird der Verein, da in seiner Aufgabe auch die Förderung und Belebung geschichtlicher Studien überhaupt, als der nothwendigen Basis zur Kenntniss und Pflege der heimathlichen Geschichte liegt, in seine Sammlungen nicht bloss im Vaterlande vorgefundene geschichtliche Materialien und Denkmäler aufnehmen, sondern obwohl er diesen vor Allem seine Aufmerksamkeit widmet, auch auf Erwerbungen von Gegenständen, welche dem Gebiete der Länder-, Kultur- und Kunstgeschichte überhaupt angehören, Bedacht nehmen.

§ 5.

Die Sammlungen des Vereins ergänzen und erweitern sich durch freiwillige Geschenke, Vermächtnisse, Ankäufe, Aus- und Eintausch.

Der Verein nimmt in seine Sammlungen auch Gegenstände auf, auf deren Eigenthum die Besitzer nicht unbedingt verzichten, welche sie jedoch zu wissenschaftlicher Benützung überlassen wollen.

In solchen Fällen wahret der Eigenthümer seine Ansprüche durch einen Eigenthums- oder sonstigen geeigneten Vorbehalt, welcher auf dem bezüglichen Gegenstande ersichtlich gemacht, und worüber dem Besitzer auf Verlangen auch ein Revers ausgestellt wird.

II.

Gliederung des Vereines; Verbindlichkeiten und Rechte der Vereines-Mitglieder.

§ 6

Die Mitglieder des Vereines sind entweder ordentliche oder Ehren-Mitglieder.

§ 7

Ordentliches Mitglied des Vereines kann jede Person werden, welche an den Bestrebungen desselben sich zu betheiligen, und die in dem

kommenden Paragraphe 9 bezeichneten Verbindlichkeiten auf sich zu nehmen sich erklärt.

Es bedarf hiezu keines Gesuches um Aufnahme, sondern einfach der an die Direktion, oder an ein Mitglied des Vereins- Ausschusses, oder an den betreffenden Gaukorrespondenten abzugebenden mündlichen oder schriftlichen Erklärung, dem Vereine beitreten zu wollen.

Die Aufnahme geschieht durch Ertheilung des Vereins-Diplomes, gegen Entrichtung des Stempel-Betrages.

§ 8

Zu Ehren-Mitgliedern ernnet der Verein vorzugsweise Personen, welche durch Schriftstellerische Leistungen im Fache der Geschichte, oder in einer oder anderen geschichtlichen Hilfswissenschaft bekannt sind.

Da der Verein voraussetzt, dass jeder dem Lande Kärnten durch Geburt oder längeren Aufenthalt Angehörige, der den Vereins-Zwecken überhaupt Theilnahme schenkt, als ordentliches Mitglied dem Vereine sich anschliessen werde, so können zu Ehren-Mitgliedern des Vereines nur Personen gewählt werden, welche dem Vaterlande nicht aus einem dieser beiden Verhältnisse angehören. Die Ehren-Mitglieder werden von der General-Versammlung der Vereins-Mitglieder über Vorschlag des Vereins-Ausschusses ernannt.

§ 9

Die ordentlichen Vereins-Mitglieder haben als Verpflichtung nur die Leistung eines jährlichen Beitrages von wenigstens zwei Gulden Conventions-Münze an die Vereinskasse auf sich zu nehmen.

Es wird jedoch vorausgesetzt, dass jedes Mitglied nach seinen Kräften, Verhältnissen, und nach seinem Wirkungskreise die Vereins-Zwecke zu unterstützen und zu fördern, und dem Vereine zu nützen bestrebt sein werde.

Die Ehren-Mitglieder sind von der Leistung der Jahresbeiträge frei.

Die Jahresbeiträge sind im Laufe der ersten Hälfte jedes Solarjahres an das Vereins-Oekonomat oder an die Vereins-Gaukorrespondenten portofrei zu erlegen.

Mitglieder, welche als Jahresbeitrag wenigstens drei Gulden C.M. bezahlen, haben Anspruch auf unentgeltlichen Empfang der vom Verein herauszugebenden Zeitschrift.

§ 10

Der Austritt aus dem Vereine steht jedem Mitgliede nach geleistetem Jahresbeitrage frei, muss aber wenigstens ein Vierteljahr vorher der Vereins-Direktion oder dem betreffenden Gaukorrespondenten schriftlich angezeigt werden.

Der Austrittserklärung ist das Aufnahm -Diplom beizulegen.

III.

Leitung und Verwaltung der Vereins-Angelegenheiten.

§ 11

Die Leitung des Vereines besorgt die Vereins-Direktion. - Sie besteht aus dem Vereins-Direktor, dem Sekretär, und fünf Ausschuss-Mitgliedern.

Der Ausschuss wählt aus seiner Mitte einen Direktors-Stellvertreter, auf welchen, im Falle der Verhinderung des Direktors, dessen Rechte und Verpflichtungen übergehen.

§ 12

Der Direktor, der Sekretär und die Glieder des Ausschusses werden von der Generalversammlung der Vereins-Mitglieder mit relativer Stimmen-Mehrheit durch verschlossene Stimmzettel gewählt.

Die für diese Stellen zu ernennenden Personen müssen in Klagenfurt ihren Wohnsitz haben.

Die Wahl gilt in der Regel für die Lebens- oder Aufenthaltsdauer des Gewählten; sie kann jedoch, wenn derselbe dem ihm geschenkten Vertrauen nicht entspricht, von der General-Versammlung erneuert werden.

Zu dem eine solche Neuwahl bedingenden Beschlusse ist die Zustimmung von wenigstens zwei Drittheilen der bei der Versammlung anwesenden Mitglieder erforderlich.

§ 13

Der Direktor führt die Oberleitung sämtlicher Vereins-Angelegenheiten. Er einberuft nach Erforderniss die General-Versammlung und den Ausschuss, und hat den Vorsitz bei den Berathungen dieser beiden Körper.

Er empfängt alle an den Verein oder dessen Leitungs-Organe gerichteten Eingaben, und veranlasst über dieselben das nach seinem Ermessen Geeignete, indem er sie, wenn sie nicht ohnediess statutengemäss der Entscheidung des Ausschusses unterliegen, entweder diesem vorlegt, oder sie selbst erledigt, oder dem Sekretär zur Erledigung zuweist; er unterfertigt alle Expeditionen, und überwacht die Vereins-Kasse welche ohne seine, oder, in einem ihn treffenden Verhinderungsfalle, ohne des Direktors-Stellvertreters (§ 11), vorliegende Vidirung oder Anweisung keine Zahlung leisten darf.

Er weiset die gewöhnlichen Regie-Ausgaben an. Ferners hat er das Anweisungs-Befugniss für alle Anschaffungen zu Vereinszwecken, welche den Betrag von 50 fl. C.M. nicht übersteigen, und kann in Fällen, wo eine derlie Anschaffung besonders wünschenswerth erscheint und keinen Aufschub duldet, auch über Beträge bis zu dem Belaufe von 100 fl. C.M. verfügen. Es sind jedoch solche dringende Auslagen über 50 bis 100 fl der nachträglichen Genehmigung des Ausschusses zu unterziehen.

§ 14

Der Vereins-Sekretär hat das Geschäfts-Protokoll, und die Protokolle bei den Sitzungen der General-Versammlung und des Ausschusses zu führen; er besorgt die Correspondenz und die Ausfertigung der Vereins-Diplome, führt die Verzeichnisse über die einlangenden Geschenke, die Kataloge der Sammlungen, die Inventarial-Ausweise, die Vereins-Matrikel, und gegenzeichnet alle Expeditionen.

Er ist der ordentliche Conservator sämtlicher Vereins-Sammlungen, und zugleich Mitglied des Vereins-Ausschusses.

§ 15

Der Vereins-Ausschuss ist in Vereins-Angelegenheiten die zweite Instanz.

Er hat ausser den im § 13 bezeichneten Fällen besonderer Dringlichkeit, in welchen dem Direktor gegen nachträgliche Zustimmung des Ausschusses das Anweisungs-Befugniss bis zu dem Betrage von 100 fl.C.M. zusteht, das ausschliessliche Anweisungs-Recht, für alle Ausgaben, welche den Betrag von 50 fl. C.M. überschreiten; er bemisst die Remuneration des Vereins-Scriptors und die Löhnung des Vereinsdieners, und besetzt diese beiden Dienstes-Stellen. Er schlägt der General-Versammlung die zu ernennenden Ehren-Mitglieder vor, wählt die Gau-Correspondenten des Vereins, verfügt über die Fruktifizierung oder Verwendung der durch allfällige Geschenke oder Vermächtnisse einflussenden bedeutenderen Summen, und entscheidet, mit Ausnahme der der General-Versammlung vorbehaltenen Erledigungs-Gegenstände (§ 16), über alle Vereins-Angelegenheiten, welche wegen höherer Wichtigkeit zur Current-Erledigung nicht geeignet sind.

Der Ausschuss hält in der Regel in jedem Jahres-Viertel Eine Sitzung.

Nach Erforderniss der Geschäfte kann der Direktor, wenn er es nöthig findet, oder wenn wenigstens zwei Ausschussglieder es verlangen, auch öfter den Ausschuss zusammenberufen.

Zur Giltigkeit eines Ausschussbeschlusses ist nothwendig, dass, nebst dem Vorsitzenden, wenigstens vier Ausschussmitglieder anwesend seinen.

Die Sitzungs-Protokolle des Ausschusses werden von dem Vorsitzenden und von dem Protokollführer unterfertigt.

§ 16

Die allgemeine oder General-Versammlung der Vereins-Mitglieder tritt in der Regel Einmal in jedem Jahre zusammen, wenn nicht ein ausser-ordentlicher Anlass die öftere Einberufung derselben nothwendig macht.

Die der Generalversammlung zustehenden Entscheidungs-Gegenstände sind vorzugsweise:

- a) Entgegennahme des von der Direktion zu legenden jährlichen Verwaltungs-Berichtes;
- b) die Wahl des Direktors, des Sekretärs, und der Ausschuss-Mitglieder;
- c) Ernennung der Ehren-Mitglieder;
- d) Aufnahme von Darlehen für die Vereinskasse, wenn eine solche als unabweislich nothwendig befunden werden sollte;
- e) Abänderung der Vereins-Statuten (siehe § 21);
- f) Auflösung des Vereines.

Neue Vorschläge, welche von einem Mitgliede der General-Versammlung gemacht werden, müssen von wenigstens drei Mitgliedern unterstützt sein, um zur Abstimmung gebracht werden zu können.

Literarische Vorträge, welche einzelne Mitglieder in der allgemeinen Versammlung zu halten wünschen, müssen zeitgerecht der Direktion namhaft gemacht werden, um im Sitzungs-Programme angeführt zu werden.

Die Sitzungs-Protokolle der General-Versammlung unterfertigt der Vorsitzende und der Protokollführer.

Die Einberufung der General-Versammlung geschieht mittels Einladung durch die Zeitungsblätter unter Angabe des Sitzungs-Programmes.

§ 17

Das Oekonomie- und Kasse-Wesen des Vereines wird von einem Mitgliede des Vereins-Ausschusses besorgt, welches von der General-Versammlung mit diesem Amte betraut wird.

Der Vereins-Oekonom hat die Einhebung der Jahresbeiträge über sich; er leistet aus der Vereinskasse die gewöhnlichen Regie-Ausgaben, so wie alle übrigen Zahlungen, welche vom Direktor oder vom Ausschusse veranlasst werden.

Er legt dem Ausschusse jährlich Rechnung über die Kasse-Gebahrung, welche von einem Ausschuss-Mitgliede geprüft, und worüber ihm ein von diesem und dem Direktor zu fertigendes Absolutorium ertheilt wird.

Jedem Vereins-Mitgliede steht es stündlich frei, Einsichtnahme der Vereins-Verbuchungen und Rechnungen zu verlangen. Eine Rechnungslegung in öffentlichen Blättern findet nicht statt, da die Darlegung der Gebahrung mit den Vereinsgeldern ohnehin einen wesentlichen Theil des der jährlichen Vereinsversammlung zu erstattenden Verwaltungs-Berichtes ausmacht.

§ 18

Um der Thätigkeit des Vereines die möglichste Ausdehnung zu geben, und den Mitgliedern den Verkehr mit der Direktion zu erleichtern, bestellet der Ausschuss aus der Zahl der Vereins-Mitglieder Mandatare oder Correspondenten, zu welchem Behufe das Land in Distrikte oder Gaue eingetheilt wird, deren je einem ein Gau-Correspondent vorsteht.

Der Gau-Correspondent ist in allen Angelegenheiten die Mittelsperson zwischen den in seinem Gaue wohnhaften Vereins-Mitgliedern und den leitenden Organen des Vereines. Er hebt in seinem Distrikte die

Jahres-Beiträge in der im § 9 hiezu bestimmten Zeit ein, und führt dieselben mit einem bezüglichen Verzeichnisse an das Vereins-Oekonomat ab, welches ihm dafür eine Empfanges-Bestätigung hinausgibt.

Er empfängt die Eintritts- und Austritts-Erklärungen der Vereins-Mitglieder, und stellt den Neuenintretenden die Aufnahme-Diplome zu.

Er verschaffet sich Kenntniss von allen in seinem Gaue befindlichen Antiken, mittelalterlichen und anderen Kunst- und Bau-Denkmalern, und sonstigen geschichtlichen Materialien (§§ 2 und 3), von zufälligen antiquarischen Funden, und berichtet darüber an die Vereins-Direktion.

Er hat vorzüglich Bedacht zu nehmen auf geeignete Erwerbungen für die Sammlungen des Vereines, und erstattet, wenn solche allfällig nur im Ankaufs-Wege ~~geschehen~~ könnten, seine bezüglichen Anträge der Direktion oder dem Ausschusse; er ladet in seinem Gaue in geeigneter Weise zum Beitritte und zur thätigen Theilnahme am Vereine ein, so wie er überhaupt nach Kräften und Möglichkeit die Zwecke und das Gedeihendes Vereines zu fördern sich bestrebet.

Zur Einhebung der Jahres-Beiträge in seinem Distrikte und für allfällige Cirkular-Mittheilungen an die Vereins-Mitglieder seines Gaues ist dem Gaukorrespondenten die Aufnahme eines Cursors gestattet, dessen Ablöhnung für solche Bothengänge der Ausschuss für die einzelnen Gaue bestimmt.

IV.

Dotirung und Vermögen des Vereines.

§ 19

Der Fond des Vereines gestaltet sich, in so weit demselben nicht allfällige ausserordentliche Zuflüsse an Geschenken und Vermächtnissen von Privatpersonen, oder Beiträge aus öffentlichen Mitteln zukommen, nur aus den jährlichen Beiträgen der ordentlichen Mitglieder.

Ausser diesen baren Einflüssen bestehet das Vermögen des Vereines noch in den wissenschaftlichen Sammlungen desselben.

Diese Sammlungen sind jedoch unveräusserlich, und können sohin bei allfälliger Aufnahme eines Darlehens für die Vereinskasse nicht als Hypothek dienen, dessen Rückerstattung der Verein nur aus seiner gewöhnlichen Jahres-Dotation leisten und verbürgen kann.

Die Geldmittel des Vereines dürfen nur für die statutengemässen Vereins-Zwecke verwendet werden.

V.

Jahresschrift und Mittheilungen des Vereines.

§ 20

Ausser zeitweiligen Mittheilungen über zufällige interessante Vorkommnisse und Vereins-Angelegenheiten, eingelangte Geschenke u.dgl. gibt der Verein, mit Berücksichtigung seiner jezeitigen Kassemittel, in ungezwungenen Terminen eine Vereinsschrift im Drucke heraus, welche bestimmt ist, die vom Vereine gesammelten wissenschaftlichen Materialien in entsprechender Bearbeitung zu verbreiten und nutzbar zu machen, und selbe zugleich, für den möglichen Fall des Verlustes der Originalien, für kommende Zeiten wenigstens in dieser Vervielfältigung als genaue Copien zu bewahren.

Die aus dem Verkaufe der Vereinsschriften gelösten Geldbeträge fliessen in die Vereinskasse.

VI.

Abänderung der Vereins-Statuten. Auflösung des Vereines.

§ 21

Die Abänderung der Vereins-Statuten steht nur der General-Versammlung zu (§ 16).

Um eine solche zu beschliessen, ist die Zustimmung von wenigstens zwei Drittheilen der bei der Versammlung anwesenden Mitglieder erforderlich.

Diesfällige Anträge sind, vom Ausschuss gehörig begutachtet, der General-Versammlung zur Beschlussfassung vorzulegen.

Wenn derlei Anträge von einem Mitgliede in der allgemeinen Versammlung selbst gestellt werden, so ist die entscheidende Abstimmung über ihre Annahme der nächsten General-Versammlung vorbehalten.

Jede von der General-Versammlung beschlossene Abänderung der Statuten steht unter dem Vorbehalte der allerhöchsten Genehmigung, welche für eine solche fallweise nachzusuchen ist.

§ 22

Streitigkeiten, welche aus dem Vereins-Verhältnisse entstehen, entscheidet in erster Instanz der Vereins-Ausschuss, in zweiter Instanz die General-Versammlung durch absolute Stimmen-Mehrheit der anwesenden Mitglieder.

§ 23

Wenn der Verein aus irgend einer Veranlassung aufgelöst werden, oder, durch nachtheilige Verhältnisse gezwungen, sich selbst auflösen sollte, so gehen seine sämtlichen wissenschaftlichen Sammlungen nebst dem ganzen Möbiliar-Inventar auf das Land Kärnten als ein für immer unveräusserliches, unter keiner Bedingung aus dem Lande zu entfernen- des Eigenthum über, welches in der Landeshauptstadt Klagenfurt als dem unveränderlichen Aufbewahrungs-Orte unter der besonderen Obhut des Stadtgemeinde-Rathes verbleibt, von welchem, als Vorstände der zur Begünstigung und Unterstützung der innerhalb ihrer Mauern erblühenden, die Ehre und den Nutzen des gesammten Heimathlandes bezweckenden wissenschaftlichen Institute vorzugsweise berufenen Hauptstadt desselben, unzweifelhaft vorausgesetzt werden darf, dass er die ehrenvolle Verbindlichkeit auf sich nehmen werde für zweckentsprechende gesicherte Aufstellung der Sammlungen und für die geeignete Beaufsichtigung und Verwahrung derselben Sorge zu Tragen, und deren

Benützung den Freuden der Geschichte, und namentlich den studirenden Jünglingen, zu gestatten und zu ermöglichen.

Hievon sind jene Gegenstände ausgenommen, welche von den Eigenthümern mit Vorbehalt des Eigenthums-Rechtes dem Vereine nur zur zeitweiligen Aufstellung überlassen worden sind (§ 5).

Diese werden im Falle der Auflösung des Vereines den betreffenden Besitzern zurückgestellt.

Um die Auflösung des Vereines, wenn sie nicht von der Regierung verfügt wird, rechtskräftig zu beschliessen, müssen wenigstens zwei Drittheile sämtlicher Vereins-Mitglieder ihre Zustimmung zu selber geben.

Über die zur Zeit der Auflösung vorhandenen Geldmittel des Vereines hat die General-Versammlung Verfügung zu treffen.

Das gleiche Verfügungs-Recht hat die General-Versammlung bezüglich der zur Zeit der Auflösung allfällig im Besitze des Vereines befindlichen Immobilien.

No 1535/113

Vorstehende Statuten werden mit Beziehung auf die allerhöchste Entschliessung vom 28. Juli 1854 genehmigt.

Siner kais. kön. Apostolischen Majestät
wirklicher geheimer Rath, Grosskreuz
des kaiserlichen österreichischen Leopold-
und des Franz Joseph-Ordens,

Minister des Innern etc.

Alexander Freiherr v. Bach m.p.

Franz Matzinger m.p.

k.k. Ministerialsekretär

§. 19.

Das Rechnungsjahr des Musealvereins beginnt mit erstem September, und schließt mit letztem August des darauf folgenden Jahres.

Binnen vierzehn Tagen nach Verlauf des Rechnungsjahres legt der Cassier Rechnung auf der Grundlage des für dasselbe Jahr schon vorläufig genehmigten Voranschlages, und übergibt sie dem Vereins-Ausschusse, der darüber mit dem ständischen Curatorium Rücksprache pflegt, und sonach diese Rechnungssücke mit seinem Gutachten an die ständisch Verordnete Stelle leitet.

§. 20.

Letztere übergibt diese Rechnung den beiden Rechnungs-Revidenten, die der Verein von Jahr zu Jahr in seiner Generalversammlung wählt, zur Prüfung.

Der Bericht dieser Revidenten wird dem Ausschusse übergeben, und von diesem zum Behufe der an den Vereinscassier zu erfolgenden Rechnungsablegung dem Vereine in der jährlichen Generalversammlung vorgetragen.

§. 21.

Der Voranschlag über die im nächstfolgenden Jahre anzuhoffenden Einnahmen, und über die Verwendung derselben, wird von dem Ausschusse, mit Beiziehung des Vereinscassiers, einige Zeit vor der allgemeinen Versammlung entworfen, dann mit dem Curatorium darüber Rücksprache gepflogen, und endlich dem Vereine in der allgemeinen Versammlung zur Genehmigung vorgetragen.

§. 22.

Die definitive Schluffassung, sowohl über die Rechnungs-Ablegung als über den Voranschlag, bleibt den im Landtage versammelten Herren Ständen vorbehalten.

§. 23.

Der Vereins-Ausschuß erstattet im Einvernehmen mit dem Curatorium alle Jahre der Generalversammlung einen ausführlichen Bericht über den Stand des Museums und der Cassé, so wie über seine Arbeiten und das Gedeihen der Gesellschaft.

Dieser Jahresbericht, welcher auch das Verzeichniß aller wirklichen und Ehrenmitglieder enthalten soll, wird gedruckt, und jedem Vereinsmitgliede unentgeltlich behändigt.

§. 24.

Es wird besonders erfreulich seyn, und mit Dank anerkannt werden, wenn einzelne Vereinsglieder wissenschaftliche Aufsätze eingeben, die geeignet wären zur Förderung der Zwecke des krainischen Landesmuseums in allen seinen Theilen, in der jährlichen Generalversammlung des Vereines vorgetragen zu werden, wo dann sie, mit Zustimmung der Verfasser, auch dem Museal-Jahresberichte beige druckt werden können, wodurch allmählig der Grund zu einer vaterländischen Zeitschrift gelegt werden könnte.

für

den Verein des krainischen Landes-Museums.

§. 1.

Der Verein bildet sich zunächst für das Land Krain, und ist in diesem Sinne ein krainischer Landesverein; er hat aber ganz die Natur und Eigenschaft eines freien Privatvereines, der sich zum Zwecke der Erhaltung und Beförderung des krainischen Landesmuseums an die Herren Stände des Herzogthums Krain anschließt, unter deren Oberleitung das Museum fortan verbleibet.

§. 2.

Das Museum verbleibet auch, wie bisher, unter der conservatorischen Obforge des ständischen Curatoriums und unter der instructionsmäßigen Obhut des ständischen Custos.

§. 3.

Der Verein bedient sich zur Behandlung seiner Geschäfte eines eigenen Siegels mit dem Wappen der Herren Stände des Herzogthums Krain, und mit der Umschrift: „Landesmuseum in Krain.“

§. 4.

Der Zweck des Vereines ist, wie gesagt, Erhaltung und Beförderung des krainischen Landesmuseums. Der Zweck des letztern ist in dem beigebruckten Aufrufe des krainisch-ständischen Präsidiums vom 15. Februar 1823 bezeichnet, wodurch die Begründung des krainischen Landesmuseums bewirkt worden ist.

§. 5.

Zu Mitgliedern des Vereines werden aus allen Classen, ohne Unterschied der Stände, mittelst förmlicher Diplome solche aufgenommen, die zum Zwecke des Vereines entweder durch jährliche Beiträge, oder durch scientifiche oder sonstige Geschäftsleistungen mitwirken.

§. 6.

Die Beiträge, zu denen sich die durch Zahlung mitwirkenden Vereinsglieder herbei zu lassen haben, werden nach drei Abstufungen auf jährliche zwei, fünf und acht Gulden Fond. Ränge festgesetzt, ohne jedoch denjenigen, die zeitweise mehr beizutragen geneigt wären, eine Beschränkung aufzulegen.

§. 7.

Zur Einbringung solcher zugesicherten Beiträge zum freien Vereine des krainischen Landesmuseums, gibt es durchaus keine Zwangsmittel. Die gegebene Zusicherung solcher Jahresbeiträge kann von jedem Vereinsmitgliede nach Belieben zurückgenommen werden. Jedermann, der nach dreimaliger Mahnung doch über Ein Jahr lang den zugesicherten Jahresbeitrag an die Musealfonds-Casse nicht entrichtet, wird als vom Vereine ausgetreten angesehen. Doch ist demselben, wenn er sich zu regelmäßiger Entrichtung von Jahresbeiträgen entschließt, der Wiedereintritt in den Verein gestattet.

§. 8.

Jene Mitglieder, welche sich zu Folge des §. 5, zum Zwecke des Vereines, nur für scientifische oder sonstige Geschäftsleistungen verbindlich machen wollen, müssen die Beschaffenheit derselben angeben, und wenn ihr Anerbieten vom Vereine angenommen wird, ihrem Versprechen auch wirklich nachkommen, widrigenfalls sie nach Jahresfrist, über vorausgegangene dreimalige Mahnung, als vom Vereine ausgetreten angesehen werden.

§. 9.

Mit Zustimmung des ganzen Vereines und der Herren Stände, können auch Ehren-Mitglieder in den Verein aufgenommen werden, die zu keinen Leistungen verbindlich sind.

§. 10.

Alle Jahre wird in den ersten Tagen des Monates Mai, in dem krainischen Landhaussaale eine General-Versammlung des Vereines abgehalten, bei welcher immer Seine Excellenz der Herr Landes-Gouverneur, als oberster Vorsteher des Vereines, und in dessen Abwesenheit oder Verhinderung, sein Amtsstellvertreter den Vorsitz zu führen hat.

Hierzu werden alle Vereinsmitglieder durch eine Anzeige in den öffentlichen Blättern eingeladen.

§. 11.

In dieser Versammlung des ganzen Vereines werden über die derselben §§. 8, 9, 13, 15, 17, 20, 21 und 23 vorbehaltenen Gegenstände die Beschlüsse durch die Stimmenmehrheit der anwesenden Vereinsmitglieder gefaßt.

§. 12.

Der Vereinsvorstand wird von den Herren Ständen für drei Jahre gewählt, und kann nach Verlauf dieser Jahre wieder gewählt werden. Er leitet die Vereinsgeschäfte im Ausschusse und in den allgemeinen Vereinsversammlungen.

§. 13.

Für das scientifiche und öconomische Fach wird ein beratender Ausschuß gebildet, dessen Mitglieder die von den Herren Ständen für sechs Jahre gewählten 3 Curatoren und 3 von den Vereinsmitgliedern in ihren allgemeinen Versammlungen für drei Jahre gewählte Männer seyn sollen.

Dieser Ausschuß berathet über Aufforderung sein. 3 Vorstandes, und erstattet seine gutachtlichen Anträge an die ständisch Bevordnete Stelle nach Ansicht der Stimmenmehrheit der anwesenden Ausschußmitglieder, deren wenigstens acht seyn müssen; bei gleicher Stimmenzahl gibt die Meinung des Vereinsvorstandes für den Antrag den Ausschlag.

Der Vorstand mit dem Ausschusse fertigt die Diplome für die Vereinsmitglieder aus.

§. 14.

Nur solche Vereinsmitglieder, die hier in Laibach wohnhaft sind, und Jahresbeiträge nach den beiden höhern Abstufungen entrichten, oder die durch ausgezeichnete scientifiche Leistungen mitwirken, sind zum Vereinsausschusse wählbar.

§. 15.

Zur Förderung der Zwecke des Vereines werden in der jährlichen Generalversammlung für die drei Kreise des Landes, so wie nach Umständen auch für die Städte Triest, Klagenfurt, Grätz, Wien u. Mandatare aus den daselbst verweilenden Vereinsmitgliedern gewählt, mit denen sonach der Vereinsvorstand und Ausschuß in die passende Geschäftsverbindung tritt.

Ein solcher Vereins-Mandatar hat auch das Recht, den Ausschuß-Sitzungen beizumohnen und über vorkommende Vereinsgeschäfte mitzustimmen.

§. 16.

Zum Betriebe der Vereinsgeschäfte wird auch ein Secretär bestellt, dem der jeweilige Vereinsvorstand wählt.

Dem Secretär kann nach Umständen, für seine Mühewaltung, über Antrag des Ausschusses von der ständisch Bevordneten Stelle aus dem Museal-Fonde eine mäßige Remuneration bewilligt werden.

Die nöthigen Mundirungs-Arbeiten werden in der ständischen Kanzlei besorgt werden.

§. 17.

Für die Cassageschäfte des Vereines bestellt der Verein, mit Zustimmung der Herren Stände für drei Jahre einen ferner wieder wählbaren Cassier, dem sonach auch die laufende Verwaltung des vorhandenen Musealfonds-Stammmögens anvertraut wird. Alle Urkunden über dieses Stammmögen werden von den Herren Ständen bei ihrer Realitäten-Inspection aufbewahrt.

Auch dem Cassier kann, wie dem Secretär, eine mäßige Remuneration bewilligt werden.

§. 18.

Der Vereins-Cassier erhält von den Herren Ständen eine eigene Cassagefahrungs- und Instruktion.

1. Pravila

društva za Jugoslavensku povestnicu i starine.

1. Svrha i poslovanje društva.

§. 1. Svrha je društva iztraživanje, otkrivanje, sakupljanje i čuvanje starinah i stvari, koje se na život i historiu našega naroda protežu. Zato će društvo iz sve snage nastojati, da izvede na videlo i da sačuva od propasti sve izvore povestnice jugoslavenske, te da ovako položi temelj kritičkomu obradjivanju historie našega naroda.

§. 2. Da se ova svrha postigne, obratit će društvo osobitu pozornost na sledeće predmete: na

a) Kronike pojedinih zemaljah, gradovah, obćinah, samostanah, obiteljih itd. b) Starinske zakone i statuta pojedinih mestah; uredbe sudbene, političke i vćrozakonske. c) Darovana pisma i svake vrsti listine (diplome). d) Stare urbare, račune, mćre, trgovaćka pisma. e) Rodoslovje pojedinih obiteljih. f) Rukopise umrćlih domaćih spisateljlah svake grane znanostih. g) Dopise slavnih mućevah i ženah našega naroda. (Sve ovo bilo ono u kojem god jeziku ili pismu pisano.) h) Životopise ljudi, koji su stekli zaslugah za naš narod, za crkvu, znanosti ili umćtnosti. i) Opise pojedinih pokrajinah, predćlah, ųupah, gosposćlinah, mestah i njihovih medjah (statutoriae et reambulatoriae literae), zatim spćljah, pećinah itd. k) Sve plastićke umotvore nalazeće se u našoj domovini, naime na starinske grćke, rimske i slavenske napise, spomenike, orudje, novce, orućeje, posude, kipove, stupove, slike, pećate itd. l) Na proizvode srednjega vćka, po imenu na proizvode umćtne lćvane i rezane, kao ųto se nalaze u starinskih crkvah i gradovih, zatim orućeje, barjake, pokućstvo, grbove, razlićite urese itd. m) Obrazе slavnih ljudi, slike gradovah, mestah, razvalinah, samostanah, crkvah, sgradah, starinske noćuje. n) Pućke pripovćsti, poslovice i pćsme zajedno s napćvi. o) Opise starinskih svećanostih, obićajah, zabavah. p) Jugoslavensko bajoslovje (mythus) t. j. galanje, vraćanje, vile, vćųtice, vukodlake itd. r) Osobito postupanje naroda našega kod poljodćlstva, rukotvorstva, ribarenja, lova, gospodarstva; jednom rećju na narodni život. s) Kujige, koje se protećuna gori izbrojene predmete.

§. 3. Društvo će oko svoje svrhe nastojati:

a) Izraživanjem i opisivanjem gore izbrojenih stvari. Zato gledat će da u svakom kraju bude članova, koji će na to paziti. Ako pako dozna za koju starinu, koja se nalazi u mjestu, gdje neima člana, to će zaprositi koga drugoga vještaka, da mu stvar opiše.

b) Nabavljenjem i čuvanjem istih stvari.

c) Stupit će u dogovor sa sličnim društvima.

d) Izradjivat će sastavke protežuće se na jugoslavensku historiju. Za tu svrhu izdavati će se posebni časopis, koji će biti njegov organ, te će priobćivati osim historičkih članakah i izvještja o napredovanju društva, račune i imenik članova.

§. 4. Ravnateljstvo će imenovati urednika ovog časopisa i izraditi program, po kojem će ga imati uredjivati. Časopis ovaj zvat će se „*Historički arhiv*“ ili „*Spomenici jugoslavenske povjestnice*“,*) a izdavati će se troškom društva. Na izdavanje ovog časopisa obratit će se i ono 500 for. srebra, koje je visoko bansko vjeće za tu svrhu odredilo.

§. 5. Budući da je područje društva ogromno, zato će se u pojedinih krajevih ustrojiti podružnice, koje će s glavnim ravnateljstvom društva dopisivati. Područje podružnicah opredeliti će se kasnije.

II. *Praca i dužnosti članova.*

§. 6. Tko želi da postane članom društva ovoga, treba da to izjavi pismeno ravnateljstvu obvezujući se da će izvršavati sve dužnosti njemu naložene i svesrdno nastojati, da društvo svoj cilj postigne.

§. 7. Svatko će se smatrati dotle članom društva, dok opet neizjavi pismeno, da iz njega izstupljuje.

§. 8. Za namirenje troškova društva davati će svaki član u ime godišnjega prineska početkom svake godine 2 for. srebre; a u ime upisne platja svaki novi član 1 for. srebra.

§. 9. Na pitanja od ravnateljstva dobivena odgovorit će svaki član društva pismeno i točno.

§. 10. Članovi su:

a) Poslušnici, koji će osim godišnjega prineska i drugih dužnostih, za društveni časopis članke pisati.

b) Ostali članovi pomagajući.

Svaki član treba da izjavi, stupajući u društvo, u koju vrst da ga upiše.

*) Ravnateljstvo gledajući na shodnost stvari, promjenilo je u sednici 19. siječnja 1851 ovaj naslov ovako: „*Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*.“

§. 11. Osobe, koje su znamenitih zaslugah stekle za društvo, mogu se po predlogu ravnateljstva izabrati za počastne članove.

§. 12. Svaki član ima pravo dolazjenja, govorenja i glasovanja u glavnih skupštinah.

§. 13. Ako šta želi skupštini predložiti, treba da svoj predlog 8 dana prije skupštine ravnateljstvu priobći.

§. 14. Svaki član ima pravo na sbirku društva, te se njome more poslužiti na literarne svrhe, pod stanovitimi uvjeti, koji će se kasnije poimence obznaniti.

§. 15. Časopis društva davat će se članovima za pol cene.

III. Pokrovitelj.

§. 16. Pokrovitelj ovog društva je svēlli ban trojedne kraljevine *Josip baron Jelačić* bužimski p. n.

IV. Ravnateljstvo.

§. 17. Ravnateljstvo sastoji iz načelnika, šest savētnikah, od kojih jedan bit će blagajnik. Od ovoga ravnateljstva izstupljuju svake godine dvojica, ali mogu opet izabrani biti.

Za svaku odluku njegovu treba da budu u sēdnici osim načelnika barem četiri savētnika.

Ravnatelji podružnicah smatrat će se kao članovi glavnoga ravnateljstva, te mogu polaziti njegove sēdnice i onde glasovati.

Ravnateljstvo odgovara za sve svoje čine glavnoj skupštini i stanuje u Zagrebu.

§. 18. Ravnateljstvo izabira tajnika, prigleda na imetak društva, na uredno izdavanje časopisa, odgovara na pisma upravljena na društvo, dopisuje s drugim društvi, sastavlja pitanja, na koja imaju članovi odgovarati, pregleda račune društva i pregledane priobćuje glavnoj skupštini, obći s podružnicami.

§. 19. Načelnik saziva ravnateljstvo u sēdnicu, kadgod ima poslova za rēšenje. Ako su glasovi razpoloženi, njegov glas odlučuje.

§. 20. Svake pol godine u sgodno vrēme saziva glavnu skupštinu, kojoj će podnēti točno izvēstje o poslovanju ravnateljstva i račune.

Ako uztrēba, moći će i izvanrednu skupštinu sazvati; nu svakako putem novinah i za takov rok, da budu mogli i izvanjki članovi na nju doći.

§. 21. Ako načelnik poslove društva nemože obavljati, ili ako premine, njegova prava i dužnosti prelaze na najstarijega savētnika, dokle glavna skupština drugēje neodluči.

§. 22. Imetak društva čine: a) Svakolētni prinesci članovah i upisna; b) dobrovoljni darovi; c) novci za razprodani časopis.

Imetkom ovim upravlja blagajnik društva pod nadzorničtvom ravnateljstva. On prima i daje novce, vodi račune, skrbi za prodaju i raspošiljanje časopisa. Svake četvrt godine podnosi ravnateljstvu izvješće o stanju imetka društvenoga.

§. 23. Tajnik vodi zapisnik ravnateljstva, i glavnih skupština, odgovara na pisma po nalogu ravnateljstva i pomaže urednika kod uređivanja časopisa. Društvo će mu opredeliti primjernu godišnju nagradu.

§. 24. Ako se nagomila mnogo posla, načelnik će pozvati pojedine članove, da mu budu u pomoć, a ovi će morati zadovoljit pozivu.

V. Podružnice.

§. 25. Gdëgod se sabere više članovah, moći će se ustrojiti podružnica.

§. 26. Svaka podružnica izabrat će si svoga ravnatelja, koji će njezine poslove obavljati, prineske primati, časopis dëbiti i s glavnim ravnateljstvom dopisivati. .

VI. Obćenite naredbe.

§. 27. Jezik poslovni društva jeste naš narodni jezik, nu dopisi i članci mogu biti pisani kojinegod jezikom.

§. 28. Društvo će poklanjati svoje shirke ovdašnjemu museu, zadržavši si pravo literarnog upotrebljenja ne samo ovih nego i ostalih historičkih sbirkah narodnoga musea.

§. 29. Prinesci novčani upotrebljivat će se osim izdavanja časopisa na pribavljanje gore spomenutih historičkih predmetah.

§. 30. Za promënu pravilah treba da barem dvë tretjine nazočnih u skupštini članovah na nju pristanu.

U Zagrebu dne 1. listopada 1850.

Ioan Kukuljević, s. r. načelnik.

Odbornici.

Mihorilj Sabljar, s. r.

Ferdo Žerjavić, s. r.

Mirko Bogorić, s. r.

Petar Preradorić, s. r.

Vëkoslav Babukić, s. r.

Nikola Vakanorić, s. r.

*Andria Torkrato Brlić,
tajnik.*